HÜRREM SULTAN

Oleksandra Şutko

Çeviri Hazal Yalın

Hürrem Sultan

KitapYAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 335
ANI VE YAŞAM DİZİSİ – 34

HÜRREM SULTAN / OLEKSANDRA ŞUTKO

ÖZGÜN ADI
Роксолана: мифы и реалии

YAZARIN HAZIRLADIĞI RUSÇA METİNDEN ÇEVİREN
HAZAL YALIN

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK RESMİ
LA SULTANA ROSSA, V. TIZIANO,
THE JOHN AND MABLE RINGLING MUSEUM OF ART

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.
KÂĞITHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12055
T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASKI
HAZİRAN 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-171-0

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12348
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Hürrem Sultan

Oleksandra Şutko

Çeviri
Hazal Yalın

Kitap Yayınevi

İçindekiler

Önsöz

Son zamanlarda Osmanlı hükümdarlarına yönelen bir ilgi ortaya çıktı. Bunun önemli nedenleri arasında, sadece kudretli Sultan Süleyman'ı değil, eşi Hürrem Sultan'ı[1] da konu alan televizyon dizisi "Muhteşem Yüzyıl" da var.

Hürrem Sultan Avrupa'da Roksolana diye bilinir. Ukraynalı araştırmacı Yaroslav Kis, bu ismin, 16. yüzyılda Polonya Krallığı'na bağlı, Ukrayna toprağı olan Roksolaniya veya Roksiya diye bilinen bölgeden geldiğini ileri sürüyor.[2] Bu bölgenin günümüzdeki adı Krasnaya Rus.

Hürrem Sultan, bütün Osmanlı İmparatorluğu'nun en nüfuzlu kadınıydı ve oğlu Selim de Sultan Süleyman'ın ardından hükümdar olacaktı. Ancak Hürrem, Selim'in cülusunu göremeden öldü.

Hürrem Sultan ölümünden beş yüz yıl sonra bile sadece Türkiye'de değil, bütün Müslüman dünyasında saygı görüyor. Bunun en önemli nedeni Osmanlı İmparatorluğu topraklarında sadece insanların gözlerini şenlendirmekle kalmayan, halen de kullanılan birçok cami, medrese, darüşşifa, imaret, kervansaray, hamam ve çeşme yaptırmış olmasıdır.

Hürrem aynı zamanda, üç kıtanın kudretli hükümdarı Sultan Süleyman Han'ı kendine âşık etmeyi ve bütün hayatı boyunca da yanı başında tutmayı başaran Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk kadındı. 16. yüzyılda bilinen hiçbir Avrupalı güzel veya kraliçe, bu sonuca erişebilmiş değildi. İngiliz Kralı VIII. Henry'nin veya Moskova Çarı Korkunç İvan'ın karılarının kötü kaderlerini hatırlamak yeter. Bu dönemde hükümdarlar, ister Müslüman, ister Hıristiyan olsunlar, sık sık kadın değiştiriyorlar ve bazen de onları ölüme gönderiyorlardı.

Günümüzde, Hürrem Sultan'la, Kuran'a göre şer'en dört eş almasına izin verilen Sultan Süleyman'ın hayatları bir masal gibi görünüyor. Peki gerçekten öyle miydi? Bu sorunun cevabını bulabilmek için Türk, Polonyalı, Rus ve hatta Amerikalı yazarların kalemlerinden çıkan geniş bir bilimsel literatürü taradım. Özellikle ABD'de, Osmanlı İmparatorluğu üzerine, gü-

1 Hürrem, Farsçada "gülen, neşeli" anlamına gelir.

2 Yaroslav Kis, "Легенди і факти про Роксолану," *Архіви України: Науково-інформаційний бюлетень архівного управління при Раді Міністрів УРСР* 6, sayı 104 (1970): 25–26.

venilir olgu ve vakayinamelere dayanan çok sayıda yayın yapılıyor. İlginçtir ki Amerikalı araştırmacılar, bilimsel incelemeler için Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivini 1921-2008 arasında diğer bütün ülkelerdeki araştırmacılardan daha fazla kullanmışlar ve sıralamada Türkiyeli araştırmacıların hemen ardından geliyorlar.

Esasen, Hürrem Sultan/Roksolana gibi büyük bir şahsiyetin köklerine ışık tutabilecek olan Ukraynalı bilim adamlarının araştırmaları da eksik ve sınırlıdır. Roksolana'nın hemşerileri, Sultan Süleyman'ın müstakbel eşinin doğum yerini, tarihini ve hatta gerçek ismini bile tespit edecek ne belgesel bir tanıklığa, ne de bir temel kaynağa sahip değiller. Bu nedenle de bilgileri esas olarak Lehlerin İstanbul'daki elçilerinin çevirilerine ve halk hikâyelerine dayanıyor. Roxalana'nın, bir aşağı Karpatya şehri olan Rohatyn veya aynı bölgede, Podolya'daki Çemerovtsı'da doğduğu varsayımları da bu tip bilgilere dayanarak öne sürülmüştür. Bu önermelerden herhangi birini doğrulamak veya çürütmek, objektif kanıtların yetersizliği nedeniyle, ne yazık ki şimdilik mümkün değil.

Buna rağmen Roksolana'nın aşağı Karpatya'dan olduğu haklı olarak ileri sürülebilir. Yerel tarihçiler Y. Kis, V. Grabovetskiy, B. Gavrilov, Roksolana hakkında geniş bir külliyat oluşturmuşlar ve "belki de köklerinin Rohatyn'de olduğuna dair yeterince araştırma yapmadan"[3] bu yargıyı sadece Ukrayna'da değil, dünyada da kabul edilir hale getirmişlerdir. Öte yandan tarihçi Profesör Vladimir Grabovetskiy, basında yer alan çok sayıda mülakat ve bilimsel araştırmalarında, Roksolana'nın kökleri hakkında, 15. yüzyıl sonundan 16. yüzyıl başına kadarki Galiç Prensliği'nin[4] şehirlerine ait binlerce belgeden birine (bunlar kronolojik olarak düzenlenmiş şehir kayıtlarıdır) ve *zemsvo* (yerel) arşivlerine bir kez olsun atıfta bulunmamıştır.

Hürrem Sultan'ın genç kızlık dönemine ait ne bir Ukrayna adı, ne de soyadı bulunmadığı halde bugün bu verileri araştırmak mümkün olabilir mi? "Nastya" ve "Aleksandra Roksolana" adları, daha 19. yüzyılda Roxana hakkında romanlar yazan Polonyalı ve Ukraynalı yazarlarca uydurulmuştur. "Lisovskaya" soyadı da aynı şekilde onların hayal dünyalarının ürünüdür.

3 Svitlana Kabaçinska, "Загадка Роксолани," *Дзеркало тижня*, 22, sayı 30 (2013).
4 Galiç Prensliği: Kiev Rus prenslerinden Bilge Yaroslavl'ın soyundan gelenler tarafından 1099'da kuruldu, 1349'da yıkıldı. (çn.)

Ne yazık ki, bilim adamlarının incelediği İstanbul ve Topkapı sarayı arşivlerindeki bu döneme ait vakayinameler de sorunu aydınlatmıyor. Zira bunlar, Rus Türkolog ve tarihçi İskender Binyamin-oğlu Mamedov'un belirttiği gibi, "sultanların özel hayatı hakkında pek az şey anlatıyorlar ve meseleyi bilmedikleri için değil de daha ziyade bilinçli olarak, sultanın harem içindeki hayatını suskunlukla geçiştiriyorlar."[5] Müslümanların âdetleri böyle. Ayrıca bugün çağdaş Hıristiyan dünyasında bile erkekler arasında eşleri ve kadın dostları hakkında konuşmak çok etik karşılanmaz. 16. yüzyıla ait belgelerde sultanın haremindeki kadınlara yapılan atıflar esas itibariyle onların yaptıkları hayır işleriyle ilgilidir. Bu nedenle tarihçiler harem kadınları hakkındaki bilginin çoğunu Avrupalı elçilerin raporlarından çıkartırlar.

Roksolana hakkında az ya da çok kesin olarak bildiğimiz tek şey, onun Rus'ta doğmuş bulunduğu (bugün bu topraklar üzerinde çağdaş Ukrayna ve Beyaz Rusya bulunmaktadır, yani burası Moskova Prensliği'yle karıştırılmamalıdır) ve bir Ortodoks papazın kızı olduğudur. Sultan Süleyman'ın Osmanlı haremine Kırım Tatarları tarafından getirilmiştir. Rus topraklarına yaptıkları devamlı akınlarda güzel kızları kaçırıp bunları seçkin Osmanlılara köle olarak satmak Kırım Tatarlarının mutat işlerindendi.

Türk araştırmacıların Hürrem Sultan'ın kökenine pek fazla ilgi göstermemiş olmaları da ilginçtir. Dahası bunlardan bir kısmı,[6] o tarihlerde Polonya Krallığı'na ait Rus topraklarıyla, o sırada Moskova Hükümdarlığı'nın hâkimiyeti altında bulunan Rusya toprakları arasındaki farkı görmeksizin, onu, sultanın Moskovalı kölesi olarak da anmışlardır. Bütün bunlar, Türklerin "Rusya" ve "Rus"[7] kelimeleri arasında büyük bir fark görmüyor olmalarındandır. Türklerde bu ikisi de "Rusya" olarak anılır. Ne var ki Türkçe arşiv kaynaklarında ve Osmanlı tarih yazımında genel olarak "Kazak milleti" ve "Rus" tabirleri kullanılır. Oysa zamanın tarihçileri bu terimlerle etnik Ukraynalıları ve Ukrayna topraklarını kastediyorlardı.[8]

5 İskender Binyamin-oglı Mamedov, "Эволюция инститyга султанского гарема в XV–XVIII вв. и его роль в политической и социальной жизни Османского государства (doktora tezi)," içinde *Всеобщая история (древность, античность, средние века, новое время)*, 17.00.01 (St. Petersburg, 2011), s. 8.

6 Demet Altınyeleklioğlu, *Moskof Cariye Hürrem* (İstanbul, 2013), s. 824.

7 Buradaki "Rus" bir sıfat değildir ve esas itibariyle, kökeni Kiev Rus Prensliği'nde bulunan, bugünkü Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı kapsayan coğrafi ve etnografik bir terimdir –çn.

8 Ferhad Turanlı, *Тюркські джерела до історії України* (Kiev, 2010), s. 248.

Bu bölge daha berrak bir ifadesini Latince "Ruthenia" kelimesinde bulur. Ancak bu, bütün tarih yazarları tarafından kullanılmaz. Bugün bile Türkiye'de, eski Sovyetler Birliği kökenli olanlar, yani Ukraynalılar, Ruslar ve Beyaz Ruslar her zaman ayırt edilmez –bunlara genel olarak "Rus" denir. Üstelik bunların hepsinin Rusça konuştuklarından da emindirler. Bu nedenle Türklere sık sık bu halklar, onların tarihleri, devlet, dil ve siyasetleri arasındaki farkları açıklamak gerekir. Üstelik sadece sıradan Türkiye vatandaşı değil kimi tarihçilerde bile böyle bir yaklaşım vardır. Örneğin, Talha Urluer adlı tanınmış, çağdaş bir tarihçi ve yazarın Sultan Süleyman hakkında yazdığı kitapta, Roksolana anıtını şu resim altıyla gördüm: "Polonya Rohatyn'da bulunan Hürrem Sultan anıtı."[9] Bu coğrafi belirsizliklere rağmen Türk yazarlarının Hürrem Sultan hakkındaki kitaplarından (son zamanlarda çok kitap yayınlandı) Osmanlı haremindeki kadınların hayatı ve statüsü, âdetleri ve düzenleri üzerine epey bilgi sahibi oldum. Ancak Roksolana-Hürrem'in sultanla ilişkileri, çocukları, Osmanlı sosyal ve siyasi hayatına katılımına dair çok daha fazla malumatı, çalışmalarını tarihi arşivlere dayanarak yapan Türk tarihçilerinin eserlerinden edindim. Bu sayede Roksolana-Hürrem'in, Ukraynalı şairlerin, nesir yazarlarının, dramaturgların ve sinemacıların tasvir ettiği gibi biri olmadığı sonucuna vardım. Bu nedenle, bu kitabın değerli okurlarını da buna ikna etmeye çalışacağım. Şimdi birlikte, seçkin bir Ukraynalı kadının kökenleriyle, sultanın haremine girişiyle, despotik karakteriyle, saray darbelerinde oynadığı rolle, coşkun Ukrayna yurtseverliğiyle ve elbette büyücülüğüyle ilgili efsanelerin altında yatan hakikati açığa çıkartalım...

9 Talha Uğurluel, *Dünyaya Hükmeden Sultan Kanuni* (İstanbul: Timaş, 2013), s. 268.

Birinci Ayrım
Ukrayna'daki Kökler

Birinci Bölüm

KAYIP EV

Ben haremden bir kadın, Osmanlıların kölesi...
Babam – sıcak kumlar
Anam – Boğaziçi;
Pahalı elbiseler üzerimde,
ama kaderim bir dilenciden farksız;
köle kızlarım var, ama kendim de köleyim.
Ne adım var ne onurum,
hakkımda bin bir gece masalları anlatılır.
Tanrıları gömüp iblisleri büyüttükleri
kutsal toprakta, cehennemin avlusunda,
bu saray benim evim.
18. yüzyıldan anonim bir yazar[1]

Hürrem Sultan'ın kökenleriyle ilgili veriler son derece sınırlı ve tümü de Polonya kaynaklarındaki bilgilere dayanıyor. Bunların en bilineni, 1621-1622 yıllarında İstanbul'daki Polonya elçiliğinde görevli Samuel Twardowski adlı bir diplomatın, Hürrem'in "Rohatynli aşağı sınıftan bir papazın kızı" olduğunu bildiren "Krzysztof Zbaraskiego'nun Elçiliği" adlı şiirinin çevirisi.[2] Kendisi de bu bilgiyi, Sultan Süleyman'dan ahidname-i hümayun almış bulunan Polonya Elçisi Opaliński'den edinmiş.[3]

Araştırmacı İnna Tarasenko, Polonya hükümetinin de bunları onaylamış olduğunu ileri sürerek bu bilgilerin kesinlikle güvenilir olduğu kanaatindedir.[4] S. Twardowski'nin sonraki satırlarında, Avrupa, Asya ve Afri-

1 Nikolay Nikolayeviç Nepomnayşiy, *Гарем до и после Хюррем* (Moskova: Центрполиграф, 2014), s. 136.

2 S. Twardowski, *Przeważna legacyja Krzysztofa Zbaraskiego [...] od Zygmunta III do sołtana Mustafy w roku 1621...*, Ін. 485 (Kiev: Національна бібліотека України імені В. Вернадського у Києві, Інститут книги, y.y.), s. 224.

3 I. Y. Tarasenko, *«Wojna Domowa» польського хроніста С. Твардовського як історичне джерело та пам'ятка історичної думки* (Kiev: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2011), s. 124.

4 I. Y. Tarasenko, "Самуель Твардовський про Роксолану," *Мандрівець*. Ternopil, sayı 6 (2005): s. 23.

ka'yı tehdit eden kudretli sultanın "dizginlerini nasıl olup da sefil bir Rus kızına verdiğine" hayret ettiği de görülüyor.[5] Polonyalı tarihçilerin görüşüne göre böyle bir üslup S. Twardowski'ye tamamen uygundur. Twardowski, "talih ve kudretli erkekler sayesinde iktidar susuzluğunu doyuran kadınları" tasvir ederken en acımasız kelimeleri kullanıyordu.[6] Bu nedenle, tanınmış kadınlar söz konusu olduğunda onun kullandığı aşağılayıcı ifadelere fazla önem vermeye değmez.

Roksolana'ya yapılan bu atıf, Ukrayna'da onun kökenleriyle ilgili teoriler üretilmesinin temelini oluşturdu. S. Twardowski bunu, Hürrem'in ölümünden altmış yıl sonra yazmış olsa da, birçok Ukraynalı "Roksolana-sevdalısı" onun iddiasının doğruluğundan kuşku duymaz. Ama aslında mesele hiç de böyle değildir.

Peregrinus Polonus'un 1596'da, yani Twardowski'den neredeyse otuz yıl önce aynı konuda ileri sürdüğü iddiasını da burada anmak gerek. Bu iddiayı "Lehçe Biyografi Sözlüğü"nde bize aktaran Profesör Zigmund Abrahamowicz idi (1923-1990).[7] Yani Samuel Twardowski aslında Polonus'un ileri sürdüğü şeyi tekrarlamakla yetinmişti.

Ama onun hemşerisi, Polonyalı şair Maurycy Gosławsk, "Podolya" adlı şiirinde (1827) başka bir iddiada bulunuyordu:

Bütün dünyayı sarsan
İşte bu Roksolana
Podolya'da doğmuştu
Çemerovtsı soyundan.[8]

Benzer atıflar, Ukraynalı tarihçi Mihail Akimoviç Orlovskiy'in *Roxolana*, ya da *Anastasiya Lisovskaya* adlı tarihi romanında da (1882) bulunabilir. Bu romanda, Roksolana'nın Çemerovtsı Köyü'nde doğduğundan, Jvançik

5 Twardowski, *Przeważna legacyja Krzysztofa Zbaraskiego [...] od Zygmunta III do sołtana Mustafy w roku 1621...*, s. 225.
6 R. Krzywy, "Roksolana – ukraińska femmefatale nad Bosforem // Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie," y.y., http://wilanow-palac.pl/roksolana_ukrainska_femme_fatale_nad_bosforem.html.
7 Abrahamowicz, "Roksolana," *Polski Słownik Biograficzny*, (Wrocław–Warszawa–Kraków, 1989 1988), s. 543-544.
8 M. Gosławski, *Podole. Cz. 2 Wybór poezji*, opracował Jacek Lyszczyna (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005), s. 33.

Irmağı kıyısında dolaşmayı sevdiğinden ve babası Ortodoks rahibi İvan'dan söz edilir.[9] Karısını genç yaşında kaybeden İvan'ın, Tatarların akınından kurtulduktan sonra kızıyla birlikte Tarnopol'a (bugünkü Ternopil) kaçmak zorunda kaldığı da anlatılır.

Orlovskiy de Tatarların, kızı 1518 civarında Polonya Krallığı'na bağlı Trembovl[10] (bugün Ternopil eyaletindeki Terebovlya) kasabasında esir aldıklarını bildirir.

Orlovskiy, Roksolana'nın ölümünden en azından üç yüz yıl sonra bu bilgiyi nereden edinmiş olabilir? Romanına kendisinin yazdığı önsözde belirttiği gibi bilgisinin kaynakları Podolya sakinlerinin anlatıları, efsaneleri ve şarkıları, yani halk folklorudur. Herhalde bu nedenle, romanındaki başlıca kişilerin adlarının önemli bir bölümünün gerçeklerle örtüşmemesi şaşırtıcı değil. Örneğin, Hürrem Sultan'ın sadık damadı, gerçekte Veziriazam Rüstem Paşa olsa bile, Orlovskiy'e bakılırsa Tatar Rüstem Bey'dir. Tarihçiler Rüstem Paşa'nın, Saraybosna[11] yakınlarında bir köyden olduğunu bildirirler; buradan kardeşi, geleceğin kaptanıderyasıyla[12] [Sinan Paşa] birlikte İstanbul'a gelmiştir.

Roksolana'nın haremdeki rakibi, Sultan Süleyman'ın ilk hasekisi ve büyük oğlu Mustafa'nın anası da, M. Orlovskiy'de "Zülem" şeklinde yanlış yazılmıştır. Aslında bu hasekinin adı Mahidevran veya Gülbahar Hatun'dur. Romandaki, Sultan Süleyman'ın çocukluk arkadaşı Pargalı'nın (Veziriazam İbrahim Paşa) ve sultanın büyük oğlu Mustafa'nın idam sahneleri de yanlış nakledilmiştir. Ancak bunlar şaşırtıcı değildir, zira Hürrem'in ölümünden Orlovskiy'in romanını yazmasına kadar üç yüz yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Bütün bu dönem boyunca sultanın Ukraynalı karısıyla ilgili halk imgelemindeki anlatılar, yeni katkılar ve hayal ürünleriyle genişlemiştir.

Genel olarak, Podolya'daki halk folkloru, Roksolana'nın anılarıyla renklenmiştir. Bu tür efsanelerden bir kısmı, Kamaniçe'de yayınlanmıştır.[13] Bunlardan biri, Tatarların kaçırdığı Nastya adlı kızı görüp de ona âşık olan

9 Bu kişi Rohatyn'da genellikle Luka ya da Gavrila diye anılır.
10 M Orlovskiy, "Роксолана, або Анастасія Лісовська," içinde Хто вона, Роксолана? (ed. G. I. Yurkov) (Kamianets-Podilskyi: ПП Медобори, 2006), s. 3-57.
11 A. Topaloğlu, "Rüstem Paşa," *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* (İstanbul, 1999), s. 471.
12 Buğra Ekinci, "Mihrimah Sultan Camiinin Sırrı" (Adem Eğitim Kültür ve Sosyal Hizmetler Derneği, 2014), http://www.ademder.org/sectionblog/35-makaleler/233-mihrimah-sultan-camiinin-sirri.html.
13 G. I. Yurkov, *Хто вона, Роксолана?* (Kamianets-Podilskyi: ПП Медобори, 2006), s. 64.

Ukraynalı ressam İvan'la ilgilidir. Tabii ki delikanlı bu sırada kızın ileride padişahın karısı olacağını bilmemektedir. Kızıl saçlı, yeşil gözlü bu esiri görünce derhal bir suretini çizmiştir; daha sonra bir ikona olacak olan bu resimde manevi olarak yenilmez bir azize görülmektedir.[14]

Bütün bunlar, bizim görüşümüze göre, Tatarların akınları ve Polonyalı toprak ağalarının baskıları altında inleyen bütün Ukrayna halkının acılarının anlatılara çeşitli biçimlerde yansımasıdır. Ama bu hikâyelerin doğrulanmaları mümkün olmadığı halde Ukraynalı ve Türk sinema yapımcılarının Roksolana ve Sultan Süleyman üzerine dizilerinde bunları keyifle kullanmaları da ilgi çekicidir.[15]

Yayınlanmış başka bir efsane, Hetman[16] Dymitr Wiśniowiecki'nin Hürrem Sultan'la karşılaşmasını anlatır. Burada anlatılan şey bir Ukraynalı Kazağın altı ayda bir İstanbul'a gitmesidir. Ancak Türkçe, esas itibariyle de Lehçe ve Ukraynaca kaynaklarda böyle bir veri bulunmaz.

Bu nedenle son derece mantıklı bir sorun ortaya çıkar: günümüzün Himelnitskaya Eyaleti sakinleri, bütün bu tarihi şahsiyetlerle ilgili şeyleri nereden öğrenmiş olabilirler? Ben bu gibi bilgileri, Yeni Seç'in Rusya İmparatorluğu'nun çarlık ordusu tarafından dağıtılmasından ve Haziran 1775'te Bug Nehri'nden Tuna'ya kadar olan Karadeniz sahillerinde, sonra da aşağı Dinyester'de, yani Podolya'nın hemen yanında yaşayan Zaporojskiy Kazak ordusunun yok edilmesinden sonra doğan Tuna Seç'i Kazaklarından öğrenmiş olduklarını ileri sürmeye cüret edeceğim.[17] Ukrayna Kazakları bu bölgede Kırım Hanlığı'nın himayesi altında bulunuyordu; daha sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına girmişlerdi. Dolayısıyla, sultanın şanlı karısıyla ilgili Türklerden işittikleri hikâyeleri Dinyester üzerinden yeni Himelnitskaya Eyaleti'ne getirenlerin bunlar olması mümkündür.

14 A.g.e., s. 62.

15 Burada söz konusu olan, Ukrayna'nın bağımsızlığından beş yıl sonra çekilen "Roxolana" adlı dizi film ve son derece popüler olmuş Türk dizisi "Muhteşem Yüzyıl"dır.

16 *Hetman* veya Almanca *Hauptmann*. Çekya'da ordu komutanı, general vb. anlamına gelen tarihi bir sıfat –çn.

17 *Seç*, başlangıçta Ukrayna Kazaklarının askeri tahkimatlarını ifade etmek için kullanılan bir terimdi. Kazakların idari birimleri de daha sonra *seç* olarak adlandırılmaya başlamıştır. *Yeni Seç*, Zaporojskiy Kazaklarının 1734-1775 arasındaki idari ve askeri merkeziydi. Bunun dağıtılmasından sonra *Tuna Seçi* kurulmuştu -*çn*.

Bu söylencelerin inandırıcı olup olmadığını söylemek zordur. Ancak, Tuna Kazakları için Ukrayna topraklarının nehrin öte yakasından, yani Dinyester'in berisinden, Podolya'dan başladığını söylemeye değer. Belki de bundan dolayı, vatanlarına duydukları özlem nedeniyle Dinyester'in o tarafını Türk sultanın karısının küçük yurdu diye anma hakkını kendilerinde bulmuşlardı.

Roksolana'nın Çemerovtsı'dan olduğunu Podolyalı bilim adamları ve tarihçiler de gösterebilirlerdi. Ama buna dair kanıtların araştırılmasına nedense fazla ilgi göstermemişlerdir.

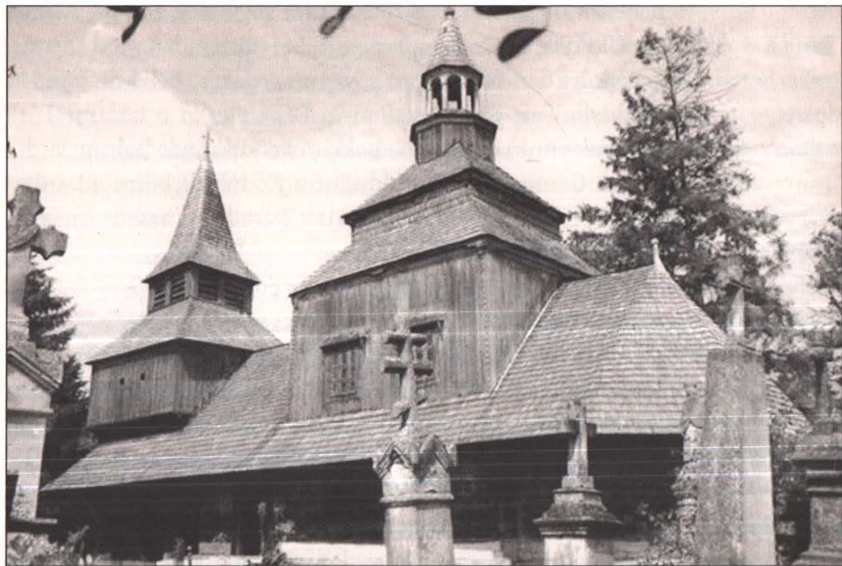
"Nerede, neyi araştıracağız?" diye soruyordu gazeteci Svetlana Kabaçinskaya. "Kamaniçe'deki arşiv yanmış, kalanları eyalet merkezine götürmüşler, 16. yüzyıl belgeleri ise, bazı yerel tarihçilerin söylediklerine göre halen İstanbul'daki saltanat hazinesinde, mühürlü çuvallarda bulunuyor; Türkler Podolya'daki çok uzun süreli olmayan hâkimiyetlerinden sonra 1699'da bunları Kamaniçe'den alıp oraya götürmüşler."[18]

Ama aşağı Karpatya tarihçileri, Orlovskiy'in, Roksolana'nın Podolyalı olduğu iddiasına kendilerince açıklamalar getirmişlerdir. Buna göre Roksolana, Çemerovtsı'da doğmuş, sonra buradaki Svyatoy Duh (Kutsal Ruh) Kilisesi'ne atanan babasıyla birlikte Rohatyn'e taşınmıştır. Ukraynalı yazar Osip Nazaruk, Roksolana'nın "iki memleketi" olduğu iddiasını *Roxolana* (1930) adlı romanının önsözüne böyle taşımıştır.[19]

Yerel söylencelere göre Roksolana'nın babasının papazlık yaptığı Svyatoy Duh Kilisesi'nin resmi kuruluş tarihinin 1558-1563 arası, yani Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra olduğu kabul ediliyordu. Ancak tek bir bile çivi kullanılmadan yapılan ahşap kilisenin teknik incelemesi sayesinde bu tarihin geçersiz olduğu ortaya konulmuştur. "Halkalar arasındaki mesafelerin ölçülmesi, ağaçların 1494-1498 yılları arasında kesildiğini göstermiştir. Lvovlu bilim adamının [Andrey Kutniy'in] varsayımına göre Rohatyn'deki kilise açıklanan tarihten yüz yıl önce yapılmış olabilir."[20]

Bu da, papaz babasıyla bu kiliseye taşınan geleceğin sultan karısının çocukluğuyla ilgili efsaneye tamamen uyar. Ancak bu bilgiyi teyit etmek ne

18 Kabaçinska, "Загадка Роксолани."
19 O. Nazaruk, Роксоляна (Harkov: Клуб сімейного дозвілля, 2013), s. 410.
20 N. Golomidova, "Рогатин: диво-храм без жодного цвяха" (Галицький кореспондент, 2010), http://www.gk-press.if.ua/node/9638.

Rohatyn'deki Svyatoy Duh (Kutsal Ruh) Kilisesi'nin bugünkü durumu

yazık ki mümkün değildir. Bu tapınağın rahipleriyle ilgili başlıca malumatı içeren belgeler ancak 1564 sonrasına tarihlenmiştir.[21] Ancak Svyatoy Duh Kilisesi'nin kuruluşuna dair ilk resmi atfa 12. yüzyılda rastlanır.[22]

Rohatyn'de ayrıca, hayırsever bir kadın olan Roksolana'nın annesi Aleksandra'nın, kızıyla Sultan Süleyman'ın İstanbul'daki düğününe katıldığı ve oradan hediye olarak altın ziynet eşyaları, tapınaklar için gümüş şamdanlar, nakışlı havlular, düğün çörekleri, işlemeli masa örtüleri ve sultanın karısına ait gümüş bir Bakire Meryem ikonası getirdiği hikâyesi anlatılır. "İkona, Rohatyn yakınlarındaki Babintsi Köyü'nde bulunan ahşap Aziz Nikolay Kilisesi'nin narteksini süsleyecekti. İnsanlar akın akın kiliseye geliyor ve Meryem'in huzurunda Roksolana'nın sağlığı için dua ediyorlardı, zira o, doğduğu memleket için böyle asil bir girişimde bulunmuştu."[23]

21 Жерела до історії України-Руси, с. 1 (Lvov, 1897), s. 155.
22 ЦДІАУ у Львові, ф. 201, оп. 1а., с. спр. 4162., y.y.
23 M. Orlıç, *Роксоляна, царівна сонячна Опілля* (Lvov: Тріада плюс, 2002), s. 56.

Sultan Süleyman'ın gençlik ve olgunluk dönemi portreleri; Tiziano'nun çalışması

Gördüğümüz gibi Rohatyn'de Roksolana hakkında epeyce efsane vardır. Yabancı araştırmacıların Roksolana'nın kökenleriyle ilgili açıklamaları da bu aşağı Karpatya şehrinden çıkmıştır. Örneğin Amerikalı Osmanlı araştırmacısı Leslie Peirce, sözü edilen bölgede halen çok sayıda kızıl saçlı insan gözlendiğini iddia eder.[24] Ona göre, daha sonra sultan karısı olacak Ukraynalı esirin saçları da işte bu altın sarısına çalan kırmızı renkteydi. Zaten batı Avrupa'da kendisine bu nedenle Roza, Rossa, Roksolana adları verilmişti.

Kendi gözlemlerimle de örtüşen ilginç bir iddia! Zira Rohatyn'e yakın Novıy Razdol Şehri'ndeki akrabalarım da böyle kızıl saçlılar. Bu saç rengini de kendi atalarından almış olmalılar. Bu bölgede doğmuş bir tanıdığımın saçları da aynı renkte; üstelik bu öyle parlak bir renk ki, teninin beyazlığı ve gözlerinin yeşili daha çok meydana çıkıyor. Bütün bu insanlar son derece aktif, ısrarcı ve önlerine koydukları hedefi gerçekleştirmek için her şeyi yapacak karakterdeler. Roksolana da, tanıkların tasvirlerine bakılırsa,[25] tam böyle biriydi.

O zamanlar, iri kahverengi gözleri, ateşli dudakları ve kabarık uzun sarı bukleleri olan kadınlara değer verilen Osmanlılarda Roksolana gibi biri –kızıl saçlı, kırılgan, kısa boylu bir kadın– güzel sayılmazdı. Ancak Slav kökenliler için bile sıra dışı görünüşü nedeniyle Roksolana'nın güzelliği,

24 Uğurluel, *Dünyaya Hükmeden Sultan Kanuni*, s. 61.
25 Mustafa Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (İstanbul: Ötüken, 2012), s. 61.

hareminde yaklaşık üç yüz cariyesi olan Sultan Süleyman'a çok çekici görünmüştü.

Süleyman, uzun boylu, zayıf, uzun ve narin boynu olan, kartal burunlu bir adamdı. Bu nedenle, minyatür görünüşlü, tatlı bir kızın böyle bir adamın hoşuna gitmesi şaşırtıcı değildir. Kalkık burnu[26] ve gülümseyen yüzüyle[27] diğerlerinden farkı hemen belli olan böyle bir kız, o dönemde bazı yazarların hayat ve gelenekleri itibariyle bir manastırla karşılaştırdığı haremde nadir bulunurdu.

Çağdaşları tarafından böyle tarif edilen sultan karısının portrelerinin ressamlar tarafından tam da böyle çizilmiş olması ilginçti.

26 Fransızcada hâlâ şöyle bir ifade bulunmaktadır: "hafifçe kalkık bir burun" anlamına gelen Nezàla Roxelane.
27 Ahmet Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005), s. 50.

İKİNCİ BÖLÜM

HÜRREM'İN YAŞADIĞI DÖNEMDEKİ TASVİRLERİ

Hürrem'in, birbirine pek de benzemez şekilde çizilmiş on kadar resmi iyi bilinir. En eski portrelerinden birinin kopyası, Lvov Tarih Müzesinin sergi salonunda korunmaktadır.[1] Genç kız bu tabloda başında kırmızı şeritli beyaz bir türbanla resmedilmiştir. Lvov Tarih Müzesi tarih bölümünün eski müdürü Yaroslava Stançak'ın iddiasına göre bu resim, Ossolińscy Koleksiyonundan gelmektedir ve oraya da koleksiyoncu Stanislav Vronovskiy tarafından "bilinmeyen kişilerin portreleri" ile birlikte bağışlanmıştır.[2]

Vronovskiy'in kızı Yuzefa Gumnitskaya'nın müzeye yazdığı mektubundan Rohatyn doğumlu sultan karısı Hürrem Sultan'ın resmedildiği bu eski portrenin Y. Stançak'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Ünlü Polonyalı tarihçi Pauli Żegota bu resmin, 1553'te Alman Elçisi Ghislain de Busbeck tarafından İstanbul'dan getirilen orijinalinden yapılmış bir kopya olduğunu, portrenin bir reprodüksiyonunu yayınlayarak 1840'ta teyit etmiştir. Kopya, "Roksolana'nın Portresi" adıyla Lubomirscy Müzesine gelmiş, Lvov Tarih Müzesine getirildiğinde de adı değiştirilmemiştir.[3]

Roksolana/Hürrem'in portresi
Lvov Tarih Müzesi (Ukrayna)

Uzmanlar, bu kopyanın adı bilinmeyen bir ressam tarafından 18. yüzyılda yapıldığını, orijinalinin ise, İstanbul'daki Alman elçisi tarafından götürüldüğü Berlin'de korunduğunu düşünmektedir. Portre ilk olarak,

1 B. Gavriliv, "Документальний портрет Роксолани зберігається в Луврі," içinde *Роксолана у світі: історико-краєзнавчий збірник (ed. B. Gavriliv, İ. Mironyuk)* (İvano-Frankovsk, 2008), s. 4.
2 L. Poprotska, "Роксолана — одна з найзагадковіших жіночих постатей в історії України," Високий замок, 09 листоп., 210, sayı 4834 (2012).
3 A.g.e.

1596'da bir derleme içinde Frankfurt am Maine'da yayınlanmıştır. Tabloda resmedilenin "Türk imparatoriçesi" olduğundan, seçkin Ukraynalı oryantalist Agafangel Kınmskiy'in "Ukraynalı Esir Kız, Ortodoks Papazın Kızı Roksolana veya Hürrem Sultan" adlı eserinde söz edilmektedir.

Bu tablonun kim tarafından ve ne zaman yapıldığı hakkında güvenilir bir bilgi bulunmuyor. Yalnız, Alman ressam Melchior Lorck'un sultan ve nedimlerinin resimlerini çizmek için Muhteşem Süleyman'ın sarayına gittiği bilindiğinden, Sultan Süleyman'ın sevgili eşi Hürrem'in Lvov Tarih Müzesinde bulunan resminin de onun tarafından çizildiği iddia edilmektedir.[4]

Ancak bu inandırıcı görünmüyor, zira Melchior Lorck'un eserleri arasında, Hürrem Sultan'ın 1581'de çizilmiş bir gravürü de vardır; *Ruzine soldane* adını taşıyan bu gravürde hanım sultan elinde çiçekle resmedilmiştir. Bu gravürün tekniğine ve tarzına bakıldığında, Lvov Tarih Müzesinde saklanan portreden kesinlikle ayrıldığı görülür ve bu gravür, ressamın her ne kadar Hürrem'in bir portresini çizmesine izin verildiği kuşkulu olsa da (yabancıların, özellikle de erkeklerin harem bölgesine girmeleri kesin olarak yasaktı) belgesel bir değer taşır, zira Melchior Lorck, Hürrem Sultan'ın hayatının son günlerinde, Elçi Ogier Ghislain de Busbeck ile birlikte İstanbul'da bulunuyordu.

Roksolana/Hürrem, M. Lorix

Bu nedenle, ressamın bu resmi, sultanın karısına yakın olan haremin hadımlarından birinin ayrıntılı tasvirlerini esas alarak çizmiş olması mümkündür.

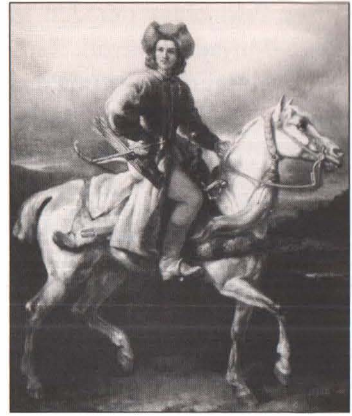
Lvov'daki portreyle ilişkili çok ilginç bir hikâye daha vardır. Dediklerine göre Roksolana'nın soyadının Lisovskaya olduğu söylentileri halk arasında bu tablo yüzünden yayılmıştır. Bu hikâyeye Ukraynalı ve Polonyalı şairler gibi 19. yüzyıl nesir yazarları da dört elle sarılmıştır. Bu-

4 A.g.e.

nun nedeni, tabloda resmedilen sultan karısının başındaki kırmızı şeritli beyaz türbanın, *lisowczyk*'lere[5] has bir başörtüsünü hatırlatıyor olmasıdır. Bu tabloda Roksolana'nın değil de bir *lisowczyk* süvarisinin, adı bilinmeyen bir gencin resmedildiğini düşünen sanat tarihçisi Platon Beletskiy de bu görüşü dile getirmiştir.[6]

Hürrem Sultan'ın bir portresi daha (elinin üzerindeki sansar, altın bir köstekle kolundaki bileziğe bağlanmış bir kadın) İspanya Kralı II. Felipe'nin siparişiyle Tiziano tarafından yapılmıştı. Tiziano, dünyanın en güçlü kadınlarının bir çeşit koleksiyonunu yapmıştır ve bu nedenle eserleri belgesel değer taşır. Bu tablo aşağı yukarı 1550'de, yani Hürrem'in yaşamının son döneminde yapılmıştır. Bu nedenle de, diğer tasvirlerinden farklı ve olgun bir kadın olarak görülmektedir. Ressam, tablosunun altına, bunun, 16. yüzyılda Sultan Süleyman'ın gözdesi olmuş Rosselyan veya Roxolan'a ait olduğu notunu da düşmüştür.[7]

Bu şaheser bugün, ortaçağ döneminden özgün batı Avrupa tablo ve heykellerinin toplandığı Sarasota'da (ABD) The John and Mable Ringling Museum of Art'ta korunmaktadır.

Polonyalı süvari. Rembrandt van Rijn

Roksolana/Hürrem, anonim
Viyana Sanat Tarihi Müzesi

5 *lisowczyk*, Polonyalı Albay Lisowski'nin birliğindeki askerlere deniliyordu --çn.

6 E. Kramar, "Славетна українка в султанському дворі," içinde *Роксолана у світі: історико-краєзнавчий збірник* (*ed. B. Gavriliv, İ. Mironyuk*) (İvano-Frankovsk, 2008), s. 22.

7 O. Turyanska, "Де бувала «Роксолана»...," içinde *Роксолана у світі: історико-краєзнавчий збірник (ed. B. Gavriliv, İ. Mironyuk)* (İvano-Frankovsk, 2008), s. 15.

Peki oraya nereden gitti? Ringling Kardeşlerin sirki, zamanında bütün dünyada ünlüydü. Kardeşler, milyonlarca dolar sermaye biriktirmişlerdi ve bunun önemli bir bölümünü de tarihi olarak değerli eserlere yatırmışlardı. 1920'lerin dünya krizi sırasında İtalya, Fransa, Yunanistan ve İspanya'dan seçkin sanat eserleri satın almışlardı. Bunlar arasında Tiziano'nun fırçasından çıkmış Hürrem portresi de vardı. Bunun Hürrem'e ait olduğunu ünlü 16. yüzyıl sanat tarihçisi Giorgio Vasari göstermişti.[8]

Ne yazık ki sözü edilen tablonun Ringling Kardeşler tarafından satın alınmadan önce nerede ve kimin koleksiyonunda olduğu halen bilinmemektedir. Bir iddiaya göre bu tablo, 1905-1930 arasında seksen bin esere sahip bulunan Lvov Ulusal Müzesine aitti. Yazar Osip Nazaruk, tarihi romanının önsözünde, bu müzede sultanın karısının, biri İtalyan, diğeri Alman ressamlara ait iki portresini gördüğünü belirtmiştir. Bunlardan birini incelemiş olan Ukraynalı yazar, şöyle yazmıştı: "O [Roksolana] çok hoş görünüyordu; çok narin, çok mütevazı ve çok sakin bir hali vardı –öyle sakin ki, tabloya bakanları bile sakinleştiriyordu."[9] Lvov'da gördüğü ikinci tabloyu da tasvir eden Osip Nazaruk, bunun bir Alman ressamın eseri olduğunu belirtiyordu. Hürrem bu tabloda, bir koltukta resmedilmişti ve elbisesi "baştan ayağa iri incilerle donatılmıştı."[10]

Bu tasvir, halen Lvov Müzesinde korunmakta olan tasvirle örtüşmüyor. Ukraynalı yazar ve tarihçinin hangi tabloyu kastettiğini söylemek ne yazık ki güçtür. Ancak bu tarif, Tiziano'nun incilerle süslü Türk kıyafetli kadın portresini hatırlatmaktadır.

Venedikli Paolo Veronese'nin de Hürrem'in bir portresi üzerinde çalıştığı biliniyor. Büyük bir tuval üzerine *Kana'da Düğün* (1562-1563) adlı ve Benedikten Rahip San Giorgio Maggiore'nin siparişiyle manastır kilisesinin yemekhanesi için yapılan bu tabloda, bir şölene katılan 138 farklı figür resmedilmiştir ki, bunlardan bir kısmı ikonik karakterlerdir. Resim, "Sultan I. Süleyman'dan V. Karl'a kadar Avrupa'nın hükümdarlarını resmetmektedir. Veronese, müzisyenlerin arasında Tiziano'yu, Bassano'yu, Tintoretto'yu ve kendini de çizmiştir."[11]

8 V. Voloşın, "Роксолана — це історична постать," *Голос з-над Бугу*, sayı 11, 15 берез. (2012).
9 Nazaruk, *Роксоляна*, s. 405.
10 Nazaruk, *Роксоляна*.
11 Gavriliv, "Документальний портрет Роксолани зберігається в Луврі," s. 4-5.

P. Veronese'nin *Kana'da Düğün* tablosundan detay. Soldan altıncı Hürrem Sultan, yanında yüksek sarıklı Sultan Süleyman ve başı geriye dönük esmer tenli Sokollu Mehmed Paşa.

Tablodaki hükümdarlar arasında, gelinle damadın solunda (sol kenarda pahalı Venedik kıyafetleri içindeki erkek ve kadın)[12] Sultan Süleyman'la (onun solunda) Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa[13] ve sanatçı tarafından üzerine ışık halesi düşürülmüş, asil bir tavırla masaya doğru eğilmiş narin bir kadın resmedilmiştir –sultanın sağındaki bu kadın, onun karısı Hürrem Sultan'dır.[14]

12 A. I. Antonova, "Необыкновенная судьба «Брак в Кане Галилейской» Паоло Веронезе : Пятое измерение," y.y., http://www.youtube.com/watch?v=il2GTToOcAU.

13 Tarihçilere bakılırsa Sokollu Mehmed Paşa'nun boyu iki metreye yakındı, bu yüzden "uzun" lakabını taşırdı.

14 Bazı sanat tarihçileri, Sultan Süleyman'ın yanında resmedilmiş olan kadının, Michelangelo'nun aşığı, Rönesans çağının ünlü İtalyan kadın şairi, dini konular üzerine eserler yazmış olan Vittoria Colonna olduğunu iddia ederler. Ancak buradaki kadın, Colonna'nın hayattayken Sebastiano del Piombo tarafından çizilmiş olan portresine benzememektedir. Üstelik Veronese, büyük hükümdarları ve yerel ünlüleri

Roksolana/Hürrem'in portresi, E. Schön, ortada V. Tiziano'nun, sağda S. Anguissola'nın yaptığı Mihrimah Sultan portreleri

Hürrem Sultan'ın bugün birer belge olarak kabul edilmiş üç portresi arasında büyük bir benzerlik var mıdır? Benim görüşüme göre, hayır. Ancak kabul edersiniz ki, bunlar, görgü tanıkları tarafından yapılan tasvirlerle yapılmıştır ve birçok ortak noktaya sahiptirler.

Gizemli resimlerin üstadı Alman Ressam Erhard Schön de 1530'da Hürrem'i tuhaf, incilerle bezeli bir türban ve örülmüş kızıl saçlarında ipek bağlarla resmetmiştir. Bu o dönemlerde Osmanlı kadınları arasında modaydı. Öldükten sonra toprağa verilirken bile başlarındaki türban ve ipek örgülerle ziynet eşyaları çıkartılmazdı.[15]

Alman ressamın, Osmanlı zamanının güzelleri arasında moda olan saç biçimini iyi yakalamış olmasına rağmen, Hürrem'in bu resmi, çağdaşlarının tasvirleriyle pek de örtüşmemektedir. Sözünü ettiğimiz şey sultanın karısının ünlü kalkık burnudur. Hürrem'in kızı Mihrimah Sultan'ın 1541'de[16]

yerleştirdiği *Kana*'da *Düğün* adlı eserini tamamladığında Vittoria Colonna öleli on beş yıl olmuştu. Öte yandan ressamın, kiliseye bağışlanacak bir eserde, bu sırada Müslüman tehdidi altında bulunan Hıristiyanların yanında Sultan Süleyman'ı da resmetmesi oldukça kuşku uyandırıcı görünmektedir.

15 L. Rafaela, *Османская Турция. Быт, религия, культура (İng. çev. L. A. İgorevskiy)* (Moskova: Центрполиграф, 2004), s. 124.

16 Anguissola kadın olduğuna göre, 19 yaşındaki Mihrimah Sultan'ı tasvirlerden değil karşısına geçerek çizmiş olabilir. Ancak kimi sanat tarihçileri, bu portrenin, Tiziano'nun bir eserinin kopyası

Rönesans dönemi İtalyan ressamı Sofonisba Anguissola'nın[17] ve Tiziano'nun fırçalarından çıkmış olan portrelerinde bile herhalde ünlü annesinden almış olduğu yüzünün o karakteristik hatlarını görmek mümkündür.

Yakın zamanlarda, araştırmacı Aleksandra Turyanskaya, Louvre'da Hürrem Sultan'ın sıra dışı bir tasvirini daha bulmuştur. Burada söz konusu olan, pırlantalarla süslü, kapağında Jean François Boule'ye ait "Ulu Sultanın Sarayında Bir Konser" adlı minyatürün bulunduğu küçük bir kutudur. Bu minyatür aslında Charles-André van Loo'nun tablosunun bir kopyasıdır. Tabloda (ve minyatürde) on yedi kişi resmedilmiştir. Ortada, tahttaki, artık orta yaşlardaki Sultan Süleyman'dır, onun yanında ihtişamlı beyaz kıyafetlere bürünmüş olan kadın ise belli ki Hürrem Sultan'dır. Hürrem Sultan'ın türbanının altından altınsı bukleleri görünmektedir.[18]

Klavsenin arkasında klavsenci bir kızın, ayrıca da biri Avrupa kıyafetli, diğerinin ise başında Osmanlı sarığı bulunan iki kemancının resmedildiği bu minyatürün teması, aslında, bir doğu sarayı için sıra dışıdır. Aleksandra Turyanskaya, bu sarıklı kemancıda, Sultan Süleyman'ın gençlik arkadaşı, henüz daha çocukken yeniçeriler tarafından esir alınmış ve Parga Adası'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na getirilmiş İbrahim Paşa'nın resmedildiğine karar vermiştir.

İbrahim Paşa'nın büyük bir sanat düşkünü olduğu bilinir. Ancak Avrupa usulü keman değil de, eski Türk yaylı musiki aletlerinden kemençe çalardı.[19]

olduğunu iddia ederler; üstelik Tiziano'nun eseri de orijinal değildir. Cristofano dell'Altissimo bu tabloya dayanarak büyük Toskana Prensi III. Cosimo de' Medici'nin (1519-1574) koleksiyonu için bir kopya yapmıştı. Bu kopya günümüzde İstanbul'daki Pera Müzesinde bulunmaktadır. S. Anguissolla'nın yaptığı Mihrimah Sultan portresi Museé.Fabre'de korunmaktadır.

17 Ünlü kadın ressam S. Anguissola'nın "Asil Kadın" adlı tablosu, Lvov Ulusal Sanat Galerisinde bulunmaktadır. Anguissola 1625'te, 92 yaşında ölmüştür.

18 Turyanska, "Де бувала «Роксолана»...," s. 14.

19 Talha Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, c. 2 (İstanbul: Timaş, 2013), s. 135.

Üçüncü Bölüm

KIRIM HANININ SARAYINDAN SULTANIN HAREMİNE

Yukarıda açıkladığımız gibi, Roksolana'nın adı ve doğum yeri kesin olarak bilinmiyor. Tek bildiğimiz, o dönemde Polonya Krallığı'na ait, genel itibariyle de Kiev Rus soyundan gelme Ukraynalı Slavların yaşadığı topraklardan olduğudur.[1]

Geleceğin sultan karısının babasının bir Ortodoks papazı olduğu bilgisi, Polonya elçisi sayesinde günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle, o zamanki *Szlachta*[2] geleneğine göre babasının soyadı olamazdı. Dolayısıyla Lisovskiy gibi bir Polonya soyadı yoktu. Kaldı ki, batı Ukrayna topraklarında genel olarak *"-enko"* diye biten lakaplar kullanılıyordu. Filoloji Doktoru İrina Farion'un[3] belirttiğine göre, Rus'un soya dayanan isimleri ilk defa 1388'de Nadsyanşina, Aşağı Karpatlar ve Beyaz Rusya'nın en batısındaki (Grodno) Latin/Leh anıtlarında görülür. Bu tür soyadlarının ancak 15.-16. yüzyıllar sırasında yaygınlaştığına ve çağdaş Ukrayna'nın diğer bölgelerine yayıldığına tanık olunur.

Diğer taraftan, Roksolana'nın doğum yılı az çok bellidir. Zira, Sultan Süleyman'la evlilik belgelerinde, Roksolana'nın sultandan on bir yaş küçük olduğu belirtilir. Sultan, 1494'ün Kasım ayında doğmuştu. Buna göre karısı da 1505'in Aralık ayında veya 1506'nın Ocak-Kasım ayları arasında doğmuş olmalıdır. Keza Roksolana'nın, sultanın haremine, Tatarlarca esir alındıktan sonra köle olarak getirildiği de bilinmektedir.

Peki bu olay ne zaman olmuştur? Ukraynalı ve yabancı kaynakların büyük bölümüne bakılırsa, 1520'de. Araştırmacı Yaroslav Kis farklı düşün-

1 Roksolana'nın Rus'tan olduğunu 1526'da Osmanlı başkentindeki Venedik Elçisi Pietro Bragadin ile 1534'teki Elçi Daniela Ludovici de yazmışlardır [Necret Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler* (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2011), s. 163.].

2 Polonya Krallığı'nda, Büyük Litovsk Prensliği'nde, daha sonra 1569'da Lubelska Birliği'nde ve Polonya-Litvanya Birliği'nde ayrıcalıklı mülk. Başlangıçta tamamen bir askeri tımar statüsündeydi. Szlachtalar ile monarşi arasındaki ilişkiler Polonya-Litvanya Birliği'nin dağılma nedenlerindendi –çn.

3 İ. Farion, *Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII—на початку XIX століття* (*з етимологічним словником*) (Lvov: *Літопис*, 2001), s. 58-59.

mekte ve olayın çok daha erken bir tarihte, 1509 ile 1516 yılları arasında olduğunu iddia etmektedir.[4]

Ancak Türk kaynaklarında başka tarihler zikredilir. Örneğin ünlü tarihçi Mustafa Çağatay Uluçay'ın iddiasına göre Roksolana Osmanlı sarayına henüz 14-17 yaşları arasındayken getirilmiştir.[5] Profesör Ahmet Şimşirgil ise, Roksolana'nın Tatarlar tarafından dokuz yaşındayken esir alındığına emindir.[6] Roksolana'nın çocuk yaştayken Kırım hanının sarayında yetiştirildiğini ileri süren çağdaş Türk yazar ve tarihçi Talha Uğurluel de aynı fikirdedir.[7] Kırım Hanlığı'na ait Türkçe kaynakları incelemek suretiyle aynı sonuca varan Ukraynalı tarihçi ve Türkolog Ferhad Turanlı da onların fikirlerine katılmaktadır.[8]

Bu nedenle, Tatarların Roksolana'yı baba evinden 1514 ile 1519 yılları arasında kopardıkları ileri sürülebilir. Çağdaş Ukraynalı tarihçilerin verilerine göre Tatarlar Podolya ve Galiçya'ya 16. yüzyılın başında, 1502, 1506, 1514, 1516 ve 1519'da akınlar düzenlemişlerdir.[9]

Yukarıda zikredilen şartlara bakılırsa, Roksolana'nın esir alındığı en olası tarihler 1514 ve 1516'dır. Bu sırada Kırım'ın yerel hanları, yarımadaya birlikte yerleştikleri Altın Ordu'dan tamamen ayrılmışlardı. Kırım Hanlığı'nın başında da I. Mengli Giray bulunuyordu ki, kendisi, Yavuz Sultan Selim'in hasekisi Ayşe Hafsa Sultan'ın babası, Sultan Süleyman'ın da dedesidir.[10] I. Mengli Giray, Kırım'ın Osmanlı ordusu tarafından 1475'teki

4 Kis, "Легенди і факти про Роксолану," s. 27.

5 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 60.

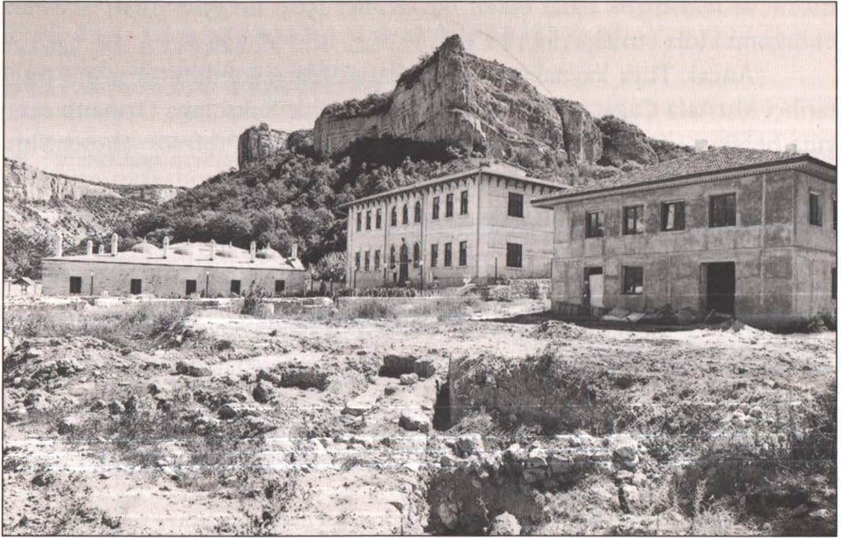
6 Ahmet Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem* (İstanbul: Timaş, 2014), s. 123.

7 Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, 2:s. 229.

8 Turanlı, *Тюркські джерела до історії України*, s. 209.

9 O. Mazur ve Y. Kiriçuk, "Роксолана і набіги орд кримських і османських феодалів на українські землі у 20–50 s. XVI століття," içinde *Рогатинська земля: історія і сучасність: Матеріали І-ї наук. конф.*, *Рогатин.* (Lvov: Рогатин, 1995), s. 103.

10 Ayşe Hafsa'nın kökenine dair iki ayrı hikâye vardır. Bunlardan birine göre, Kırım Hanı I. Mengli Giray'ın kızıydı. Gerçekten de Yavuz Sultan Selim'in eşlerinden biri, Kırım Hanının kızı Ayşe Hafsa idi, bu Ayşe Hafsa'nın, Beyhan ve Şah-ı Huban sultanların annesi olduğu sanılır. Sultan Süleyman'ın annesi, bir başka iddiaya göre, Kırım prensesi değil, Selim'in Avrupa kökenli ve Ayşe adındaki cariyelerinden biriydi. Ancak Türk kaynaklarının büyük bölümüne göre, Ayşe Hafsa Sultan onunla aynı kişidir, yani birinci hikâye doğrudur. Yavuz Sultan Selim'in çok sayıda cariyesi vardı. Ancak Ayşe Hafsa'nın hareme gelmesinden sonra diğerlerini saraydan uzaklaştırmıştı. Sultan Süleyman'ın ana ayrı kardeşi Üveys Paşa, babası Yavuz Sultan Selim'in (sultandan gebe kaldıktan sonra devlet erkânından biriyle evlendirdiği) başka bir cariyesindendi. Selim'in hareminde, 1514'te Çaldıran Muharebesinde

Salaçik'teki (Kırım) han sarayının yıkıntıları. "Крымская кругосветка" internet sitesinden

fethi sırasında direniş göstermeye kalkıştığı için tahttan uzaklaştırılarak İstanbul'a getirilmiş, burada üç yıl boyunca iradesi dışında Fatih Sultan Mehmed'in yanında bulunmuştu. 1478 baharında serbest bırakılmış ve Kırım Hanlığı'nın bu tarihten itibaren Osmanlı nüfuzuna girmesi şartıyla, tahta geri dönmüştü.[11]

Kırım hanı rütbesi, Rumeli beylerbeyiyle denkti ve hanlar Kefe gümrük gelirlerinden belli bir pay alırlardı. Bu pay 16. yüzyılda bir buçuk milyon akçeyi buluyordu.[12]

I. Mengli Giray bu zamandan 1515'teki ölümüne kadar Büyük Litovskiy Prensliği'nin ve Polonya Krallığı'nın doğu ve batı topraklarına yıkıcı

esir alınan, Şah İsmail'in sevgili karısı Taçlı Hatun da kısa bir süre cariye olarak kalmış, daha sonra Tacizade Cafer Çelebi'ye eş olarak verilmişti. Ancak haremden uzaklaştırıldıktan bir yıl üç ay sonra dul kalmıştı. Yavuz Sultan Selim'in bu davranışları, Ayşe Hafsa'nın gerçekten de Kırım hanlarının soyundan olduğunu gösterir.

11 O. Gayvoronskiy, *Повелители двух материков*, с. 1 (Kiev: Бахчисарай, 2007), s. 39-102.

12 İ. V. Zaytsev, *Крымская историографическая традиция XV—XIX веков: Пути развития: (рукописи, тексты и источники)* (Moskova: Восточная литература РАН, 2009), s. 148.

Kırım'daki Zincirli Medrese. "Крымская кругосветка" internet sitesinden

akınlar düzenlemiştir. 1480'den 1530'a kadar da genç ve köle yapılmaya elverişli toplam 219 bin 470 kadın ve erkeği esir almıştır ki bu, o sırada nüfusu 3 milyon 700 bin civarında olan bu bölge halkının önemli bir kısmının köleleştirildiğini gösterir.[13] Bu esirler arasında ileride Osmanlı sultanının karısı olacak Roksolana da bulunmaktaydı.

Roksolana'nın İstanbul'daki sultan haremine 1520 güzünde, yani Süleyman'ın cülusundan hemen sonra girdiği bilinir. Roksolana bu vakte kadar Salaçik'teki (bugün Bahçesaray'ın banliyösü) hanlık sarayı olan (ve bugün mevcut bulunmayan) Devlet-sarayda tutulmuş,[14] burada eğitim ve öğretim almıştı.

Kırım hanlarının halkının eğitimine büyük önem verdiğini gösteren kanıtlar vardır. Bilimsel kurumlar için büyük kaynaklar ayıran I. Mengli Giray, bu konuda özel bir çaba göstermiştir.[15]

13 G. T. Çupin, *Предыстория и история Крыма* (Harkov: Литера Нова, 2012), s. 163.
14 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 122.
15 V. Y. Gankeviç, "Крымскотатарские медресе" (Исторический альманах о Крыме, y.y.), http://crimeantatars.com.

O zamanlar her Müslümanın Kuran'ı okuyabilmesi gerektiği düşünülüyordu. Bu nedenle, Arapça ve din eğitiminin verildiği sıbyan mektepleri şu ya da bu İslam ülkesinin bütün Müslüman ahalisine hizmet edebilecek durumda olmalıydı. Kırım Hanlığı'nda da böyleydi. Daha ileri eğitimle, din adamlarının, kadıların, geleceğin eğitimcilerinin ve kültürlü Müslümanların hazırlandığı medreselerde iştigal ediliyordu. Bu tür eğitim kurumlarından ikisinin kalıntıları Kırım'da günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan biri, I. Mengli Giray tarafından daha 1501'de Salaçik Sarayının hemen yanında yaptırılan Zincirli Medresedir ki, halen ayaktadır.

Hanın çocuklarının eğitimi için özel yarlıklarla atalıklar atanırdı; bunlar otorite sahibi şeyhlerdi.[16] Polonya Kralı Stefan Batory'nin, 1578'de yarımadada bulunan elçisi "Bunların çocukları unvanlarına layık eğitim ve öğretime tabi tutulur. Oğlanlara genç yaşlardan itibaren Arapça okuma yazma öğretilir," diye yazıyordu.[17]

Kırım ulemasından birçokları Osmanlı İmparatorluğu'na gider ve sultanın sarayında yüksek mevkiler işgal ederlerdi. Bunlardan biri, Remmal Hoca adıyla tanınan Nidan Efendi'dir. Nidan Efendi Kırım'dan ayrıldıktan sonra bu sırada Sultan Süleyman'ın Konya valisi olan oğlu Selim'e hizmet etmiştir. Selim'in Osmanlı tahtına cülusundan sonra, nazım şeklinde popüler tıbbi reçeteler yazmaya başlamıştır. Bunlar, hastalıkların teşhis ve tedavileriyle ilgili tıbbi eserlerin tercümeleridir. Remmal Hoca daha sonra hekimbaşı olarak tayin edilmiştir. Türkolog çevrelerinde daha ziyade *Tarih-i Şah-ı Giray Han*'ın yazarı olarak bilinir ki, bu eser 1551'de, katl ile hal edilen han Sahib Giray'ın kızı Nursultan'ın ricası üzerine yazılmıştır. Bu eserin ünlü Rus Türkolog Vasiliy Smirnov tarafından Rusçaya yapılan çevirisini, yazar Maksim Gorki redakte etmiştir. Remmal Hoca, İstanbul'da ölmüştür.[18]

Kırımlıların Osmanlı aristokrasisinde bu tür hizmetlerinin çokluğu, onların yüksek eğitim ve kültürüne tanıklık eder. Zira Arapça ve Farsçadan başka eski Osmanlıcaya da hâkimiyet bu tür görevler için şarttır.

16 A.g.e.

17 Zaytsev, *Крымская историографическая традиция XV—XIX веков: Пути развития: (рукописи, тексты и источники)*, s. 26.

18 Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri (haz. İ. Özen)*, c. 3 (İstanbul, 1975), s. 226.

Kendileri de şiirler yazan Kırım hanları yarımadada yazılı kültürün gelişmesine büyük önem vermişler, sadece Fars ve İran imparatorluklarından gelen kitapları değil, Kazan, Astrahan ve Moskova hanlıklarından gelen kitapları da istinsah ettirmişlerdir.[19] Üstelik Kırım Hanlığı'nda 17. yüzyılda elyazması kitap düşkünleri arasında kadınlar da vardır.[20]

Kırımlıların bilgiye olan düşkünlüklerini inceledikten sonra, esir aldıkları Roksolana'nın "fiyatını" artırmak için eğitimine önem verdikleri öne sürülebilir. I. Mengli Giray'ın varisi I. Mehmed Giray, tahta cülusu vesilesiyle Sultan Süleyman'a Roksolana'yı böyle iyi eğitilmiş olduğu için hediye edebilmiştir. Bilindiği gibi, Sultan Süleyman'ın Eylül-Ekim 1520'de gönderdiği, Sultan Selim'in öldüğü ve kendi hükümdarlık döneminin başladığını bildiren fermanını İstanbul'dan Sinan Çavuş getirmiş, I. Mehmed Giray da, kendisine yakın beylerden biriyle Osmanlı İmparatorluğu başkentine hediyeler göndermiştir.[21]

Bu hediyelerin neler olduğu ne yazık ki bilinmiyor. Ancak I. Mehmed Giray'ın babası I. Mengli Giray'ın Osmanlı İmparatorluğu'na devamlı Çerkez köleler gönderdiğine ve dahası, Yavuz Sultan Selim'in talebiyle en sevdiği genç oğlu Saadet Giray'ı da İstanbul'a gönderdiğine bakılırsa,[22] onun değerli kölesi Roksolana da canlı hediyeler arasında yeni Osmanlı sultanının haremi için gönderilmiş olabilir. Bu dönemde Kırım Hanlığı'nın gelirleri arasında en önemli kalem köle ticaretiydi. Dolayısıyla, Kırımlıların yeni sultana verdikleri hediyelerin içinde zenginliklerinin bu temel kaynağının da çokça bulunması kesinlikle mümkündür.

Böyle bir hediye gönderme tercihinin altında yatan neden, belki de, müteveffa I. Mengli Giray'ın kızı Ayşe Hafsa Sultan'ın, oğlu Sultan Süleyman'a layık bir cariye bulma arzusudur. Zira Ayşe Hafsa Sultan, Kırım'da

19 Zaytsev, *Крымская историографическая традиция XV—XIX веков: Пути развития: (рукописи, тексты и источники)*, s. 26.

20 A.g.e., s. 38.

21 V. D. Smirnov, *Крымское ханство подъ верховенствомъ Отоманской порты до начала XVIII вѣка* (St. Petersburg, 1887), s. 391.

22 Yavuz Sultan Selim, Kırım hanının en değerli varlığı olan oğlunu ayrıcalıklı bir köle statüsünde almak suretiyle, Kırımlıların askeri olarak büyük önem taşıdığını iyi bildiği güven ve desteğini de kazanmayı amaçlamıştır. Ancak oğlu Sultan Süleyman, 1524'te hanın oğlunu serbest bırakmakla kalmamış, üstelik kız kardeşlerinden biriyle evlendirmiş ve Kırım hanı yapmıştır. [Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 157.]

Ayşe Hafsa Sultan, anonim

esirlerin eğitiminin, Osmanlı İmparatorluğu'yla aynı ilkelere göre yapıldığını biliyordu. Dolayısıyla, Kırım Hanlığı'ndan böyle bir ricada bulunmuş olabilir. Aklı, uysallığı, tatlı yüzü ve edepliliğiyle han sarayındaki diğer kızlardan ayrılan böyle bir kız kısa zamanda bulunmuş ve İstanbul'daki sultan haremine gönderilmiştir.[23] Bu, bizim Roksolana'dır.

Benim görüşüme göre Roksolana'nın sultan hareminde ortaya çıkmasına dair bu açıklama yeterince tutarlıdır. Ayşe Hafsa Sultan da, Yavuz Sultan Selim'in gözdesi olmadan önce (ki Yavuz, gözdesiyle tanışmasından ve kardeşleriyle uzun süreli mücadelelerden sonra Osmanlı sultanı oldu) çocukluğunu Kırım'da geçirmişti. Ayşe Hafsa Sultan'ın 1509'dan 1512'ye kadar oğlu Süleyman'la birlikte, Yavuz'un babası Sultan II. Bayezid adına valilik yaptığı Kırım'da yaşadığı da bilinir. Dolayısıyla, oradaki düzeni tam olarak biliyordu. Bu nedenle Ayşe Hafsa Sultan, valide sultan olarak Süleyman'ın 17 kadından mürekkep haremini de yanında getirerek Manisa'dan Osmanlı sarayına taşındıktan sonra (hükümdarın büyük oğlu Süleyman, Osmanlı geleneklerı uyarınca 15 yaşında Manisa'ya gönderilmişti) Kırım'dan hükümdar oğlu için yapılan bu "taze" takviyeyi hoşnutlukla karşılamış olmalıdır.[24]

26 yaşındaki Süleyman'ın tahta çıktığında üç oğlu vardı. İlki, odalığı Fülane'den olan Mahmud'tu.[25] Mahmud, 29 Kasım 1521'de bir çiçek salgınında öldü. Aynı yıl diğer oğlu Murad da hayatını kaybetti. Murad'ın annesi, İstanbul'a Sultan Süleyman'la birlikte gelen Gülfem Hatun'du.[26] Sultan

23 Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, 2:s. 210.

24 Leslie Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire* (Oxford: Oxford University Press, 1993), s. 55.

25 Fülane'nin Süleyman'ın hayatındaki rolü üzerine hiçbir şey bilinmemektedir.

26 Yılmaz Öztuna, *Kanuni Sultan Süleyman* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989), 9–11. Amerikalı araştırmacı Leslie Pierce, Gülfem'in, Sultan Süleyman'ın iki oğlu Mahmut ve Murat'ın anneleri olduğunu iddia eder. [Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 302.]

Süleyman'ın Mahidevran Gülbahar'dan olan üçüncü oğlu ise Mustafa'ydı. Mustafa, İstanbul'a annesiyle birlikte gelmişti ve kardeşlerinin ölümüyle tahtın gelecekteki varisi olarak görülüyordu. Bu sırada altı yaşındaydı.

Görüldüğü gibi Sultan Süleyman'ın üç oğlundan sadece biri sağ kalmıştı. Bu durum, o dönemlerdeki yüksek ölüm oranı yüzünden tahtın gelecekteki varisini temin etmek üzere sultanın mümkün olduğunca çok çocuk yapması gerektiğini bilen annesi Ayşe Hafsa Sultan'ı tedirgin ediyordu. Bu nedenle yeni ve çocuk doğurmaya uygun köleler bulmaya çalışıyordu. Sultanın haremine Roksolana'yı gönderen Kırım hanı, çok geçmeden onun arzusunu gerçekleştirmiş oldu.

O döneme ait bazı Arapça kaynaklarda, Sultan Süleyman'a hediye edilmeden önce Roksolana'ın, ileride yakın dostları arasına girecek olan Hançerli Sultan'ın[27] konağında tutulduğu bilgisi de bulunur.[28]

Roksolana'nın sultanın sarayına gelişiyle ilgili bu hikâyeden başka, bir de onun İstanbul'daki köle pazarından Sultan Süleyman'ın çocukluk arkadaşı, daha sonra veziriazamı olacak İbrahim Paşa tarafından Süleyman için satın alındığı iddiası da vardır. Bunu Ukraynalı yazar Pavel Zagrebelnıy da ünlü romanı *Roksolana*'da dile getirmiştir.

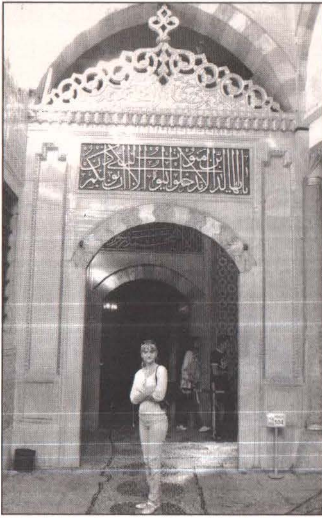
Ancak bu hikâye, bilhassa da 16. yüzyılda sultanın hareminde olan biteni öğrenmeye olanak sağlayan Türkçe literatürü inceledikten sonra, ciddi bir kuşku uyandırır.

Harem, en düşük seviyeyi yeni acemi kızların işgal ettiği, katı bir hiyerarşi içindeki sultan ailesini de kapsayan karmaşık bir mekanizmadır.[29] Kızlar, haremin kölelere ayrılan odalarında yaşıtlarıyla birlikte kalıyordu. Bu

27 Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Murad'ın kızı; Eyüp Camii yakınlarında, Haliç kıyısındaki (daha önce Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Şah-ı Huban Sultan'a ait olan bir sarayda yaşıyordu. Veziriazam Çandarlı İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'le evliydi. [Anthony Dolphin Alderson, *Bütün Yönleriyle Osmanli Hanedani*, Çev. Ş. Severcan (İstanbul: Yeni Şafak, 1998), s. 142.] Hançerli Sultan kültürlü ve nüfuzlu bir kadındı. Topkapı Sarayı arşivlerinde, veziriazama mahkemelerdeki adaletsizlikler ve rüşvetçilikle ilgili yazdığı bir mektup kalmıştır. Mektubun konusu, Ayşe Sultan'ın kızı, II. Bayezid'in torunu Mihrihan'ın adının geçtiği bir davadır. [Mustafa Çağatay Uluçay, *Harem'den Mektuplar* (İstanbul: Ötüken, 2011), s. 49-50.] Hürrem'in Hançerli Sultan'la dostça bir ilişkisi olduğu bilinir. Hançerli Sultan 1533'te ölmüş, Eyüp Camii bölgesine defnedilmiştir.

28 Kutbeddin Muhammed b. Alaeddin Ahmed b.Şemseddin Muhammed b. Kadı Han Mahmud el-Mekki el-Kadiri el-Harkani el-Hanefi Nehrevali (Nehrevani), "Fevaidü's-seniyye..." (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, y.y.), s. 138a, 2440, Veliyüddin Efendi.

29 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 40-42.

Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nin girişi

odaların bir kısmı öylesine genişti ki, aynı anda yüz kişinin bulunduğu olurdu. Köleler, gündüz toplanan ve özel yerlere kaldırılan döşeklerde yatarlardı. Genç cariyeler arasındaki ilişkileri gözetlemek için geceleri bunların arasında daha yaşlı kadınlar da kalırdı. Döşekler yünden yapılır ve sert olurdu. Odalarda gece boyunca mumlar yanardı.[30]

Haremde katı bir disiplinin hüküm sürdüğüne, duvarlardaki Arapça yazılar da tanıklık eder. Çağdaş yazarların ve hatta rehberlerin çoğu, büyük bir ciddiyetle, bunların aşk şiirlerinden dizeler olduğunu söylerler. Oysa aslında bu yazılar Kuran'dan surelerdir.

Örneğin haremin kakmalı mermer girişinin hemen üzerinde şu yazıt görülebilir: "Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip ev halkına selam vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir. Herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız." (Nur suresi, 27)[31] Bu kapıdan içeri sultan dışında hiçbir erkeğin girmeye hakkı yoktu. Onun için de duvarlara altın kakmalı harflerle Bakara suresinin 257. ayeti yazılmıştı: "Allah, iman edenlerin velisidir. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin velileri de tağuttur,[32] onları aydınlıktan karanlıklara çıkarırlar. İşte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi olarak kalırlar." Aynı yerde şöyle bir satır daha vardır: "Allah da kendilerine "ölün!" dedi, sonra da onlara bir hayat verdi. Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı bir lütuf sahibidir. Fakat insanların pek çokları şükretmezler." (Bakara suresi, 243.)

Sultanın yatak odasındaki duvarlara yazılı diğer ayetler, kadınlarla erkeklerin aile hayatı, çocuk doğurma ve terbiyesiyle ve de namaz kılmanın kurallarıyla ilgilidir. Bunlar arasında, Allah'ın birliğine, kadir-i mutlak olanın

30 R. Withers, *The Grand Signiors Serraglio* (İstanbul: Timaş, 2012), s. 94.
31 Ahmet Akgündüz, *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem* (İstanbul: Timaş, 2012), s. 94.
32 A.g.e., s. 98.

Sultanın Topkapı Sarayı'ndaki tahtı

niteliklerinin azamet ve sınırsızlığına tanıklık eden şu ayet de vardır: "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O daima diridir, bütün varlığın idaresini yürütendir. O'nu ne gaflet basar, ne de uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefaat edecek olan kimdir? O, kullarının önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir. Onlar ise, O'nun dilediği kadarından başka ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsisi, bütün gökleri ve yeri kucaklamıştır. Onların her ikisini de görüp gözetmek O'na bir ağırlık vermez. O çok yücedir, çok büyüktür." (Bakara suresi, 255.)[33]

Topkapı Sarayı hareminin bütün odaları ve koridorlarının duvarları, bu türden altın kakmalı hatlarla süslenmiştir. Haremin bunları her gün okuyan sakinleri, bir Müslüman kadının Allah'a ve onun yeryüzündeki gölgesi sultana ait hayatını dine uygun yürütmesi gerektiği dışında bir şey düşünemezdi.

Sultanın sarayında bulunmanın bir diğer önemli şartı da sessizlikti. Sessizliği ihlal edenler cezalandırılırdı. Seyyah Tournefort, 1770'te şöyle

33 A.g.e.

Topkapı Sarayı, Babıhümayun

yazmıştı: "Sarayın birinci avlusuna herkes girebilir; ... burada tam bir sessizlik vardır, sinek uçsa duyulur; eğer herhangi bir kimse biraz yüksek sesle sessizliği bozarsa ya da padişahın evine saygısızca bir davranışta bulunursa, devriye gezen subaylarca hemen oracıkta sopayla dövülür; hatta atlar bile nerede olduklarının bilincindedir ve belki de burada sokakta yürüdüklerinden daha yavaş yürümeye alıştırılmışlardır."[34]

Genel olarak harem, çok katmanlı ve sert bir hiyerarşiye dayanan, karmaşık bir dünyaydı. Acemi kızların kariyerlerindeki en önemli aşama, sultanın gözdesi olmaktı. Haremdeki en yüksek otorite, sarayın sınırları dışında da büyük bir nüfuz sahibi olan valide sultana aitti. Valide sultan, imparatorluğun muhtelif yerlerinde has topraklarından gelir alırdı, yazlık ve kışlık malikâneleri vardı. Zenginliğinin önemli bir bölümünü de yabancı diplomatlardan ve Osmanlı ileri gelenlerinden hediye şeklinde gelen gelirler oluştururdu.[35]

34 Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, II. Kitap, editör Stefanos Yerasimos, çeviren Teoman Tunçdoğan, (İstanbul, Kitap Yayınevi, 2005) s. 31.

35 E. İhsanoğlu, *История османского государства, общества и цивилизации*, с. 1 (Moskova: Вост. лит., 2006), s. 114.

Acemi kızlara gelince; bunlar haremde muhtelif görevleri yerine getiren kadınlara bağlıydılar: bu kadınlar usta, kalfa ve kethüda kadın (haremdeki işlerin sorumlusu, usul ve törenleri gözeten kadın) diye anılırdı. Kethuda kadın, valide sultanla ve bizzat sultanın kendisiyle, onun gözdeleri ve çocuklarıyla dolaysız görüşürdü.

Bu nedenle esir pazarından gelen hiçbir köle sultanın yatağına hemen girmezdi. Her bir cariyenin rolü ve vaat ettiği gelecek, harem hiyerarşisindeki yerine ve hizmetinde bulunduğu kişinin emirlerine, en önemlisi de valide sultanın arzularına bağlı olarak kesin bir şekilde tayin ve tespit edilirdi.

Buna ek olarak, esir pazarından hareme gelen yeni bir cariyenin fiziksel olduğu kadar psikolojik olarak da sağlıklı olmasının ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesi sayılan sultana bir zarar vermeyeceğinin garantisi yoktu. Bu nedenle, henüz reşit değilken hareme gelen bütün kızlar herhangi bir soruna neden olmaması için dikkatle hekim muayenesinden geçirilirdi.

İlkin, herhangi bir bulaşıcı hastalıkları olup olmadığı, cüzam, veba ve koleralı kimselere gelmediği sanılan bitlerin ekilmesi yoluyla tespit edilirdi. Bakire olup olmadıkları da sınanırdı. "Zira bakirelik, bir köle kızın en önemli erdemidir," diye yazar Fransız tarihçi Juliette Duma.[36] Köle tacirlerinin, Kırım tatarlarının ve deniz korsanlarının ellerinde bulundukları sırada çekici kızların başına her şeyin gelebileceği sarayda bilinirdi...

Hekimler bu sırada esirlerin akıl sağlıklarını ve dengelerini de değerlendirirlerdi. Bu amaçla geceleyin davranışlarını gözlemlerlerdi: cariye horluyor veya uykusunda konuşuyorsa sultanın haremi için uygun olmadığı şeklinde değerlendirilirdi.[37]

İlkin ailesinden koparılan, moral olarak aşağılanmaya maruz kaldıkları Kefe'deki (bugünkü Feodosiya) Kırım köle pazarından göçerlerle birlikte çok uzun (neredeyse bin kilometre) bir yolu aşan, sonra da kendilerini tekrar çok büyük bir gerilimin beklediği İstanbul'un büyük köle pazarına ulaşmak için yine çok uzun bir deniz yoluna dayanması gereken bir kız, böyle bir sınamadan geçebilir miydi? Sanırım, hayır.

36 "Secrets d'histoire — Soliman le magnifique (Tarihi-dokümanter film)," y.y., http://velikolepnyj.ru/video/sekrety-istorii-sulejman-velikolepnyj.
37 A.g.e.

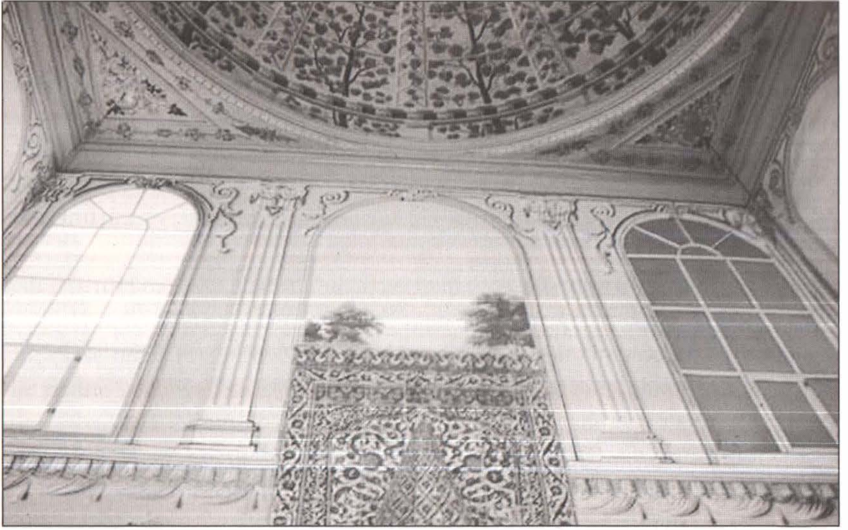

Topkapı Sarayı haremindeki bir kompozisyon: Valide ve cariyeler

Üstelik İbrahim Paşa bile, eğer bir köle kız umutsuzluktan, ahmaklıktan ya da kinden ötürü sultana zarar verirse kendi hayatını ve kariyerini tehlikeye atmış olmuyor muydu? Bunun cevabı açık olmalı. O sırada sultanın özel hayatının korunması yükümlülüğünü de yerine getiren İbrahim Paşa'nın Kırım elçileri tarafından Roksolana'nın hareme getirilmesi sırasında hazır bulunmuş olması mümkündür. Daha sonra açığa çıkacağı gibi, sultana sunulmuş paha biçilmez hediyesiyle ilgili hikâyesinin başlangıcının bu olaya dayanıyor olması da mümkündür...

Ama Roksolana'nın haremdeki tavırlarının tasviri (ki neşeli, gülen anlamına gelen Hürrem adını bu sayede almıştır)[38] manevi durumunun çok iyi olduğuna tanıklık eder. Bu da şaşırtıcı değildir, zira esir pazarında yaşanan bütün o çileyi yaşamak zorunda kalmamıştı. Kırım'da bulunduğu

38 Geleneğe göre hareme yeni gelen cariyelere, karakter ve güzelliklerinin en belirgin çizgilerini ifade edecek isimler verilirdi. Gülfem, Gülbahar, Gülşah, Gülnar gibi çiçek adlarına dayanan isimler çok yaygındı. Ayrıca Mahitab, Mihrişah, Mihriban, Zernigar gibi Farsça isimler de verilirdi. Harem sakinlerine Müslüman kızlar arasında çok yaygın olan, Hz. Muhammed'in ailesinden gelen Ayşe, Fatma, Hatice gibi isimler vermek de adettendi.

Topkapı Sarayı'nda valide sultanın dairesi

sırada, ailesinden zorla kopartılmasının yarattığı tahribat biraz yatışmıştı ve hanın çatısı altında mutlu bir gelecek umuduyla yaşamaya devam ediyordu.

Roksolana'nın han sarayından getirildiğini teyit eden bir başka olay da şudur: sultanın haremindeki bütün yeni kızlar sultanı görmezden önce "edep ve ahlak mektebi" tabir edilen haremde iki-üç yıl kadar süren ciddi bir eğitimden geçmek zorundaydılar.[39] Bu kızlara musiki (aletleri çalma), şarkı ve dans, aşçılık, dikiş nakış, saray adabı öğretilirdi. Kuran okumaya, Arapça, Osmanlıca ve Farsça eğitimine, hat sanatına ve edebiyata da ciddi bir önem verilirdi.[40]

Cariyeler bunların yanı sıra haremin temizliğine katılmak, kalfaların ve diğer harem hizmetlilerinin gösterdiği şekilde diğer hane işlerini de görmek zorundaydılar. Bu uzun süreli eğitimden sonra haremin mali işlerinin başındaki haznedar usta, valide sultan kızların arasından sultan oğluna en layık olanı seçebilsin diye sınava benzer bir şey yapardı.[41] Zira cariyelerin

39 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 41.
40 A. Sancar, *Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek* (İzmir: Kaynak, 2010), s. 136.
41 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 41.

arasından oğlunun Yeni Saray'daki yatak odasına halvete gidecek olan cariyeleri seçmek, valide sultanın göreviydi.

Talihli kız ilkin hamama gönderilip burada sultanla geçireceği geceye hazırlanırdı. "Vücudunun mermer gibi pürüzsüz olması için balmumu yardımıyla bütün kıllar çekilir, teni ve saçları tatlı kokularla sıvanır, sonra şarkılar ve danslar eşliğinde sultanın yatak odasına gönderilirdi. Bazen kızı bir kara hadım gizlice götürürdü. Odaya tek başına girer ve sürünerek[42] sultanın yatağına çıkardı."[43]

Roksolana bu aşamaları çok hızlı geçti. Sultan Süleyman'ın Hürrem'den olma oğlu Mehmed'in doğum tarihi de (1521 sonu) buna tanıklık eder. Hareme geldikten sonra sultanla derhal baş başa kaldıkları anlaşılıyor. Han sarayında terbiye görmüş olduğu için Müslüman dünyasına yabancı değildi ve Sultan Süleyman'la, sultanın da Kırım'daki çocukluğu sırasında öğrendiği Tatarca[44] konuşabiliyordu. Sonuç olarak Roksolana, Kırım hanından Valide Ayşe Hafsa Sultan ve onun hükümdar oğlu için gerçekten de çok değerli bir hediyeydi.

Doğal olarak tam burada, esir aldıkları Roksolana'yı çocukluktan itibaren eğiten Kırımlıların neden onu İslama ihtida etmeye zorlamadıkları sorusu ortaya çıkar. Bunun nedeni, onların öncelikli hedefinin bu kızı önde gelen Osmanlılardan birine kârlı bir evlilik için vermeye hazırlamalarıdır; bunun karşılığında da büyük bir lütuf kazanabilirler veya büyük bir para ödülü alabilirlerdi.[45] Müslüman kadınların şeriat gereği haremde köle olamayacaklarını biliyorlardı. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı cariyelerinin büyük bölümü Hıristiyanlardan seçiliyordu. Kırım Tatarları bu nedenle Roksolana'yı ihtidaya zorlamamışlardı.

Şöyle bir durum da vardır: Kafkasya ve Ukrayna topraklarından gelen (Fransız askeri mühendis ve mimar, haritacı, tarihçi ve coğrafyacı Guillaume Le Vasseur de Beauplan, köylerdeki hayat koşullarının çok ağır olduğu Ukrayna'yı "asiller için cennet, köylüler için araf" diye tasvir etmişti)[46]

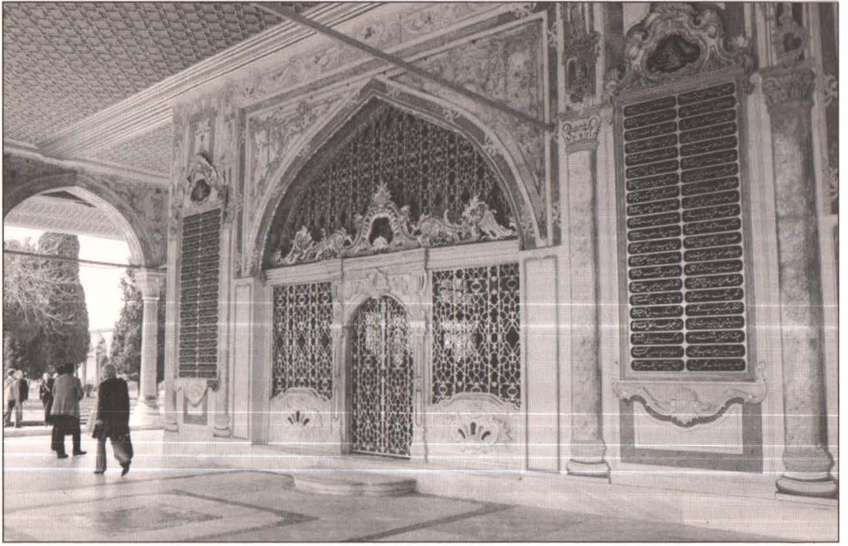
42 Hükümdarın yatağına sürünerek çıkma âdeti sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda görülmez. Bu, doğu Asya'da ve Çin'in de bir bölümünde geleneksel bir uygulamaydı.

43 Dmitriyeva, *Тайная жизнь гаремов*, s. 52.

44 Uğurluel, *Dünyaya Hükmeden Sultan Kanuni*, s. 63.

45 A. Mez, *Мусульманский ренессанс (Alm. çev. ve bibl. D. E. Bertels)* (Moskova: Изд-во «ВиМ," 1996), s. 159-165.

46 G. L. de Beauplan, *Description d'Ukraine... par le sieur de Beauplan (A Röuen. M. DC. LX. — Факсимиле)*

Topkapı Sarayı divanıhümayun girişi

ak tenli güzel kızların zengin bir ailenin yanında daha iyi hayat koşullarına sahip olma umutları köle pazarındaki diğer kızlardan daha fazlaydı. Dahası Slav ve Kafkas güzelleri, sultanın hareminin hayallerini kuruyorlardı.[47]

Kuşkusuz, Roksolana'nın da tam olarak bu durumda bulunduğu kesin olarak söylenemez. Ancak Sultan Süleyman'ın sarayına geldikten sonra hayatında olup biten olaylarda, vatanı için hissettiği yurtseverlik duygularına ve özlemine tanıklık edecek hiçbir şey yoktur. Sultanın haremindeki hayatının daha ilk yılında hiç tereddütsüz kelime-i şahadet getirmişti: "Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resulühü."

Kısacası, Roksolana Müslüman olmuştu. Üstelik harem hiyerarşisinde başka hiç kimsede görülmediği kadar hızla yükselmiş, bu anlamda Osmanlı saltanat geleneğini de bozmuştu.

(Kiev: Наук. думка, 1990), s. 8.

47 Rafaela, *Османская Турция. Быт, религия, культура* (İng. çev. L.A. İgorevskiy), s. 89.

İkinci Ayrım
Osmanlı Saray Geleneğinin İhlali

Birinci Bölüm

YILLAR SÜREN HASEKİLİK

Osmanlı gelenekleri uyarınca sultandan bir şehzade doğuran her cariye Yeni Saray'dan çıkarılıp çocuğunu yetiştirmek üzere Eski Saray'a gönderilirdi. Oğlan 15-16 yaşına geldiğinde cariye sadece sultanın vali olarak atadığı bir sancağa onunla birlikte gitmeyi umut edebilirdi.

Kadın sancaktayken burada oğlunun hareminin başına geçer ve onun hayatını ve vilayet yönetimini gözetirdi. Şehzade analarının görevinin çok önemli sayılmasına, bazı mektup ve belgelerdeki mühürleri de tanıklık eder. Eğer oğlu, babasının ölümünden sonra sultan olursa, İstanbul'daki sultan haremine bu defa valide sultan olarak dönerdi.[1]

Sultanın cariyesinin kariyerinin aşamaları, şimdi Topkapı adını almış olan Yeni Saray'la Eski Saray arasında gidiş gelişleriyle belirlenirdi. Rus tarihçi ve Türkolog İskender Binyamin-oglı Mamedov'un verdiği bilgiye göre Eski Saray, sultan için getirilen yeni cariyelerin hareme ilk girdiği yerdi. Mamedov şöyle devam eder: [Eski Saray] "odalığın eğitim ve kariyerine başladığı yerdi. Sultan eğer belli bir köleyi yeni cariyesi olarak seçtiyse, köle Yeni Saray'a getirilir ve bir süre orada yaşardı. Eğer bu sırada gebe kalacak olursa Eski Saray'a geri dönerdi; burada kendisine bir daire ve yanına doğumun hazırlanmasına yardım edebilecek bir köle kız verilirdi. Çocuğun doğumundan sonra da Eski Saray'da kalır, burada çocuğun yetiştirilmesiyle uğraşırdı. Eğer kız doğurursa, tekrar sultanın partneri olabilirdi. Oğlan doğurduysa, şehzadeye emanet edilen bir vilayet idaresine onunla birlikte gitmeyi umut edebilirdi."[2]

Sultanlar neredeyse iki yüz yıl boyunca böyle yaşadılar. Kulluk sistemi, Chicago Üniversitesi Profesörü Halil İnalcık'ın sözleriyle, "herkesin, bu arada sultanın da, kaidelere ve geleneklere devamlı surette uymasını gerektiriyordu."[3]

1 Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir kadının ulaşabileceği en yüksek mevkiydi.

2 Mamedov, "Эволюция институга султанского гарема в XV–XVIII вв. и его роль в политической и социальной жизни Османского государства (doktora tezi)," s. 15.

3 Halil İnalcık, *Османська імперія: класична доба 1300–1600*, İng. çev. O. Golenko (Kiev: Критика, 1998), s. 96.

16. yüzyıldan kalma bir İstanbul haritası. Ortada etrafı çevrili Eski Saray

Ancak Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının daha ilk aylarından itibaren bu gelenekler bir parça değişti. Bunun nedeni de Hürrem'di.

Geleneğe göre Hürrem, oğlunun doğumundan hemen sonra şehzade 15 yaşına gelene kadar sultanla bir daha hiç karşılaşma umudu olmadan Eski Saray'da yaşamaya başlamalıydı. Ancak böyle olmadı. Hürrem, Mehmed'in ardından Sultan Süleyman'a Mihrimah adlı bir kız doğurdu (Farsça "güneş ve ay" anlamına gelir).[4] O yıl veya ertesi gün ikinci oğlu Abdullah dünyaya geldi. Abdullah 1526'da öldü ve Sultan Süleyman'ın ilk karılarından olan diğer çocuklarının yanına, Yavuz Sultan Selim Türbesi'ne gömüldü.[5] Hürrem 1524'te Sultan Süleyman'a, babasının ölümünden sonra sultan olacak Sarı Selim'i, 1526'da da Bayezid'i doğurdu. Altı yıl sonra küçük oğlu Cihangir dünyaya geldi, ne var ki Cihangir kamburdu.

Gördüğümüz gibi Hürrem, Osmanlı hanedanının bir anadan bir oğul kuralına rağmen Sultan Süleyman'a erkek çocuklar doğurmaya devam

4 Aslında Farsçada Mihrümah olarak söylenir.
5 Mustafa Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları* (İstanbul: Şaka Matbaası, 1950), s. 11.

etmişti. Böylelikle, birçok şehzadenin anası olarak sultanın harem hiyerarşisindeki yerini sağlamlaştırmış, "seçilmiş, sultana yakın" anlamına gelen "haseki" unvanı da almıştı.

Topkapı Sarayı Müzesinde altın beşik

Sultanın haremine böylelikle yeni bir cariyelik anlayışı girmiş oluyordu. Hürrem'in, Topkapı Sarayı'nda sultanla daha önce olduğundan çok daha uzun süreli ilişkisi (1558'deki ölümüne kadar) bu duruma tanıklık ediyordu. Ama bu beraberlik, Haseki Hürrem'in istediği kesintisizlik içinde değildi. Zira Sultan Süleyman'ın, ömrünü esas itibariyle savaş meydanlarında geçiren bir babadan kendisine kalan büyük bir devletin işleriyle meşgul olması gerekiyordu. Üstelik Süleyman sadece devletin sınırlarını sağlamlaştırmak değil, onları doğuya ve batıya genişletmek zorundaydı.

Osmanlı hükümdarının bu arzusunun ilk kurbanı, batı Avrupa sakinleri oldu. Sultan Süleyman'ın ilk seferi hakkında Rus tarihçi Yuriy Petrosyan şöyle yazar:

> Türkler 1521'de, o zaman Macar Krallığına ait olan Belgrad'ı kuşattılar. Belgrad garnizonu inatla direndi, Türk ordusunun yaklaşık yirmi hücumunu savuşturdu. Süleyman'ın Tuna üzerindeki bir adaya yerleştirilmiş topları kalenin surlarını aralıksızca dövüyordu. Kuşatma altındaki insanlar güçlerini yitiriyorlardı. Savunmacıların sadece dört yüz silahlı adamı kalınca garnizonun teslim olması zorunlu hale geldi. Osmanlılar, esirlerin çoğunu öldürdüler.[6]

Süleyman, Belgrad'ın alınmasından sonra Macaristan'daki askeri operasyonları bir süre durdurdu ve on binlerce asker ve 300 gemiyle Rodos Adası'na sefere çıktı. Rodos Şövalyelerinin savaş gemileri İstanbul'u Orta-

6 Y. L. Petrosyan, *Османская империя: могущество и гибель* (Moskova: Наука, 1990), s. 61.

doğu'daki Osmanlı mülklerine bağlayan deniz yollarında sık sık Osmanlı gemilerine saldırdığından, Sultan Süleyman adalarını fethederek şövalyeleri cezalandırmaya karar vermişti.

Osmanlılar 1522'nin Haziran ayının sonlarında Rodos'a çıkarma yaptılar. Ancak Osmanlıların birkaç saldırısının geri püskürtülmesiyle kalenin kuşatmasının uzun süreceği anlaşıldı. "Süleyman, ancak ordusunu yüz bin askeri bulan devasa bir piyade gücüyle takviye ettikten sonra zafere erişebildi. 1522'nin Aralık ayı sonunda kale teslim oldu, ama bu zafer Osmanlılara elli bin ölü ve yaralıya mal olmuştu. Yeniçeriler şehri baştan ayağa harabe haline getirdiler, sultan ise bu sırada Fatih Sultan Mehmed'in korkunç kardeş katli uygulamasına devam ediyordu. Rodos Şehri'nde II. Bayezid'in yeğeninin (kardeşi Cem'in oğlunun)[7] gizlendiğini öğrenen Süleyman bu Osmanlı şehzadesinin bulunup küçük oğluyla birlikte idam edilmesini emretti."[8]

Osmanlılar 1526'nın Nisan ayında, feodal çatışmaların ve köylü ayaklanmalarının pençesindeki Macaristan'a doğru tekrar harekete geçtiler. Temmuz ayında Petrovaradin [Varadin] Kalesi'ni kuşattılar. Lağımlarla surları mayınlamayı başardılar. Açılan gediklerden kaleye girdiler. Petrovaradin düştü. Savunmacıların çoğu başlarından oldu, hayatta kalanlar da köleliğe doğru yola çıktılar.

Macaristan toprakları uğruna yapılan en büyük muharebe, Tuna Nehri'nin sağ yakasındaki bir ovada bulunan Mohaç Şehri'nde, 29 Ağustos 1526'da yapıldı. Macar ordusu, hem sayı hem de silah olarak Osmanlılardan daha zayıftı. Kral II. Lajos'un 25 topu ve olsa olsa 80 bin askeri vardı. Süleyman, Macar süvarilerinin ordusunun ilk savunma hattını yarmasına izin verdi, ama kralın atlı alayları yeniçeri birlikleriyle kavgaya girişince Osmanlı topçusu beklenmedik şekilde neredeyse hemen yanı başlarından ateşe başladı. Neredeyse bütün Macar ordusu yok edildi. Kral da öldü. Mohaç talan edilip yakıldı.

Bu zafer, Osmanlılara Macaristan'ın başkentine giden yolu açmıştı. Mohaç Muharebesinden iki hafta sonra Sultan Süleyman Budin'e girdi. Şehir, savaşmadan teslim olmuştu. Sultan bunun arkasından, kendisine tabilik

7 Cem Sultan'ın, babası Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra kardeşi II. Bayezid'le (Sultan Süleyman'ın dedesi) taht için giriştiği mücadele iyi bilinir.

8 Petrosyan, *Османская империя: могущество и гибель*, s. 61-62.

Mohaç Meydan Muharebesi. S. Chlebowski

yemini eden Yanoş Sigismund'u kral atadı. Osmanlı ordusu daha sonra yanında on binlerce esir ve Macar kralının sarayından paha biçilmez ganimetlerle (bunlar arasında son derece zengin bir kütüphane de vardı) geri döndü.

Sultan Süleyman'ın ordusu Macaristan topraklarından ayrılır ayrılmaz, Yanoş Sigismund ile Avusturya yanlısı bir grup feodal bey arasında Macaristan tahtı için bir savaş başladı. Avusturyalı Arşidük Ferdinand, Budin'i ele geçirdi, Sigismund ise sultandan yardım istedi. Böylece Sultan Süleyman'ın yeni Macaristan Seferi başladı. "Doğrusunu söylemek gerekirse bu hemen olmadı, çünkü sultan belli bir süre Anadolu'nın bazı bölgelerindeki, vergilerin artmasının ve muhassılların zulmünün neden olduğu köylü isyanlarını bastırmakla meşgul olmuştu."[9]

Sultan Süleyman'ın, Sigismund'un birlikleriyle takviye edilmiş ordusu, 1529'un Eylül ayında Budin'i aldı ve Macar tahtındaki Osmanlı sultanına tabi kralın yeri sağlamlaştırıldı. Osmanlı ordusu daha sonra Viyana'ya hareket

9 A.g.e., s. 63.

Sultanın tören miğferi
Topkapı Sarayı Müzesi

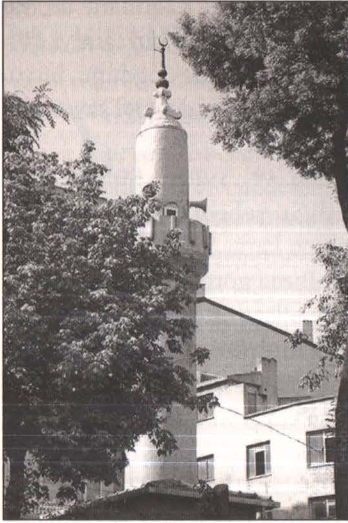
etti. Osmanlı topçuları 1529'un Eylül sonundan Ekim ortasına kadar şehrin duvarlarını dövdüler, ama cesur ve iyi örgütlenmiş savunmacıları aşamadılar...

Gördüğümüz gibi, Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının ilk on yılı sarayından uzakta savaşlarla geçmişti. Sultan genelde kışı geçirmek için ordusuyla İstanbul'a döner, bahar gelince de tekrar sefer hazırlıklarına girişirdi. Anlaşıldığı kadarıyla Sultan Süleyman Osmanlı İmparatorluğu başkentine her dönüşünde, Osmanlı geleneğine aykırı şekilde, Hürrem'i gebe bırakmıştı.

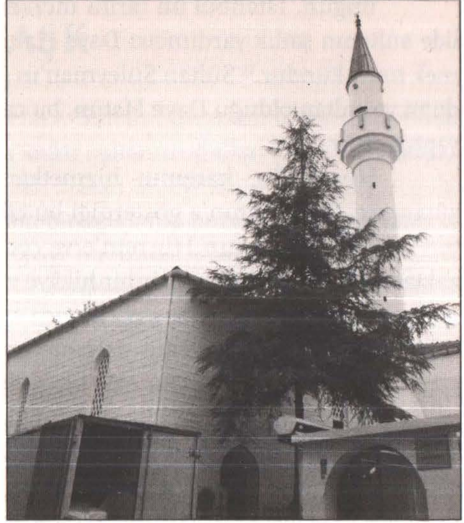
Roksolana hareme gelir gelmez Sultan Süleyman'ın diğer cariyeleri unutması daha önce alışılmayan bir şeydi. Buna, Avrupalı elçilerin raporları da tanıklık eder. Venedik Elçisi Mario'nun sözlerine göre, sultanın, gönlünü Hürrem'e tamamen kaptırmadan önce sayısız cariyesi vardı.[10] Ama 1521'de artık bunlardan sadece birine sadıktı (Elçi Zen).[11]

Sultanın gençliğindeki sevgilisi, büyük oğlu Mustafa'nın anası Mahidevran Gülbahar, kuşkusuz bu durumdan çok dertliydi. Elçi Bragadin'in 1526'da yazdığına göre, sultan artık ona hiç aldırış etmiyor, sadece Hürrem'le ilgileniyordu; oysa Hürrem "gençti, ama güzel olmaktan çok zarif ve şirin"di.[12] Hürrem, Türk sultanının haremindeki, zamanı geldiği halde Eski Saray'a gönderilmeyip, Topkapı Sarayı'nda kalmaya devam eden ilk kadın olmuştu.[13] Peki, valide sultan olarak sultanın hareminde geleneklerin gözetilmesini sağlaması gereken sultanın anası neden buna engel olmaya kalkmadı? Herhalde bunun nedeni, oğlu Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının ilk yılında bu dünyadan ayrılan iki torununun ölümünden sonra tahtın vâ-

10 Eugenio Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, c. 3, 3 (Floransa, 1840), s. 78.
11 A.g.e., 3:s. 96.
12 A.g.e., 3:s. 102.
13 Mamedov, "Эволюция института султанского гарема в XV–XVIII вв. и его роль в политической и социальной жизни Османского государства (doktora tezi)," s. 18.

Daye Hatun Camii

Sultan Süleyman'ın süt annelerinden Sururi Hatun Camii

rissiz kalacağından korkmasıdır. Bu nedenle Hürrem'in her yıl bir çocuk doğurmasından memnundu. Ve zaman zaman da Osmanlı hanedanının yazılı olmayan kanunlarının ihlaline gözlerini kapatıyordu.

Ayşe Hafsa bunun yanı sıra, kocasına ve oğluna yazdığı mektuplara bakılırsa, iyi yürekli ve başkaları için kaygı duyan bir kadındı.[14] Sultanın hareminde çocuğunu kaybeden cariye Gülfem'i kanatları altına alma arzusu da buna tanıklık eder. Ve kuşkusuz, kendi nüfuzuyla getirilmiş yeni cariye Hürrem'e delice âşık olan hükümdar oğlunun iradesine de karşı gelemezdi.

Ama edebiyat eserlerinde ve filmlerde, bu iki kadının ilişkilerinin düşmanca olduğu ve valide sultanın bir gruplaşmanın başını çektiği görüşü öne çıkar; buna göre valide, Hatice Sultan (Sultan Süleyman'ın kız kardeşi) ve onun kocası Veziriazam İbrahim Paşa, güya Mahidevran'ın oğlu Mustafa'yı Hürrem'den korumak için onun karşı safında bulunmaktadırlar. Ama bu hikâye belgeleriyle kanıtlanmış değildir.

14 Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, s. 70-74.

Bugün, İstanbul'un tarihi merkezinden uzaktaki Kâğıthane'de, valide sultanın sadık yardımcısı Daye Hatun'un adını taşıyan bir camiyi görmek mümkündür.[15] Sultan Süleyman'ın gözlerinin önünde doğduğu, büyüdüğü ve sultan olduğu Daye Hatun, bu camiyi Hürrem'in desteği sayesinde yaptırmıştır.[16]

Hürrem'in, haremin hizmetkârlarından ve Sultan Süleyman'ın sütannesi Daye Hatun'a gösterdiği bu cömertliğin sebebi neydi? Daye Hatun'un, valide sultanın Hürrem'e ve çocuklarına karşı tezgâhladığı bir tuzaktan onu kurtardığına dair bir hikâye vardır. Buna göre, Hürrem de minnet borcu olarak ona, "taze çayırlarında sultanın atlarının yayıldığı, İstanbul sakinlerinin kırlarında vakit geçirmeyi pek sevdiği ünlü körfezin hemen yanında"[17] bulunan Kâğıthane'de bir çiftlik hediye etmiştir.

Bu hikâyenin ne kadar doğru olduğu ne yazık ki bilinmiyor. Ancak sultanın sevgilisinin bu kadına gösterdiği saygı şaşırtıcıdır. Harem hiyerarşisinde yüksek bir yer işgal etse de, daha Roksolana İstanbul'a gelmeden Osmanlı hanedanına sadakatle hizmet eden bir hizmetkâra böyle hediyeler verilmesi çok istisnaidir. Bu nedenle, Daye Hatun'un Hürrem'in hayatında önemli bir rol oynamış olduğunu ileri sürmek mümkündür.

15 Sultan Süleyman'ın bir dayesi olarak bir isim daha tarihlerde geçer: bu, Fatih semtinde 1530'da bir cami yaptırmış olan Sururi Hatun'dur. Sururi Hatun hakkında erişilebilir bir bilgi olmasa da, Osmanlı başkentinin gözde semtindeki bu kült eser, sultanın sarayında yaşayıp çalışmış olan Sururi Hatun'un epey varlıklı olduğuna tanıklık eder.

16 S. Benua, *Хюррем. Знаменитая возлюбленная султана Сулеймана* (Moskova: Алгоритм, 2013), s. 178-180.

17 Raphael Louis, *Османская Турция: Быт, религия, культура*, İng. çev. L.A. İgorevskiy (Moskova: Центр-полиграф, 2004), s. 76.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKTUPLARDAKİ AŞK

Osmanlı sarayında olup bitenler, Sultan Süleyman'ın uyruklarını şaşırtamazdı. Ama o zamana kadar sultanın oğulları farklı kadınlardan doğardı. Bu nedenle insanlar, Sultan Süleyman'ın asırlardır uygulanan geleneklere aykırı davranışlarına bir açıklama bulmaya çalışıyorlardı ve hasekiyi cadılıkla suçlamaktan daha iyi bir izahat düşünemiyorlardı. Güya ona bu işte, Polonya Elçisi ve Şair S. Twardowski'nin sözleriyle "Süleyman'ın kemiklerine kadar işleyen bir zehir veren" yaşlı bir Karay kadını yardım ediyordu; sultan da bu sayede Roksolana'yı tutkuyla sevmeye devam ediyordu.[1]

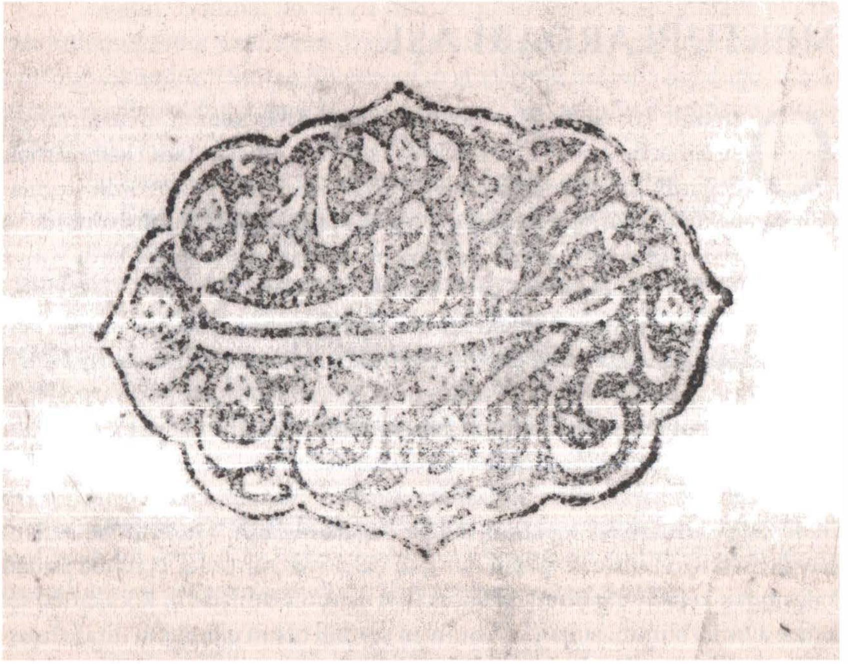
İstanbul'da, Hürrem'in vatanından gelirken koynunda iki yarım elma getirdiğini, bunları yemesi için sultana verdiğini, sultanın böylelikle tutkulu bir aşka kapıldığını da anlatıyorlardı. Güya Rumeli'de de, sultan karısı için koruluklarda ölmekte olan ağaçlardan karman çorman sakala benzer, "Öp Beni" adlı sarmaşıklar toplayan cadılar yakalamışlardı. Hürrem ise sultanı büyülemek için bu sarmaşıktan her gün daha çok istiyordu. Hareme sırtlan kafasından kemikler getiren iki kocakarıyı da tutuklamışlardı. Kocakarılar işkence altında bunun, sultan karısının en sevdiği tılsım olduğunu itiraf etmişlerdi. Kızlar ağası İbrahim'in uyanık hadımlarının sultanın yatağının içine gizlenmiş kuru tavşan patileri bulduğunu da söylüyorlardı; bunlar, Sultan Süleyman'ın Hürrem'e aşkını alevlendirmek için oraya konulmuştu...[2]

Üstelik bu tür söylentiler hiç de az değildi. 1545'e kadar İstanbul'da yaşayan İtalyan Elçisi Luigi Bassano da Zara bile sultanın duygularını tasvir ederken şöyle yazmıştı:

> Süleyman ona öyle bir aşk besliyor ve tüm tebaasını öyle şaşırtıyor ki, onun sultanı büyülediğini ileri sürüyorlar; bu yüzden kendisine cadı diyorlar. Yeniçeriler ve bütün saray halkı ondan da, çocuklarından da nefret ediyor. Ama sultan onu sevdiği için kimse düşüncesi-

1 Twardowski, *Przeważna legacyja Krzysztofa Zbaraskiego [...] od Zygmunta III do sołtana Mustafy w roku 1621...*, s. 225-227.

2 L. Korçinska, *Марія Роксолана* (Çernovtsı: Букрек, 2014), s. 202-203.

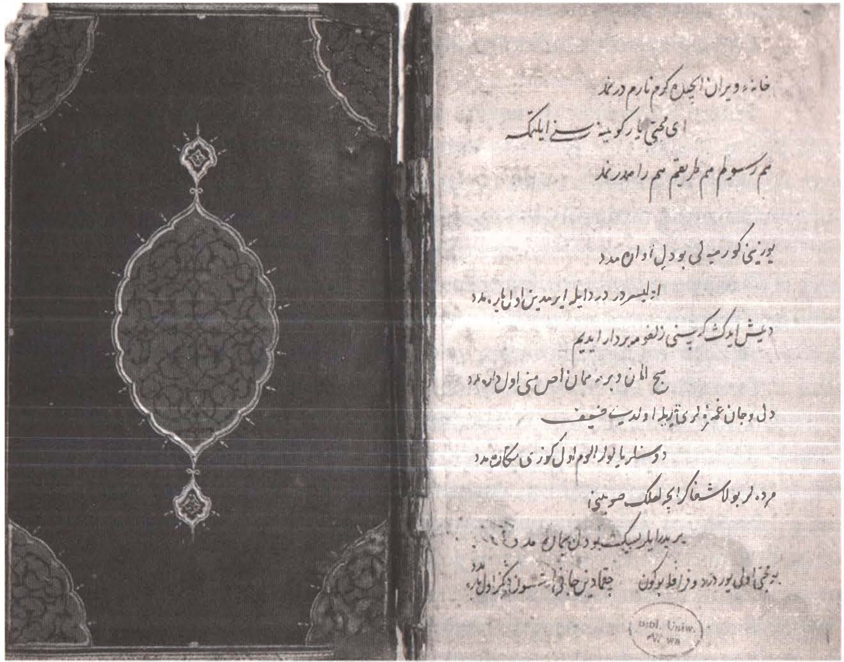

Hürrem Sultan'ın mührü

ni açıklamaya cesaret edemiyor. Ondan ve çocuklarından herkesin hep kötü söz ettiğini duydum, sultanın ilk doğan oğlu ve gözden düşen annesi hakkında ise iyi konuşuluyor.[3]

Hürrem'in cadı olduğu kuşkusu, sonuçta halkın bütün sağduyusunun önüne geçti. Nedense hiç kimse, genç ve eğitimli, şiir sanatına hayran, kendisi de Muhibbi[4] mahlasıyla şiir yazan Sultan Süleyman'ın tatlı, çocuklarını ve sultanın ilgisi kaybetmiş olmanın ıstırabını çeken Mahidevran'ın aksine neşeli, hassas ve akıllı bir kıza delice âşık olabileceğine inanmak istemiyordu.

3 Luigi da Zara Bassano, *Costumi et i modi particolari della vita de'* Turchi, Rome, 1545. Ed. Franz Babinger (Münih, 1963), s. 18v.
4 Âşık.

Muhibbi Divanı. Varşova

Ukraynalı romancı Pavel Zagrebelniy bunun hakkında *Roxolana* adlı romanında şairane bir ifadeyle şöyle yazmıştı: "Sultan o gece gitti ve hüzünlü, mahcup, yüreğinin derinlerinde tatlı Hürrem'ine uçma arzusuyla dolu, aşktan sersemlemiş, hasekiyi yüreğinin kristal sarayına gelmeye ve dolaşmaya çağıran şair Muhibbi tekrar doğdu."[5]

Zagrebelniy ek olarak Sultan Süleyman'ın Hürrem için Macaristan seferi sırasında yazdığı bir şiiri de alıntılar:

Sorma aşkın hâletin Mecnun'a bir divânedür
Açma aşkın sırrını Ferhâd'a efsânedür

5 Pavel Zagrebelniy, *Роксолана: історичний роман* (Kiev: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013), s. 369. Türkçe çevirisi: Pavel Zagrebelniy, *Hürrem Sultan: Rohatin'den Payitahta Bir Talih Hikâyesi*, Çev. Ömer Dermenci (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2011).

Sor bana aşkın rumuzun sana takrir eyleyem
Can u baş terkin urur âşık heman pervânedür...

Sultan Süleyman'ın, sevgili hasekisi için yazdığı bir başka şiir daha:

Miskim, anberim, varım, sevgilim, parlak ayım,
Yakınım, sırdaşım, varım, güzeller içinde sultanım.
Hayatım, mahsulüm, ömrüm, kevser şarabım, cennetim,
Baharım, sevincim, günüm, gülüm, ey gülen gülüm.
Çınarım, seyrim, seyrânum, gül bahçesi ile bostanım,
Arzum, en değerli incim, sabahım, sohbetim, akşamım.
Sevincim, eğlencem, meclisim, çıram, güneşim, mumum,
Turuncum, narım, portakalım, benim yatak odamın mumu.
Akıl sahibim, efendim, gizlim, açığım, öğüdüm.
Sultanım, padişahım, emirim, cihan ülkesine canım.
Nebatım, şekerim, hazinem, bu âlem içinde huzurum.
Azizim, Yusufum, varım, gönül Mısırındaki hanım.
İstanbulum, Karamanım, Osmanlı ülkem.
Bedahşanım, Kıpçağım, Bağdadım, Horasanım.
Saçı varım, kaşı yayım, gözü fitne dolu baygın bakışlım
Ölürsem boynuna kanım, yetiş ey Müslüman olmayanım.
Mademki kapında övgüler yapanım, her an seni överim.
Yüreğim gam dolu, gözüm yaş dolu,
Muhibbiyim, hoş nağmeler çıkaranım...[6]

Sultan Süleyman'ın (Muhibbi'nin) Hürrem'e yazdığı daha nice şiir vardır. El yazması şiir külliyatı, Varşova'da, üniversite kütüphanesinde saklanmaktadır. Bunları ya bizzat Sultan Süleyman'ın kendi eliyle, ya da dönemin seçkin hattatı Ahmed Karahisari'nin yazıya döktüğü sanılmaktadır. İstanbul'da da benzer bir kitap vardır ama bu, Varşova'da bulunan elyazmasından 35 yıl sonra yazılmıştır.

6 Erhan Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan* (İstanbul: Yeditepe, 2011), s. 171-172.

Sultan Süleyman'ın ateşli şiirlerine Hürrem'in de tutkulu satırlarla cevap verdiğini belirtmek gerek. Şu mektup 1526'da yazılmıştır:

> Canımın Parçası Sultanım,
> Latif sabah rüzgârı gibi merhamet artırdığı için namlı, gönül alıcı şeker dudakları kavuşturduğu için selâm; dualar ki, âşıkların sesi gibi yangı dolu, övgüler ki, arzu ve şevk kelimeleri gibi ateş tutuşturucu; arzular ki, melek görünüşlerinin omuzlarından aşağı dökülen saçlar gibi uçsuz, riyasız sevgiler ki, selvi boyluların yanakları gibi temiz nurla nurlanmış; hislenmeler ki, lâle yanaklıların sünbülü gibi vefa kokuları ile kokulanmış, yakarışlar ki, sancağın ucundaki alem gibi başı gökyüzüne yönelmiş; övmeler ki, yardım edici hazret-i Allah'ın makbul tuttuğu mücahidlerin "Allah Allah" tekbirleri gibi; ışıltılı tesbih edici parlak yıldız kafileleri ve parıltılı "âh" topluluğuyla en yüce Melik'e hediye ve sonsuzluğa mensup olan mahfile armağan kılındıktan sonra, âlemi süsleyen parlak kalpliye ki, yüce zatları ateşli gözlerimin mutluluk nurunun sermayesi ve gizli sırlarımı bilendir. Gamlı gönlümün rahatı, yaralı kalbimin merhemi, o ki, aşkı gönlümün tahtına sultandır. Mademki, dünya mutluluğunu verdi, ben onun kölesiyim. Yüz bin yürek yangısıyla birlikte arz olunur ki; benim yüksek cennet bostanının fidanı sultanım. Bu çaresiz tarafından zerre kadar hal soracak olursanız, İlahî yâ Yardım edici Allah! Yardım senin dergâhındandır. Bugün zalim ve uygunsuz felek benim gibi dertliye zulüm edip canıma türlü türlü ayrılık hançerlerini sapladı. Bu benim miskin gözümün yaşına bakmadığı gibi, kıyamet gününü de aklına getirmeyip, siz yüce sonsuzluk cennetinin çiçeğini benden ayrı düşürdüyse, rahatım zahmete, gençliğim tasaya, diriliğim yok olmaya yüz tuttu. Dünki gün feryat ve figanımın iniltisinden insanlar ve cinler çok yandılar. Muhtemeldir ki, gözyaşıma Allah'ın rıza lütfu yetişip, siz aziz ömrümü yine bana nasip kılar da bu kadar ayrı kalmamdan beni esirger. Yâ Âlemlerin Rabbi! Benim Yusuf yüzlüm, şeker sözlüm, hoş edalı sultanım. Allah'ın dergâhına yüzümü süpürge edip, öyle yalvarırım ki, sizi ben-

den ömren ayırmak sözü yok olmakla kalmasın, mübarek endamını yine tez zamanda bana göstersin. İlahî, "bizi ayrılıktan kurtar." Eğer denizler mürekkep, şu ağaçlar kalem olsaydı, bu ayrılığın açıklamasını nasıl yazarlardı. Her kim ayrılığa düşenin hâlini bilmeyi dilerse, Yusuf Sûresi'ni okusun. O sûre onu tam yorumlar. Benim Sultanım, canım, melek yüzlü nurum. Şu anda, sihir eserleri gösteren sevgilinin kalem damlalarının tuhaflıkları ve mucize gösteren yontulmuş kalem nağmelerinin rağbet edilen hediyesi, yani benzersiz yazı ve üstün sözlü, cana rahatlık veren, su gibi akıcı, tatlı sözlü yüce hitabınız, Allah'ın beratı ve gökyüzüne ait gelen tuğra gibi, mutluluk tacı gibi, ikbal ufkundan inerek ikram edildi. Baştan ayağa arzu edilen ibarelerle, o günün parlak sahibi yüce zatın selamet haberlerini işitince, o zamanın bana nasıl göründüğünü Allah bilir. Sanki mübarek ağzınızdan söz işittim. O sözlerden gözümün pınarı, yüreğimin derdine saz ve kanun olup yüzümün üzerine aktı. Allah'a türlü türlü şükürler edilip fazlaca sevinç ağlamaları oldu ki, kıyamete dek bunun şükrüyle meşgul olunsa, hakkından gelmek ihtimali yoktur.

Beyt:
Okunduğunda gözümün yaşı aktı sevinçten
Meğerki gönlümün derdinden, ona yardım ettiniz.
Doldurup sadık hatır cevherleri ile,
Gönül hazinesi arzu mahzeni ettiniz.

Benim gözümün nuru sultanım. Gece yoktur ki, âhımın ateşinin kıvılcımından âlem tutuşmasın, sabah yoktur ki, gün yüzünüzün şiddetli arzusuyla ağlamamın feryadından gökler yarılmasın.

Beyt:
Günümü gece gibi kararttı ey hasret ateşi
Güç olur ayrılık, ah ayrılık, vah ayrılık.

Benim mutluluğum. Bazen Mecnun'a benzeyen, sihir aynası gibi, nur dolu gönül şenliğinize rağbet ederim. Bazen de, ay ışığı gibi nurlu çehrenizin eğlencesine talip olurum.

Beyt:
Yıldızım düştü benim, o parlak aydan ayrı
Zerreye beka olmaz, parlak güneşten ayrı.
Ah ki, canımın ayrılığı zor imiş,
Güzel yüzlü sevgilinin tasasının gamı zor imiş.

Benim sultanım, ayrılık yanmasına sınır yoktur. Şimdi, siz de bu dertliyi bağışlayıp, yüce mektubunuzu bu tarafta çok bekletmeyesiniz. Bari onunla canım rahat bula..."[7]

Sultan Süleyman 1538'de[8] Boğdan Seferinde bulunmaktayken Hürrem ona şunu yazdı:

> ... Benim mutluluğum, benim sultanım, özellikle bir buçuk ay oldu ki, sultanım tarafından bir haber belirmedi. Allah en iyi bilendir ki, bu türlü rahatlık yüzü görmeyip geceden sabaha kadar, sabahtan geceye kadar sürekli ağlayıp kendi hayatımdan el çekip, dünya gözüme dar oldu. Bilmem ne edip ne eyleyeceğim...
>
> Benim sultanım yalvarır ve rica ederim ki, tezce tezce mübarek kâğıdınızı gönderesiniz. Zira bi'llahi yalan değil, bir hafta, iki hafta geçe ulak gelmeye, âlem velvele eder, türlü türlü sözler söylenir. Sakın benim kendi nefsim için istediğimi sanmayınız...[9]

Hürrem, günümüze kadar gelen sekiz mektubunda Sultan Süleyman'a "Saadetim yıldızı Sultanım, benim can ü azizim, devletim saadetim sultanım, ömrümün hâsılı devletli sultanım, gözüm nuru, iki cihanda ümidim, benim devletim güneşi, saadetim sermayesi sultanım, benim padişahım, şâhım sultanım, iki gözümün nuru sermayesi, benim yüzü Yusufum süzi kandım, lâtif nâzeninim..." gibi kelimelerle hitap eder ve adını yazmak yerine "zayıf," "fakir cariye," "çirkin yüzlü," "ben fakiri yerden kaldırınız" diye sonlandırır.[10]

7 A.g.e., s. 167-169.
8 Hürrem'in mektuplarında tarih yoktur, ancak çoğu durumda bunların yazıldığı tarihleri Sultan Süleyman'ın çocuklarının adlarının anılması sayesinde tespit etmek mümkündür, zira çocukların doğum ve ölüm tarihleri bilinmektedir.
9 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*, s. 182-183.
10 Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, s. 23-24.

Süleyman ona cevap olarak para, değerli hediyeler, hatta sakalının kıllarından gönderir.[11] Buna karşılık Hürrem, yukarıda anılan 1538 tarihli mektubunda şöyle yazar:

> Padişahım yine bu cariyenizi topraktan kaldırıp tezkire gönderip Mahmud Çelebi'den 5 bin filori[12] (altın) ihsan etmişsiniz. Bir günün bin, yardımcın Allah olsun. Şimdilik benim sultanım, bu ne zahmet idi. Mübarek bıyığınızın kılı bana 5 bin filoriden değil 100 bin filoriden dahi fazladır...[13]

Hürrem de mektuplarına, Türk edebiyat araştırmacılarının görüşüne göre ustalık ve sanatsal değeri itibariyle Muhibbi'nin çok gerisinde kalmayan şiirler ekliyordu.[14] Dolayısıyla Hürrem aynı zamanda, sultanla şiir yarıştıran ilk cariyeydi ki, haremde başka hiçbir kadın buna ehil değildi.[15]

Hürrem'in[16] rubai formunda bir şiiri de şöyledir:

> Ey saba rüzgârı, sultanıma inlemede ve kederde diyesin.
> Gül yüzü olmadıkça işi bülbül gibi figan diyesin.
> Ayrılığında sanma gönül derdine dermanın yeter,
> Bulmadı kimse onun derdine derman diyesin.
> Kederin eli dert kılıcıyla delip yüreğimi.
> Ney gibi, ayrılıkla hasta ve inlemede diyesin.[17]

Sultan Süleyman ve Haseki Hürrem hakkında yazan Türk tarihçilerinin büyük bölümü bu yazışmalara önem verirler. Her şeyden önce de, başka topraklarda doğmuş bir kadının, yani Roksolana'nın, böyle mükemmel rubailer ve gazeller yazacak kadar Osmanlıcaya nasıl hâkim olduğuna ilgi duyarlar.

11 A.g.e., s. 24.
12 Beş bin filorin, 17.5 kg altına, yani bugünkü hesapla 700 bin dolara eşittir.
13 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*, s. 83.
14 Uğurluel, *Dünyaya Hükmeden Sultan Kanuni*, s. 125.
15 "Secrets d'histoire — Soliman le magnifique (Tarihi-dokümanter film)."
16 Hürrem'in şiirlerinin Ukraynacaya çevirisini, Ukrayna kökenli Amerikalı araştırmacı Mihail Orlıch yapmıştır. [Orlıç, *Роксоляна, царівна сонячна Опілля*, s. 76.]
17 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*, s. 173.

İlginçtir ki, Hürrem başlangıçta Osmanlı Türkçesini bilmiyordu. Buna, herhalde harem kâtiplerinin yazdığı ilk mektubundaki satırlar tanıklık eder. Burada şöyle bir ifade vardır: "Benim sultanım sormuşsunuz ki eğer yazımı okumuş olsan dahi ziyade hasretler yazardın."[18]

Ancak Hürrem, haremde 7-10 yıl geçirdikten sonra Osmanlı Türkçesine hâkim hale geldiğine sonraki mektupları tanıklık eder. Çocuk doğurmasına, onların bakımlarıyla uğraşmasına rağmen Enderunda eğitim görmüş, Topkapı Sarayı'nın zengin kütüphanesindeki, aralarında çoğu Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında yaşayıp yazan büyük şairlere ait eserlerin de bulunduğu[19] birçok kitap okumuş, böylelikle bilgisini derinleştirmiştir. Hürrem'in bu hünerleri kuşkusuz ki sultanla yaptığı entelektüel sohbetleri ve tartışmaları renklendiriyordu.

Bu nedenle mektupları renk ve akıcı bir üslup kazanmış, üstelik sadece aşk hakkında değil, dini ve siyasi meselelerde de bülbül gibi şakımaya başlamıştır.[20] Hürrem bütün bu mektuplarda esas olarak hep askeri seferlerde bulunan sevgili Süleyman'ına kâfirlerle, yani Hıristiyanlarla savaşta güç vermeyi arzu ediyordu. Bununla birlikte, yazısı Arapça harfleri kâğıda dökerken, M. Ç. Uluçay'ın gözlemlediği gibi, Slav kökenine tanıklık ediyordu.[21] Buna rağmen Hürrem'in mektuplarının hoş ve narin bir görünüşü vardır.

Şuna da işaret etmek gerekir ki, kızı Mihrimah ve torunları Ayşe Hümaşah (Mihrimah ve Rüstem'in kızı) ile Hümaşah da (Şehzade Mehmed'in kızı) bu yazışma tarzını Hürrem'den miras almışlardır.[22]

18 Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, s. 31.
19 Bu dönemin en büyük şairi olarak, Sultan Süleyman'ın maaşa bağladığı Fuzuli (1494-1555) ve Baki (1526-1600) de vardır ki, bunların ikisine de yaşadıkları sırada şairlerin sultanı denilirdi. Keza Revani (ölümü 1524), Zati (ölümü 1546) ve Hayali de (ölümü 1556) dönemin büyük şairlerindendir. Kadın şairler arasında ise Mihri Hatun (ölümü 1512) lirik şiirleriyle tanınır.
20 Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, s. 77.
21 A.g.e., s. 76.
22 A.g.e.

Üçüncü Bölüm

HANEDANDA EVLİLİK

Sultan Süleyman'la Hürrem'in ilişkilerinin zirvesini, 1534'ten daha geç olamayacak bir tarihte, Mahidevran'ın oğlu Mustafa'yla birlikte Manisa Sancağı'na gitmesinden ve Valide Ayşe Hafsa Sultan'ın ölümünden sonra gerçekleşen nikâhları teşkil eder.[1] Pera'daki Ceneviz bankasının bir çalışanı bu olay hakkında şunları yazmıştır:

> Bu hafta, şehirde çok olağanüstü bir olay yaşandı; sultanlar tarihinde kesinlikle bir örneği daha bulunmayan bir olay. Büyük Senyör Süleyman, Roksolana isimli Rus köle kadını imparatoriçe olarak aldı ve büyük bir şölen düzenlendi. Topkapı Sarayı'ndaki şenlikler görülmedik derece muhteşemdi. Hediyeler bir alayla gezdirilerek şehirde sergilendi. Geceleri başlıca sokaklar ışıl ışıl aydınlatılıyor, her yerde müzik çalınıyor, ziyafet veriliyor. Evler çiçeklerle süslenmiş, insanların büyük bir neşeyle bindiği salıncaklara her köşede rastlanıyor. Eski Hipodrom'a, imparatoriçe ve nedimeleri için ayrılan kısmı yaldızlı bir kafesle bölünmüş, büyük bir tribün kuruldu. Burada Roksolana ve padişahın maiyeti Hıristiyan ve Müslüman şövalyelerin katıldıkları büyük bir turnuvayı, cambazları, hokkabazları, bir vahşi hayvan geçidini ve boyunları neredeyse göğe değecek kadar uzun zürafaları izlediler... Evlilik hakkında çok konuşuluyor, ama kimse ne anlama geldiğini bilemiyor.[2]

Gerçekten de bu evlilik sadece Sultan Süleyman ve onun hasekisi için değil, genel olarak Osmanlı tarihi için de çok büyük bir önem taşıyordu. Sultanlar bu tarihe gelindiğinde evlilik yapmayı çoktan bırakmışlardı (1435'te Sırbistan Hükümdarı Curac Brankoviç'in kızı Mara ile evlenen II. Murad resmi evlilik yapan son padişahtı). [3] Bunun nedeni olarak, savaş meydanında ölen Sırp Prensi Lazar'ın kızı Mariya'yı (Mara-Olivera Despina)[4] 1390'da eş

1 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 62.
2 Georg Young, *Constantinople* (Londra, New York: Methuen, George H. Doran, 1926), s. 135.
3 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 29.
4 M. Ç. Uluçay'ın anlatımına göre Mariya veya Mileva, Olivera adının kısaltılmış formudur.

olarak alan I. Bayezid'in[5] başına gelenler gösterilir. Doğudan gelen felaket – Aksak Timur– sultanın ordusunu Ankara yakınlarındaki Çubuk Ovası'nda dağıtarak onu esir almış ve Osmanlıların ilk başkenti Bursa'yı talan etmişti. Böylece I. Bayezid'in haremiyle karısı Mara da Timur'un eline geçmişti. Bu, Timur'un fetihlerinden sonra yeniden kurulması yüz yıl süren Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihindeki en utanç verici sayfaydı. Anlatıya göre Sultan Bayezid eşiyle birlikte esir düşmeyi onuruna yediremediği için yüzüğünde taşıdığı zehri içerek kendini öldürdü. Ancak bunun doğruluğu, çağdaş tarihçilerin açıklamalarına bakılırsa kuşkuludur. İngiliz tarihçi Caroline Finkel'in görüşüne göre Sultan Bayezid 1403'ün Mart ayında eceliyle ölmüştür.[6]

Mara'nın başına bundan sonra neler geldiği bilinmiyor. Dediklerine göre 1403'te vatanı Sırbistan'a dönerek orada 70 yaşında öldü.[7] Timurlenk de onun Bayezid'den olan kızlarından birini eş olarak aldı. Başka bir hikâyeye göre, sultanın büyük kızını torunu Ebubekir Mirza'ya, küçük kızını da Emir Celaleddin İslam'ın oğlu Şemseddin Muhammed'e verdi.[8]

Osmanlı sultanlarının neden nikâh akdiyle evlenmediklerini açıklamak için kuşaklar boyunca anlatılan hikâye budur. İlginç olan şu ki, olgulara bakılırsa, uzun süre Osmanlı sultanlarının cariyelerle ilişkilerini meşru göstermek için anlatılmış olan bu acıklı Bayezid ve Mara efsanesi, Hürrem'i hiç etkilememişti.

Aslında Osmanlı sultanlarının evlenmekteki isteksizliğinin başka nedenleri vardır. Bilindiği gibi 15. yüzyılın ortasında Osmanlı Devleti öyle büyük bir güç haline gelmişti ki, Hıristiyan hükümdarlarının ve diğer soylu Türk beylerinin kızlarıyla evlenerek kuvvetli ittifaklar oluşturmaya gerek kalmamıştı.[9] Öte yandan Osmanlı sultanının başka bir aileyle evlilik yoluyla

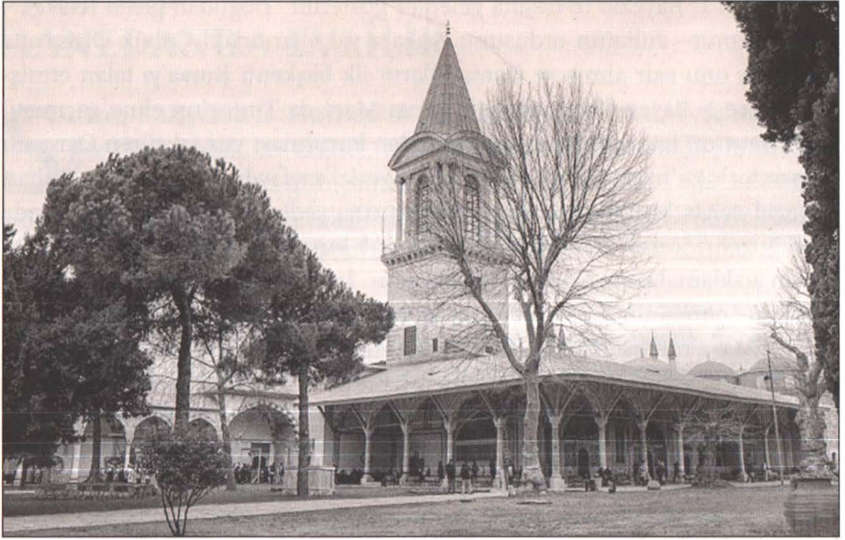
5 Bu sırada zaten Devlet Hatun ile evli bulunuyordu. Devlet Hatun'un oğlu Çelebi Mehmed, Bayezid'in ölümünden sonra sultan olacaktı.

6 C. Finkel, *История Османской империи: Виденue Османа*, İng. çev. K. Alekseyeva, Y. Yablokova (Moskova: ACT, 2010), s. 62.

7 Ilona Czamańska, *Chrześcijańskie małżonki sułtanów tureckich. Małżeństwa polityczne w Imperium Osmańskim XIV i XV wieku* (Poznan: Balcanica Posnaniensia. Acta et studia. — XX, Poznań Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, 2013), s. 54.

8 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 25. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 67.

9 S. Parlaz, "Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar," *Tarih Okulu Dergisi* (TOD), sayı XV (Eylül 2013): 58–75.

Topkapı Sarayı ikinci avlu (Divan Meydanı) – Adalet Kulesi

hısım hale gelmesi Fatih Sultan Mehmed ile başlayan imparatorluk döneminin padişahı her şeyin çok üstüne koyan anlayışıyla çelişiyordu.

Hatta devletin önemli mevkilerinde bulunanların tebaa içinde köklerinin bulunmaması bir imparatorluk politikası haline gelmişti. Fatih bu nedenle Topkapı Sarayı'nda faaliyet gösteren, Osmanlıların devşirme yoluyla ele geçirdiği Hıristiyan çocuklarına devlet işlerinin öğretildiği Enderundaki eğitime daha fazla önem vermişti. İçoğlanlar, daha eğitimin başında sultana hizmetle ilgili pratik bilgiler ediniyorlardı. Bu içoğlanlar eğitim süresine, hizmetin niteliğine, ayrıca da statüye göre büyük oda, küçük oda, doğancı odası, seferli odası, kiler odası, hazine odası ve has oda adında muhtelif odalara dağıtılıyorlardı.

Bütün öğrenciler, statülerine, eğitimlerine ve hizmetine katıldıkları odaya göre gündelikler alırlardı. Yeni bir sultanın cülusuyla birlikte içoğlanların bir bölümü Enderundan çıkartılırdı. Daha önce İslama ihtida etmiş bulunan bu içoğlanlar muhtelif devlet görevlerine atanırlardı. Jason Goodwin'in

sözleriyle, "Osmanlı doğulmaz, bütün zaruri ilimlerin ve dil hâkimiyetinin öğretildiği devlet okullarından geçmek suretiyle Osmanlı olunurdu."[10]

Daha kabiliyetli ve sultana daha yakın devlet adamlarına sultanın hareminden kadınlar verilirdi. Sultan Süleyman'ın zamanında bu uygulama daha önce görülmediği kadar yararlı olmuştu. Birincisi, bu kadınlar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en güzel kadınlardı, zira üç kıtanın hâkimi için Avrupa'nın ve Asya'nın halklarından özellikle seçilmişlerdi ve yalnızca akli yetilerini geliştiren değil, kocalarıyla saygılı bir ilişkiyi de sağlayan çok iyi bir eğitim almışlardı. İkincisi bu, sultanın en yüksek nimeti ve devlet makamlarında kariyerin başlangıcı olarak görülüyordu. Enderunda eğitim almış olmak, veziriazam makamına yükselmenin de temel şartıydı.

Osmanlı sarayında devşirmelerin artan rolü, Rus tarihçi ve Türkolog İ. Mamedov'un görüşüne göre, hiç kuşkusuz, sultanların kölelerle resmi bir evlilik yapmaksızın birlikte yaşaması sistemine de damgasını vurmuştu.[11]

Benzer uygulamalar doğuda da yaygındı. Arap halifelerinin de (750-1258) cariyelerle evlilik dışı ilişkileri vardı.[12]Ama Osmanlılar seleflerinden farklı olarak cariyeleriyle nikâh kıymadan birlikte yaşama geleneğini devlet siyasetinin en önemli unsurlarından biri haline getirmişlerdi.

Buna rağmen Hürrem, Sultan Süleyman'ı kendisiyle evlenmeye ikna etti. Ancak Sultan Süleyman'ın nikâh belgesinin bütün hükümdarlık süresi boyunca altın tuğra ile mühürlenmemiş tek belge olması ilginçtir. [13]Birçok tarihçi, belki de böylelikle haremindeki bir cariyeyle nikâh kıymış olmasını pek öne çıkarmak istememiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Ama eğer öyleyse, Hürrem'le yapılan şaşaalı düğünü nasıl açıklayacağız? Yabancı elçilerin raporları buna tanıklık ediyor. Avusturyalı diplomat Busbecq, bir mektubunda şöyle der: "Bu kadını o kadar seviyordu ki, ona meşru bir zevce payesi ve cihaz [çeyiz] vermişti. Türkler arasında bu, meşru

10 J. Goodwin, *Величие и крах Османской империи: Властители бескрайних горизонтов*, İng. Çev. M. Şarova (Moskova: Азбука-Аттикус, КоЛибри, 2012), s. 80.

11 Mamedov, "Эволюция института султанского гарема в XV–XVIII вв. и его роль в политической и социальной жизни Османского государства (doktora tezi)," s. 16.

12 Mez, *Мусульманский ренессанс* (Alm. çev. ve bibl. D. E. Bertels), s. 151.

13 Mätressen, "Die Geheime Macht der Frauen: Die Geliebte des Sultans [Belgesel tarihi film]," y.y., http://www.youtube.com/watch?v=uxTIr_UENe8.

bir izdivaç alâmetidir."[14] Busbecq'in tanıklığına göre kadına verilen bu statü onu erkeğin evinin, yani hareminin idaresinde yetkili kılar ve erkeğe cuma gecesini kadınla geçirme yükümlülüğü yükler: "Haftada bir gece, bilhassa cuma gecesi, nikâhlı kadına ayrılmıştı. Cuma Türklerin tatil günüdür. Kocası bu kaideye riayet etmeyecek olursa kadının şikâyet hakkı vardır."[15] Sultan Süleyman böylelikle Hürrem'le ilişkisini kanuni bir çerçeveye oturtmak suretiyle koca olmaktan kaynaklanan daha birçok sorumluluğu da üstlenmiş oluyordu.

"Neden Hürrem'le evlenmişti?" diye sorar ünlü Amerikalı araştırmacı Peirce. "Hürrem için yeterince şey yapmıştı: birçok çocuk doğurmasına izin vermişti, Hürrem onun değişmez gözdesi haline gelmişti. Herkes onun özel bir rol oynadığını ve diğer kadınlardan farklı olduğunu anlıyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, onunla neden evlendiğini anlamıyorum. Böyle bir zorunluluk yoktu. Hürrem'in her şeyi vardı! Belki de sultan karısı olmak istemişti ve Süleyman onunla bu yüzden evlenmişti."[16]

Sultan Süleyman'ın bir cariyeyle nikâh kıyması Osmanlı İmparatorluğu tarihindeki en etkileyici ve duyulmamış olaylardan biriydi. Dediklerine göre bu, Hürrem'in kurnazlığı sayesinde gerçekleşmişti: Hürrem, sultan karısı unvanını almak ve –tahtın varisi mücadelesinde Mustafa'nın anası– Mahidevran'a kendisinin daha önemli olduğunu ve oğullarının iktidara gelmesi için sonuna kadar savaşma arzusunu göstermek için önce Sultan Süleyman'dan, bir kölenin hayır işleri yapmasının (Mekke ve Medine'de, İstanbul'da cami ve çeşme inşa ettirmesinin) mümkün olmadığı bahanesiyle azatlığını, sonra da nikâhlı eş olarak kendisini almasını istemişti.[17] Üstelik bir Müslüman kadın, evlilik dışı cinsel ilişkide bulunamazdı. Kuran da kölelerin azat edilmesini özendiriyordu. Osmanlıların geleneklerinin ve şer'i yasalarının bütün inceliklerini bilen ve bunları ustalıkla kullanan Hürrem, böylece bir kadın için Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en yüksek mevkie çıkmıştı.

Türklerin Sultan Süleyman'ı Kanuni diye anması boşuna değildir. Şer'i kanunlara uymak isteyen Süleyman sevgili hasekisi Hürrem'in isteklerini kabul etmiş ve onu eş olarak almaya karar vermiştir. Ama bu, uyruk-

14 O. G. Busbecq, *Türk Mektupları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1939), s. 42.
15 A.g.e., s. 149.
16 Mätressen, "Die Geheime Macht der Frauen: Die Geliebte des Sultans [Belgesel tarihi film]."
17 "Secrets d'histoire — Soliman le magnifique (Tarihi-dokümanter film)."

Topkapı Sarayı'nda haseki dairesi

larının Hürrem'e itimadını artırmış değildir. Uyrukları, sultanın bu davranışından sonra, Hürrem'in bir büyücü ve cadı olduğuna daha çok inanmışlar ve sancağa çıkartılan Mustafa'yla onun anası Mahidevran'a daha fazla saygı gösterir olmuşlardır.

Hürrem'e âşık olan Sultan Süleyman'ın onun dileğiyle haremini dağıttığı ve genç cariyeleri kocaya verdiği şeklinde bir iddia da vardır. Ama bu fazlasıyla kuşku uyandırıcıdır, zira harem sadece sultanın cinsel ihtiyaçlarını tatmin etmek ve ona evlatlar doğurmak zorunda olan genç kızlardan değil, hükümdara ve onun kalabalık ailesine hizmet etmekle vazifelendirilmiş hizmetkârlardan da oluşurdu. Üstelik cariyelerin, sancağa çıkartılan şehzadelerin haremine taşındıkları da çok olurdu.

Bu nedenle, Sultan Süleyman'ın haremini dağıtması mümkün görünmemektedir.

İstanbul'daki bir başka rivayete göre de, Süleyman geceyi başka bir cariyesiyle geçirdi diye Hürrem kıskançlık nöbetine kapılmış, Süleyman ise ona acıyarak bu cariyeyi deri bir çuvalın içinde Boğaz'ın sularına attırmıştı.

Hürrem'in bu davranışı, Sultan Süleyman'ın haremdeki diğer kadınlara yaklaşmasını çok kıskandığını gösterir. Buna, Venedik Elçisi Bragadin'in anlattığı bir olay da tanıklık eder. Elçinin sözlerine bakılırsa, bir sancakbeyi Sultan Süleyman'a, biri kendisi, biri de validesi Ayşe Hafsa için iki kız hediye etmiş. Hürrem ise bunları kendine rakip görerek büyük öfkeye kapılmış. Bu yüzden sultana hıçkırıklar içinde bu kızları saraydan göndermesi için yalvarmış. Sultan ona teslim olmuş, kızlardan birini sancakbeyine geri vermiş, diğerini de başka bir sancakbeyiyle evlendirmiş, zira Hürrem, böyle yapmazsa kıskançlıktan öleceğine dair yemin etmişmiş.[18]

Demek ki, sultanın gençliğinde haremde Hürrem'den başka kadınların hiç eksik olmadığı da ileri sürülebilir. Kuşkusuz sultan olarak buna hakkı vardı. Dahası, kendisine oğlan doğurmuş olan Hürrem'den kendini uzak tutması da gerekiyordu. Ama bunu yapmamıştı. Birçok güzel kadını haremden atmak pahasına hem de. İngiliz oryantalist Norman Penzer'in tanıklığına göre bunların sayısı yediydi.[19]

Hürrem'le Süleyman arasında tartışmalar da yaşandığına, Sultan Süleyman'ın Kral Lajos'a karşı düzenlediği Macaristan Seferi sırasında Hürrem'in, sultana yazdığı mektupların arkasına iliştirdiği satırlar tanıklık eder. Olay, Sultan Süleyman'ın, cariyelerinden Gülfem'e küçük bir parfüm şişesi göndermiş olmasına Hürrem'in sitemleridir. Şöyle der Hürrem: "Ve sonra, ben ve Gülfem cariyenize bir kutu kolonya ile 60 filori (altın) göndermişsin. Gözlerim karardı. Çabucak o bir kutu kolonyayı yedim [içtim olmalı]. Gel gör ki hâlim nasıl oldu. Evimizde konuk da vardı. Ne söylediğimi bilmeden gün boyu uyukladım. Kimi burnuma fiske vurur, kimi el çırpıp maskara olur. Her yerde siz beni maskara ettiniz. İnşallah buluştuğumuzda söyleşiriz."[20]

18 M. Sanuto, *I Diarii*, c. 41 (Venedik, 1893), s. 534-535.
19 N. Penzer, *Гарем. История, традиции, тайны*, İng. çev. O. İ. Milovaya. (Moskova: ЗАО Центрполиграф, 2007), s. 200.
20 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*, s. 175.

Gördüğümüz gibi bu hasedin nedeni Hürrem'in Gülfem'i kıskanmasıydı. İlginçtir ki, aynı mektubun arka sayfasında, Sultan Süleyman'a cariyesi Gülfem'in selamlarını da iletmiştir.[21]

Gene 1553'te Elçi Navagero, Hürrem'le ilgili başka bir ilginç hikâye anlatır. Buna göre 1526 yılında, sultanın ilgisini kaybetmiş olsa da bu duruma teslim olmayan Mahidevran, Hürrem'le bir kavgaya tutuşmuştur. Bunun üzerine Hürrem, kendisinin şu anda bir et parçası olduğunu, saçlarının yolunduğunu ve yüzünün tırmalandığını söyleyerek sultanla halvete girmeyi reddeder.

Sultan Süleyman nihayet sevgilisini bu halde görüp olan bitenle ilgili anlattıklarını dinledikten sonra Mahidevran'ı yanına getirmelerini buyurur. Beriki gelir, ama af dilemek yerine, Hürrem'in daha fazlasını hak ettiğini, çünkü onun kendisine, yani sultanın ilk karısına itaat etmek istemediğini bildirir. Bu sözler Sultan Süleyman'ı daha çok çileden çıkartır ve Mahidevran'a bütün sevgisini kaybeder.[22] Sonuç olarak sultan, Mahidevran'ı (Ukraynalı tarihçilerin iddiasına göre) saraydan gönderir.[23]

Ancak Mahidevran, Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının ilk on yılında Eski Saray'dan gönderilmemiştir. Belki de bu, M. Ç. Uluçay'ın sözleriyle, gelinleri arasındaki böyle kavgaları yatıştırabilen Ayşe Hafsa Sultan'ın henüz hayatta olması sayesindedir.[24] Mahidevran, sultanın hareminden ancak 1533'te, oğlu Mustafa'yla birlikte Manisa Sancağı'na gönderildiğinde ebediyen ayrılmıştır.[25]

21 A.g.e.
22 Eugenio Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, c. 1, 3 (Floransa, 1840), s. 74-75.
23 Kramar, "Славетна українка в султанському дворі," s. 26. O. Dermenci, "Султанша двох країн: Хюррем," içinde *Роксолана у світі: історико-краєзнавчий збірник*, ed. B. Gavriliv, İ. Mironyuk (İvano-Frankovsk, 2008), s. 37.
24 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 61.
25 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 61.

Dördüncü Bölüm
HÜRREM SULTAN

Hürrem, dillere destan düğünden sonra resmi olarak da sultan karısı unvanını aldı. Ondan önce padişahın hiçbir gözdesi onun eşi olmamıştı. Bir cariye Osmanlı sarayında en yüksek statüye ancak oğlunun tahta çıkmasıyla erişebilir ve bu durumda da ancak valide sultan olabilirdi.

Ne var ki benim bildiğim kadarıyla bu unvana sahip olan ilk kadın da, İstanbul'daki saraya Hürrem'den önce hâkim olan, Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan'dı. Ayşe Hafsa Sultan'a kadar validelerden hatun diye söz edilir veya bunlar Mehd-i Ulyâ-yı Saltanat ya da Sedef-i Dürr-i Saltanat diye anılırdı.

Ayşe Hafsa'nın selefi, Yavuz Sultan Selim'in annesi ve Sultan Süleyman'ın ninesi Ayşe Gülbahar Hatun, hayatının büyük kısmı seferlerde geçen oğlunun hareminin başında İstanbul'da bulunmuş olmalı. Yavuz'un hasekisi (Sultan Süleyman'ın annesi) Ayşe Hafsa ise oğluyla birlikte Manisa Sancağı'nda yaşamıştı. Ne var ki Ayşe Gülbahar'ın ömrü yetmemiş, Yavuz Sultan Selim'in cülusunu görmemişti.

Sultanın tahta annesinin vefatından sonra geçtiği durumlara Osmanlılarda sıkça rastlanıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi boyunca 36 sultan anasından sadece 23'ü, valide unvanını taşımıştır. Bu nedenle Fatih Sultan Mehmed zamanında, 1472'de, harem çalışanları arasında kethüda (veya kısaca kâhya) kadın adıyla, pratikte validenin işlevini yerine getirecek yeni bir görev ihdas edilmiştir.[1]

Sultanın cariyelerine gelince, Hürrem'den önce bunlardan hiçbiri padişah karısı olmamıştır. Yalnızca bunların padişahtan olan kızlarına doğduklarından itibaren sultan denirdi. Bu padişah kızlarının hayatı evlenene kadar haremde, köle-hizmetçilerin arasında geçerdi. Bunlar en iyi öğretmenlerden ders alırlardı. Bazen Kuran, dinin temelleri, hat, tarih, coğrafya derslerine babaları padişah da katılırdı.[2]

1 Mamedov, "Эволюция института султанского гарема в XV–XVIII вв. и его роль в политической и социальной жизни Османского государства (doktora tezi)," s. 17.
2 İhsanoğlu, *История османского государства, общества и цивилизации*, 1:s. 115.

Padişah kızlarının en iyi eğitimi aldıklarını bunların okuryazarlıkları da gösterir. Araştırmacı M. Ç. Uluçay'ın görüşlerine bakılırsa, padişah kızlarının günümüze kadar korunmuş olan mektuplarında hemen hiçbir gramer hatası yoktur.[3]

Henüz evlenmemiş olan padişah kızları harem hiyerarşisindeki en yüksek basamakları işgal ediyorlardı. Bunların masrafları ve kıyafetleri büyük yekûn tutardı. Topkapı Sarayı'nın 1503-1504 muhasebe defterinde, padişah kızı Hanzade'ye sunulan hediyeler kalem kalem yazılmıştır: tafta astarlı altın işlemeli kıyafetler, kırmızı kadifeden işlemeli kıyafetler, yıldızlı atlaslardan kıyafetler...[4]

Sultan kızlarının özel statülerine, bayram alayları sırasında bulundukları protokol yerleri de tanıklık eder. Bu alaylarda daima sultanın karılarının ve gözdelerinin önünde giderlerdi. Padişah kızları babalarının sağ tarafına, sultana en yakın cariyeler ise sol tarafına otururdu.[5]

Sultanın kızları için genellikle, Ayşe, Fatma, Hatice, Emine veya Esma gibi geleneksel Müslüman isimleri seçilirdi. Ne var ki bütün Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca en yaygın isim, Ayşe olmuştur.[6] Padişah kızları çocuk yaşta ölecek olurlarsa arkalarından gelecek kızlara onların adları verilirdi. Örneğin III. Ahmed'in (hükümdarlığı 1703-1730) Zeynep adında üç kızı vardı.

Sultan kızlarının kocaları, onlar için hükümdar babaları veya veziriazam tarafından seçilen devlet adamları olurdu. Kızlar evlendikten sonra da büyük ayrıcalıklara sahip olmayı sürdürürlerdi, her şeyden önce, bir sultan kızıyla evlenen kimse, başka kadınla evlenemezdi. "Padişah kızlarının kocaları, cariyelerini ve kölelerini ebediyen unutmak zorundaydı: sultan kızının yaşadığı evde sadece bir kadın efendi olabilirdi.

Sultan kızları boşanıp tekrar evlenebilirlerdi. Bu nedenle bunların çoğu iki veya daha çok defa evlenmişlerdir. Bu konudaki rekor, I. Ahmed'in kızı Fatma'ya aittir: 12 defa koca değiştirmiştir.[7] Onun kız kardeşi Ayşe Sultan da pek aşağı kalmamıştır. Ayşe Sultan'ın kocalarından bir kısmını sultan idam ettir-

3 Uluçay, *Harem*, s. 161.
4 Dmitriyeva, *Тайная жизнь гаремов*, s. 70.
5 Sancar, *Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek*, s. 128.
6 Akgündüz, *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem*, s. 179.
7 Uluçay, *Harem*, s. 169.

miş, bir kısmı da savaş meydanlarında veya hastalıktan ölmüşlerdir. Halk arasında, Ayşe Sultan'la evlenmenin belanın kucağına atılmak olduğu söylenirdi.[8]

Sultan unvanını, sultanın kız kardeşleri de taşırdı. Ancak Hürrem'le birlikte bu gelenek ihlal edildi. Zira Hürrem düğünden sonra haseki olmak dışında sultan unvanı da aldı. Bu, o sıralarda duyulmamış bir küstahlıktı.

Türkçede eril ve dişil isimler bulunmadığından, dolayısıyla da zaman zaman kadın ve erkek isimlerini birbirinden ayırmak mümkün olmadığından, Osmanlılar kendilerine has bir unvan sistemi bulmuşlardı. Bu sistemde, "sultan" kelimesi ismin önünde kullanılacak olursa (Sultan Süleyman örneğinde olduğu gibi) söz konusu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahı demekti. Yok eğer bu unvan isimden sonra gelecek olursa, sultanın anasına, kızına ya da kız kardeşine ait demekti.

Çerkez kökenli olan Mahidevran, sultan unvanını ancak ölümünden sonra almıştı ki, buna Bursa'daki türbesinde bulunan yazıt tanıklık eder. Halk, Mahidevran'ın oğlu Mustafa'yı seviyor ve onu tahtta görmek istiyordu. Ancak kader başka türlü istedi –Mustafa, babası Sultan Süleyman'ın emriyle öldürüldü. Halk, Mahidevran'a gösterdiği büyük saygının nişanesi olarak ona ölümünden sonra "Mahidevran Sultan" demeye başlamıştı.

Hürrem Sultan'ın düğünden hemen sonra Yeni Saray yerine, Sultan Süleyman'ın özel mekânı olan haremin tam sahibesi olarak buraya taşınmış olması ilginçtir. Bunun nedeni, 1540'larda Eski Saray'da çıkan bir yangındır.

Hürrem'in taşınırken maiyetini de yanında getirdiği bilinir; bunlar yaklaşık yüz kadın, hizmetçi ve hadımdan oluşuyordu. Hizmetçileri arasında özel terzileri ve dışarıya alışverişe gönderdiği tedarikçileri de vardı. Bu sonuncusu "çok gösterişli bir şekilde giyinir, ne zaman isterse hareme girip çıkabilir ve yanında da otuz hizmetçi ona eşlik ederdi."[9] Hanım sultanların yeni daireleri de onların statülerine uygundu. Elçi Bassano'nun yazdığına göre: "Sultan hanımın dairesi çok muhteşemdir, içinde özel ibadet yerleri, hamamlar, bahçeler vardır."[10] Bu daireleri mimarbaşı Alaaddin inşa etmiş, daha sonra onun halefi Sinan da mükemmelleştirmişti.[11]

8 Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, s. 91.
9 Bassano, *Costumi et i modi particolari della vita de' Turchi*, s. 17v.
10 A.g.e.
11 M. Kocaaslan, *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi: İktidar, Sınırlar ve Mimarı* (İstanbul:

Gümüş Osmanlı sikkeleri ve altın Osmanlı sikkesi sultani solda

Bassano, Sultan Süleyman'ın özel dairesiyle Hürrem'in dairesi arasında gizli bir geçit olduğuna da dikkat çekmişti. Elçi Navagero ise padişahın ve Hürrem'in dairelerinin çok geniş bir parkın ortasında bulunduğunu yazmıştı. Bu dairelere gitmek için "önce daracık, çitlerle çevrili bir bahçeden, sonra da imparatoriçeye ait duvarla çevrili bir diğerinden geçmek" gerekiyordu.[12] Bu da Sultan Süleyman'ın ve Hürrem Sultan'ın daireleri arasında özel bir koridorun mevcut olduğuna dalalet eder.

Sultan Süleyman'ın Hürrem'ine yaptığı ödemeler de astronomik rakamlardır: bunlar günlük iki bin akçeydi.[13] Yıllık olarak bir Fransız vilayetinin bütün gelirine eşit olan bu para ölünceye değin Hürrem Sultan'a ödendi.[14]

İki karşılaştırma yapalım: şehzade anası olan cariyeler günde otuz ila kırk akçe arasında alıyorlardı. Hürrem'in oğlu Sultan Selim, hasekisi Nurbanu'ya yıllık bin akçe ödüyordu.[15] Dedesi II. Bayezid ise sekiz karısına yılda 15 bin akçe veriyordu.[16]

Mahidevran, Sultan Süleyman'ın cariyesi olarak Manisa'da bulunduğu sırada, oğlu Mustafa'nın 1515'te doğumuna kadar yılda 5 bin akçeden az alıyordu.[17] Ayşe Hafsa'ya, Manisa Sancağı'nda bulunduğu sırada aylık 6 bin akçe ödeniyordu.[18] O dönemde bu para, daha sonra Sultan Süleyman olacak oğlu şehzadenin giderleri için ayrılan paranın üç katıydı. Ayşe Haf-

Kitap Yayınevi, 2014), s. 179. Uluçay, *Harem*, s. 29.

12 Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, 1840, 1:s. 74.

13 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 129.

14 "Secrets d'histoire — Soliman le magnifique (Tarihi-dokümanter film)."

15 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 129.

16 Sancar, *Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek*, s. 117.

17 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 55.

18 A.g.e., s. 52.

sa'nın henüz bekâr olan kızları, esas olarak da Hafsa'yla ve kardeşiyle birlikte bu sırada Manisa'da bulunan Hatice ise ayda ancak 1200 akçe alıyordu.[19]

Dolayısıyla, Haseki Hürrem'in nasıl bir refah içinde yaşadığını, Sultan Süleyman için ne kadar değerli olduğunu tahmin edebiliriz. Kuşkusuz Sultan Süleyman da zaferle çıktığı birçok savaştan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu ve batı sınırlarını genişlettikten sonra, dedesinden ve babasından kat kat büyük mali olanaklar edinmişti. Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında Osmanlı Devleti en bayındır dönemini yaşıyordu.[20]

Hürrem paradan başka, sultandan, diplomatlardan ve saray ahalisinden, Asya ve Avrupa'dan gelme kumaş, değerli taşlar ve ziynet eşyaları şeklinde hediyeler de alıyordu. Bu dönemde onun için ipekli, tafta, kadife, brokar ve parlak renkli müslinlerden elbise dikilebiliyordu. Kıyafetleri ve gömlekleri ipek, altın ve gümüş ipliklerle tezyin ediliyordu. 16. yüzyılda kadife işlemeli altın brokardan, tafta doldurulmuş ve atlas kurdelelerle süslenmiş kıyafetler pek modaydı. Kumaşlar genel olarak geometrik desenli, bitki ve çiçek resimleriyle süslü olur veya dini motifler işlenirdi. Elbisenin dikiş yerlerine de muskalar iliştirilirdi.

Harem kadınlarının statülerini gösteren en önemli ayırt edici aksesuarı, elbisenin üzerine dikilen samur kürküydü.[21] 16. yüzyılda sultanın ilgisiyle şımartılmış olan haremdeki kadınlar, Avrupalı imparatoriçeler gibi diadem veya taç takmazlardı. Osmanlılarda başa takılan bu tür süslere ilişkin ilk göndermeye ancak yüz yıl sonra rastlanır. İslama ihtida etmiş olan Polonyalı Wojciech Bobowski[22] (Ali Ufki Bey –Sultan IV. Murad, I. İbrahim ve IV. Mehmed zamanlarında saray müzisyeni, daha sonra diplomat),

19 A.g.e.

20 16. yüzyıl ortasında Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam 250 sancaktan oluşan 21 eyaleti vardı. İmparatorluğun nüfusu 25-35 milyona ulaşmıştı ki, bunca insan altı milyon kilometrekarelik bir coğrafyada yaşıyordu. 16. yüzyıl ortasında sadece İstanbul'un nüfusunun 500 bin civarında olduğu hesaplanır. İmparatorluğun vergi gelirleri, savaş ganimetleri hariç, yıllık 500 milyon akçeyi buluyordu. [Y. V. Soroka, *Дмитро Байда-Вишневецький* (Harkov: Фоліо, 2013), s. 34-35.]

21 Sancar, *Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek*, s. 115.

22 1600 civarında Lvov'da Leh-Ermeni bir ailede doğdu. On yedi dil biliyordu ki, bunlar Osmanlıca, Lehçe, Ermenice, Almanca, Fransızca, İtalyanca, Latince, Yunanca, Arapça, Farsça, vb.dir. 1671'de, Sultan IV. Mehmed'in hükümdarlığı sırasında tercüman başı olarak atandı. Mekke ve Medine'yi ziyaret eden ilk Polonyalı ve ilk Avrupalılardan da biriydi. 1675'te öldü. Geride müzikle ilgili özel bir risale (Mezmurlar) ve İncil'in Osmanlıca çevirisini bıraktı.

Avrupalı imparatorlara gönderdiği mektuplarda, oğlan doğuran bir haseki valide olduğunda başına altın diadem takıldığını yazar.[23]

Bu sırada taç takmak, sultan ailesindeki kadınlar için adetten olmuştu. Buna III. Ahmed'in (1673-1736) kızı Fatma için damat adayının sunduğu hediyeler listesi tanıklık eder: bu hediyeler arasında iki de taç vardır ki, biri değerli taşlardan yapılmış diğeri de onlarla süslenmiştir.[24]

Hürrem Sultan'ın anonim bir Venedikli ressamın yaptığı portresi. Topkapı Sarayı Müzesi.

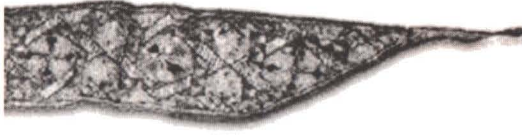
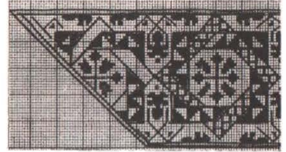
Peki Hürrem, taç yerine ne takıyordu? Bu soruya cevap vermek için, Hürrem'in hotoz[25] adlı özel bir tür başlıkla resmedildiği portrelerine bakmak gerekir. Hotoz, trapez veya koni şeklindedir, incilerle bezelidir, iri zümrüt ve lallerle süslenmiştir.

Buna genel olarak ipek bir harmani de eklenir ki, hanım sultan bununla yüzünü kapatır. Ancak gerçekte kadınlar haremdeyken yüzlerini kapamazlar, zira sultan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslümanların karıları da dahil olmak üzere bütün kadınların yüzünü görme hakkı olan tek erkektir.

Ne yazık ki hotozla ilgili, Avrupalı ressamların tablolarındaki çizimler dışında haremden hiçbir bilgi kalmamıştır. Dediklerine göre bunu sadece asil kadınlar büyük bayramlar ve düğün ya da şehzadelerin sünnetleri gibi önemli olaylar esnasında giyebilirlerdi. Hürrem Sultan da günlük hayatında, Lvov Tarih Müzesinde saklanan tablonun meçhul çizerinin resmettiği gibi bir başörtüsü takardı.

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun erkekleri gibi kadınları da genel olarak başlarını Arap geleneğine uygun biçimde sarığa benzer bir

23 Albertus Bobovius, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), s. 95.
24 Sancar, *Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek*, s. 130.
25 Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969), s. 131-132.

Hürrem Sultan'ın kaşbaştısı ve üzerindeki desen

başlıkla örterlerdi. Bu örtünün biçimi ve büyüklüğü sadece kişinin zevkine değil, sosyal statüsüne de bağlıydı.

Topkapı Sarayı ve Türk ve İslam Eserleri Müzesinde, Hürrem'in mezarından çıkarılmış kaşbaştıları da sergilenmektedir. Bunlar, 4-4,5 cm genişliğinde, kenarlarına altın, gümüş ve ipek iplerle danteller iliştirilmiş keten kurdelelerdi; sultanlar bunu başlarına sarar ve arkadan bağlarlardı. Bunların uzunluğu 53 cm'den fazla değildi[26] –bu, Hürrem'in baş ölçüsüdür.

Kaşbaştı modası çok eski zamanlardan, antik Mısır'ın, Yunan'ın ve Bizans'ın hükümdarlarının başlarını kıymetli metallerden yapılmış diademlerle süsledikleri zamanlardan gelir. Ne var ki Osmanlıların başlıkları, Mısır, Yunan ve Bizans'ta olduğundan çok daha mütevazıydı.

Hürrem'in kaşbaştılarının kenarlarına altın, gümüş ve renkli ipek ipliklerle danteller iliştirilmiştir ve üzerlerinde de çiçek desenleri ve eşkenar dörtgen, kare ve üçgen şeklinde geometrik figürler vardır. Bu dantellerden biri, Ukrayna bluzlarında ve gömleklerinde görünenlere çok benzer.

Kadınlar, Sultan Süleyman'ın sarayında da, genellikle beyaz, nadiren de kırmızı, sarı ve mavi renkte, ipekli açık gömlekler giyiyorlardı. Bunların kesimleri göbeğe kadar uzanıyor, göğüsleri açıkta bırakıyordu. Ancak zamanla bu kesim mükemmelleştirildi: elbisenin kenarlarına omuzlarda ve karında değerli taşlarla süslü danteller işlenmeye başlandı. Cariyelerin elbisesindeki bu güçlü erotizme, Sultan III. Ahmed'in sarayına elçi gelen Avrupalı Jean-Claude Flachat da dikkat çekmişti.[27]

Cariyelerin saç süslemeleri için, örgülerin arasına serpiştirilen çok miktarda inci talebi vardı. Bununla ilgili, 1599'da İngiliz Kraliçesi

26 N. Berker, "Kaşbaştı (Diadem)," *Türk Etnografya Dergisi*, sayı XIII (1973): s. 12.

27 J. C. Flachat, *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique, et même des Indes Orientales (1740 – 1758)*, c. 2 (Lyon, 1766), s. 20-26.

Harem kadınlarının kıyafetleri. P. Rycaut

Elizabeth'in Sultan III. Mehmed'e hediye olarak gönderdiği orgla birlikte İstanbul'a gelen Thomas Dallam'ın anılarına bakmak gerek: Dallam tesadüfen, sarayın avlusunda top oynayan cariyeleri görmüştü. İngilize bakılırsa hepsi de birbirinden güzeldi. "Başlarında yalnızca altın kumaştan küçük başlıklar vardı, boyunları örtülü değil, gerdanlarında incili ve mücevherli kolyeler, kulaklarında da küpeler vardı, askerlerinkini andıran pelerinlere sarınmışlardı; bazıları kırmızı, bazıları mavi, bazılarıysa başka renklerde saten kumaştandı, üzerlerinde zıt renkli işlemeler vardı; pamuk ipliğinden yapılma kar beyazı ve ince kumaştan yapılmış peştamallarla

Saray nakkaşı Levni'nin bir minyatüründe dekolte kıyafetli cariye

örtünmüşlerdi ama bunların altından uyluklarını görebiliyordum. Bu peştamallar dizlerine kadar uzanıyordu, bazıları ince deriden güzel potinler giymişti, bazılarının dizlerinden aşağısı çıplaktı, ayak bileklerinde altın halkalar vardı, bazıları on, on beş santim yüksekliğinde topuklu kadife ayakkabılar giyiyorlardı..."[28]

Sultanın kadınlarının kıyafetleri arasında en fazla ayırt edilen, şalvardı. Şalvarlar, 13. yüzyıl gibi erken bir dönemden 20. yüzyıl gibi geç bir döneme kadar bütün cariye gravür ve tablolarında görülür. Topkapı Sarayı'nın harem dairesini ziyaret etmiş olan herkes neden böyle olduğunu anlayacaktır. Zira burada, odaların, merdivenlerin ve koridorların oluşturduğu labirentlerde aralıksızca bir esinti dolaşır. Gerçi sultanların hükümdarlıkları sırasında Topkapı'nın harem dairesinde genellikle şömineler yanardı. Ancak onların da kadınları güçlü esintiden koruduğundan şüpheliyim. Bu yüzden, sultanın sevgililerinin değerli taşlarla süslü son derece rahat şalvarlar giymeleri şaşırtıcı değildir.

28 Thomas Dallam, *The Diary of Master Thomas Dallam*, 1599 – 1600, ed. J. T. Bent, 87 (Londra: Hakluyt Series, 1893), s. 74-75.

Yeni bir mevsimle birlikte harem sakinlerin gardıropları baştan ayağa değişirdi. Bunlar öyle zengin olurdu ki, sultan, cariyelerinden hiçbirini üzerlerinde aynı kıyafetle iki defa görmezdi[29] ve bu nedenle harem güzellerinin kıyafetleri için çok büyük paralar harcanırdı.

Cariyelerin mutfak masrafları için de büyük paralar harcanırdı. Harem muhasebe defterlerinden birinde (Mayıs 1528) Sultan Süleyman'ın bir aylık mutfak alışverişlerine dair malumat bulunmaktadır:[30] 64 kantar bal, 544 tavuk, 28 müd pirinç, 61 kaz, 19 okka safran, 116 istiridye, 87 karides, 400 balık, 12 miskal misk, 10 okka toz biber, 11 okka yağ, 3 şinik pekmez, 84 okka Eflak tuzu, 13 okka nişasta, 51 şişe boza, 616 baş koyun, 180 sakatat, 649 yumurta, 229 çulluk.[31] Üstelik bunlar arasında sebze, ekmek, kaymak, yoğurt, tatlı ve meyve sayılmamıştır...

Cariyeler genel olarak dışarı çıkmazlardı. Çıkmaları durumunda da yanlarında hadımlar, hizmetçiler ve saray muhafızları bulunurdu. Ayrıca insanların arasında baştan ayağa örtünürlerdi; bunlara ferace denirdi ki, yumuşak renklerde (pembe ya da eflatun) ipeklilerden yapılır, içleri siyah veya beyaz atlaslardan hazırlanır, kare şeklinde de büyük bir başlıkları olurdu.[32]

Erguvan rengi asil bir renk sayılırdı, bu nedenle onu asil kadınlar kullanır, feracelerini genellikle oyalar ve dantellerle süslerlerdi.[33]Hürrem, Sultan Süleyman'la evlendikten sonra erguvan ve menekşe rengi kıyafetler giymeye başlamıştı.[34] Bu, tesadüfi de değildi. Bu renklerin Bizans Devleti döneminde imparatorluk renkleri sayıldığını biliyordu. İmparator II. Theodosios, 424'te bu renkleri sıradan insanların giymesini yasaklamış ve yasak, 9. yüzyıla kadar sürmüştü.[35]

29 Penzer, *Гарем. История, традиции, тайны*, s. 186.
30 Burada verilen ölçülerin karşılıkları şöyledir: 1 kantar 55 kg'dır; 1 müd yaklaşık 0.75 litreydi ki, bu da hemen hemen yarım kilo pirinç demektir; 1 okka 1.280 kg'dır; 7 miskal 10 dirheme eşitti; 1 miskal yaklaşık 32 gr'dır; 1 şinik 6 kg'dır.
31 Robert Mantran, *Повседневная жизнь Стамбула в эпоху Сулеймана Великолепного* (Moskova: Молодая гвардия, 2007), s. 306.
32 A.g.e., s. 198.
33 Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 110.
34 Muhteşem Yüzyıl — Gizli Dünya 1. Bölüm [Tarihi-belgesel film.] // Star. — http://www.startv.com.tr/dizi/muhtesemyuzyil/videogaleri/sayfa/1/gizli-dunya-1-bolum/1.
35 G. Veys, *История культуры народов мира: Расцвет Византии. Арабские завоевания* (Moskova: Эксмо, 2006), s. 13.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer alan bir kadın sorgucu.

Cariyelerin yüzü yaşmakla örtülürdü.[36] Bunlar şehirde ancak içleri son derece zengin süslü, dört tekerlekli, kapalı arabalarda dolaşabilirlerdi. Arabaların parmaklıklı pencereleri perdelerle örtülü olurdu. Arabayı iki at çeker, onların üzerinde de binicileri bulunurdu. Bunların içi Leh ve Viyana arabalarını hatırlatırdı.[37]

Bu dönemde en değerli ipekliler ve brokarlar, deniz kabuklularından çıkarılan renklerle boyanıyordu. Boyama teknikleri sır olarak saklanıyordu ve bu sırra ancak hükümdarlık yetkilileri erişebiliyordu. Entari veya yelek adlarını taşıyan,[38] doğuya has süslemelerle bezeli, altın iplerle dikilmiş bu renklerdeki kıyafetleri genellikle Hürrem Sultan giyiyordu; bu kıyafetler ve renkler, sadece onun güzelliğini değil, sultanın harem hiyerarşisindeki yüksek statüsünü de gösteriyordu. Hürrem bunları giydikten sonra daima, göbeğin az altına, neredeyse uylukların üzerine, değerli taşlarla bezenmiş altın ya da gümüşten geniş bir kuşak da bağlıyordu.

Cariyeler, burnu hafifçe kalkık düz tabanlı terlikler giyerdi. Bunlar hem rahattı hem de topuksuz olduklarından sessizce yürümeye de uygundu. Terlikler çeşitli malzemelerden ve renk renk yapılır, altın, inci ve değerli taşlarla bezenerek süslenirdi. Bileğe gelen yerine de genellikle inciler, altın sırmalı bağcıklar, rozete benzer süsler iliştirilirdi. Harem kadınları dışarıya çıktıklarında kalın tabanlı, sarı deriden pabuç denilen ayakkabılar kullanır, ayaklarına çedik denilen sarı sahtiyandan, kısa bol konçlu bir tür terlik de giyerlerdi. Orgcu Dallam bunlardan söz eder. Bu çedikler, bahçede dolaşmak için kadife veya benzeri kumaşlardan da yapılırdı.[39]

Takılara (bugün kopyalarını İstanbul'un bütün kuyumcularının raflarında görmek mümkün olan altın yüzükler, bilezikler, değerli taşlarla bezeli kolyeler) gelince, Hürrem Sultan'da bunlardan da sayılamayacak kadar

36 A.g.e., s. 241.
37 Bobovius, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, s. 66.
38 Penzer, *Гарем. История, традиции, тайны*, s. 197-198.
39 A.g.e.

çok vardı. O zamanlar Osmanlıların çok değer verdikleri zümrüt ve yakut dışında pırlanta da bulunmuyordu; cevher kesme işinde sadece işlenmemiş elmas kullanılırdı.

Türk bilim adamları, Hürrem'in kullandığı kokuları da tespit etmeye çalışıyorlar. Topkapı Sarayı arşivlerinde, sultan hanedanının temsilcileri için hazırlanan kokuların ayrıntılı tasvirleri de bulunuyor. Hürrem'in sinirlerini yatıştırmak için 70 gram lavanta yağıyla masaj yapıldığı, keza gül yağı kokusunu da sevdiği bilinir.[40] Harem kadınları genellikle misk ve amber kokuları kullanırlardı. Yalnız Hürrem, çiçek kokularını ve sedir aromasını çok severdi.[41] Bu kokular vücutta ve elbiselerde 10-15 gün kadar kalırdı. Arkeologlar, yakın zamanlarda Edirne'deki sultan sarayında[42] yaptıkları kazılar sırasında, 16. yüzyılda Fransa'dan getirilmiş cam parfüm şişeleri ve krem kutuları buldular.[43] Bu nedenle araştırmacılar, sultan haremindeki kadınların yaygın şekilde Avrupa kozmetik ürünlerini kullandıkları sonucuna vardılar. Avrupa'da askeri seferlerde bulunan Sultan Süleyman'ın cariyelerine kokular gönderdiğini, Hürrem'e yazılmış bir mektup da göstermektedir. Görüldüğü gibi Hürrem Sultan, kişisel bakımını Osmanlı ustalarının elinden çıkanlar kadar Avrupalı ustaların elinden çıkan kozmetik ürünleriyle de yapmaktaydı.

40 A. Özgür, "Hürrem Sultan'ın Parfümü Piyasaya Çıkıyor," *Milliyet*, 18 Haziran 2010.
41 A.g.e.
42 Bu, sultanların önem sıralamasında ikinci sırada bulunan saraydı. Bu saray 1365'te Sultan II. Murad tarafından yaptırılmıştı. Ancak Edirne'deki bu saray en geniş ölçeğine IV. Mehmed zamanında ulaşmıştı. Bu sırada çok sayıda köşk, çeşme ve muhtelif binalar yaptırılmıştı. Saray sultanlar tarafından 19. yüzyıla kadar kullanıldı. Burası Kanuni'nin, II. Selim'in, I. Ahmed'in, IV. Mehmed'in, II. Ahmed'in, II. Mustafa'nın ve III. Ahmed'in en sevdikleri dinlenme mekânıydı. Saray kompleksinin büyük bölümü, Rus-Osmanlı Savaşı sırasında tahrip oldu. Bu kompleksteki binaların ancak yüzde onu günümüze ulaşmıştır.
43 "Saray Kazısında Sultanların Parfüm Şişeleri Bulundu," *Hurriyet*, 23 Ağustos 2013.

SANCAĞA ÇIKMAK

Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet idaresi sistemi gereği (bu sistemde sultanın çocuklarıyla ve onların analarıyla ilişkisinin de önemli bir rol oynadığı[1] unutulmamalıdır), tahtın gelecekteki varislerinin (şehzadelerin) on beş yaşlarına geldiklerinde sancağa çıkarılmaları bir gelenekti. Bu sancaklar arasında en gözde olanlar Amasya, Aydın, Saruhan (Manisa), Karaman, Kefe (Kırım), Kütahya, Karesi (Balıkesir), Bursa, Menteşe (Muğla) Teke (Antalya), Trabzon vd. idi.

Bu uygulamanın çok net bir amacı vardı: bu bölgelerde Osmanlı nüfuzunu güçlendirmek ve şehzadelere saltanat idaresini öğretmek. Sarayın örgütsel yapısında şehzadelik kurumu, merkezi iktidar karşısındaki hizmet ve vazifelerden biriydi. Şehzadeler, sancak idarelerine gönderilirken onlara, hami ve eğitmen olarak sorumlu kişiler de eşlik ederdi. Bunlar şehzadelerin davranışlarından mesul ve onların eylemlerini takip etmekle yükümlüydüler.

Şehzade anaları da oğullarının eğitimine katılır, onların haremlerini örgütleyip idare ederlerdi. Bu oğullar daha sonra tahta çıkacak olurlarsa, taşrada şekillenmiş olan haneleri de başkentteki sultan hanesinin çekirdeğini teşkil ederdi. Bu nedenle, şehzade hanelerinde şekillenen ilişkiler, sultan hanesinin gelecekteki ittifaklarının da başlangıcı olurdu.[2]

Şehzadelerin bu suretle sancaklara gönderilmesi sistemi son halini Sultan II. Bayezid'in hükümdarlığı sırasında almıştı. Bayezid'in büyük oğlu Abdullah'ın annesi (adı bilinmemektedir) onunla birlikte önce Manisa'ya, sonra da Karaman'a gitmiş, Abdullah 1483'te orada ölmüştü. Çok geçmeden II. Bayezid'in ikinci şehzadesi Şehinşah'ın anası Hüsnüşah Hatun da oraya gönderilmiş, ama o da 2 Temmuz 1511'de oğlunu orada kaybetmişti. Dediklerine göre Şehinşah, İran şahıyla giriştiği bir komplo yüzünden zehirlenmişti.[3]

1 Anlaşılacağı gibi burada mevzubahis edilen, "her anadan bir oğul" ilkesidir ki, bundan daha önce söz etmiştik.

2 Mamedov, "Эволюция института султанского гарема в XV–XVIII вв. и его роль в политической и социальной жизни Османского государства (doktora tezi)," s. 14.

3 Mustafa Çağatay Uluçay, *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar* (İstanbul: Ötüken, 2012), s. 62-63.

II. Bayezid'in üçüncü şehzadesi Alemşah'ın annesi Gülruh Hatun da Manisa'ya taşınmış, 47 yaşındaki oğlunu orada 1502 veya 1503'te toprağa vermişti.

II. Bayezid'in ikinci karısı Bülbül Hatun (Ahmed'in annesi) de oğluyla birlikte Amasya Sancağı'na gönderilmişti. Amasya'da onun anısına yapılmış bir cami bulunmaktadır. Bülbül Hatun bu caminin yanında bir de medrese yaptırmıştı. Oğlu Ahmed 15 yaşını doldurduktan sonra onunla birlikte Bursa Sancağı'na taşınmış, burada ölmüş ve Muradiye Türbesine defnedilmişti.

Taht mücadeleleri sırasında oğlu Ahmed'in küçük kardeşi Yavuz Selim tarafından öldürülmesinden (1513 veya 1514) sonra dahi Bülbül Hatun'un sultanla yazışmaya devam etmesi dikkat çekicidir. Günümüze kadar gelen bir mektuba bakılırsa Bülbül Hatun, ölen oğlunun mülklerinin satışından Yavuz Selim tarafından kendisine bırakılan parayı türbe inşaatına harcadığını bildirmektedir. Ancak bu para hamam ya da kervansaray inşasına yetmemiştir ve bu yüzden Yavuz Selim'in yardımını rica etmektedir.[4] Onun kızlarından Ayşe de, kardeşi Ahmed'i kaybetmiş olmasına rağmen, Selim'e tahta cülusundan ötürü tebrik göndermiştir.[5]

Şehzade Korkut'un anası Nigar Hatun da oğluyla birlikte ilkin Manisa'da, sonra da, Antalya'da (Tekeli Sancağı'nda) bulunmuş, orada ölmüştür. Nigar Hatun'un mezarı, şehrin sembolü sayılan 38 metre yüksekliğindeki Yivli Minare'nin yanındadır.

II. Bayezid'in cariyesi Muhterem Ferruhşah, Kırım'daki Kefe Sancağı'nda ölen Şehzade Mehmed'in anasıdır. Sultan II. Bayezid'in bir diğer gözdesi, geleceğin sultanı Yavuz Selim'in anası Gülbahar Hatun ise, yukarıda değindiğimiz gibi, oğluyla birlikte sancağa gönderildiği Trabzon'da defnedilmiştir. Mezarı, burada onun tarafından yaptırılmış olan caminin avlusundadır. Muhterem Ferruhşah, Maraş'ta doğmuş, İstanbul'da sultanın hareminde yaşamış ve Trabzon'da ölmüştür. Bu dönemde sultanın, ona erkek çocuk doğurup bunların yetiştirilmelerinden sorumlu olan bütün kadınlarının kaderi böyledir.

4 Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, s. 67-68.
5 A.g.e., s. 68-69.

Şehzade Selim'in karısı, daha sonra valide sultan olacak Ayşe Hafsa Hatun da Trabzon Sancağı'na gönderilmiştir. Ayşe Hafsa Hatun daha sonra oğlu Süleyman'la birlikte Kefe'ye (Kırım) gönderilmiş, üç yıl burada yaşamış, Selim'in cülusundan sonra da Manisa Sancağı'na taşınmıştır. Ayşe Hafsa, kocasının ölümünden sonra ve oğlu Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında İstanbul'daki Eski Saray'da valide sultan olmuştur.

Sultan Süleyman'ın ilk karısı Mahidevran da sultanın büyük oğlu Mustafa'yla birlikte sancağa çıkmıştı. Oysa Haseki Hürrem Sultan, Sultan Süleyman'ın sarayına adımını attığı andan ölümüne kadar İstanbul'da kalmıştır. Birçok tarihçi, bunun nedeninin, oğlu Cihangir'in kambur doğması, bu yüzden de Hürrem'in hekimlerle birlikte sürekli oğlunun başında bulunması olduğunu düşünür. Hürrem'in Sultan Süleyman'a yazdığı ve oğlunun başarılı bir ameliyattan sonraki durumuyla ilgili bilgi veren bir mektubu günümüze kadar ulaşmıştır.[6] Hürrem'in böyle bir bahaneyle saraydan ayrılmadığı ve küçük oğluyla sultandan uzun süre ayrı kalmamış olabileceği, böylelikle de sultan üzerindeki nüfuzunu artırdığı hikâyesi belki de bu yüzden üretilmiştir.

Ancak oğluyla birlikte sancağa çıkma geleneğinin ihlali, yukarıda söylenmiş olanlardan biraz daha sade bir nedene dayanır. Bildiğimiz gibi Hürrem Sultan'ın bir değil, dört oğlu vardı. Bu yüzden, onlardan hangisiyle birlikte sancağa çıkarılacağı meselesi epey çapraşık bir meseleydi. Annesi, şehzadelerin hangisiyle sancağa çıkacak olsa, onun tahtın varisi olma ihtimali güç kazanacaktı. Ama neticede, Hürrem Sultan'ın Mehmed, Selim ve Bayezid'i sancağa gönderdikten sonra onları ziyaret ettiği bilinir.

Manisa Mahkeme-i Şeriye Sicillerine bakıldığında, Hürrem'in çocukları Mehmed ve Selim'i ziyaret için 1543'te Konya'ya gittiği anlaşılıyor.[7] On yıl sonra ise kızı Mihrimah ve damadı Rüstem Paşa ile birlikte büyük bir askeri alay eşliğinde Bursa'ya gitti. Bu sırada oğlu Selim de yanındaydı ve orada kırk gün kaldı. 1547'nin Mart ayında Hürrem ve Cihangir Manisa'da, Selim'in yanında bir ay geçirdiler. Selim buraya, Şehzade Mehmed'in ölümünden sonra gönderilmişti. Keza, Şehzade Bayezid'i Kütahya ve Amas-

6 Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, s. 40.
7 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 61.

ya'da ziyaret ettiği de bilinir. Hürrem, 1553'te Sultan Süleyman'a yazdığı bir mektupta, şehzadelerine ziyaretini ertelemesi gerektiğini bildirir.[8]

Ayrıca da, eğer Hürrem devamlı surette, babası Sultan Süleyman'ın da takdir ettiği ilk ve en sevgili oğlu olan Mehmed'in yanında olsaydı, herhalde Şehzade Mehmed, Şehzade Mustafa'nın yerine gönderildiği Manisa Sancağı'nda daha 22 yaşındayken ansızın çiçekten ölüvermezdi.[9]

Söylentilere bakılırsa bu olayda Hürrem'e ve Sultan Süleyman'a garez duyan Mahidevran'ın da dahli olmuş, güya Mehmed'e çiçek hastalığı taşıyan bir cariye göndermişti. Ancak bu, Osmanlı İmparatorluğu ahalisinin uydurmasından başka bir şey değildir.

Sultan Süleyman, oğlu Mehmed'in öldüğünü, sefer için Edirne'de bulunduğu sırada haber almış ve büyük bir eleme kapılmıştı. Buradan derhal hiç at değiştirmeksizin iki günde İstanbul'a gelmiş, sonra da iki gün iki gece boyunca rahmetli oğlu için gözyaşı dökmüştü. Süleyman, sultan çocuklarının öldükleri sancaklarda gömülmeleri geleneğini de ihlal ederek Şehzadebaşı'nda bir cami inşa edilmesi emrini vermiş, Mehmed'in türbesi burada başucunda bir taht olacak şeklinde yapılmıştı.[10] Dolayısıyla anlaşılıyor ki, Sultan Süleyman kendinden sonra tahtın varisi olarak bu oğlunu görmek istiyordu.

Bu, Süleyman için olduğu kadar, büyük oğlunun ölümünden ötürü büyük bir kedere kapılan Hürrem için de çok büyük bir trajediydi. Daha önce, üç yaşındayken ölen küçük Abdullah'ı da toprağa verdiğinden yüreği, bu sefer de bir başka çocuğunun ölümüyle yeniden parçalanmıştı.

Şehzade Mehmed'in ölümünden sonra Hürrem'in, Şehzade Mehmed'in kızı Hümaşah Sultan'ı İstanbul'da saraya yerleştirmesi de ilginçtir. Hümaşah'ın annesi, Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Şah-ı Huban Sultan'ın kızı Esmahan Baharnaz'dır. Yani, Sultan Süleyman'ın yakınlarının, karısı Hürrem'le ilişkilerinin dostça olduğundan da söz edilebilir. Zira Hürrem,

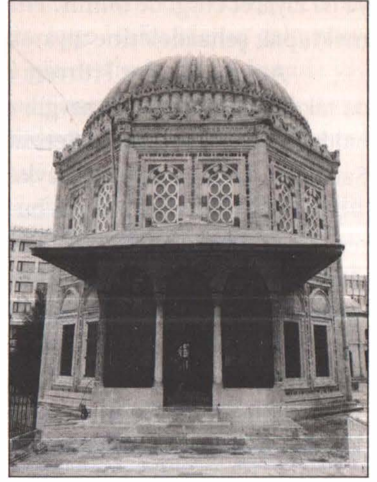
8 A.g.e.

9 Sultan Süleyman, Mustafa'yı bilinmeyen bir nedenle, yedi yıl yaşadığı sultan sancağı diye bilinen Manisa'dan alıp Amasya'ya göndermişti. Onun yerine de Hürrem'in oğlu Mehmed'i atamıştı.

10 Teselli bulamayan sultan, rivayete göre Mimarbaşı Sinan'a, İstanbul'un geometrik merkezini tespit edip orada oğlu Mehmed için bir cami ve türbe inşa etmesini buyurmuştu. Sinan bu imkânsız gibi görünen hesapları yapmış, İstanbul'un o zamanki merkezinde sultanın buyurduğu her şeyi inşa etmiş, bu merkezi de, bugün Şehzadebaşı Camii'nin bulunduğu yerdeki bir sütunla tespit etmişti.

Şehzadebaşı Camii

Şehzade Mehmed Türbesi

Şehzade Mehmed (ortada), Cihangir ve Hümaşah Sultan'ın sandukaları

çocukluğundan beri Müslüman geleneklerine uygun şekilde yetiştirildiğinden, kocası olan sultanın kız kardeşleriyle tamamen normal şekilde birlikte yaşamış olabilir.

Hürrem, Mehmed'in ölümünün hemen arkasından, zaten hasta olan ve onun için sürekli kaygı duyduğu Cihangir'i de toprağa vermek zorunda kaldı. Cihangir 23 yaşını tamamladığında babasıyla birlikte İran Seferine çıkmıştı. Sultan Süleyman, Hürrem'in gözyaşlarına aldırış etmeden bu zorlu ve uzun sefer için onu da yanına almıştı. Cihangir'in sağlığı sefer sırasında son derece kötüleşti. Rivayetlere bakılırsa bunun nedeni, Cihangir'in güya çok yakın ve dostça ilişki sürdürdüğü kardeşi Mustafa'nın idam edilmesiydi ki, bunu daha ileride inceleyeceğiz.[11] Bu iddianın doğru olup olmadığını söylemek güçtür. Ancak Cihangir'in, Mustafa'nın boğulmasından kısa süre sonra, 27 Kasım 1533'te öldüğünü biliyoruz.

Şehzade Cihangir'in cenazesi İstanbul'a getirildi. Cenaze merasimine Sultan Süleyman iştirak etmedi. Seferden dönmemeye karar vermişti. Kışı Halep'te geçirmiş, baharın gelmesiyle birlikte de derhal ordusuyla birlikte İran Seferine koyulmuştu. Ancak Sultan Süleyman, sefer bittikten sonra da İstanbul'a, hasekisi Hürrem Sultan'a dönmedi ve beklenmedik bir şekilde Amasya'ya gidip yedi ay orada kaldı. Böylece daha önce hiç görülmedik bir şekilde peş peşe iki kışı sarayından uzakta geçirmiş oluyordu.[12] Bu yüzden Hürrem hayatında ilk defa oğlunun ölümüyle kapıldığı elemi kocasının moral desteği olmaksızın tek başına yaşamak zorunda kaldı.

Şehzade Cihangir'i, efsanevi Osmanlı mimarı Sinan'ın yaptığı türbeye, kardeşi Mehmed'in yanına defnettiler. Daha sonra onun yanına Mehmed'in kızı Hümaşah Sultan'la, bazı tarihçilerin iddialarına bakılırsa Hümaşah'ın annesi Esmahan Sultan da defnedildi. Ancak Mehmed'in türbesindeki dört mezar taşında bu durumu teyit edecek hiçbir yazıt ve işaret kalmamıştır.

Cihangir'in adı daha sonra şehrin muhteşem manzarasını zevkle izleyerek gezip dolaşmayı sevdiği İstanbul'un bir semtine verildi. Şehzadenin babası ve annesi burada oğulları için bir de cami yaptırdılar.

11 Mustafa, Manisa Sancağı'na çıktığında Cihangir henüz iki yaşındaydı. Sonra çocukluğunu da Topkapı Sarayı'nda geçirdi. Mustafa sancağa çıktıktan sonra saraya nadiren gelirdi. Bu nedenle, Cihangir'in Mustafa'yla ilişkilerinin çok güçlü olduğuna dair efsane kuşku uyandırıcı görünmektedir.

12 Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, 2: s. 191.

Bu cami 1894 depreminde yıkıldı, ama çok geçmeden Sultan Abdülhamid'in emriyle baştan ayağa yeniden yapıldı ve bir miktar da modernleştirildi, bu sayede Osmanlı klasik dönemindeki binalara göre biçim ve görünüş olarak daha farklı bir hal aldı.

Bu cami bugün de, seçkin bir kadının (Hürrem Sultan'ın) ve onun kocasının (büyük Sultan Süleyman'ın) çektikleri acıların hatırası olarak orada durmaktadır.

Cihangir Camii

Üçüncü Ayrım
İktidar Mücadelesi

BİRİNCİ BÖLÜM

HANIM SULTANIN DİPLOMATİK MİSYONU: LEHİSTAN KRALIYLA BARIŞ

Ukraynalı tarihçiler, Roksolana/Hürrem Sultan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasına, bu kapsamda Lehistan Krallığı'yla ilişkilerine tesir ettiğini kabul ederler. Buna göre, Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olan Kırım Tatarlarının Ukrayna topraklarına yaptıkları akınlar büyük ölçüde azalmıştır: 16. yüzyılda, 63 yılda en fazla 69 akın yapıldığı tespit edilmiştir. Bu akınların 23'ü 16. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmıştır. 1520'lerden 1550'lere kadar, yani Roksolana'nın İstanbul'da bulunduğu süre zarfında ise sadece dokuz akın yapılmıştır. Bunların yedisinde Tatar ve Osmanlı birlikleri püskürtülmüştür. Geri kalan 37 akın, 16. yüzyılın ikinci yarısında, yani Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra gerçekleştirilmiştir.[1]

Vladimir Grabovetskiy, Yaroslav Kis ve diğer Ukraynalı araştırmacıların görüşüne göre Tatarların akınlarındaki bu azalmanın nedeni, Hürrem Sultan'ın Lehistan Krallığı'yla dostluk siyasetindeki etkisinde aranmalıdır. Buna, Lehistan Kralı II. Zygmunt August ile Hürrem arasındaki yazışmalar da tanıklık eder.

Hürrem Sultan'ın krala gönderdiği mektuplar, günümüze kadar korunmuştur. Bu mektupların karakterini anlamak için bunlardan birinden alıntı yapmanın zorunlu olduğunu düşünüyorum:

> Kral hazretlerinin şerefli bilgisine şöyle sunula ki; Babanız öldükten sonra padişah olduğunuz duyuldu. Mübarek olsun. Hazret-i Allah bilenlerin en bilicisidir ki, memnun ve mesrur olup, kalbimizde nur, gönlümüzde sevinç meydana geldi. Emir Yüce Allah'ındır. Ne yapmak gerek, "el-hükmü li'llah" (hüküm Allah'ındır) sözüyle iş yapasınız. Bu dostluk mektubu ile birlikte bizim Hasan Ağa şerefli ayak toprağınıza gönderildi. Varması nasib olduğunda, sınırsız lütfunuzdan rica ve niyaz edilir ki, adı geçen kulunuz şerefli huzurunuzda her ne

1 Mazur ve Kiriçuk, "Роксолана і набіги орд кримський і османських феодалів на українські землі у 20–50 s. XVI століття," s. 104.

anlatır ve bildirirse bu taraftan söylenmiş bilinip, doğruluğuna inanılıp güvenile. Baki ne demek gerekir ki, sizlere gizli olmaya.

Zayıf ve Değersiz Haseki Sultan.[2]

Mektup, son derece yüksekten ve resmi bir dille yazılmıştır ve II. Zygmunt August'un tahta geçmesiyle ilgilidir. Hürrem Sultan ricalarını sadık hizmetçisi Hasan Ağa ile göndermiştir ki, bunların ne olduğu günümüze kadar açığa çıkmış değildir. Bu nedenle Ukraynalı yazarlar ve tarihçiler, bu ricaların, Hürrem'in, bu sırada Lehistan Krallığı'nın idaresinde bulunan ve Kırım Tatarlarının akınları yüzünden devamlı sıkıntı içinde olan Ukrayna topraklarının kaderi ve karşılaştığı tehditlerle ilgili huzursuzluğunu yansıttığına inanırlar.

Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, bu akınları şöyle tasvir eder: "Yiyecek, giyecek ya da kap kacak türü şeylerden yanlarına alamadıklarını, ahalinin haneleri de dahil olmak üzere ateşe verirler ve küllerini rüzgâra saçarlar. Gebe kadınların karınlarını deşmek ve karnındaki bebeği tutup dışarı almak, keza muhtelif işkencelerle öldürmek de bunların tuhaf âdetlerindendir."[3]

Görüldüğü gibi Tatar akıncılarının bu yöntemleri, Roksolana'nın da aralarında olduğu Ukrayna topraklarının sakinleri bir tarafa, Osmanlıları bile dehşete düşürüyordu. Dahası Hürrem buna bizzat tanık olmuştu. Belli ki bu nedenle, Sultan Süleyman'ın Lehistan Krallığı'yla ilişkilerinde tutturduğu barışçıl siyaseti de Hürrem'e yormuşlardı.

Burada söz konusu olan, 1533'te imzalanan ve Ukraynalı tarihçilerin tespitlerine göre Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının sonuna kadar cari kalan barış anlaşmasıdır.[4] ABD'nin Pennsylvania Üniversitesinden Galina Yermolenko da bu görüştedir. Yermolenko, Lehistan Krallığı Elçisi Jan Piotr Opaliński'nin Hürrem Sultan'ın yardımları sayesinde 1533'te İstanbul'da Sultan Süleyman'dan sulh garantisi aldığını ve bu sulhun, hükümdarın hayatının sonuna kadar devam ettiğini iddia eder.[5]

2 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*, s. 191.

3 Smirnov, *Крымское ханство подъ верховенствомъ Отоманской порты до начала XVIII вѣка*, s. 409.

4 Mazur ve Kiriçuk, "Роксолана і набіги орд кримський і османських феодалів на українські землі у 20–50 s. XVI століття," s. 104.

5 G. Yermolenko, *Roxolana in European Literature, History and Culture* (Burlington, VT: Ashgate Press, 2010), s. 239.

Ancak Varşova Üniversitesi Tarih Enstitüsü Profesörü Dariusz Kołodziejczyk, bu görüşe katılmaz. Kołodziejczyk, bu tür belgelerin Osmanlılar tarafından ömür boyu kaydıyla değil, genel olarak birkaç yıllığına imzalandığını belirtir. Nitekim Sultan Süleyman'ın dedesi II. Bayezid, Lehistan Krallığı'yla beş yıllığına bir barış anlaşması imzalamış ve buna uymuştu. 1511'de ise Lehlere, varisi olan Sultan Selim'in onlarla iyi ilişkileri devam ettireceğine dair teminatta bulunmuştu.[6]

Dariusz Kołodziejczyk, 16. yüzyılda Osmanlıların Lehlerle padişahın ömrü boyunca sürecek bir barış imzaladığı iddiasını, yazar ve amatör tarihçi Mieczysław Władysław Opałek ile ilişkilendirir. Opałek'in 1928 tarihli *Roxolana* adlı eserine, Galina Yermolenko tarafından da gönderme yapılır. Ancak bu iddiayla ilgili başka bir kanıt bulunmamaktadır.[7]

Buna rağmen Polonyalı tarihçi Andrzej Dziubiński, 18-26 Ocak 1533 arasında Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan Krallığı arasında sultanın ömrü boyunca sürecek böyle bir barış imza edildiğini iddia eder.[8] Ne var ki Polonya arşivlerinde bu belgenin sadece kopyası saklanmıştır. Bu nedenle gerçekten böyle olup olmadığını tespit etmek mümkün değildir. Ancak Lehistan tarafının Sultan Süleyman'a böyle bir barışın sadece onun ölümüne kadar imza edilmekle yetinilmemesi, anlaşmanın süresinin otomatik olarak uzatılması önerisinde bulunduğu da bilinir. Ama Süleyman bunu reddetmiş, zira oğulları ve çocukları adına bu tür meseleleri karara bağlamak istememiştir. Lehler sultana, iki farklı anlaşma sureti sunmuşlardır: birinde anlaşma hükümlerine sultanın soyundan gelenlerin de uyacağı ifade edilmektedir, diğerinde ise bununla ilgili bir şey söylenmemektedir.[9] Ancak bu suretlerden hangisine Sultan Süleyman'ın mührünün vurulduğu ne yazık ki bilinmemektedir. Polonya arşivlerinde,

6 P. Kroll, "Stosunki polsko-tureckie w 2. połowie XV w. Pierwszy konflikt" (Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, y.y.), http://www.wilanowpalac.pl/stosunki_polsko_tureckie_w_2_polowie_xv_w_pierwszy_konflikt.html.

7 A. Węglowski, "Sułtanka Roksolona: Róża Kipczaku" (Focus.pl, 31 Temmuz 2012), http://historia.focus.pl/swiat/sultanka-roksolona-roza-kipczaku-1120?strona=1.

8 A. Dziubiński, *Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500-1572 w kontek cie mi dzynarodowym* (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2005), s. 95-96.

9 P. Kroll, "Sukces polityki unikania wojny z Turcją: pokój z 1533 r." (Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, y.y.), http://www.wilanow-palac.pl/sukces_polityki_unikania_wojny_z_turcja_pokoj_z_1533_r.html.

ilk suretin bir kopyası kalmıştır. Belki de belge bu nedenle "ebedi barış" adını almıştır.

Benzer anlaşmalar savaşan devletler arasında (bu sırada Lehistan Krallığı Osmanlılarla savaşmıyordu) epeyce sonra, 17. yüzyılda imzalanmaya başlanmıştır. Ancak bunlar da anlam ve amaç itibariyle biraz daha farklıdırlar. Örneğin bir anlaşma, Lehlerin Habsburglarla Osmanlı karşıtı koalisyona katılmamaları ve Moldavya topraklarındaki hak iddialarından vazgeçmeleri üzerinedir.

Bu anlaşmanın süresinin daha Sultan Süleyman hayattayken, 1553 yılında uzatılmış olması ilginçtir.[10] Demek ki anlaşma, ebedi olmaması bir yana, Sultan Süleyman'ın hayatı boyunca uyulacağı garantisini de taşımamaktadır.

Öte yandan tam da bu yıllarda Sultan, Lehistan kralına bir mektubunda şunları yazmıştır: "Elçin Opaliński sana, senin kız kardeşin, benim karımı nasıl bir saadet içinde gördüğünü de söyleyecektir."[11] Hürrem'in kral soyundan geldiği rivayetleri bu mektup nedeniyle doğmuştur. Ancak bu iddiaların hiçbir maddi zemini yoktur, Sultan Süleyman'ın Lehistan Kralı II Zygmunt August'a "kardeşim" diye hitap ederken karısı Hürrem Sultan'dan da "kralın kız kardeşi" diye söz etmiş olduğunu kabul etmek mümkündür.

Ukraynalı araştırmacı İnna Tarasenko, Sultan Süleyman'ın, aslında asilzade olmayan Hürrem'le evliliğini meşrulaştırmak için bu sözleri kullanmaya mecbur olduğuna emindir. Bu nedenle tamamen temelsiz olduğu halde karısının kraliyet soyundan geldiğini yazmıştır.[12]

Hürrem Sultan'ın Lehistan kralına yazdığı mektuba gelince, bunların gerçekte ne amaçla yazıldığına ve ilave izahatlar yapmak için neden özel hizmetkârını gönderdiğine dair ne yazık ki günümüze bir bilgi ulaşmamıştır. Ancak II. Zygmunt August'a yazdığı ikinci mektubuna bakarak bazı tahminler yapılabilir:

> Allah Kral hazretlerinin ömrünü uzun etsin ve bir gününü bin etsin.
>
> Bu değersizin arzı şudur ki, dostluk mektubunuz gelip vardığında, o

10 M. Kozłowski, "Polska wobec ekspansji tureckiej (cz. 1)" (Histmag.org: pierwszy polski portal historyczny, 12 Eylül 2012), http://histmag.org/Polska-wobec-ekspansji-tureckiej-cz.-1-7052.

11 Kis, "Легенди і факти про Роксолану," s. 30.

12 Tarasenko, *«Wojna Domowa» польського хроніста С. Твардовського як історичне джерело та пам'ятка історичної думки*, s. 124.

kadar memnun oldum, sevindim, haz duydum ki, anlatması mümkün değildir. Yüce manasında sağlık ve selametinizi açıklamış, bu içten dostunuza olan muhabbet arzunuzu ve âlemin sığınağı padişah hazretlerine olan dostluğunuz bildirmiş ki, anlatılması mümkün değil. Uzun ömürlü olup, daima gönül okşamaktan geri durmayasınız. Şerefli mektubunuzda olan dostlukları ve Hasan kulumun bildirdiği dostlukları cana minnet bilip, padişah hazretlerine arz ettikten sonra, âlemin sığınası padişah hazretleri o kadar hazzetmiş ki, anlatılması mümkün değil. Demiş ki: "Koca kral bizim ile iki kardeş gibi idi. Rahman olan Allah'ın izniyle, bu kral ile de ata oğul gibi olalım." Bu sevinç nedeniyle şerefli ferman yazılmasını emredip, kulum Hasan'ı şerefli ayak toprağınıza gönderdi. Kral hazretlerinin malumu ola ki, padişah yanında her konu için, sizler hakkında fikir sorulursa, o kadar sizleri hayırla anmayı cana minnet biliriz.

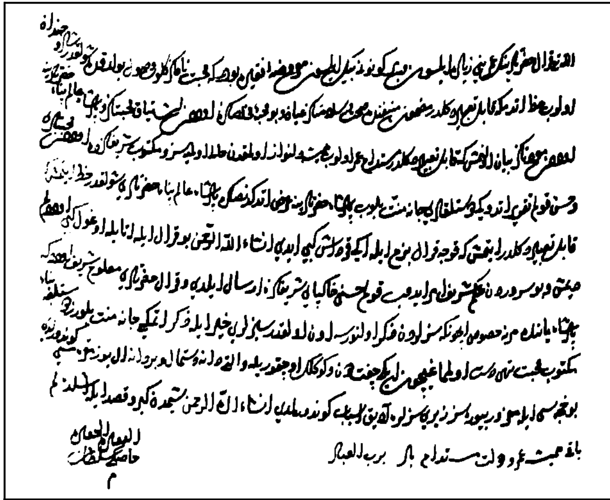
Bu dostluk sebebiyle dostluk mektubunu eli boş göndermemek için bohçası ile birlikte, iki çift elbise ve gömlek uçkuru ile altı tane el sileceği, bir tane el yüz havlusu gönderildi. Mazur buyurasınız. Zira sizlere layık elbiseler gönderilmedi. Rahman olan Allah izin verirse, bundan sonra sizin için işletelim. Baki, daima ömür ve devlet devam etsin, kulların Rabbi için.

Önemsiz ve Değersiz Haseki Sultan[13]

Bu sözlerden açıkça anlaşılıyor ki, Hürrem, Lehistan kralının Osmanlılarla dostça ilişkileri sürdürme kararını hoşnutlukla karşılamaktadır. Ancak bu ilişkilerin, Hürrem'in kişisel inisiyatifiyle yapıldığı düşünülmemelidir. Böyle bir mektup, Sultan Süleyman'ın bilgisi, hatta belki de iradesi olmaksızın yazılamazdı.

Varşova'da, Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında Lehistan Kralı I Zygmunt Stary'e gönderilmiş 53 ve onun varisi II Zygmunt August'a gönderilmiş 48 mektup bulunmaktadır.[14] Bu mektuplar, muhtelif vezirler tarafından yazılmıştır. Hürrem Sultan'ın yazışmalarına gelince, bunların

13 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*, s. 191-192.
14 Can Alpgüvenç, *İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah* (İstanbul: Kaymak Yayınları, 2013), s. 64.

Hürrem Sultan'ın Zygmunt II August'a mektubu

resmiyet seviyesi daha düşüktür ve denebilir ki, olası ittifakların zeminini yoklamaya hizmet etmektedir.

Hürrem Sultan Lehistan Krallığı'na ait topraklardan geliyordu ve bu mektuplarda Tatarların, tıpkı kendi çocukluğunda olduğu gibi, çocuklarını vatanlarından kopardığı Leh asilzadelerine yönelik büyük bir sempati ifade ediliyordu.

İslama ihtida etmiş Lehlerden biri, Jan Kerdey idi. Terebovlya Voyvodası Jan Kerdey, Leh asilzadesi Sigismund Kerdey'le aynı ailedendi ve 1498'de, Galiçya'da, Pomoryanı'da aile şatosunun kuşatılması sırasında Osmanlılara esir düşmüştü.[15] Jan Kerdey Osmanlı tarihinde Said Bey adını alacaktır. Enderun eğitiminden sonra veziriazam Pargalı İbrahim Paşa'nın dikkatini çekti ve sultanın diplomatik ilişkilerini yürüttü, Pargalı'nın idamından sonra da burada çalışmaya devam etti.

Jan Kerdey ilk olarak 1531'de, 41 yaşındayken, diplomatik bir görevle Lehistan Krallığı'na gönderildi. Sultan Süleyman, 1538'den itibaren

15 A. Dziubiński, "Poturczency polscy. Przyczynek do historii nawróceń na islam w XVI–XVIII w.," *Kwartalnik Historyczny Rocznik II*, sayı 1 (1995): s. 22-23.

mektuplarında ondan "hizmetkârımız Said" diye söz etmektedir.[16] Hürrem de Lehistan Krallığı'na gönderdiği hizmetkârı Hasan Ağa'dan aynı şekilde söz eder ki, bu, diplomatın hanım sultana ve onun ailesine yakınlığına tanıklık etmektedir.

Zygmunt II August'un portresi, anonim, 16. yüzyıl sonu. Krakov Ulusal Müzesi

Bu sırada, İbrahim Paşa'nın halefi, Veziriazam Ayas Paşa da Lehistan kralıyla görüşmesinde Jan Kerdey'in adını Said Bey diye anıyordu. Said Bey, 1557'de öldü. Onun bir diğer hemşerisi, Küçük Lehistan'dan (Malaya Polşa) Joachim Strasz da esir düşmüş ve ihtida ederek İbrahim adını almış, İstanbul'a gönderilip Enderun'da eğitim görmüştü. Bundan sonra Şehzade Selim'in lalası olarak atandı. Hürrem Sultan'ın bu atamada ısrarcı olduğu bilinir.[17] Bu himaye sayesinde kariyerinde hızla en yükseklere tırmanacaktı.

İbrahim Bey ilkin sultanın sarayında baş tercümanlık yaptı, sonra divanıhümayunda çalışmaya başladı. Hürrem Sultan'ın Lehistan Kralı II. Zygmunt August'a yazdığı mektubu çeviren odur.[18]Bu mektup Varşova'da kraliyet arşivinde saklanmaktadır. 2014'te İstanbul'da, "Uzak Komşu Yakın Anılar - Türkiye ile Polonya İlişkilerinin 600 Yılı" adlı sergide sergilenmiştir. İbrahim Bey 1551'den 1571'e kadar, yani yalnızca Sultan Süleyman'ın değil, daha çocukluk yıllarından itibaren ilişkilerinin iyi olduğu II. Selim'in hükümdarlığı sırasında da baş tercüman olarak hizmet etmiştir.

Bu, Lehistan Krallığı'ndan insanların sultanın ailesi ve karısıyla yakın münasebetler içinde bulunduğu tek örnek de değildir. İslama ihtida edip Osmanlı idaresine çalışan Lehler arasında Bıłecki, Bialoskors-

16 A.g.e., s. 23.
17 A.g.e., s. 25.
18 C. Marcinkowski, *The Islamic World and the West: Managing Religious and Cultural Identities in the Age of Globalisation*, 24 (Fribourg: Etudes d'Anthropologie Sociale de l'Université de Fribourg, 2009), s. 102.

ki, Swiderski ve Cehelski gibi Lehistan'ın soylu ailelerinden gelenler de bulunmaktadır.[19]

Kazak Dymitr Wiśniowiecki-Bayda'nın portresi. 16. yüzyıl sonu, anonim. Ukrayna Ulusal Tarih Müzesi

Ne yazık ki tarihlerde, Sultan Süleyman'ın hizmetindeki Ukraynalılarla ilgili bir bilgi yoktur. Belki Hürrem'in II. Zygmunt August'a yazdığı mektubu gönderdiği hizmetkârı Hasan Ağa böyle biriydi. P. Zagrebelniy'in *Roxolana* adlı romanında böyle olduğu ima edilir.[20]

Hürrem Sultan'ın, daha I. Zygmunt Stary zamanında oldukça güçlenmiş bulunan Ukraynalı Kazakları savunduğu şeklindeki iddiası da ilginçtir. Bu sırada Ukraynalı sınır komutanları, Kazakları Tatarların akınlarına karşı kaleleri korumaya çağırmaya başlamışlardı. II. Zygmunt August da Kazakların faaliyetlerini engellemeye kalkışmadı. Tersine, onları Lehistan Krallığı'nın topraklarını savunmaları için kraliyet hizmetine aldı. Ama daha sonra Kazaklar inisiyatifi ele geçirip Kırımlıların başına musallat olmaya başladılar. Bu dönemde Dymitr Wiśniowiecki-Bayda adlı bir Kazak atamanının ismi öne çıkar.[21] Wiśniowiecki-Bayda 1548-1549 yıllarında çetesiyle birkaç kez, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan Özi Kalesi'ne dahi saldırmıştı.

Sultan Süleyman bu meseleden ötürü Lehistan Kralı II. Zygmunt August'a şikâyette bulunmuştu.[22]Buna karşılık da Osmanlılara, aradaki barış anlaşmasının halen geçerli olmasına rağmen zaman zaman krallığın sı-

19 A.g.e., s. 101.
20 Zagrebelniy, *Роксолана: історичний роман*, s. 319.
21 Dymitr Wiśniowiecki-Bayda, asil bir soydan geliyordu. Volınskiy'in hâkimiydi, Gediminoviç Hanedanına bağlı olarak Korybut arması ona aitti, Kremlyanetskiy Kazası'nda Vişnevets Kasabası'nın da sahibiydi. Halk arasında Kazak Bayda adıyla ün kazanmıştı.
22 V. Sergiyçuk, *Дмитро Вишневецький* (Kiev: Україна, 2003), s. 44.

nır bölgesindeki Moskoviya yoluna akınlarda bulunan Kırım Tatarlarından şikâyette bulunuldu. Ancak Sultan Süleyman, bunların kendisinden habersiz olarak faaliyette bulundukları, dolayısıyla lüzumlu tedbirlerin alınacağı şeklinde, aslında olup bitene fazla aldırmayan bir cevap verdi.[23]

Ancak sultanın Lehistan topraklarına gösterdiği bu kadarcık bir ilginin bile dik başlı Tatarları rahatsız ettiğini belirtmek gerek. Bu nedenle Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında esas olarak Moskova Knezliği'ne yakınlaştılar. Bu duruma vakayinameler ve Türk vakanüvisleri de tanıklık eder: 1521-1530 yılları arasında Kırımlılar üç saldırı yapmışlardı, 1531-1540 yılları arasında bu sayı 13'e çıktı, 1540-1554 arasında ise 10 akın yaptılar.[24]

Remmal Hoca, *Tarih-i Sahib Giray Han* adlı tarihinde Kırım Tatarlarının yarımada sınırlarının dışına taşan on seferini tasvir eder. Hocanın tanıklığına bakılırsa Tatarlar, 1538'de Osmanlılarla birlikte Petru Rareş'e karşı bir Moldavya Seferine çıktılar. 1539'da Temrük yakınlarındaki Müslümanlara karşı Çerkezlerin saldırılarına karşı koymak için bir Kırım Seferi örgütlendi. 1539-1540 kışında Litvanya ve Moskoviya, Tatar saldırıları altındaydı. Bu sefere, Sahib Giray'ın oğlu Emin Giray komuta ediyordu, onun atalığı ise İbrahim Paşa'ydı. 1541'de ünlü Moskova Seferi düzenlendi. 1542'de Tatarlar Can Kabilesine karşı sefere çıktılar; zira bunların lideri, Osmanlı Devleti'ne tabi Kansavuk, yıllık *yasır* (esir) tedarikiyle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmemişti.[25]

Aşağı yukarı 1544'te, Kabardeylere karşı, Kabardey Beyi Elbozada'nın talebiyle bir sefer yapıldı. 1546'da Tatarlar bugün "Nogay Ordası" katliamı diye anılan katliamla Astrahan'ı aldılar. 1551'de Çerkez ülkesi tekrar Tatar baskısı altında inlemeye başladı. Osmanlılar, Kırım Hanı Sahib Giray'ı yarımadadan çıkartıp yerine Devlet Giray'ı oturtmak için bu seferi kışkırtmışlardı.[26]

Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında Kırımlıların Ukrayna topraklarına yönelik iştahı gerçekten de biraz yatışmıştı. Ancak bundan, Hürrem Sultan'ın aktif bir müdahalesi sayesinde gerçekleştiği anlamı çık-

23 Mazur ve Kiriçuk, "Роксолана і набіги орд кримських і османських феодалів на українські землі у 20–50 s. XVI століття," s. 104.
24 A.g.e.
25 Zaytsev, Крымская историографическая традиция XV—XIX веков: Пути развития: (рукописи, тексты и источники), s. 79.
26 A.g.e.

maz. Aslında Osmanlıların, Lehlerle iyi ilişkiler yürütmek için yeterince başka sebebi vardı. Profesör Kołodziejczyk'nın sözleriyle: "Habsburglara duydukları ortak güvensizlikleri, onları *Jagiellonowie*[27] ile birleştiriyordu. Türkler, Habsburgları kuşatmak istiyor, bu amaçla da Fransa ve Lehistan'la iyi ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı."[28]

Ancak Osmanlıların Ukrayna Kazaklarıyla ilişkilerinde Hürrem Sultan önemli bir rol oynamış olabilir.[29]Bu Kazak gücü, Roksolana'nın çocukluğu sırasında doğmaya başlamıştı. Bu nedenle, Kazaklardan söz edildiğini işitmiş olabilir. İstanbul'dayken de bunların güçleri ve hareketleriyle ilgili resmi kaynaklardan bilgi ediniyordu. Kazaklar, Kırım Tatarlarını ve demek ki Osmanlıları da ciddi şekilde tedirgin ediyorlardı. Ancak Sultan Süleyman, bu meselenin üzerine güç kullanarak eğilmek yerine Kazakları 1553'te İstanbul'da sıcak bir şekilde kabul etti.

Denildiğine göre bu ziyaretin sebebi, Zaporojskiy Seç'inin ilk hetmanı Dymitr Wiśniowiecki'nin kuzeni Fyodor'un ailesinin Osmanlılar tarafından tutsak alınmasıydı.[30] Çok geçmeden Prens Radziwiłł, II. Zygmunt August'a bir mektupla, Dymitr Wiśniowiecki, Osmanlı İmparatorluğu'na doğru yola çıkmadan önce bazı diplomatik işleri hallettiğini, sonuçta da onun yalnız değil, askerleriyle birlikte İstanbul'a gittiğini bildirecektir.[31]

Bu ziyaretten önce, Ukrayna hetmanının eski hemşerisi Hürrem'in de gayri resmi olarak rol oynamış olması mümkündür. Zira, Dymitr Wiśniowiecki'in İstanbul'da son derece görkemli biçimde karşılandığı ve orada altı ay kaldığı bilinmektedir. Burada sultandan değerli hediyeler almış, bu da Lehistan hükümdarı nezdindeki itibarını yükseltmiştir.[32]

Üstelik de bu ziyaret, Sultan Süleyman'ın Ukraynalı Kazakların Kırım Hanlığı'nın topraklarına akınlarından ötürü II. Zygmunt August'a yaptığı çok sayıda şikâyetten sonra gerçekleşmişti. Kız kardeşinin kocası Ferhad Paşa'yı, daha sonra en yakın dostu Veziriazam İbrahim'i ve aynı 1553 yılında büyük oğlu Mustafa'yı bile idam ettiren bir hükümdardan Ukrayna

27 Jagiellonowie: 1386-1572 arasında Polonya hanedanı –*çn.*
28 Węgłowski, "Sułtanka Roksolona: Róża Kipczaku."
29 A.g.e.
30 Soroka, *Дмитро Байда-Вишневецький*, s. 44.
31 A.g.e., s. 47.
32 A.g.e., s. 44.

Kazaklarına yönelik böylesi bir merhamet, tahminlerin ötesindeydi. Herhalde bu işe bir kadın eli değmiş olmalıydı.

Ne yazık ki bu olaya Türk tarihçileri ilgi göstermezler; Sultan Süleyman'ın hayatını, hükümdarlığını ve seferlerini yazan tarihçiler Hetman Dymitr Wiśniowiecki-Bayda ile ilişkilerine değinmezler. Ukraynalı tarihçiler ise, bu hususta kesin bir veri bulunmamasına rağmen, Roksolana'nın Zaporojskiylerin başıyla yakın ilişkilerine dair halk hikâyelerini naklederler.

Osmanlıların, Kazak Hetmanı Dymitr Wiśniowiecki'yi böylesine sıcak karşılamış olmasının gerçek nedeni bilinmemektedir. Ne var ki Hürrem Sultan'ın, bütün ordularını Habsburglarla mücadele için kullanmak isteyen Sultan Süleyman'ın isteğiyle, düşman güçler olan Kırım Tatarları, Lehler ve Ukraynalı Kazaklar arasındaki güç dengesini askeri bir kutuplaşma yoluyla değil de, barışçıl görüşmeler yoluyla korumakta ona yardım etmiş olabileceği ileri sürülebilir. Dolayısıyla bu meselede, Hürrem'in yurtseverlik duygularından ziyade mantıklı hesapların ve kadınca bilgeliğinin rol oynamış olması pekâlâ mümkündür.

Hürrem Sultan'ın, Lehistan kralıyla yazışmalarından başka, Osmanlılara sığınmak zorunda kalan ve İran'daki taht kavgasında onlardan destek almayı uman İran soylusu Elkas Mirza'ya da çok miktarda hediye gönderdiği de bilinir. Bu hediyeler arasında hanım sultanın kendi elleriyle işlediği ipek gömlekler, bir brokar elbise, yatak örtüsü, battaniye ve yastık kılıfı da vardı.[33]

Bu eşyalardan bir kısmı İstanbul müzelerinde sergilenmektedir ve görenlerin söylediklerine bakılırsa son derece sanatkârane yapılmışlardır. Bu hediyeler, Hürrem Sultan'ın ince zevklerine ve altın iplik işlemeciliğindeki yüksek ustalığına tanıklık etmektedirler.

Birçok tarihçi, Hürrem'in Elkas Mirza'ya böyle hediyeler vermek suretiyle İran'a karşı askeri bir seferin yolunu açtığını iddia eder. Ancak Hürrem bunu, devletin menfaatleri gereği değil, bu seferde oğullarının kendi yeterliliklerini gösterebilmeleri için yapıyordu.[34] Dolayısıyla, onun siyasi kararların alınmasındaki etkisini abartmak doğru değildir.

33 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 170.
34 Alpgüvenç, *İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah*, s. 71.

Hürrem'den sonra da siyasete ciddi şekilde karışan kadınlar oldu. Örneğin, Hürrem Sultan'ın torununun oğlu III. Mehmed'in anası Safiye Sultan, valide sultan olduktan sonra Venedik topraklarına sefere çıkılması için Osmanlıları kışkırtmaya çalışacaktı. Bu dönemin Avrupalı hükümdarları, bu arada Safiye Sultan'la yazışan Kraliçe Elizabeth de, bundan ötürü ona çok değer vereceklerdi.[35]

Aslında Hürrem Sultan'ın olanakları çok daha mütevazıydı. Her şeyden önce kendi menfaatleri ve oğullarının kaderi için kaygı duyuyordu. Öte yandan kocası Sultan Süleyman'ı mektuplarıyla haremdeki ve Osmanlı İmparatorluğu başkentindeki gelişmelerden haberdar ediyordu.[36] Bu durum, sultanın karısına güvendiğine ve onun görüşlerine değer verdiğine tanıklık eder.

Ne var ki Hürrem, savaş ilanı veya kanun çıkartmak gibi ciddi siyasi kararlar alamazdı. Hürrem'in sadece sultanın ailesiyle birlikte yaşadığı yer olan haremde devasa bir nüfuzu vardı. Ancak bu hususa, kitabın sonraki bölümünde değineceğiz.

Şimdilik, Hürrem'in ölümünden sonra Sultan Süleyman'ın Ukraynalı Kazaklara karşı yumuşaklığının hızla sona erdiğini hatırlatalım. 1563-1564'te, bu sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun hamiliğinde bulunan Boğdan'a yapılan seferden sonra, Dymitr Wiśniowiecki-Bayda diğer silah arkadaşlarıyla birlikte esir alınıp idam edildi. Onun işkencelerle öldürülmesi, Ukraynalıların "Bayda Üzerine Tefekkür" adlı destanının dizelerinde hâlâ anlatılmaktadır...

35 S. Skilliter, "Three Letters from the Ottoman 'Sultana' Safiye to Queen Elizabeth I," içinde *Documents from Islamic Chanceries*, ed. S. M. Stern (Columbia, 1965), s. 515-536.
36 Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, s. 24.

İBRAHİM PAŞA'NIN İDAMI

Sultan Süleyman'ın Hürrem'e aşkına ve onun uğruna saray geleneklerini bile ihlal etmesine rağmen, Hürrem Osmanlı İmparatorluğu'nda son derece zor bir denge içinde bulunuyordu. Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra, hangi unvanı taşıyor olursa olsun, oğullarını kurtaramazdı. Osmanlıların, tahtın verasetiyle ilgili kanunları amansızdı. Tahtın, sultanın hayatta bulunan en büyük oğluna, yani Mahidevran'ın doğurduğu Şehzade Mustafa'ya geçmesi de büyük ihtimaldi.

Kardeşleriyle on iki yıl boyunca taht mücadelesi yapan Fatih Sultan Mehmed'in kanunnamesinde şöyle denmekteydi: "Ve her kimseye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl eylemek münasiptir. Ekser ûlema dahi tecviz etmiştir. Anınla amil olalar."[1] Ancak aslında ilk kardeş katli, bundan epey önce meydana gelmişti: 1389'da, I. Murad'ın oğlu I. Bayezid, cülusundan sonra kardeşi Yakub'u öldürtmüştü.[2]

Oğullarının, büyük kardeşleri Mustafa'dan gelecek bir tehlikeyle karşı karşıya olduklarının farkında olmak Hürrem Sultan'ı korkudan titretiyordu. Belki de bir Müslüman "Allah'ın dediği olur" diyerek bu durumu tevekkülle kabul edebilirdi. Ama Müslümanlardakinden farklı bir eğitim, terbiye sahibi olan, manevi gücünü "Tanrıdan umudunu eksik etme ama hata da etme" diyen Ukraynalı Hıristiyanlardan alan Hürrem bunu yapmadı. Halk söylencelerinin onun hakkında korkunç efsaneler ve hikâyeler üretmiş olmasının nedeni de budur.

Türkler bugün bile, ecnebi bir kadının kudretli hükümdar Sultan Süleyman'ı kendine âşık ettiği ve kurnazlığı ve kıvrak zekâsı sayesinde tahta onun gerçek kanuni varisi olan, Osmanlıların sevgilisi Şehzade Mustafa'yı değil de, kendi oğlu Sarı Selim'i geçirdiği fikriyle barışık olmakta güçlük

1 İnalcık, *Османська імперія: класична доба 1300–1600*, s. 69.

2 Finkel, История Османской империи: Видение Османа, s. 49. Bir başka rivayete göre ise ilk kardeş katli 1362'de, Sultan I. Murad tahta geçtikten sonra kardeşleri İbrahim, Halil ve Kasım'ı idam ettirdiğinde vuku bulmuştu (Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 41). Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi boyunca 80'den çok şehzade idam edilmiştir (Alderson, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*, s. 13).

Pargalı İbrahim Paşa'nın portresi. Theodor de Bry'nin gravürü

çekiyorlar. Çokları hâlâ, bu idam kararını, Türklerin "Kanuni" diye andıkları Sultan Süleyman'ın almış olduğunu unutarak, Mustafa'nın ölümünden Hürrem'i suçluyorlar.

Ancak buna rağmen, Hürrem'in Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi meseleleri ve Osmanlı taht kavgalarındaki rolünü abartmak yanlış olur. Aslına bakılırsa o sadece, rakiplerinin hatalarından ustalıkla yararlanmasını bilmiştir. Bunun en açık örneklerinden biri, Sultan Süleyman'ın yakın dostu, Veziriazam İbrahim Paşa'nın idamıdır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, geleceğin sultanının çevresinde daha şehzade olarak sancakta bulunmaktayken bir kapı halkı oluşmaktadır. Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı da buna bir istisna değildir. Manisa'da tanıştığı İbrahim, onun en yakın dostu olmuştur.

Peki o zamanlar Venedik Cumhuriyeti'ne, bugünse Yunanistan'a ait olan Parga Kasabası'nda bir balıkçı ailesinin Hıristiyan çocuğu, Osmanlı tahtının biricik varisine nasıl bu kadar yakınlaşabilmişti? Bu sorunun cevabı basittir: Osmanlı sultanları, genellikle daha çocukken Hıristiyan topraklarından kaçırılıp getirilen ve daha sonra da Müslüman geleneklerine uygun terbiye alıp yeniçeri olan veya eyaletlerde, hatta Topkapı Sarayı'nda önemli devlet görevlerine getirilen uyruklarının kökenlerine fazla aldırış etmezlerdi. O zamanlar insanların kökenlerine değil, öncelikle devlet görevlerinde ve askeri seferlerdeki hizmetlerine bakılırdı. Bu nedenle, sultanın en sadık ve ehil köleleri veziriazamlığa kadar yükselebilirdi. Bu uygulamalar o dönemde, etrafları sadece soylu ailelerinin temsilcileriyle sarılı olan Avrupalı hükümdarlara tuhaf görünürdü.

Pargalı İbrahim'in durumu da böyleydi.[3] O da Süleyman gibi kültürlüydü, birkaç dil bilirdi (Osmanlıca dışında Arapça, Farsça, Latince, İtalyanca, Hırvatça),[4] estetik bir zevke sahipti ve bir sanat hamisiydi. Dediklerine göre

3 Osmanlılar arasında İbrahim'e Frenk veya Makbul diyenler de vardı. Ancak bu lakap, idamından sonra "Maktul" diye değiştirilecekti.

4 Uğurluel, *Dünyaya Hükmeden Sultan Kanuni*, s. 116.

İbrahim Paşa Sarayı

Şehzade Süleyman, Manisa'da daha çocuk yaştayken, İbrahim'i kemençe çalmaktaki ustalığı sayesinde fark etmişti. İbrahim bu sırada, bu küçük köleyi aldıktan sonra onu gerçek oğlu gibi büyütmekte olan dul bir kadının yanında yaşıyordu.[5] Ama güçlü bir dostluğun kurulmasına esas itibariyle felsefi konular üzerinde yaptıkları saatler süren sohbetler vesile oldu.

Öte yandan tarihçi Tayyip Gökbilgin'in anlattığına göre İbrahim altı yaşındayken, yani II. Bayezid'in saltanatı sırasında, Bosna Beylerbeyi İskender Paşa tarafından kaçırılmış ve Kırım'da Kefe Sancağı'nın valisi olduğu

5 İbrahim'in, bir Rum balıkçının oğlu olduğu, daha sonra kardeşiyle babasını İstanbul'a getirttiği bilinir. Rivayetlere bakılırsa İbrahim, ölene kadar babasıyla ilgilenmiş; adam sık sık sarhoş halde gelip İbrahim Paşa sarayının pencerelerinin altında dolaşırmış. Oğlu ise kendi mevkiine bakmadan tek kelime etmeksizin onu alıp evine götürürmüş. [Goodwin, Величие и крах Османской империи: Властители бескрайних горизонтов, s. 276.

sırada Şehzade Süleyman'a hediye edilmişti.[6] Daha sonra Manisa'da şehzade sarayına taşınmış, burada Süleyman'la birlikte çok iyi bir öğretim ve eğitim almıştı. Osmanlı tahtının varisinin çocukları, bu arada Mahidevran'dan olma Mustafa da, onun gözlerinin önünde büyümüşlerdi. Yavuz Selim'in ölüm haberini de Süleyman'la birlikte almışlar, Manisa Sarayı'nın bütün sakinlerini yanlarına alarak birlikte İstanbul'a taşınmışlardı.

İbrahim, Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının ilk günlerinden itibaren, başkentte onun hanesinin koruyucusu olmak suretiyle, daima yanında bulunmuş ve sultanın en yakın dostu ve danışmanı sayılmıştı. Çok sayıda diplomatik görüşmede ve Osmanlıların askeri seferlerinde de ustalığını göstermişti. Bu da onun, hizmette hızla yükselmesine olanak sağlamıştı. Hatta İbrahim, Sultan Süleyman'dan, başkalarının kıskançlık ve nefretini çekmemek için kendisini devletin merdivenlerinde hızla ve çok yükseklere getirmemesini de rica etmişti. Dostunun mütevazılığından etkilenip ona saygı duyan Süleyman ise güya hükümdarlığı sırasında onu asla idam ettirmeyeceğine ant içmişti.[7]

İbrahim, veziriazamlık makamındayken hakikatle ilişkisini ve kendini koruması gerektiğini unutmuş, bu da Hürrem Sultan'ın dikkatinden kaçmamıştı. Ancak bundan biraz daha ileride söz edeceğiz.

Şimdilik burada, İbrahim Paşa'nın, Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının aşağı yukarı üçüncü yılında onun damadı olma onuruna mazhar olduğunu da belirtelim. İbrahim Paşa 1524'te, Valide Sultan Ayşe Hafsa'nın kızı ve sultanın kız kardeşi Hatice Sultan'la büyük ve görkemli bir düğün yaparak dünya evine girdi.

Tanıkların anlattıklarına bakılırsa düğün, İstanbul'da Atmeydanında 15 gün 15 gece sürdü. 16. yüzyıl tarihçisi Peçevi, bu olayı şöyle anlatır: "... daha önce hiçbir sultan kızı düğününde görülmemiş bir bolluk ve eğlence gözler önüne serilmişti."[8] Birbirleriyle rekabet halindeki ünlü şairler Hayali, Zati ve Figani de, özel olarak tertip edilen bir şiir müsabakasında, yeni evliler için yazdıkları şiirlerle yarışmışlardı. Ne var ki şairlerden hiçbiri,

6 Ahmet Şimşirgil, "Tartışmaların Odağındaki İsim: Makbul İbrahim Paşa" (Tarih ve Medeniyet, y.y.), http://ahmetsimsirgil.com/tartismalarin-odaginda-ki-isim-makbul-ibrahim-pasa/.

7 Lord Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, İng. Çev. M. Palkinov (Moskova: КРОН-ПРЕСС, 1999), s. 198.

8 Peçevi, *Tarih-i Peçevi*, 1281.-1284.-1867. baskı, c. 1 (İstanbul, 1281), s. 81.

İbrahim Paşa'nın karısının adını telaffuz etmemiştir. Yalnızca tarihçi Peçevi, İbrahim'in karısından söz ederken, onun sultan soyundan olduğunu yazmıştır.[9]

İbrahim Paşa'nın düğünü devam etmekte iken, 29 Mayıs 1524 günü Hürrem, Sultan Süleyman'a ikinci bir erkek evlat daha verdi: geleceğin sultanı Selim.[10] Ama o vakte kadar, anaların ve çocukların önlerinde geçilmesi gereken çok uzun bir yol vardı.

İbrahim düğünden sonra, karısıyla birlikte, Sultan Süleyman'ın hediye ettiği, Atmeydanı'nda bugün hâlâ korunmakta olan saraya yerleşti. Bugün burada Türk ve İslam Eserleri Müzesi bulunmaktadır. Karı koca burada, İbrahim Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda sultandan sonra en zengin kimse olması sayesinde, on iki yıl boyunca refah içinde yaşadılar.

Ne yazık ki bu çiftin çocuklarıyla ilgili kesin bir malumat bulunmamaktadır. Tarihçi M. Ç. Uluçay, bu evlilikten Hatice'nin bir oğlu olduysa bile (ki İbrahim mektuplarında bundan söz eder), çocuğun erken yaşta öldüğünü ileri sürer. Bu oğlandan sonra kızlar doğmuştur. Burada söz konusu olan, Fatma ve Hürrem'le aynı türbeye gömülmüş olan Hanım Sultan'dır.[11]

Dediklerine göre İbrahim, daha önce, sultan soyundan olmayan başka bir kadınla evliydi. Buna, İstanbul'un Kumkapı semtinde İbrahim'in emriyle Muhsine Hatun anısına yapılan bir cami de tanıklık eder. Bu rivayeti, ünlü araştırmacı İsmail Hakkı Uzunçarşılı dile getirmiştir. Uzunçarşılı, arşivlerde İbrahim'in Muhsine'ye yazdığı aşk mektuplarının bulunmasından sonra, İbrahim'in Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Hatice'yle evlendiği iddiasından vazgeçmiştir.[12]

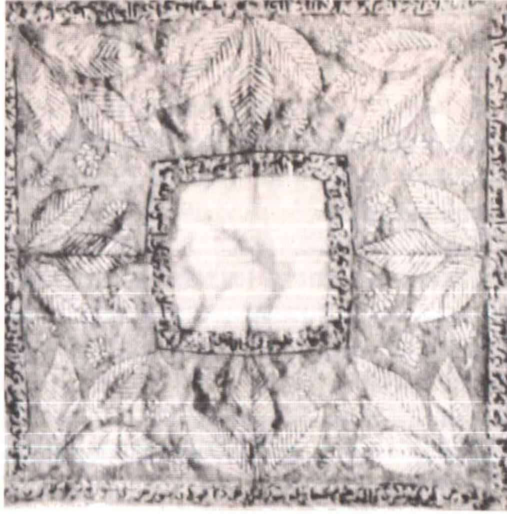
Ne var ki araştırmacıların büyük çoğunluğu, Uzunçarşılı'nın bu iddiasına katılmamaktadır. Örneğin tarihçi Necdet Sakaoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda elçi olarak bulunan Busbecq ve Stephan Gerlach'ın yazdıklarını esas alır. Bu ikisi İbrahim'in karısını Hatice Sultan diye anar-

9 Peçevi, *Tarih-i Peçevi*, 1:s. 81.

10 Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı* (İstanbul: Oğlak Yayınları, 2012), s. 149.

11 Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları, s. 56. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 152.

12 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziriazamı İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi," *Belleten* XXIX (1965): 355–61.

Hürrem Sultan'ın kenarlarına oya işlediği mendil

lar.[13] Bunların ilki, 21 Mart 1536 tarihli mektubunda İbrahim'in katlini anlatırken, onu Hatice Sultan'a haber vermeden gömmüş olmalarını kınar. Diğeri ise, İbrahim hayattayken yaşanmış bir olayı nakleder. Buna göre, Hürrem kocasıyla birlikte İbrahim'e misafirliğe gittiği bir defasında, karısı Hatice'nin takıları ve değerli şeyleri arasında güzel, altın işlemeli, değerli taşlarla süslü bir çift ayakkabı görür. Bu ayakkabıları öyle çok beğenir ki, kendisine hediye edilmesini ister. Ama Hatice, bu ayakkabıları Venediklilerin kendisine bir saygı işareti olarak hediye ettiğini, dolayısıyla başkasına hediye edemeyeceğini açıklayarak Hürrem'in arzusunu kesin bir dille reddeder. Bu, Hürrem'i çileden çıkarır. Üstelik İbrahim Paşa'nın evinde, aslında kocası Sultan Süleyman'a ait (belki kendisinin işlediği) bir mendil de görmüştür. Sultan bu mendili, bir av sırasında dostuna armağan etmiştir. Bu da Hürrem Sultan'ı iyice hiddetlendirmiştir. Bu olaydan hemen sonra kocasını, kız kardeşi Hatice ve gençlik arkadaşına karşı doldurmaya

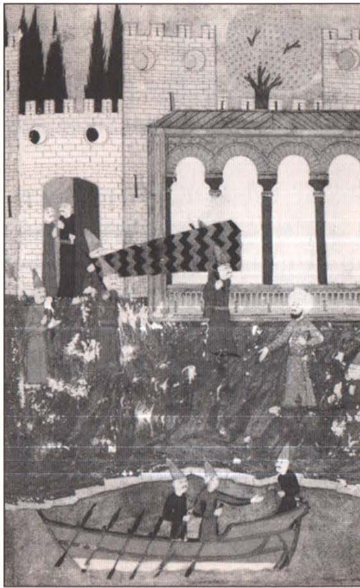
13 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 153.

başlar. Arkasından da güya İbrahim'in tahrif ettiği mektupları gösterip onu ihanetle suçlar.[14]

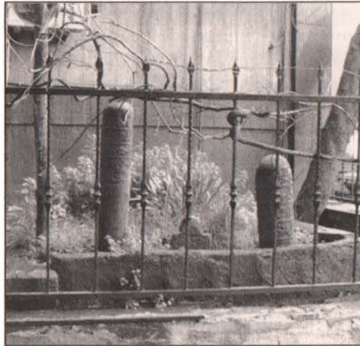
Hürrem böylelikle sultanın aklına yakın dostu İbrahim'i öldürmeyi sokar. Ancak İbrahim kendini temize çıkarmayı başarır ve Sultan Süleyman ondan uzun uzun özür dilemek zorunda kalır.[15]

Eğer bunlar, İbrahim'in Hatice'yle evli olduğunun kanıtlarıysa, Muhsine'ye yazdığı aşk mektuplarını nasıl açıklayacağız? Necdet Sakaoğlu, Muhsine'nin, Hatice Sultan'ın ikinci adı olduğunu düşünür.[16] Ahmet Şimşirgil bu kadının, İbrahim'in ilk karısı olabileceğini ileri sürer, zira sultanın kız kardeşiyle epey geç, 30'lu yaşlarında evlenmiştir.[17] Ünlü tarihçi M. Ç. Uluçay ise, Muhsine'nin, Hatice'yle evli olan İbrahim'in âşığı olduğuna emindir. Buna, her iki kadının da İbrahim'e yazdığı mektuplar tanıklık eder.[18] Bunlara bakıldığında, Hatice'nin, kocasının ihanetinden haberdar olduğu, bunun onu çok öfkelendirdiği de anlaşılmaktadır. Keza, rakibesi de kıskançlık içindedir. Muhsine mektuplarını İbrahim'e Edirne'den göndermekte ve "seven ve ıstırap çeken Muhsine" diye yazmaktadır.[19]

14 Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, çev. Türkis Noyan, c. 1 (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), s. 106-107.
15 A.g.e., 1:s. 107.
16 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 153.
17 Şimşirgil, "Tartışmaların Odağındaki İsim: Makbul İbrahim Paşa."
18 İbrahim'den Hatice'ye on mektup günümüze kadar gelmiştir ki, bunların beşinin ona ait olduğu kesindir. Diğer mektuplara gelince, araştırmacılar bunları kimin yazdığı hususunda kuşkuludurlar. Bu yazışmaları, sevgi kelimeleri ve ayrılık gözyaşları içermez, çok okunaksızdırlar ve rastgele yazılmışlardır, çok sayıda imla hatası da içermektedir. Yazım tarzları da kuru, duygusuzdur. Ancak İbrahim'e ait oldukları bilinen mektuplarda o, yüreğinin (Allah biliyor ya) karısına olan büyük sevgisiyle gözyaşı döktüğüne dair ifadelerden de kaçınmaz. İbrahim'in mektupları tarihçiler için Hürrem'in mektuplarından daha büyük bir değer taşırlar, zira bunlarda Irak Seferi sırasında (1534) olan olayları, ordugâhtaki koşulları ve siyasi problemleri de tasvir eder. İbrahim'in karısına gönderdiği mektuplarda bir kez olsun onun adını anmaması ilginçtir. Ancak karısının asaletine tanıklık eden şuna benzer ifadeler bulunmaktadır: "Hazret-i canım ve sevdiceğim," "Hazret-i canım ve sevdiceğim ve gözleri güzel," "Hazret-i Hatun'ül-muazzama." Ayrıca bu mektuplardan her birinde, oğlu Mehmed Şah'ın gözlerinden öpmesini de ister. İbrahim mektupların sonunda kayınvalidesi Ayşe Hafsa Sultan'a, kız kardeşlerine ve yengesine, öncelikle de Mahidevran'a saygıyla selam gönderir. Mektuplarını da genellikle "Muhibb-al-fakir İbrahim," "Muhibb'ül-müştak İbrahim," "el-müştak İbrahim," "Muhibbüküm İbrahim," "Muhibbüküm'ül-müştak İbrahim" diye imzalar. İbrahim'in mektuplarından, Hürrem'le pek iyi ilişkiler içinde olmadığı da anlaşılmaktadır. Bilhassa, düğünlerini Hürrem'in çocuklarının sünnetiyle aynı gün yapma planlarından hoşlanmamışlardır. İbrahim'in yazışmaları, Hatice'nin onun üzerinde etkili olduğunu da gösterir, zira ondan çeşitli meselelerle ilgili öğütler istemektedir. [Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, s. 54-57.]
19 A. Can, Pargalı'nın Ölümü (İstanbul: Yeditepe, 2013), s. 29-30.

Bir minyatürde İbrahim Paşa'nın gizlice defnedilmesi

Pargalı İbrahim Paşa'nın mezarı

Öte yandan bu olaylar, Hürrem'le Sultan Süleyman'ın evliliğinden sonra, yani İbrahim'in ölümüne daha yıllar varken yaşanmıştı. Belki bu idamda Hatice'nin sadakatsiz kocasından şikâyetleri de belli bir rol oynamıştı. Zira Hatice, Sultan'ın kız kardeşiydi; başka kadınlardan farklı olarak kocasından ayrılmaya ve onun kariyer ve itibarına böylelikle darbe indirmeye hakkı vardı.

Ancak bu, İbrahim'in sultan hanedanına karşı işlediği en büyük suç olmaktan çok uzaktı. Dikkat çekmek gerek ki, İbrahim 1526'da veziriazam olduktan sonra Sultan Süleyman'ın sarayında kuşkusuz ki kendisini kıskanmakta olan çok sayıda düşman edinecekti. Bunların görüşüne göre İbrahim, divan vezirlerini aşarak daha 28 yaşında böyle yüksek bir makama gelmiş sonradan görme biriydi. Osmanlı tarihinde bu rekoru sadece Köprülü Fazıl Ahmed Paşa kıracak, IV. Mehmed'in hükümdarlığı sırasında henüz 26 yaşındayken veziriazam olacaktı.[20] Bu yüzden saray efradı fırsat kolluyor, İbrahim Paşa'nın ölümcül bir hata yapmasını bekliyorlardı.

Ama vezirliğinin ilk on yılında, sadece olumlu sonuçlar aldı. Harika diplomatik yeteneklere sahip veziriazamın bizzat ilgilendiği uluslararası tica-

20 Uğurluel, *Dünyaya Hükmeden Sultan Kanuni*, s. 117.

ret sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun hazinesi tıka basa doldu. Sultan Süleyman'la birlikte İbrahim'in de katıldığı, Avrupa'daki ve Asya'daki zaferle sonuçlanan savaşların ardından hazineye büyük gelirler akıyordu.

Ama bunun sonucu olarak, İbrahim Paşa'nın yerinin doldurulmaz olduğuna inanmaya başlaması onun felaketini hazırlayacaktı. Sarayda nahoş söylentiler dolanıyor ve Hürrem de bunları sadık adamları aracılığıyla özenle topluyordu. Zira İbrahim'in, sultan tahtına kat'i bir şekilde yaklaşmakta olan Mahidevran'ın oğlu Mustafa'nın en önemli dayanağı ve destekçisi olduğunu biliyordu. Bu ittifak ise Hürrem ve oğulları için son derece tehlikeliydi.

İbrahim, Hürrem'le pek de nazik olmayan ilişkisini karısı Hatice'ye mektuplarında da ifade ediyordu.[21] İbrahim'in Hürrem'le arasında bir kara kedi bulunduğuna Hürrem'in Sultan Süleyman'la yazışmaları da tanıklık eder. Kocasına ilk mektuplarında İbrahim'e selam göndermekte idiyse de,[22] daha sonrakilerde ondan, arkadaşına güvenmemesini ister.[23]

Görüldüğü gibi, Sultan Süleyman için her ikisi de değerli olan bu kişiler arasında bir kavga olduğu bellidir. Öte yandan saraydaki hemen herkes, cesaret ve yiğitliğinin şanı her geçen gün Osmanlı İmparatorluğu sınırlarının dışına taşan, genç ve gelecek vaat eden Şehzade Mustafa'ya göz kırpmaktadır. Bunları fark eden Süleyman, vezirini daha yakından takip etmeye başlamıştır.

Tarihçilerin dediğine göre Sultan Süleyman'ı en fazla öfkelendiren, İbrahim'in, 1533'te Avusturya ile yapılan barış görüşmeleri sırasında elçilere şunları söylemesiydi:

> Bu büyük devleti idare eden benim; her ne yaparsam, yapılmış olarak kalır, zira bütün kudret benim elimdedir; memuriyetleri ben veririm, eyaletleri ben tevzi ederim; verdiğim verilmiş, reddettiğim reddedilmiştir. Büyük padişah bir şey ihsan etmek istediği yahut ihsan ettiği zaman bile eğer ben onun kararını tasdik etmeyecek olursam, gayr-i vaki gibi kalır; çünkü her şey; harb, sulh, servet, kuvvet benim elimdedir.[24]

21 Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, s. 56.
22 A.g.e., s. 16.
23 Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, s. 77.
24 Afyoncu, Erhan (2011). *Muhteşem Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan)*, Yeditepe, s. 66.

Hatice Sultan'ın, Şehzadebaşı'ndaki türbede bulunan sandukası

Bu konuşmaya elçilerden başka, görüşmeleri belgeleyen kâtibi Celalzade Mustafa Çelebi de tanık olmuştur. Ancak bu sözlerin Sultan Süleyman'ın kulağına gidecek olması bile, çok geçmeden bunun bedelini hayatıyla ödeyecek olan İbrahim'i nedense korkutmamıştır. İbrahim Paşa'nın 1535'te, Irakeyn Seferi sırasında Defterdar İskender Çelebi'yi idam ettirmesi de Sultan Süleyman'ı kızdırmıştır.[25]

Sonunda dilsiz cellatlar İbrahim Paşa'yı 14-15 Mart 1536 gecesi saraydaki bir iftar yemeğinden sonra boğdular. Cesedi Galata'da Tersane arkasındaki Canfeda Zaviyesi yanına defnedildi.[26] İbrahim Paşa, Osmanlıların hiçbir itibar göstermeden, halktan biri gibi gömdüğü ilk vezirdi. Mesela Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Fatma Sultan'ın[27] kocası Kara Ahmed Paşa

25 İskender Çelebi, İbrahim Paşa tarafından sefer sırasında Osmanlı Devleti menfaatlerine ihanet ve İranlılarla komplo kurmakla suçlanmıştı. İskender Çelebi, Irakeyn Seferinin genişletilmesinin Osmanlı hazinesi için çok pahalıya patlayacağını söyleyip İbrahim Paşa'yı uyarmıştı. Dediklerine göre, İskender Çelebi idam edildikten hemen sonra Sultan Süleyman'ın düşüne girip onu adaletsizlikle suçlamıştı.

26 *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nin bu konuda verdiği kaynak: *Hadîkatü'l-cevâmi*, I, 28; II, 39.

27 Yavuz Selim ile Ayşe Hafsa'nın kızı; ilkin 1524'te Antakya Sancakbeyi Mustafa Paşa'yla evlendi. Ancak çok geçmeden kocasının ona yeterince ilgi göstermediği ve oğlanlarla eğlendiği ortaya çıktı.

iki yıl süren vezirliğinden sonra idam edilince İstanbul'da Mimar Sinan tarafından onun için yapılan türbeye gömülmüştü.

Bütün bunlara bakarak, Sultan Süleyman'ın çocukluk arkadaşına karşı zamanla bir nefret hissi geliştirdiğini kesinlikle söylemek mümkündür. Süleyman, İbrahim'i, sadece resmi belgelerden değil, anılarından da silip atmıştır. Bunun suçlusu Hürrem miydi? Kuşkusuz, değil. İbrahim'in ölümünde parmağı varsa bile, bu ancak, sultanı veziriazamının eylemlerinden haberdar etmekten ibaretti.

Peki İbrahim'in ölümünden sonra karısı Hatice Sultan'ın yaşamı hakkında bilgi bulunmuyor. Bir rivayete göre, kocasının idamından iki yıl sonra öldü. Zira bu idamın hemen arkasından İbrahim'in bütün malı mülkü müsadere edilmişti ve bu durumda yaşamak çok güçtü.[28] Yavuz Selim Camii'ndeki bir türbeye defnedildiği ileri sürülmüştür.[29] Tarihçi Necdet Sakaoğlu'nun aktardığına göre Hatice Sultan'ın mezarı Aksaray civarında, kızlarından birinin inşa ettirdiği camide bulunmaktadır.[30]

Fatma Sultan'ın babasına yazdığı ve dayanılmaz durumundan şikâyet ettiği bir mektup günümüze kadar gelmiştir. Kocası, görevlerini yerine getirmiyordu ve onun refah ve saadetiyle de ilgilenmiyordu. Fatma Sultan bu nedenle kendini dul gibi hissettiğini ve kederden ölebileceğini yazmıştı. Boşanmasına izin vermesi için babası Yavuz Selim'e yalvarıyordu. (Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, s. 43-45). Fatma Sultan ikinci evliliğini, düğünden iki yıl sonra Sultan Süleyman tarafından idam ettirilecek olan Kara Ahmed Paşa'yla yaptı. Fatma Sultan üçüncü defa Hadım İbrahim Paşa'yla evlendi. Hadım İbrahim Paşa 1563'te ölünce yeniden dul kaldı. Araştırmacıların görüşüne göre bu bir *suri*, yani sahte evlilikti. Belki de Fatma Sultan, ikinci kocasının katilinin ailesiyle birlikte yaşadığı sarayın haremine bir dul olarak dönmek istememişti. Bu evlilikle de geleneğin çevresinden dolanmıştı (Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 156). Fatma Sultan 1573'te öldü.

28 Kinross, Расцвет и упадок Османской империи, s. 249.

29 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 57.

30 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 153.

Üçüncü Bölüm

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN KATLİ

İbrahim Paşa'nın ölümüyle Şehzade Mustafa ve annesi Mahidevran çok kudretli bir müttefiklerini kaybetmişlerdi. Aslında, Sultan Süleyman'ın ardından tahta hangi şehzadenin çıkacağına dair mücadeleyi İbrahim Paşa'nın ölümüyle kaybetmişlerdi. Mahidevran, Osmanlı veraset mücadeleleri geleneğinde daima çok önemli bir unsur olan yeniçerilere umut bağlamıştı. Profesör Halil İnalcık'ın sözleriyle, taht verasetinde yeniçerilerin desteği tayin edici bir unsurdu.[1] Bu yüzden de Mahidevran ve Şehzade Mustafa yeniçerilerin ve Osmanlı ordusunun itimadını ve onayını kazanmaya çalışıyorlardı. Mustafa çocukluğundan beri yeniçeriler arasında çok sevildiğinden bunda da başarılı olmuşlardı. Tahtın varisine yönelik bu sevgi, her geçen yıl daha da artıyordu. 1553'te Venedikli Bernardo Navagero, yeniçerilerin, yaşlı Sultan Süleyman'ın yerine tahtta 38 yaşındaki şehzadeyi görme arzusu içinde olduklarını yazacaktı.[2]

Mahidevran bu amaca ulaşmak için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Bir yandan da oğlunu, sultan ve haremde yaşayanlar üzerinde büyük nüfuzu bulunan Hürrem'in entrikalarından korumaya çalışıyordu. "Mustafa'nın yanında onu zehirlenmekten korumak için sürekli tetikte bekleyen ve ona kaçınması gereken tek şeyin bu olduğunu her gün hatırlatan annesi var ve şehzadenin ona karşı sınırsız saygı ve hürmet beslediği söyleniyor," diye ekler Bernardo Navagero.[3]

Böyle davranmakta haksız da değildi, zira Hürrem, İbrahim Paşa'nın ölümünden beri geleneği her gün ihlal etme pahasına daha çok güç kazanıyordu. Üstelik sadece sultanın üzerinde değil, hizmete Topkapı Sarayı'nda imrahor olarak başlamış[4] ve kayınvalidesinin himayesi altında veziriazamlık makamına kadar yükselmiş olan Rüstem Paşa'yla evli biricik kızı Mihrimah

1 İnalcık, *Османська імперія: класична доба 1300–1600*, s. 69.

2 Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, 1840, 3:s. 102.

3 A.g.e., 3:s. 77.

4 Dediklerine göre, İngiltere Kralı VIII. Henry, Sultan Süleyman'ın sevgili kızı Mihrimah'ı bir imrahora verdiğini duyar duymaz kahkahalara boğulmuş. Öyle uzun süre gülmüş ki, kahkahaları bütün saray efradına bulaşmış.

Bir minyatürde Şehzade Mustafa

Sultan'ın cesareti sayesinde, sultanın çevresinde de nüfuz kurmuştu. Hem Türk hem de Avrupalı birçok tarihçi, Hürrem-Mihrimah-Rüstem ittifakının, sadece Mustafa'nın değil, bütün Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi açısından da tayin edici olduğunu düşünür.

Ama Leslie Peirce, bu rivayeti destekleyecek güvenilir kaynaklar olmadığını düşünmektedir.[5] Hürrem Sultan'ın böyle bir kadere asla boyun eğmeyeceği ve çocuklarını dilsiz cellatların ellerine teslim etmeyeceği, yani kalan ömrünü asla sefalet içinde geçirmeyeceği hakikati de, Mustafa'ya karşı entrikalara girişmiş olmasa bile, onun eylemlerini çok yakından takip etmiş olma ihtimalini kabul etmemize olanak sağlar. Dolayısıyla, Mustafa'nın tek bir hatasının bile Sultan Süleyman'ın gözlerinden kaçmamasını sağlamakta menfaati vardı. Hürrem'in her şeyin zamanını bekleme taktiği, tıpkı mağrur ve kibirli İbrahim Paşa'da olduğu gibi, gururlu ve korkusuz Şehzade Mustafa'ya karşı da işe yaramıştır.

Mustafa için ilk alarm çanı 1542'de, sultan onu tahtın veraseti için stratejik bir sancak olan, yedi yıldır başarıyla idare ettiği Manisa'dan alıp çok da önemli olmayan Amasya Sancağı'na gönderdiğinde çalmıştı. Eski sancağına da Hürrem'in oğlu Mehmed yerleştirilmişti. Şehzade, bu yer değiştirmenin nedenlerini kesinlikle bilmiyordu.

Mustafa, Mehmed'in ani ölümünden sonra da yeniden Manisa Sancağı'na atanmadı. Buraya Hürrem'in ikinci oğlu Selim gönderildi. Dolayısıyla Mahidevran'ın, Mustafa'nın geleceğinden endişe duymak için her türlü nedeni vardı. Bu yüzden oğlunu rakiplerinden korumak için elinden geleni yapmaya başladı ve bir casus şebekesi kurdu.[6]

5 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 89.
6 A.g.e., s. 56.

Ancak bu da ona çok yardımcı olmadı, çünkü sultanın damadı Veziriazam Rüstem Paşa'ya güveni her geçen gün artıyordu. Süleyman bu nedenle üçüncü İran Seferinin arifesinde (bu sırada 60 yaşındaydı) belki de ilk defa ordunun başına geçmek istemedi ve komutayı damadına devretti. Ama çok geçmeden Rüstem Paşa'dan Topkapı Sarayı'na, yeniçerilerin sabırsızlık gösterdikleri, sultanın yaşına hürmet etmekle birlikte ondan başlarına Şehzade Mustafa'yı geçirmesini istedikleri şeklinde endişe verici haberler gelmeye başladı. Osmanlı tarihi uzmanı, yazar ve gazeteci Lord Kinross kitabında, Rüstem Paşa'nın mektuplarının muhtevasını şöyle anlatır: "[Yeniçeriler] sultanın düşmana karşı seferin başına geçmek için çok yaşlı olduğunu, veziriazamın da bu makama Mustafa'nın gelmesine karşı olduğunu söylüyordu."[7]

Veziriazamın gönderdiği elçi sultana, Mustafa'nın buna benzer kışkırtmalara kulak verdiğini, Rüstem Paşa'nın da sultandan vaziyeti kurtarmak için derhal gelip ordunun komutasını üstlenmesini dilediğini bildirdi.

Hürrem, babayla oğul arasına ihtilaf tohumları ekmek için bu fırsatı kullanmaktan kaçınamazdı. Belki de bunlar, babası Selim'in, dedesi Bayezid'i tahttan indirerek tahta oturduğunu unutmamış olan Sultan Süleyman'ın korkularını besledi. Dolayısıyla, ordunun ondan yana olduğunu çoktandır bildiği cesur oğlu Mustafa'nın böyle bir eyleme girişme ihtimalini dışlamıyordu. Osmanlı sultanları tarafından sadık muhafızlar ve ordunun elit gücü olsunlar diye kurulan yeniçeri birliğinin "kendi menfaatlerini efendilerinin yüksek menfaatlerinin önüne koyan canavarlar" olduğunun farkındaydı.[8] Şunu da belirtmek gerek ki, yeniçeriler uzun zamandır Sultan Süleyman'ı iktidardan uzaklaştırıp Edirne'nin kuzeyinde Dimetoka'daki sarayında tecrit etmeyi planlıyorlardı.[9]

Dahası Mustafa'nın, Sultan Süleyman'ın yeminli düşmanı Şah Tahmasb'la olan yazışmaları da yakalanmıştı. Şehzade bu mektuplarda tahta geçme arzusunu dile getiriyor ve şahtan destek istiyordu. Hatta bu amaçla onun güzel kızı Feride ile evlenmeyi de diliyordu.[10] Kuşkusuz Şah Tahmasb

7 Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 257.
8 Finkel, *История Османской империи: Видение Османа*, s. 121.
9 Finkel, История Османской империи: Виденне Османа, s. 194.
10 Erhan Afyoncu, "Şehzade Mustafa'nın 461 Yıldır Unutulmayan Ölümü," Bugün, 02 Eylül 2014, http://www.bugun.com.tr/sehzade-mustafanin-461-yildir-unutulmayan-olumu-yazisi-965977.

da bu talebi memnuniyetle karşılamıştı. Sultan Süleyman bunu veziriazamından öğrenmişti. Ama bazıları da bütün bunların Rüstem Paşa'nın işleri olduğunu söylüyorlardı; sözü edilen mektubu şehzade Mustafa'nın adıyla kendisi yazmıştı.[11] Yoksa bu mektup Sultan Süleyman'ın eline nasıl geçmiş olabilirdi ki?

Mahidevran, oğlunun tehlikede olduğunu casuslarından öğrenmiş ve bir mektupla oğlu Mustafa'yı uyarmıştı.[12] Ama Mustafa bu mektuba aldırış etmemiş, dostlarını ve anasını dinlemeyi ısrarla reddetmiştir.[13]

Sultan Süleyman'ın bütün bunların sonucunda, Şehzade Mustafa'nın ihanetiyle ilgili olarak Rüstem Paşa'nın sunduğu kanıtları yeterli görmüş olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Yaşlı sultan, Şehzade Mustafa'yı idam etme için Şeyhülislam Mehmed Ebussuud Efendi'ye başvurarak şöyle yazar: "İstanbul'da adından saygıyla söz edilen bir tacir yaşıyordu. Bu tacirin evinden bir süre ayrılması gerektiğinde bütün mülklerini ve hanesini kendisine güvendiği bir kölesine emanet etti, hatta karısını ve çocuklarını bile ona emanet etti. Mülk sahibi daha ayrılmamıştı ki bu köle efendisinin malını yürütmeye ve karısıyla çocuklarının hayatına kastetmek için plan yapmaya başladı; bununla da kalmadı, efendisini bile öldürmeye niyetlendi."[14] Sultan, şeyhülislama şunu soruyordu: "Sen olsan bu köleye şer'en ne hüküm verirdin?" Şeyhülislam cevapladı: "Benim kanaatime göre köle ölene kadar işkence görmeyi hak etmiştir."[15] Divanın kararı da böyle oldu.[16] Sultan Süleyman bunun ardından oğulları Selim, Bayezid ve Cihangir'i yanına alarak şehirden ayrıldı. Üsküdar'dan hareket eden padişah, Konya Ereğlisi yakınındaki Aktepe mevkiinde ordugâhını kurdu. Amasya'da bulunan Şehzade Mustafa'yı da yanına çağırmıştı. Mustafa, sultanın kötü bir şeylere niyetlendiğini anlayan Mahidevran'ın bütün yalvarmalarına rağmen babasıyla görüşmeye gitti. Tarihçi Şerafettin Turan bundan sonra olanları şöyle anlatır:

11 A.g.e.

12 Elçi Trevisano 1554'te, Mahidevran'ın oğluna, sultanın onu idam ettirmeye niyetli olduğunu bildiren bir mektup gönderdiğini yazar.

13 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 56.

14 Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 257-258.

15 A.g.e.

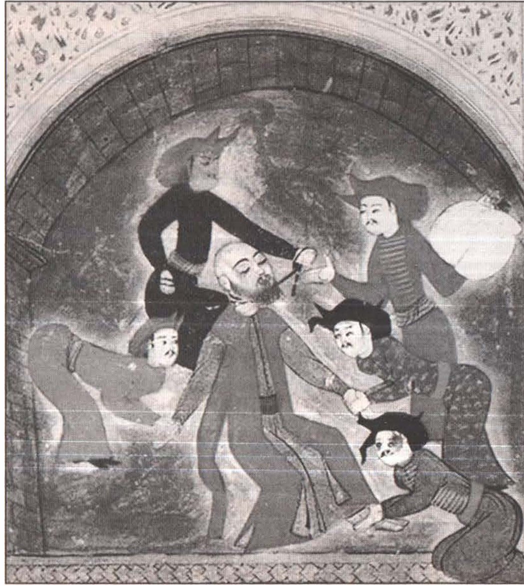
16 Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, 2: s. 180.

Şehzade Mustafa da çok iyi donatılmış 5000 kişilik kuvvetiyle aynı gün oraya gitti. Ertesi günü kendisine bir tertip hazırlandığı yolundaki uyarılara aldırmayıp otağ-ı hümâyunda babasını ziyaret etti. Atından indiğinde çavuşlardan birinin isteğiyle kılıcını ve hançerini teslim ederek içeriye girdiği sırada yedi dilsiz cellat üzerine saldırdı. Kendisini savunmaya çalışan Mustafa sonunda kapıcılardan Mahmud Ağa'nın kemendi altında can verdi (27 Şevval 960 / 6 Ekim 1553 Cuma). Bazı kaynaklarda çadıra girdiğinde babasının iç bölmelerden birinde bulunduğu, oğlunun katlini perde arkasından seyrettiği, hatta şehzadenin, babasının olduğu bölmeye geçerek onu selamladığı, bu sırada Kanuni'nin oğlunu ağır sözlerle suçlayıp ardından katlini işaret ettiği belirtilirse de bu hususun doğruluğu şüphelidir. Naaşı, çağdaş İtalyan kaynaklarına göre şahla işbirliği yaptığını belirtmesi için bir İran halısının üzerine konularak otağ-ı hümâyun önünde teşhir edildi. Daha sonra Ereğli'ye götürülüp cenaze namazı kılındı ve Bursa'ya gönderilerek II. Murad Türbesi yanında toprağa verildi. Selim'in tahta çıkışından sonra da üzerine bir türbe yaptırıldı. Mustafa'nın ordugâhta bulunan parasına ve mallarına el konuldu. Mîrâhuru ile adamlarından bir kısmı da onun arkasından öldürüldü. Şehzadenin annesi Mahidevran Bursa'ya gönderildi. Onun yanında bulunan Mustafa'nın küçük yaşlardaki oğlu Mehmed de boğduruldu.[17]

Şehzade Mustafa'nın boğulmasından sonra sadık dostu Taşlıcalı Yahya Efendi onun için bir mersiye yazdı. Bu mersiyede tahtın varisinin ölümünden Hürrem'i, kızı Mihrimah'ı ve onun kocası Veziriazam Rüstem Paşa'yı suçluyordu: Mustafa, bunların entrikalarının kurbanı olmuştu. Bu nedenle ordunun büyük bölümünün Rüstem'i lanetlemesinde şaşılacak bir şey yoktu.

Sultan Süleyman infial içindeki halkı sakinleştirmek için Rüstem'i veziriazamlıktan azledip İstanbul'a gönderdi. Sultan Süleyman bu idam kararı için şeyhülislamın fetvasını ve divan üyelerinin onayıyla almış olsa da

17 Şerafettin Turan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, s. 290-292.

Bir minyatürde Şehzade Mustafa'nın idamı

Rüstem Paşa'nın bir süre Üsküdar'daki malikânesinde gizlenmesi gerekti. Rüstem Paşa, Hürrem'in sultandan Mustafa'nın ölümü için sadık kölesi Rüstem'e artık gazap etmemesini rica eden mektupları sayesinde,[18] Kara Ahmed Paşa'nın idamından sonra yeniden veziriazam oldu.

Mahidevran'a gelince, Mustafa'nın katlinden sonra oğluna yakın birkaç düzine adamla birlikte Bursa'ya gönderildi. Sultan Süleyman hiçbir maddi yardımda bulunmadığı için çok zor günler yaşamaya başladı. Evinin kirasını bile ödeyemez hale geldi. Sonuç olarak Sultan Süleyman'ın dizlerine kapandı. Sultan ancak bundan sonra Mahidevran'ın borçlarını ödetti ve ona bir aylık bağlattı.[19]

Sultan Süleyman'ın ölümünden sonra halefi II. Selim'in de Mahidevran'a yardım ettiği bilinir; bununla ilgili belgeler vardır. Nihayet 1564'te

18 Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, s. 80.
19 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 56.

Mahidevran. J. Bassano, 16. yüzyıl.

Mahidevran'a Hisar'da 120 bin akçeye bir ev aldılar ve Mahidevran ancak böylece kirada yaşamaktan kurtuldu. Epey mal mülk sahibi de oldu; bunları oğlu Mustafa için Hürrem'in oğlu Sultan Selim tarafından yaptırılan türbenin imarında harcadı.[20]

Mahidevran 1581'deki ölümünden sonra Mustafa'nın yanına defnedildi. Mezarı başına da ölümünden sonra kendisine ihsan edilen unvanı yazıldı. Gerçi zaten çağdaş tarihçilere bakılırsa asil bir aileden geliyordu.

Osmanlıların Kırımlılar ve Çerkezlerle ilişkilerini araştıran tarihçiler, Mahidevran'ın Osmanlı İmparatorluğu'na gelişinin tesadüf olmadığını ortaya koyarlar. Babası, Çerkez prens soyunun başındaki İdar (Osmanlıca Haydar) Mirza (1470-1530) iyi ilişkiler kurmak istediği Osmanlılara onu hediye etmişti. Doğduğu yer, Kerç boğazının ötesinde, antik çağlarda Latincede Bosphoro Cimmerio diye anılan Taman olsa gerektir (herhalde bu nedenle Mahidevran'ın bir adı da Bosforina'dır),[21] ancak annesi bir Kırım prensesi olduğundan Busbecq'in mektuplarında onun Kırımlı olduğunu yazmış olmasında şaşılacak bir şey yoktur.[22] Ailesi doğduğunda kızlarına Malhurub adını vermişlerdir.[23]

Bu kızı 1508'de 11 yaşındayken, Şehzade Süleyman'ın kendisini beklediği Osmanlı sarayına getirdiler. İkisi birlikte Kırım'a gidip orada üç yıl kaldılar. Burada Malhurub'a bir de Baharay adı verildi. 1514'te Manisa'ya atandıklarında Şehzade Süleyman sevgilisine Mahidevran demeye başladı. Haremde ise göz alıcı beyazlıktaki teni yüzünden ona Gülbahar ismini koymuşlardı.[24]

20 A.g.e.

21 Twardowski, *Przeważna legacyja Krzysztofa Zbaraskiego [...] od Zygmunta III do soltana Mustafy w roku 1621 ...*, s. 226. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 62.

22 Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 42, 103.

23 Soner Daur, "Osmanlı, Rus Çarlığı ve Çerkesya'nın Politik İlişkileri," y.y., http://sonerdaur.wordpress.com/2013/12/19/osmanlirus-cerkes-iliskileri.

24 Esra Açıkgöz, "Ailesinin Ağzından Mahidevran'ın Hikâyesi," *Cumhuriyet Dergi*, 07 Ekim 2012.

Dediklerine göre onun hareme alınmasında, Hürrem'de olduğu gibi, kendisi de ana tarafından Çerkez soyundan gelen Ayşe Hafsa Sultan rol oynamıştı. Ayşe Hafsa, belki oğlunun saadeti için, belki de ana tarafından memleketi huzur bulsun diye, akrabalarından İstanbul'a Çerkez kabilelerinden güzel bir kız getirmelerini buyurmuştu. Ukrayna-Türk ilişkileri tarihçisi Ferhad Turanlı, bu kanaattedir. Turanlı, Mahidevran'ın da Osmanlı sarayında tıpkı I. Mengli Giray'ın sevgili oğlu Saadet gibi bir "amanatka" (yani asil bir soydan gelen rehine) olarak tutulduğunu belirtir.[25]

Bu Çerkez kızının kardeşi İdar Temrük ile Kabardin prensesi, Kaytuko soyundan Malyakurh Hatun'dan (1490-1550) olan yeğeni Goşena, 1561'te Moskova Çarı Korkunç İvan'la evlenerek Çariçe Temrukovna[26] (1545/1546-1569) olacaktır. Demek oluyor ki, Mahidevran'ın sultan haremindeki yerini (Çerkezlerin rakibi Kırım hanı tarafından hareme gönderilen) Hürrem'e kaptırmasıyla Osmanlı-Çerkez dostluğunun çöktüğünün açığa çıkmasından sonra Çerkez prensleri, gücü artmakta olan Moskova Knezliği'yle ilişkiler kurmaya başlamışlardı.

Mariya Temrukovna, çariçeliği yalnızca sekiz yıl sürse de Moskova sakinlerinin anılarında yer etmişti. Tarihçiler Mariya'yı şöyle tasvir ediyorlardı: "Kara ve yay gibi kaşlarının altında uzun kirpikli kara gözleri parlardı, yanakları al, dudakları da olgun vişneler gibi kızıldı..."[27] Çar Korkunç İvan onu ilk gördüğünde öyle beğenmişti ki, neredeyse dilini yutmuştu. Bu yüzden onunla hemen nişanlanmış, sonra da evlenmişti. Ama bunun arkasından, yeni Çariçe Mariya Temrukovna'nın vahşi tabiatı ve zalim ruhuyla ilgili söylentiler dolaşmaya başlamıştı: "Dağlarla dolu engin topraklarda büyümüş, aslında tek bir şey yapmayı bilir: ustalıkla at binmeyi ve harika silah kullanmayı."[28] Mariya, kocasının bütün zalimliklerini paylaşır ve insanların idam edilmesini büyük bir zevkle izlerdi.

Korkunç İvan'dan bir oğlan doğurdu, ama çocuk beş yaşında öldü. Bunun arkasından çarın çariçesine ilgisi azaldı. Mariya Temrukovna Goşe-

25 A.g.e.
26 Mariya Magdalena'nın onuruna, Mariya adıyla vaftiz edilmişti.
27 S. Neçayev, *Иван Грозный. Жены и наложницы «Синей бороды»* (Moskova, Vladimir: АСТ: Астрель, ВКТ, 2011), s. 74.
28 A.g.e., s. 75.

na, daha genç bir yaştayken bilinmeyen bir sebepten öldü.[29] Bu yüzden halk arasında zehirlendiği söylentileri yayıldı.

Halası Mahidevran ondan daha mutedildi, ama daha az mağrur değildi. Buna, Avrupalı elçilerin onun Hürrem'le ilişkilerini anlatan yukarıdaki satırları tanıklık eder.

Mahidevran'ın Süleyman'a Manisa'dayken Raziye adlı bir kız doğurduğu da bilinir. Raziye, İstanbul'da Yahya Efendi Türbesinde gömülüdür. Mezarında şöyle yazar: "Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı, Yahya Efendi'nin manevi kızı Tasasız Raziye Sultan."

Ne yazık ki Topkapı Sarayı arşivlerinde Raziye Sultan'ın hayatıyla ilgili herhangi bir malumat kalmamıştır. Arşivden, Sultan Süleyman'ın kızlarından birinin Kapdan Mizinzade Ali Paşa'yla evlendiği ve çeyiz olarak toprak aldığı anlaşılır.[30] Belki de sözü edilen, 1570 yılında ölen Raziye'dir.

Osmanlı İmparatorluğu ahalisi Mahidevran'a, tahta layık gördükleri Şehzade Mustafa'nın anası olarak büyük saygı duyuyordu. Mustafa'nın, annesinin ve dostlarının uyarılarına rağmen korkmayarak babasının yanına gitmesi ve otağına girmesi, çağdaş Türklerin çoğunun gözünde, suçsuz olduğuna delalet eder; bu yüzden de Mustafa'nın ölümünün sorumlusu olarak Hürrem'i görürler.

Ne var ki benim görüşüme göre Mustafa başka bir şey yapamazdı. Eğer Mustafa'nın davranışına Osmanlıların dini görüşü ve zamanın kültürü açısından bakılırsa, babasının emrine karşı gelerek gitmemezlik edemeyeceği de görülür. Osmanlı mahkemesinin hükümlerinin infazının nasıl gerçekleştirildiğine bakmak, Mustafa'nın bu davranışının nedenlerini ortaya koyabilir:

> Zanlı suçlu bulunacak olursa mahkeme hükmünü eline tutuşturdukları bir ulağı, hiyerarşi merdiveninde zanlıya en yakın durumda olan yüksek mevkideki birine gönderirler ve onu, hükmü infaz etmekle görevlendirirlerdi. Hükümlü, dünyevi işlerine derhal veda eder, Allah'ın iradesine sığınır ve öbür dünyaya yollanırdı. Kesilmiş başı ulağa verilir, o da infazın gerçekleştirildiğinin kanıtı olarak ver-

29 A.g.e., s. 97-98.
30 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 302.

mek üzere sultana doğru yola çıkardı. Muhteşem Süleyman'ın sarayında her gün en azından kırk kesik başın sergilendiği sanılır.[31]

Suçlu bulunmuş önde gelen devlet adamlarının başlarının Babıhümayun'un nişlerinde ve seng-i ibret taşlarının üzerinde sergilenmesi uygulamasına 19. yüzyıla kadar devam edildi.[32] Mustafa'nın idamının, Hürrem'e karşı çok büyük bir düşmanlığa neden olmaması ilginçtir. Belki de insanlar, sultanlarının bu kadına duyduğu sınırsız aşkı artık kabul etmişlerdi.[33]

Oğlu Sultan II. Selim'in Venedikli cariye Nurbanu'yla evlenmesi (o da haseki olacaktı) kimseyi şaşırtmamış ve hiçbir soruya neden olmamıştı. Böylelikle Osmanlı tarihinde, geçtiğimiz yüzyılın başlarında Ahmed Refik Altınay ve Mustafa Çağatay Uluçay'ın "kadınlar saltanatı" adını verdikleri yeni bir dönem ortaya çıkmış oluyordu.

Ama Osmanlı İmparatorluğu ahalisinin Hürrem Sultan'a hürmet göstermesinin nedeni bu değil, daha ziyade onun hayır işleridir.

31 Louis, *Османская Турция: Быт, религия, культура*, s. 36.
32 Dmitriyeva, *Тайная жизнь гаремов*, s. 45.
33 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 125.

HÜRREM'İN HAYIR İŞLERİ

İslam, Müslümanlara hayır işleri yapmayı öğütler: köleleri azat etmeyi, cami, medrese, hamam, çeşme, kervansaray vb. yapımı için yardımda bulunmayı. Osmanlılar dini bayram günlerinde daha da cömert olur, kurban etlerini muhtaç durumdakilere dağıtırlardı. Muhtaç durumda olanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük şehirlerinde Osmanlı önde gelenlerinin (bunlar arasında çok sayıda kadın da vardı) yaptırdığı imarethanelerde daima ücretsiz yiyecek bulabilirlerdi.[1]

"Sancağa Çıkmak" başlıklı bölümde, valide sultanların oğulları şehzadelerle birlikte sancağa çıktığı şehirlerde hayır işleri yaptıklarını yazmıştık. Valide sultanların bu şehirlerdeki türbelere gömüldüklerine de sıkça rastlanır.

Hürrem'den önce, Sultan Süleyman'ın validesi Ayşe Hafsa Sultan cömert bir hayırsever sayılırdı. Oğluyla birlikte Manisa Sancağı'nda bulunduğu sırada burayı imar etmek için büyük çaba göstermişti. Bu sancakta onun buyruklarıyla muhteşem camiler, medreseler ve darüşşifalar yapılmıştı. Ayşe Hafsa Külliyesi, özellikle de akıl hastalarının tedavisiyle meşhur olan darüşşifa günümüze kadar kalmıştır.[2]

Manisa'nın en sevilen ve ünlü şenliklerinden biri de, Hafsa Sultan'ın adıyla ilişkilidir: Mesir macunu şenliği. Efsaneye göre, Sultan Süleyman'ın sevgili annesi bir gün hasta olur. İşinin ehli hekimler Hafsa için muhtelif baharatların karışımından bir macun hazırlar ve buna da mesir adını verirler. Ayşe Hafsa, bu sayede iyileşir ve bu harika ilacın şehirdeki bütün hastalara hediye edilmesini buyurur. O zamandan beri de bu olayın anısına bir şenlik düzenlenir.[3]

1 Louis, *Османская Турция: Быт, религия, культура*, s. 80.

2 Osmanlı İmparatorluğu'nda bu tür akıl hastaneleri yaygındı. Örneğin II. Bayezid'in hükümdarlığı (1481-1512) sırasında tıp eğitimi verilen medreseye bağlı akıl hastanesinde her hasta için ayrı odalar vardı; bu hastanenin büyük, altıgen şeklindeki salonu bir akustik harikasıydı. Salonun tam ortasında, açık bir kubbenin altında bir çeşme bulunuyordu. Bu, bilhassa yapılmıştı, zira su şırıltısının tedavi edici bir etkisi vardı. Gene buna yakın bir yerde müzisyenler çalgılarını çalar, böylece hastaları olumlu yönde etkilemeye çalışırlardı.

3 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 121.

Ancak Hürrem, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde camiler, hamamlar ve imarethaneler yaptırmak suretiyle kayınvalidesinin de çok ötesine geçmiştir. Ondan önce hiçbir kadın, bunu yapmaya cüret edememiştir.

Hürrem'in en önemli girişimlerinden biri, Avratpazarı'nın olduğu yerde kurulmuş olan ve cami, medrese, imaret, çeşme ve hastaneden müteşekkil Haseki Külliyesi olmuştur. Bu, İstanbul'da, Osmanlı hanedanından bir kadın tarafından finanse edilen ilk külliyedir.

Çokları bu külliyenin yerinin tesadüfen seçilmediğini söyler; Hürrem burada köle olarak satılmıştır ve bu nedenle oraya bir cami, sıbyan mektebi, medrese ve imaret inşa ettirmeye karar vermiştir. İnşaat, 1540 yılında Mimar Sinan tarafından tamamlanmıştır. Bu, daha sonra mimarbaşı olacak ve bu mevkide 49 yıl kalacak olan Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği ilk eseridir. 1550'de külliyedeki medreseye kadınlar için bir darüşşifa ile bir de çeşme eklenmiştir. Sekiz köşeli bir avlunun doğu, güney ve batısında odalardan ve güneyinde kubbeli kare eyvan şeklinde iki salondan oluşan bu darüşşifa, akıl hastaları hariç her türlü hastaya tedavi sunuyordu. Bu odaların arasında, hastane koğuşları ve doktor odalarının yanı sıra, hasta muayene odaları da bulunuyordu. Eczacılar için de ayrı odalar yapılmıştı.

Hürrem Sultan'ın sağlığında bu hastanede kâtipleri ve yardımcılarıyla birlikte sağaltıcılar, cerrahlar, göz hekimleri ve eczacılarla aşçılar ve hemşireler çalışıyorlardı. Bunların hepsi yaklaşık otuz kişiydi. Başhekim 30 dirhem,[4] iki hekim 15'er dirhem diğer meslektaşları ve hemşireler 5 dirhem, eczacılar da 3 dirhem gündelik alırdı.[5]

Hürrem Sultan'ın hastane personelinden istediklerini bildiren metin de günümüze kadar kalmıştır. Burada ancak, bu bilimin sırlarına ermek için çok zaman geçirmiş, büyük tecrübe sahibi ve bu tecrübeyi pratiğe dökebilecek en bilgili tıp uzmanları çalışabilirdi. Bundan başka, hekimlerin ahlaki niteliklerine de (hassasiyet, edep, merhamet, çalışkanlık, saygı) büyük dikkat gösteriliyordu; bunlarla ilgili hekimin yakınlarından bilgi alınabilirdi. Keza, bunların hastalarla tatlılıkla, sıcak kelimelerle konuşmalarına, sorularına kibarca cevap vermelerine ve tatlılıkla gülümsemelerine önem veriliyordu.[6]

4 Bir dirhem, 2.97 gram saf gümüşten.
5 Alpgüvenç, *İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah*, s. 77.
6 A.g.e., s. 76.

Haseki Külliyesi

Bütün bunlar, Haseki darüşşifasındaki hastaların burada oldukları ve tedavi gördükleri müddetçe kendilerini gayet mutlu hissetmeleri için şarttı. Zira tatlı ve güzel sözler bazen ilaçlardan daha etkili olabilir. Kaldı ki, insanlara tedavi bahanesiyle zarar vermemek de, önemli bir şarttı. Bu anlamda Hürrem Sultan da aslında Hipokrat'la örtüşüyordu.

Bundan başka, yoksul hastaların ücretsiz tedavi görmesini ve parasız ilaç almalarını buyurmuştu.[7] Tablet, solüsyon ve şurup şeklinde ilaçların hazırlanması için eczacılar günlük 150 dirhem alırlardı.[8]

Bu kurumun günümüze kalmış olması kadar, onun şu anda da bir sağlık kurumu olarak kullanılıyor olması da ilginçtir.

Haseki Camii'nin inşaatı 1539'da tamamlandı. Bu cami tek bir kubbe ve minareden oluşur. I. Ahmed'in hükümdarlığı sırasında, bu caminin daha fazla mümin çekmesi için 1612'de bir başka kubbeyle iki sütun daha eklendi. Gömme mihrap dolduruldu, iki kubbenin arasına barok üslupta yeni bir mihrap yapıldı. Minberin olduğu bölüm ahşap işlemelerle süslendi. Cami, 1894 depreminde büyük hasar gördü. Caminin içi, 1969-1970 yıllarında yenilendi.

7 Şimşirgil, Valide Sultanlar ve Harem, s. 133-134.
8 Alpgüvenç, *İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah*, s. 78.

Bir minyatürde hekim ve hastası

Cami bugün, külliyenin geri kalanından ayrıdır. Külliyenin bulunduğu semt de Sultan Süleyman'ın sevgili karısı Hürrem'in anısına Haseki adını taşır.

Külliye, Fatih ve Süleymaniye camilerinin çevresindeki külliyelerden sonra İstanbul'un en büyük üçüncü külliyesidir. Bu durum, hayırsever bir kadın olarak Hürrem Sultan'ın Osmanlı hanedanı için daha önce görülmemiş bir önem taşıdığına tanıklık eder.

Bu külliyeden başka, oğlu Cihangir'in ölümünden sonra onun anısına ve Sultan Süleyman'ın desteğiyle, İstanbul'un harika deniz manzarası olan tepelerinden birinde cami yaptırmıştır. Son yaptırdığı eser ise 1556'da Ayasofya Camii'nin yanındaki hamam olmuştur.

Gene Hürrem Sultan'ın hesabından Bağdat'ta İmam-ı Azam'ın Türbesi yanında bir hisar, cami, imaret, türbe ve darüşşifa yaptırılmıştır. Şeyh Abdülkadir el-Cilani'nin türbesi yanında yapılan camiye de katkıda bulunmuştur.[9]

Hürrem, Mevlana Celaleddin Rumi'nin Konya'daki türbesinin yanına iki minareli bir cami, imaret ve zaviye; Edirne'de cami, kervansaray ve çeşmeler yaptırmış; Mekke ve Medine'de Müslümanlar için çok sayıda

9 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 134-135.

hayır işinde bulunmuş; Kudüs'teki Haseki Sultan İmarethanesi'ni inşa ettirmiştir.

Kefe (bugünkü adı Feodosiya) ve İznik'teki büyük kiliseler Hürrem Sultan sayesinde camiye çevrilmiştir. Hürrem'in hayır eserlerinin amaçlarına uygun biçimde kullanılması vakıf kurumu sayesinde gerçekleşmiştir. Bu kurumlar sürekli gelir getirecek arazi, ticari kuruluş veya bina gibi taşınmazların vakfedilmesi şeklinde kuruluyordu. Para ve mücevherat, bir vakfın niteliğiyle bağdaşmaz göründüğünden kabul edilmiyordu. Vakfın gelirleri, vakıf kurucularının arzularına uygun şekilde kullanılıyordu. Örneğin Hürrem Sultan, bir imaret yaptırmak için, Taberiyye Gölü çevresindeki bütün toprağı, bu kapsamda oradaki balık işleme atölyelerini ve kaplıca kaynaklarını da vakfetmişti.[10]

Bir harem kadını ancak valide sultan olduğunda bunca mülkün sahibi haline gelebileceğine göre, Hürrem Sultan henüz valide değilken bunlara nasıl sahip olmuştur? Bu soruya cevap vermek için, Sultan Süleyman'ın alışılmış gelenekleri ihlal ettiğini ve ona Kudüs, Mısır, Mekke, Umman, İstanbul, Edirne'de topraklar hediye ettiğini belirtmek gerek. Hürrem bu toprakların üzerinde, Topkapı Sarayı Arşivlerinde görüldüğü üzere, çok sayıda hayır tesisi inşa ettirmiştir.[11] Bu tesislerin işler halde kalmasını sağlamak için de Hürrem'in Sultan Süleyman'dan hediye olarak aldığı ve vakfettiği toprakların, çiftliklerin, dükkânların ve diğer girişimlerin gelirleri kullanılmıştır.

Tam da bu nedenle, aradan neredeyse 500 yıl geçtiği halde bunca tesis yalnızca iyi durumda bulunmakla kalmıyor, işlevselliğini de sürdürüyor. Vakıflar bunun yanı sıra çok büyük miktarda sosyal meselelerin çözümüyle de ilgileniyorlardı: öksüz kızlara çeyiz sağlanması, hükümlülerin borçlarının ödenmesi, fakir ailelerin ölülerinin defnedilmesi, yaşlılar için kıyafetler, hatta kuşlar için yem temin edilmesi, askerlere ve ailelerine yardım edilmesi... Bu taşınmazların vakfedilme amacı olan unsurlar, yangın, deprem, bulundukları mahallenin yeniden yapılma zorunluluğu gibi nedenlerle ortadan kalkacak olursa, vakfın mütevellileri vakıf gelirlerini başka hayır işleri için kullanıyorlardı.

10 Louis, Османская Турция: Быт, религия, культура, s. 78.
11 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 20.

Ancak, İstanbul'da yapılan anıtsal eserler söz konusu olduğunda, ister yangın ister deprem olsun, vakıf gelirleri vakfedilme amacına uygun kullanılmaya Hürrem Sultan'ın emriyle devam etmiştir. Bunlara daha sonra onarımlarla ikinci bir hayat verilmiştir. Zira, tarihçi Ahmed Şimşirgil'in görüşüne göre bunlar, Osmanlı ahalisine sonsuz bir sevgi ve saygıyı yansıtırlar. "Hürrem Sultan muhtemelen bu camilerde namaz kılmadı, medreselerde okumadı, kervansaraylarda yatmadı, çeşmelerden su içmedi, darüşşifada tedavi olmadı. Hepsini devletine, milletine ve evlatlarına miras bıraktı."[12]

Tam da bu nedenle, halkın belleğinde ebediyen kaldı.

12 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 136.

SULTAN EŞİNİN VEDASI

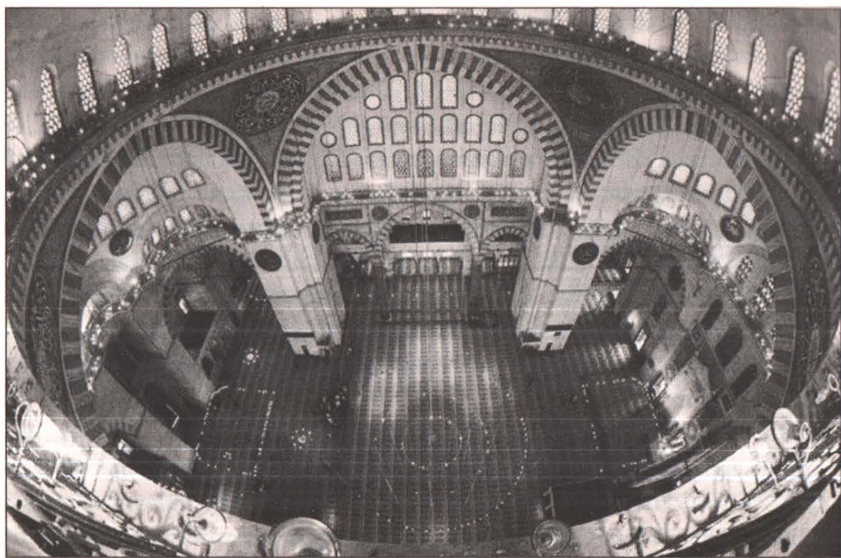
Hürrem Sultan, oğlu Abdullah'ın, sonra da Mehmed ve Cihangir'in ölümüyle büyük bir ıstıraba kapılmıştı. Şehzade Cihangir'in ölümünden sonra ancak beş yıl yaşadı. Tanıkların dediklerine göre, hiçbir şey Hürrem'i teskin edemiyordu. Çektiği acı ve elemin bir devası yoktu. Bu durum sağlığını da etkiledi ve giderek sararıp solmaya başladı.

Tanıklıklara göre, göğsü ve sırtındaki şiddetli ağrılardan şikâyet ediyordu.[1] Zayıflamaya ve güçten düşmeye başlamıştı. Sultan Süleyman karısını iyileştirmek için onunla Edirne'deki sarayda dinlenmeye gidip, temiz orman havasının hüküm sürdüğü burada üç ay kaldı.[2] Ancak ağrıların giderek şiddetlenmesiyle tekrar İstanbul'a döndüler. Ne var ki bu defa Topkapı'ya değil, bir kadınlar hastanesinin bulunduğu[3] Eski Saray'a gittiler. Hürrem 1558'in bir bahar sabahında orada öldü.

Naaşı Bayezid Camii'ne getirildi. Burada Şeyhülislam Ebussuud Efendi cenaze namazını kıldırdı. Ortodoks kilisesi âdetlerine göre vaftiz edilen ve Tatarların esaretinde geçirdiği nice talihsizliklerden sonra Türk sultanının karısı olan bu Ukraynalı papaz kızı, böylece, İslam tarihinin belki de en ünlü ulemasının kıldırdığı cenaze namazıyla defnedilmiş oluyordu.

Sultan Süleyman onun, Süleymaniye Camii'nin kıble tarafına defnedilmesini buyurdu. Mezarı, beyaz mermer ve porfirden sütunlar üzerinde duran sivri bir kubbenin altında, sekizgen bir türbeyle çevrelendi. P. Zagrebelniy romanında Hürrem'in cenazesini şöyle tasvir eder: "Türbenin ortasındaki kalın, ceviz ağacından parmaklıkların arkasında, pahalı, beyaz bir şalla örtülü yekpare, taş bir mezar vardır. Duvarlar, sanatkârane çinilerle örtülüdür. Çinilerde, kıvrık dallarda parlak renklerde, lacivert, nar kırmızısı, turkuvaz ve yeşil çiçekler ve yapraklar resmedilmiştir. Dallar, umutsuz kalmışçasına siyahtırlar, kubbeye doğru da kaymaktaşından, sonsuz bir yal-

1 Nehrevali (Nehrevani), "Fevaidü's-seniyye...," s. 131a.
2 Talha Uğurluel ve M. Kayatekin, *Tarih Tıbbı Konuşturdu (Suikastlar, Sır Ölümler, Esrarengiz Olaylar)* (İstanbul: Timaş, 2014), s. 233.
3 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 125.

Süleymaniye Camii'nin iç mekânı

nızlık içindeymişler gibi beyaz güller uzanır."[4] Türbe 16. yüzyılda büyük bir gül bahçesiyle çevrelenmişti.

Bu zamana kadar cariyelerin mezarları taşrada, başka türbelerde çocukları ve akrabalarıyla yatan sultanların türbelerinden uzakta bulunurdu. Ne var ki 16. yüzyıldan itibaren cariyeler de öldükten sonra sultanların yanına gömüleceklerdir ki, bu onların yüksek statülerine tanıklık eder.[5] Ancak Hürrem, ayrı bir türbeye defnedilen ilk sultan karısıdır. Bu onura sadece valide sultanlar mazhar olurlardı. Ama Hürrem, oğulları Bayezid ve Selim için tahtın yolunu açmış olmakla birlikte, onlardan birinin cülusunu görecek kadar yaşamamıştı. Sekiz yıl sonra bu muhteşem türbenin yanında inşa edilecek olan bir başka türbeye Sultan Süleyman da defnedilecekti.

İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde, Sultan Süleyman'ın, Hürrem Sultan türbesinde 24 saat boyunca ebediyen Kuran okunmasını bu-

4 Zagrebelniy, *Роксолана: історичний роман*, s. 783.
5 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 51-52.

yurduğuna dair belgeler bulunmaktadır. Buna göre türbede nöbetleşe görev yapan hafız-ı kurra ve bekçilerin sayısı 138 kişiyi buluyordu. Bunlara günde 350 akçe gibi yüksek bir ücret verilirdi. Ahmed Şimşirgil bunu "Kanuni'nin Hürrem Sultan'ı ne kadar sevdiği daha iyi anlaşılıyor," diyerek açıklar.[6]

Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra bazı eşyaları, Osmanlıların müteveffanın eşyalarını başkalarına dağıtma geleneğine rağmen saklanarak uzun süre Topkapı Sarayı'nda tutuldu.[7] Bu durum, yakınlarının Hürrem'e gösterdiği büyük itibar ve hürmete tanıklık eder. Bu eşyalar bugün, Atmeydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'nda bulunan Türk ve İslam Eserleri Müzesinde sergilenmektedir.

Hürrem 53 yaşında hangi hastalıktan ölmüştü? Bu hususta çokça tahmin yapılmıştır. Bunlardan birine göre Hürrem zehirlenmiştir ki, uzmanlara bakılırsa bu iddia çok kuşku götürür, zira o sırada hiç düşmanı kalmamıştı. Mahidevran, Mustafa'nın ölümünden beri Bursa'da bulunuyordu ve yolu Hürrem'le bir daha kesişmemişti. Sultan Süleyman'ın eski kadınlarından sadece Gülfem Hatun hâlâ sarayda yaşamaktaydı, ancak o da Hürrem'le dostça ilişkiler içindeydi. Buna, Hürrem'in Sultan Süleyman'a mektupları da tanıklık eder. Hürrem bunların çoğunda (günümüze sekiz mektubu kalmıştır)[8] kocasına, Gülfem'in selamlarını söyler. Yalnız bunlardan birinde (ikinci mektupta), Süleyman ona da bir şişe parfüm gönderdi diye Gülfem'i kıskandığını yazar. Ancak bu Hürrem'in gençlik dönemidir.

Kocasının kız kardeşleri ve onların çocukları, Hürrem'den ayrı yaşıyorlardı. Mustafa'nın idamının yarattığı kamusal hoşnutsuzluk ise, sultan karısının bu dönemde yaptığı büyük hayır işleri sayesinde dinmişti.[9]

Hürrem'in hastalığının belirtileri, göğüste ve sırtta şiddetli ağrıların eşlik ettiği zayıflama ve güçten düşmeydi. Ünlü Osmanlıların hastalıklarını inceleyen Profesör Muammer Kayatekin'in görüşüne göre Hürrem Sultan mezotelyomadan, yani ciğerlerdeki kötü huylu tümörden ölmüştü.[10]

6 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 126.

7 A.g.e., s. 124.

8 Aslında bunların sayısı çok daha fazlaydı. Sultanın hükümdarlığının büyük bölümünü geçirdiği seferler sırasında bu tür yazışmalar daha da artıyordu. Hürrem mektuplarından birinde, kocasından bir buçuk aydır haber alamadığını söyleyerek huzursuzluğunu anlatır.

9 Sancar, Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek, s. 122.

10 Uğurluel ve Kayatekin, *Tarih Tıbbı Konuşturdu (Suikastlar, Sır Ölümler, Esrarengiz Olaylar)*, s. 136-137.

Ancak ölümünün şalgam kökü ve sonbahar çiğdemi (*Colchinum autumnale*) suyundan yapılan bir karışımdan kaynaklanmış olması da mümkündür; bu karışım eski Mısır'da gut ve akciğer hastalıkları tedavisinde kullanılıyordu.[11] Hürrem Sultan göğsündeki şiddetli kas ağrısından şikâyet ettiği için bu karışımdan kullanmış olabilir. Muammer Kayatekin'in görüşüne göre böyle bir solüsyon hastaya zarar vermiş olabilir, zira söz konusu çiçek zehirli sayılır. Bu solüsyonun fazla kullanılması, arsenik zehirlenmesinde görülene benzer semptomlara neden olur. Bu zehrin organizmada birikmesi, hayati organların iflasına yol açar. Bu nedenle, söz konusu ilacın, hastalığı hafifletmek yerine kaçınılmaz sonu hızlandırmış olması mümkündür.

11 A.g.e., s. 138.

Dördüncü Ayrım

Süleyman'ın Yalnızlığı

SON RAKİP: ŞEHZADE BAYEZİD

Sultan Süleyman, hayatının büyük bölümünde kendisini hep destekleyen, en büyük aşkı, çocuklarının anası olmuş karısı Hürrem'in ölümüyle büyük bir eleme kapılmış ve içine kapanmıştı. Yaşlandıkça daha da şüpheci oldu. Avrupalı elçilerin tanıklıklarına bakılırsa sultan, onun için söyleyip raksedenleri seyretmekle zaman geçiriyordu. Ama "eğer bu tür eğlencelerden vazgeçmezse gelecekte kendisini bir cezanın beklediğini söyleyen bir kâhin kadının (azize gibi yaşayan yaşlı bir keşişin) müdahalesi, buna bir son verdi."[1] Böylece o çalgılar parçalanıp ateşe atıldı. Ulemanın tavsiyelerine uyarak içki yasağı koydu ve yalnızca yabancı elçiler için belli günlerde iskeleye şarap getirilmesine izin verdi. Kendisi de gümüş kaplar yerine porselen kaplardan yemeye başladı.

Bu sırada görüştüğü tek kişi, çocuk yaşta kaybettiği oğlunun anası Gülfem'di. Bu kadının hangi soydan olduğu ve Süleyman'ın haremine nasıl geldiği ne yazık ki bilinmiyor. İngiliz doğu bilimci Anthony Dolphin Alderson, Gülfem'in, gençlik yıllarında Süleyman'ın sevgilisi olduğunu iddia eder,[2] Gülfem'in mezar taşında ise, babasının adının Abdurrahman olduğu yazılıdır. Bu nedenle Gülfem'in, İslama ihtida etmiş Leh veya Ukrayna kökenli birinin kızı olduğu rivayet edilir. Tarihçi ve yazar Ali Kemal Meram'ın iddiasına göre doğduğunda kendisine Rosalina adı verilmişti.[3] Meram ayrıca, Gülfem'in Sicilyalı olduğunu da düşünür.[4] Ne var ki Ahmed Şimşirgil, Gülfem'in aslen Hürrem'in memleketlisi bir Ukraynalı olduğuna emindir.[5]

Başka kaynaklarda Gülfem Hatun'un asil bir soydan geldiği de iddia edilir. Bu iddia, 1524 tarihli ve Sultan Süleyman'ın tuğrasını taşıyan, Yenişehir kadısına yazılmış bir fermana dayandırılır; bunda şöyle denir: "kadınların

1 Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 272.
2 Alderson, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı*, s. 246.
3 C. Özmeral, "Doğancılar Parkı ve Gülfem Hatun Camii-Üsküdar," 29 Mayıs 2012, http://www.istanbullite.com/istanbulderetepe/dogancilarparki.html.
4 Meram, *Padişah Anaları*, s. 207
5 Ahmet Şimşirgil, "Gülfem Hatun Camii (Belgesel tarihi film)" (Bir Bani Bir Camii 4. Bölüm, 12 Temmuz 2013), https://www.youtube.com/watch?v=qDVpvXUfK-8.

Gülfem Hatun'un mezarı

efendisi, örtünenlerin tacı Gülfem Hatun."[6] Bu belgeye bakılırsa Gülfem sayesinde Karahisar Köyü'ne su getirilmiş ve bir de çeşme yapılmıştır. Tarihçi Necdet Sakaoğlu, Gülfem'in ailesinin de bu köyden olabileceğini belirtir.

Gülfem, Manisa Sancağı'ndan İstanbul'daki saraya Mahidevran'la birlikte gelmiş olmasına rağmen, buraya yeni kabul edilmiş cariye Hürrem'le bir çatışmaya girmemiştir (Süleyman'a gönderilen mektuplar buna tanıklık eder) ve haremde yeterince yüksek bir mevkie getirilmiştir. Gülfem'in hayatının son on yılında Sultan Süleyman'dan oldukça büyük miktarda emeklilik parası aldığına dair belgeler bulunmaktadır. Bu ücret günde 6 akçeden 150 akçeye çıkmıştır.[7]Bu, tesadüfi bir artış değildir. Venediklilerin yazdığına göre bu dönemde Süleyman'ı sık sık sarayın bahçesindeki bir köşkte Gülfem'le sohbet ederken görmek mümkündü. Gülfem bundan başka haremin "idaresiyle" de çokça zaman geçiriyordu.[8]

Ne var ki buna rağmen Gülfem de 1561 ile 1562 arasında Sultan Süleyman'ın emriyle Topkapı Sarayı'nın koridorlarından birinde idam edildi. Sultanın kendisine en yakın kadını neden öldürmeye karar verdiğine dair muhtelif rivayetler vardır.

6 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 186.
7 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 133.
8 A.g.e., s. 302.

Bunlardan birine göre Gülfem, başka bir cariyeye, geceyi sultanla geçirme hakkını para karşılığında satmıştı. Rus araştırmacı Olga Dmitriyeva'ya göre, hadım ağası sultanın her halvetini, Osmanlı hükümdarının çocuklarının dünyaya gelmesi durumunda meşruluklarını saptamak için özel bir deftere kaydediyordu. "Harem sakinleri, sultanın yatağını paylaşma hakkını ciddiyetle takip ediyor ve buna büyük değer veriyorlardı. Ama bazen istisnalar da oluyordu. Bu defterlerde mahrem ayrıntılardan başka haremde akla bile gelmeyecek bir olayla ilgili malumat da bulunmaktadır. Muhteşem Süleyman'ın cariyelerinden biri – Gülfem – sultanla halvet hakkını Venedikli Chianat'a satmış, bu yüzden de derhal deri bir çuvalın içine tıkılıp Boğaz'ın sularına atılmıştı."[9]

Benzer bir rivayeti A. R. Altınay da nakletmiş.[10] Ne var ki onlara göre bu hikâye, Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının erken döneminde geçmiştir ve pekala Gülfem adlı başka bir cariyeden söz ediliyor olması mümkündür.

Dolayısıyla, Hürrem'in gençliğinde Süleyman'a yazdığı ve Süleyman tarafından Gülfem'e hediye edilen parfüm şişesiyle ilgili mektubun (Mektuplardaki Aşk başlıklı bölümde bu mektuptan söz etmiştik), Hürrem'in sultana selamlarını naklettiği Gülfem Hatun'la değil de, başka bir cariye Gülfem'le ilgili olduğu ileri sürülebilir. Ancak hiçbir yerde bundan açıkça söz edilmemiş olsa bile, Süleyman'ın o parfümleri kime gönderdiğini çok iyi bildiğini kabul etmek de mümkündür. Yani, hangi Gülfem'in söz konusu olduğu bellidir, bu yüzden Hürrem de bunu belirtmeye gerek görmemiştir.

Ama Gülfem Hatun'un halvetini satmış olduğu için idam edildiği hikâyesini gerçeğe daha yakın hale getirmek için çıkarılan bir rivayete göre güya Gülfem yaptırdığı cami ile ona bitişik hamam ve medreseyi tamamlamak için parası yetişmemiş ve bu nedenle başka bir cariyeyle böyle bir pazarlığa girişmiş. Ancak M. Ç. Uluçay, bu rivayeti çürütmüştür. Zira Gülfem Hatun Medresesi, Üsküdar'da, Gülfem'in idamından iki yıl önce tamamlanmıştır, dolayısıyla idamın nedeni olması mümkün değildir.[11]

Araştırmacılar, bu cariyenin gerçek idam nedenini tasvir ederken, Gülfem Hatun tarafından imzalanmış, Topkapı Sarayı arşivinde bulunan

9 Dmitriyeva, *Тайная жизнь гаремов*, s. 55-56.
10 Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, s. 47.
11 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 65.

bir mektuba atıfta bulunurlar. Mektup, gözden düşmüş Şehzade Bayezid'e gönderilmiştir ve burada şöyle denilmektedir: "Babanız hasta ve ihtiyardır. Mübarek hatırını incitip kendisinden beddua almayasınız ve size yaraşmayacak şekilde anılmayasınız."[12]

Buna bakarak, Gülfem Hatun'un Bayezid'i düşüncesiz hareketlerden sakınması için ikna etmeye çalıştığını ileri sürmek mümkündür. Zira Hürrem'in ölümünden sonra onunla, tahtın varisi olarak duyurulmuş olan ağabeyi Selim arasında bir rekabet doğmuştu. Sultanın kendinden sonra Selim'i varis olarak görmesi Gülfem'i huzursuz etmiş olabilir. Bu da şaşırtıcı değildir, çünkü yakından görüştüğü Hürrem'in çocukları onun gözlerinin önünde büyümüşlerdi. Gülfem'in asi ruhlu Bayezid'le çok iyi ilişkiler içinde olması yüzünden eski kafalı Süleyman'ın gazabını çekmiş olması da pekâlâ mümkündür. Eğer öyleyse, Gülfem bunu hayatıyla ödemiştir.

Mezar taşında şöyle yazılıdır: "Sahibettül hayrat saide şehide" –hayır işleri sahibi, saadetli kadın, şehit.

Neden böyle olmuştu? Çünkü bir darbeden çekinen Sultan Süleyman iki oğlunu da İstanbul'dan uzak sancaklara göndermişti. Selim, Manisa'dan Konya'ya, Bayezid de Kütahya'dan (babasının iradesiyle idam edilecek olan kardeşi Mustafa'nın son aylarını geçirdiği) Amasya'ya atanmıştı. Öte yandan Amasya, başkente Selim'in sancağından çok daha uzaktı.

Bu durumu fark eden Bayezid, babasının kararına karşı çıkıp Kütahya'da kaldı. Ancak sonunda babasının arka arkaya gelen buyruklarına dayanamayarak 21 Aralık 1558'de Amasya'ya geçti. Gene de, öz kardeşi Selim'in Sultan Süleyman tarafından fiilen tahtın varisi olarak atanmış olmasını kabul etmemişti. Bu yüzden o da Mustafa gibi yeniçerilerin gücüne güvenmeye başlamıştı. Yeniçeriler ona sempati duyuyorlardı, çünkü onlara, ordusuyla devamlı seferlere çıkan Sultan Süleyman'ı hatırlatıyordu. Bundan başka Şehzade Bayezid de babası gibi şiir yazıyor, etrafına ünlü şairleri ve düşünürleri topluyordu.[13]

Şişman ve şaraptan başını kaldırmayan biri olan "Sarı" Selim, yeniçerilere güven telkin etmiyordu. Bu nedenle Bayezid'in bir orduyla büyük

12 E. Naci, "Topkapı Sarayı Cinayetleri (3) Gülfem Hatun" (Türk Nostalji, 1963), http://www.turknostalji.com/haber/topkapi-sarayi-cinayetleri-3-gulfem-hatun-677.html.
13 Uluçay, *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar*, s. 96.

kardeşinin karşısına çıkma macerasını destekliyorlardı. Ne var ki Selim'in tarafında da kendisine sadık ve tecrübeli devlet erkânı toplanmıştı. Bunlar, Sokollu Mehmed Paşa ile daha sonra veziriazam olacak Lala Mustafa Paşa idi ve iş çatışmaya varacak olursa, Sultan Süleyman'ı Bayezid'in güçlenmekte olan hareketinin isyan olduğuna ikna edip, kendilerine yardım için üzerine ordunun gönderilmesini sağlayabilirlerdi.

Bir İran minyatüründe Şah Tahmasb

Ne yazık ki Bayezid'in yanında, Selim'in etrafındaki gibi kimseler yoktu. Karısı Mihrimah Sultan'la birlikte onu destekleyen Veziriazam Rüstem Paşa[14] da ansızın ölüp gitmişti. Belki Bayezid'in iktidar savaşını başlatan da bu olmuştu. Zira ihtiyar Sultan Süleyman'ın ölümü durumunda Selim'in kolaylıkla ulaşacağı Osmanlı başkentinde kendisini hiç kimsenin savunmayacağını biliyordu. Ama Sultan Süleyman ona şöyle demişti: "Geleceğe ilişkin her şeyi Allah'a bırakmalısın; çünkü hükümdarlıkları ve yönetimlerini düzenleyen, kişiler değil, Allah'ın iradesidir. Allah ülkenin başında benden sonra senin olmanı istemişse, yaşayan hiç kimse bunu engelleyemez."[15]

Ordusunun sayıca üstünlüğü Selim'e zafer getirdi. Bayezid, dağılmış ordusuyla birlikte Amasya'ya geri döndü. Bu sırada hâlâ sultandan af dileme şansı vardı. Ancak bundan yararlanmadı ve ordusuyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu sınırına, devletin düşmanı Şah Tahmasb'a giderek hayatının en büyük yanlışını yaptı. Tahmasb onu Kazvin Şehri'nde içtenlikle karşılamıştı.[16]

Sultanın elçileri, Bayezid'in iadesi veya idamı konusunda Tahmasb'la neredeyse bir yıl süren görüşmeler yaptılar. Bayezid'in bu sırada babasından hâlâ merhamet görme umudu vardı ki, sultan babasına gönderdiği bir mektuptaki şu satırlar bu umuda tanıklık eder:

14 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 67.
15 İnalcık, *Османська імперія: класична доба 1300–1600*, s. 69.
16 Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, 2:s. 239.

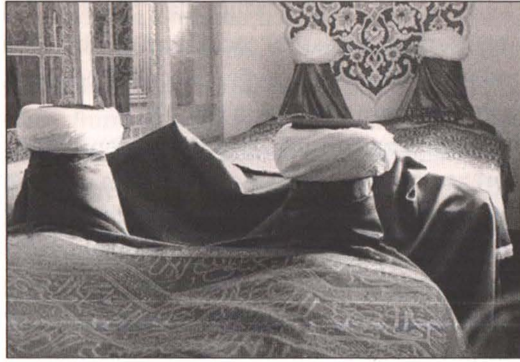
Bu konunun ödülünü padişahımın tam lütuf ve merhametlerine havale eyledim. Umulur ki, saadet göstergesi zatlarına layık olan her ne ise yerine getireler. Şu anda bu kullarınızın daha önce yaptığım özür, tövbe ve af dileme, söz verme ve yemin, inanıldığı üzere geçerli ve sabittir. Saadetli padişahım tarafına önce ve sonra, gizli ve açık, zerre kadar küçük isyan ve taşkınlığım, Allah'a sığınırım tahtınız ve saadetli hükümetinize zarar ve ziyan vermek gibi kötü niyetim yoktur. Bu vilayete fitne ve keder, karışıklık ve şer çıkarma niyetiyle gelmedim. Nasıl sevk edildiğimi saadetli ayağınızın toprağına bildirdim. On sekiz bin âlemi gizli yokluktan var eden Allah'ın birliği ve büyüklüğü hakkı için, Kâinat Serveri'nin peygamberliği ve kudreti için, bütün büyük peygamberler ve büyük velilerin ruhları için açıkladığım üzere sözümde doğruyum. Kalpten, samimi olarak yemin ederim. İnanılması lütuf ve merhametinize aittir...[17]

Bayezid, kız kardeşi Mihrimah Sultan'la da ayrıca yazışıyor ve babasından kendisinin affını rica etmesi için ona yalvarıyordu. Bütün bu olaylardan sonra en çok küçük oğulları Orhan, Osman, Mahmud, Abdullah ve Murad'ın hayatlarından korkuyordu.[18]

Şah Tahmasb, sultanın oğluna karşılık, Osmanlıların yakın zamanda Irak'ta fethettiği toprakları istedi. Ama Süleyman onu savaşla tehdit etti ve Tahmasb'a 400 bin altın ile değerli taşlarla süslenmiş bir kılıç, hançer ve kuşakla birlikte, doru bir kısrak ve beş Arap aygırından oluşan çok pahalı hediyeler gönderdi.[19]

Bu kadarı şah için yeterliydi. Böylece 1561'de Bayezid'i, büyük kardeşi Selim'in adamlarına teslim etti.[20] Bayezid'in İran'a gelmiş bütün taraftarları da bu zamana kadar öldürülmüşlerdi. 25 Eylül 1561'de bu sırada 35 yaşında olan Şehzade Bayezid ile beş oğlu idam edildi. Bunların en küçüğü olan üç yaşındaki Murad da Süleyman'ın emriyle Bursa'da boğduruldu.

17 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*, s. 128.
18 Uluçay, *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar*, s. 117.
19 Finkel, *История Османской империи: Видение Османа*, s. 196.
20 A.g.e.

Şehzade Bayezid ve oğullarının Sivas'taki mezarı

Şehzade Bayezid dört oğluyla birlikte Sivas merkezinde Melik-i Acem Türbesine gömüldü. Küçük oğlu Murad'ın mezarı ise Bursa'daki Şehzade Mustafa'nın türbesinde bulunmaktadır.

Tarihçi Lord Kinross'a göre "Süleyman, gözü kara ve merhametten nasiplenmemiş, hatta hanedan içinde bir gelenek olan kardeş katlinden bile daha ağır bir suç olan çocuk katliyle, aslında pek zeki biri olmayan yoz Selim'in hükümdarlığına bir miras bırakmış oluyor"[21] ve Osmanlı İmparatorluğu'na çürüme tohumları ekiyordu. Bundan biraz daha ileride ayrıntılı olarak söz edeceğiz. Şimdilik şu kadarını belirtelim: Sultan Süleyman makul hükümleriyle ünlü olsa da, birçok tarihçinin görüşüne göre tahtın varisi olmayı hak eden iki oğlunu öldürtmesi, onun bir saplantı haline getirdiği iktidarı kaybetme korkusuna işaret etmektedir.

Benzer bir hassasiyetin dönemin bütün hükümdarlarında görüldüğünü de belirtmek gerek. Özellikle Moskova Çarlığı, çocuk katli yönünden "zengindir." Tarihçilere göre Korkunç İvan 1581'de bir öfke nöbetiyle 17 yaşındaki oğlu İvan'ı öldürtmüştü. I. Pyotr ise 1718'de tahtın varisi, oğlu Aleksey'i idam ettirmişti. İngiltere Kralı VIII. Henry, önceki evliliklerinden olan kızları Mary ve Elizabeth'e fazla sevgi göstermemiş, bunları zaten hiç değer verilmeksizin yaşadıkları kraliyet sarayından çıkarıp uzaklara göndermişti.

21 Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 280.

Sultan Süleyman'ın hükümdarlığından önce de Osmanlı İmparatorluğu'nda da babalarının arzusuyla çocukların öldürüldüğüne rastlanılır. Örneğin I. Murad'ın emriyle yetişkin oğlu Savcı Bey boğdurulmuştu.[22] Ama bu, şiddetli bir taht savaşının sonunda olmuştur.

Oğulların zaman zaman babalarının elinden iktidarı aldıkları veya sultanla kardeşleri arasında çok şiddetli rekabetlerin doğduğu da doğrudur. Fatih bu nedenle, bir sultanın cülusundan sonra tahtta hak iddia edebilecek herkesi idam ettirmeye hakkı olduğunu bildiren bir kanunname çıkarmıştı. Osmanlı tarihinde bu husustaki en korkunç olay, Hürrem ile Süleyman'ın torununun oğlu III. Mehmed'in, aralarında bebeklerin de olduğu 19 kardeşini öldürtmesidir.[23]

Ne var ki 17. yüzyılda Fatih'in bu korkunç kanunnamesi kaldırılacaktır. Hükümdarın kardeşlerini artık ölüm yerine "altın kafes" denilen haremde hapislikler bekleyecektir. Bu yeni usule göre oğlan çocuklar, 11 yaşlarına kadar haremin kadınlar kısmında kalırlardı. Sultan bunların eğitimlerinden sorumlu bir lala atardı. Buluğa eren çocuklar daha sonra sarayın dünyadan tecrit edilmiş bir odasına yerleştirilirdi. Bu nedenle bütün hayatları, birkaç cariye dışında herkesle her tür ilişkiden yoksun şekilde geçerdi. Bu cariyelerin "yumurtalıkları veya rahimleri alınmış olurdu. Kadınlardan biri dikkatsizlik sonucu altın kafeste kapalı bir şehzadeden gebe kalacak olursa onu derhal denizde boğarlardı. Şehzadelerin bekçiliğini yapanların kulak zarları delinir, dilleri de kesilirdi. Bu dilsiz ve sağır muhafızlar, gerekli görüldüğünde "kafesteki" şehzadelerin katili de olabilirlerdi. Altın kafesteki hayat işkence, dehşet ve ıstırap demekti. Talihsizler, kafes duvarlarının ötesinde olup biten hiçbir şeyi bilmezlerdi. Sultan ve saray entrikacıları her an herkesi birden öldürtebilirdi."[24]

Bu şekilde yaşayan erkekler sık sık akıllarını yitiriyor ya da hayatlarına kendi elleriyle son veriyorlardı. Bu şaşırtıcı değildir, zira, Rus araştırmacı İ. Mamedov'un sözleriyle şehzadeler "halihazırdaki sultanın siyasetinden

22 Finkel, *История Османской империи: Видение Османа*, s. 194.

23 Dediklerine göre bunlardan biri olan 17 yaşındaki Mustafa çok yetenekli biriymiş ve özellikle şiire büyük yatkınlığı varmış. Akıl hocası Nevi Efendi'nin sözleriyle, babasının ölümünden sonra idamını beklerken veda şiirleri yazmış. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı*, s. 183.

24 Nepomnayşiy, *Гарем до и после Хюррем*, s. 197-198.

hoşnutsuz olan kimselerin ellerinde iradeden yoksun rehineler haline gelmişlerdi; bu kimseler kafeslere kapatılmış şehzadeleri koz olarak ellerinde tutuyor ve yeni sultanı, kendi avantajlarına olacak siyasetleri uygulaması için zorluyorlardı."[25] Bununla birlikte bu yeni usulde şehzadenin çevresinin rolü de büyüyordu, zira onlar olmaksızın tahta çıkamazdı.

Sultanlar, iktidarı entrikalar yoluyla aldıktan sonra imparatorluğu bizzat yönetme gücünü de kaybetmiş oluyorlardı. Bunlar, o zamana kadar kafeste tutuldukları ve dolayısıyla (16. ve 17. yüzyıllarda olduğu gibi) başkentten uzaklarda sancağa çıkmak suretiyle devlet idaresinde tecrübe kazanma olanağına sahip bulunmadıklarından zayıf hükümdarlar oluyorlardı.

25 Mamedov, "Эволюция института султанского гарема в XV–XVIII вв. и его роль в политической и социальной жизни Османского государства (doktora tezi)," s. 22.

İkinci Bölüm

MİHRİMAH SULTAN: BABA HAREMİNİN HANIM EFENDİSİ

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Hürrem Sultan'ın ömrü, oğullarından birinin tahta çıktığını görmeye yetmedi. Dolayısıyla ölene kadar İstanbul'da kalıp haremdeki en önemli rolü oynamış olsa bile valide unvanını alamadı. Sultan Süleyman'ın haremi, Hürrem'in ölümünden sonra da varlığını sürdürdü. Hürrem'den farklı olarak ne haseki, ne de sultan karısı olamayan çoktan unutulmuş eski gözde Gülfem yeniden ortaya çıktı. Bu duruma, ölümünden kısa süre önce Gülfem'in yaptırdığı caminin yanındaki mezar başında bulunan yazıt da tanıklık eder. Bu mimari anıt Üsküdar'da, Gülfem Hatun caddesinde bulunmaktadır.

Ama haremi idare eden Gülfem değildi. Bu görevi, Hürrem Sultan'ın kızı, 17 yaşındayken 35 yaşındaki Diyarbakır Beylerbeyi Rüstem Paşa'yla evlendirilen Mihrimah Sultan yerine getiriyordu.[1] Sultanın damadının kariyerinde hızla yükselmesini ve divanda Hürrem Sultan'ın nüfuzunun artmasına yol açacak bir evliliği önlemek için, Hürrem'in rakipleri, Rüstem'in cüzamlı olduğu söylentisini çıkarmışlardı. Bu yüzden, Sultan Süleyman'ın buyruğuyla, bu malumatın doğruluğunu tetkik etmesi için Rüstem'e bir hekim gönderildi. Hekim Rüstem'i muayene ederken gömleğinde bit buldu; dönemin tıbbi bilgisine göre bit, cüzamlı kimsede yaşamazdı. Böylece hekim, hastanın tamamen sağlıklı olduğu ve sultan kızıyla evliliğine hiçbir engel bulunmadığı sonucuna vardı. Rüstem de halk arasında "Kehle-i İkbal" (ikbalini bite borçlu) diye anılır oldu.[2]

Rüstem Paşa, Süleyman'ın veziri olduktan sonra divana vezir olarak girdi ve 28 Kasım 1544'te en yüksek makam olan veziriazamlığa getirildi. Şehzade Mustafa'nın 1553'te idamından sonra Sultan Süleyman, damadını bu makamdan azletti. Ama iki yıl sonra tekrar aynı göreve getirdi.

1 Alpgüvenç, *İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah*, s. 111.
2 A.g.e.

Üsküdar'daki Gülfem Hatun Camii

Rüstem, Mihrimah'la birlikte sultan sarayından uzakta, daha ziyade de Sinan tarafından yapılan Üsküdar'daki malikânesinde yaşıyordu;[3] Fransız tarihçi Robert Mantran'ın iddiasına göre, bu malikânenin 700 odası ve bir de hamamı bulunmaktaydı.[4] Ne yazık ki bu saray zamanla yıkılmıştır. Daha sonra da kurulu olduğu alan bir spor sahası haline getirilmiştir.[5] Ancak halk arasında bu bölge hâlâ Sultantepe diye bilinmektedir.

Mihrimah Sultan'ın evlilik hayatıyla ilgili pek az bilgi bulunmaktadır. Yalnız, Rüstem Paşa'nın çok kıskanç bir adam olduğunu gösteren bazı anlatılar vardır. Osmanlılarca esir edilen ve 1553'te hasta Mihrimah'ı muayeneye çağrılan İspanyol Hekim Pedro, anılarında bundan söz eder. Veziriazam Rüstem Paşa'nın hekimin hastasıyla görüşmesi sırasında kıskançlığını gizlemediği belirtilir.[6] Pedro ne yazık ki Sultan Süleyman'ın kızının dış görünüşüyle ilgili hiçbir tasvirde bulunmamıştır. Hekim, Mihrimah'ın bir çarşaf altında gizlenmiş nabzını bulup ölçtükten sonra kocası iyiden iyiye deliye döner. Pedro, Mihrimah'ın diğer elini de ken-

3 Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, 2:s. 80.
4 Mantran, *Повседневная жизнь Стамбула в эпоху Сулеймана Великолепного*, s. 57.
5 Alpgüvenç, *İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah*, s. 128-129.
6 A.g.e., s. 132-133.

Rüstem Paşa'nın bir Osmanlı minyatüründeki tasviri

disine uzatmasını isteyince Rüstem dayanamaz ve sıkıntıyla der ki: "Tamam, gidelim artık, tek eli bile yeterdi." Ancak Pedro çalışmaya devam etmek için soğukkanlılığını korur ve tekrar fısıldar: "Dilinizi çıkarır mısınız, sultanım?" Mihrimah, çarşafın altından başını ve ellerini hızla çıkarır, kocasına hoşnutsuz bir bakış attıktan sonra şöyle der: "Ne çıkar, kâfir değil mi?"[7] Sonra da dilini gösterir. Rüstem Paşa hiçbir cevap vermez. Hekim Pedro, hastaya, "Allah'ın izniyle on beş gün içinde iyileşebileceğini" bildirir, tatlı şurup şeklinde ilaçlar yazar.[8] Talihi vardır ki ilaçlar işe yarar, sultan kızı tez zamanda iyileşir.

Rüstem'in kıskançlığı anlaşılır bir şeydir; zira, Mihrimah'tan epeyce yaşlı olması bir tarafa, Avrupalı elçiler onu "kısa boylu, kırmızı ve cüzamlı gibi şiş yüzlü," diye tarif ederler[9]

Bugün hiç kimse, bu ikisinin kaç çocuğu olduğunu kesin olarak söyleyemiyor. Genellikle Mihrimah'ın üç oğlu olduğu kabul edilir. Bunlardan biri, Osman Bey,[10] 1576'da ölmüş[11] ve Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii yanına gömülmüştür. Adları bilinmeyen diğer iki oğlu da Üsküdar'da, Sinaneddin Yusuf Paşa Türbesi'nde gömülüdür.[12]

Rüstem'le Mihrimah'ın kızlarının adı ise iyi bilinir: Ayşe Hümaşah. Bu sultan Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzlu ve zengin devlet adamlarından birkaçıyla arka arkaya evlenmiştir. İlkin, Sokollu Mehmed'den sonra veziriazam olan Şemsi Ahmed Paşa'yla, onun ölümünden sonra da

7 A.g.e., s. 133.
8 A.g.e.
9 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa* (Gotta: Dritter Theil, 1855), s. 86.
10 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 67. Bir rivayete göre de Osman Bey, Rüstem'in Mihrimah'tan değil, başka bir kadından oğludur (Alpgüvenç, *İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah*, s. 125).
11 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı*, s. 190.
12 Alpgüvenç, *İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah*, s. 124.

Nişancı Feridun Bey'le evlenir. 1582'de kıyılan bu nikâh, kocanın aniden ölmesi nedeniyle bir yıl bile sürmemiştir. Ayşe Hümaşah'ın kızı, yani Mihrimah'ın torunu Saliha da Veziriazam Cigalazade Sinan Paşa'yla evlidir. Onun kızının ise I. İbrahim zamanında veziriazamlığa atanan Civankapıcıbaşı Mehmed'in anası olduğu bilinir. Mihrimah'ın kızı ve torunu, Osmanlı İmparatorluğu'nda en yüksek makamlardaki kişilerle evlenmeleri ve ayrıca Mihrimah'tan büyük miktarlarda maddi yardım almaları nedeniyle devasa bir mirasa da sahip olmuşlardı.[13]

Mihrimah, annesinin ölümünden sonra babasını desteklemeye karar vermiş, sultan hareminin idaresini üstlenmiş ve devlet işlerinde de onun danışmanı olmuştur. Örneğin, Malta'ya sefer edilmesi konusunda ısrarcı olduğu, hatta Sultan Süleyman'ın ordusu için kendi hesabından savaş gemisi inşa ettirmeye hazır olduğu da bilinir.[14]Bu dönemde Mihrimah Sultan da anası gibi Lehistan Kralı II. Zygmunt August ile yazışıyor ve hayır işleriyle meşgul oluyordu.

Yaklaşık 1540-1548 yıllarında Üsküdar'da hayır amacıyla bir külliye inşaatı başlattı ve bunun idaresini de Mimarbaşı Sinan'a verdi. Sonuçta Sinan, Üsküdar kıyısında bir cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret, darüşşifa ve kervansaray inşa etti.

Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa'nın 1561 Haziran'ında ölümünden sonra bir daha evlenmedi. O da halası Beyhan Sultan gibi (Beyhan'ın kocası Ferhad Paşa, rüşvetçilik yüzünden Sultan Süleyman tarafından idam ettirilmişti) yalnız bir dul hayatını yeğledi.[15] Sultan Süleyman'ın hareminin bulunduğu saraya taşındı ve II. Selim'in cülusuyla fiilen valide rolünü oynamaya başladı.

Bilindiği gibi Selim, korsanlara esir düştükten sonra hareme getirilen ve orada Nurbanu adını alan, aslen Venedikli asil bir aileden gelme Olivia / Cecilia Venier-Baffo ile evlenmişti. Mihrimah'ın onunla ilişkilerinin nasıl olduğu henüz bilinmemektedir. Ne var ki, Nurbanu'nun gerçek iktidarı ancak Mihrimah Sultan'ın ve sadece sekiz yıl saltanat süren kocası Selim'in ölümünden

13 Alderson, Bütün Yönleriyle Osmanli Hanedani, s. 246. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 191.
14 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 68-69.
15 A.g.e., s. 67.

Mihrimah ile Rüstem'in oğlu Osman Bey'in türbesi.

sonra ele geçirebilmiş olduğunu biliyoruz. Selim de babasının yaptığı gibi Nurbanu'ya 100 bin florin[16] hediye ettikten sonra evlenmişti. Ancak iktidarda gerçek yükselişi, oğlu III. Murad'ın cülusundan sonra olmuştur. Böylece valide unvanını almış ve bu sayede kayınvalidesi Hürrem'i bile geride bırakmıştır.

Mihrimah'a gelince, hayatının geri kalanında Mimarbaşı Sinan'ın projelendirdiği Rüstem Paşa Camii'nin tamamlanması için her şeyi yapmış, bu caminin zengin süslemeleri için de hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Bu cömertlik, kocasına olan sevgi ve saygısına tanıklık ediyor olabilir. Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra onun devasa serveti de Mihrimah'a kalmıştı. Rüstem'in malları arasında, Rumeli ve Anadolu'da 815 parça toprak, 76 değirmen, 2900 at, 1106 deve, 66 gümüş işlemeli eğer, 130 çift altın üzengi, mücevherlerle süslü 769 kılıç, 5.000 kitap (bunların 800'i işlemeli Kuran el yazmalarıydı, 32'si de değerli taşlarla süslüydü), sayısız kaftan, nakit olarak 780 bin altın ve yüz milyon civarında da akçe[17] vardı.

Bu mirası alan Mihrimah, rahmetli kocasının başlattığı bütün hayır işlerini bitirdi ve kendi giriştiği inşaatı da devam ettirdi. 1562'de, İstanbul'un yüksek bir tepesinde, Edirnekapı'nın yanında, cami, çeşme, medrese ve hamamdan müteşekkil başka bir külliye siparişi daha verdi.

Denildiğine göre Mihrimah, bu iki caminin mekân seçimini rastgele yapmamıştır. Bunlar öyle yapılmıştır ki, Mihrimah'ın doğum günü olan 21 Mart'ta (ilkbahar gündönümü) İstanbul'un her iki camiyi de gören Galata Kulesi'ne çıkılıp bakılacak olursa, Edirnekapı'daki genç bir kızın beline benzeyen ince ve zarif minarenin yanında akşamları güneş batarken, Üsküdar'daki caminin iki minaresinin arasından Osmanlı İmparatorluğu'nun

16 Eugenio Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, c. 2, 3 (Floransa, 1840), s. 97.
17 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*, s. 117.

Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii

sembolünü hatırlatan bir hilal doğar; sabahları ise bunun tam tersi olur. Bu muhtemelen büyük mimarın planladığı bir şeydir; bu sebeple de İstanbul'da, Sinan'ın Mihrimah'a devasız bir aşk duyduğu söylentileri doğmuştur.

Ancak bu, ne dönemin arşiv belgelerinde, ne de edebi eserlerde karşılık bulan bir iddia değildir. Herhalde bu güzel efsane çok sonraları uydurulmuştur. Kaldı ki evli bir erkeğin, evli bir kadın hayalini kurması büyük bir günahtır –üstelik de bu kadın sultan kızıdır. Mihrimah'ın kocası Rüstem Paşa'ya olan sadakati, Edirnekapı'daki caminin mimari bütünlüğünde gözlemlenebilir. Geleneğe göre hanedandan önde gelen kimselerin bu tür eserlerinde iki minare bulunurdu, ama Mihrimah, kocasının ölümünden sonraki yalnızlığını simgelemesi için tek bir minare istemişti.

Mihrimah Sultan daha 56 yaşını bitirmeden, 25 Ocak 1578'de ölmüş ve babasının yanına gömülmüştür. Onun haremdeki iktidarı ise böylece geleceğin sultanı III. Murad'dan başka üç kız doğuran Nurbanu'ya geçmiştir. Bu

Sokollu Mehmed Paşa'nın sandukası

kızlar da geleneğe uygun olarak önde gelen devlet adamlarıyla evlendirilmişlerdir.

Bunlardan Esmîhan Sultan 17 yaşındayken Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad devirlerinin veziriazamı Sokollu Mehmed Paşa'yla evlendirilmiştir. Sokollu'nun bu evlilik için önceki karılarından boşanması gerekmiştir.[18] Dönemin tanıklarına bakılırsa Esmîhan Sultan kısa boylu ancak akıllı, ihtiraslı ve çok çekici bir kadındır. Bu evlilikten iki çocuk doğurmuştur: İbrahim Han ve Gülruh Sultan.

Dediklerine göre kardeşi III. Murad'ın karısı Safiye ile pek dostça ilişkileri yoktu. İddialara bakılırsa Safiye,[19] 1579'da Esmîhan'ın kocası Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın öldürülmesine karışmıştı, zira sultanın sarayında sınırsız bir iktidar sahibi olmak istiyordu. Esmîhan Sultan, kocasının ölümünden sonra kendisine yeni koca adayı olarak Özdemiroğlu Osman Paşa'yı seçti, ama paşa, bu şerefe nail olmayı reddetti. Bunun üzerine, çok güzel bir kadınla evli olan Kalaylıkoz Ali Paşa'yı kocalığa istedi. Böylece Budin'de bulunan paşaya, derhal (sultan kızıyla evlenmek için şart olduğu üzere) karısından ayrılıp İstanbul'a gelmesini duyuran bir ferman gönderildi. Budin'de büyük bir patırtı koptu.[20] Paşanın karısı boşanmak istemiyordu, zira boşandıktan

18 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 69.
19 Esmîhan Sultan, kardeşi Sultan III. Murad'ın ilgisini Safiye'den çekmek için ona profesyonel dansçı ve müzisyen olan güzeller güzeli iki cariye hediye etmişti. Ama bu kızlar bile sultanı baştan çıkaramamışlardı. (Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, s. 54-55.
20 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 69.

sonra kendisini yanına almaları gerekecek yakınları için bu büyük yük teşkil edecekti. Dolayısıyla bununla da, istemese bile, kadı kararıyla eski kocası ilgilenmek zorunda kalacaktı.[21]

Ancak Budin'deki bu çalkantılar, boşanmaya engel olmadı; Kalaylıkoz Ali Paşa da 1583'te Esmîhan Sultan'la evlendi. Ama Esmîhan ertesi yıl doğumdan sonra öldü. Yeni doğmuş olan oğlu Mahmud'un hayatı da ondan elli gün sonra son buldu.[22] Her ikisi de Eyüp Sultan Mezarlığı yakınındaki Sokollu Mehmed Paşa Türbesi'ne gömüldüler.

Nurbanu ile Selim'in diğer kızları Gevherhan Sultan, çok geçmeden paşa yapılacak olan Kaptan Piyale Ağa ile evlendirildi. Üçüncü kızları Şah Sultan ise Hasan Paşa'ya verildi.[23]

Sultan Süleyman, üç torununun ilk evliliklerini 1562'de yaptırdı. Damatları, düğün masraflarının karşılığı olarak büyük servetler aldılar: Sokollu Mehmed ve Hasan Ağa 15 bin florin,[24] Piyale Paşa ise 10 bin florin.[25] Bundan başka da düğün masrafları için büyük ödemeler yapılmış ve lüks saraylar hediye edilmişti. Sokollu Mehmed, yeni karısıyla birlikte İbrahim Paşa Sarayı'nın tam karşısında, Bizans imparator sarayının[26] kalıntıları bulunan yerdeki saraya yerleşmişti. Bugün burada, 1617 yılında yaptırılan Sultan Ahmed Camii bulunmaktadır.

Ama bu devlet adamlarının sultan kızlarıyla çok uzun süre birlikte yaşaması gerekmeyecekti. Esmîhan Sultan gibi Şah Sultan da, Hasan Paşa'nın ölümünden sonra, Şehzade Mustafa'nın ölümünde tayin edici bir rol oynamış bulunan Zal Mahmud Paşa'yla evlendi. Tarihçi M. Ç. Uluçay, Selim'in, kendisini tahta taşıyan bu korkunç hizmetinden ötürü herhalde

21 Louis, *Османская Турция: Быт, религия, культура*, s. 223.
22 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 69.
23 Yüz yıl geçtikten sonra, I. İbrahim'in hükümdarlığı sırasında, ne divan vezirliğine ne de veziriazamlığa bir padişah kızıyla evlenmeyen kimsenin gelmesi artık mümkün olmayacaktı. Sultan I. İbrahim'in yetişkin kızı olmadığından, yeni doğmuş olanları bile kocaya veriyordu. Örneğin Fatma Sultan, Kaptan Yusuf Paşa'yla (Josef Marković) evlendirilmişti. Yusuf, ertesi yıl babası tarafından idam ettirilecekti. Böylece daha dört yaşında dul kalmış oluyordu. Diğer bir kızı Beyhan Sultan ise daha bebekken kocaya verilmiş, iki yaşı bitmeden de dul kalmıştı.
24 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 68.
25 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 70.
26 Finkel, *История Османской империи: Видение Османа*, s. 270.

Zal Mahmud Paşa'ya minnet duyduğunu söyler.[27] Zal Mahmud Paşa bu evlilikten sonra beşinci divan veziri makamına getirildi. Karı koca 1580'de öldüler. Eyüp Camii yakınlarında Mimar Sinan'ın projesine göre yapılan muhteşem bir türbeye gömüldüler.

Selim ve Nurbanu'nun diğer kızları Gevherhan Sultan da ilk kocasını toprağa verdikten sonra çok geçmeden Üçüncü Divan Veziri Boyalı Mehmed Paşa'yla evlendi.[28]

Nurbanu ve Selim'in dördüncü kızları Fatma Sultan'ın hayatı daha mütevazıydı. İlk ve tek kocası olan Siyavuş Paşa'nın ölümünden altı ay sonra, erken doğum yaparken o da öldü.[29]

27 Uluçay, *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar*, s. 95.
28 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 70.
29 A.g.e., s. 71. Peirce, bu hususta etraflı bir kanıt olmamasına bakarak, Fatma Sultan'ın Nurbanu'nun kızı olmadığını ileri sürer. (Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 92.)

Üçüncü Bölüm

SULTANIN ACISI VE SORUMLULUKLARI

Avrupalıların "Muhteşem" diye andıkları Sultan Süleyman fetihleriyle doğu ve batı Avrupa, yani fiilen bütün Hıristiyan dünyası için çok büyük bir tehdit olmuş ve hükümdarlığının büyük bölümünü seferlerde geçirmiştir. Dolayısıyla haremde ailesiyle çok zaman geçirmiş değildir. Tarihçi N. Sakaoğlu'nun tahminlerine göre, İstanbul'da sultan sarayına 1520'de getirilen ve 1558'e kadar, yani 38 yıl orada yaşayan Hürrem Sultan, sultan kocasıyla ancak dokuz yılı birlikte geçirebilmiştir.[1]

Süleyman bu süre boyunca on iki sefere katılmış, bunların bazıları iki yıla yakın, diğerleri de bahardan güze kadar sürmüştür. Bunun nedeni Osmanlı ordusunun genellikle kışın Osmanlı İmparatorluğu başkentine dönmesiydi. Bu nedenle Süleyman sevgili karısını on yıldan uzun bir süre görebilmiş değildir. Bu yaklaşık on yıllık süre, sultanın Edirne ve Bursa'da dinlenmek için geçirdiği zamanları da kapsar.

Sultan Süleyman hayatının son yıllarında giderek çok daha az kimseyle görüşüyor ve bacağındaki gut hastalığıyla mücadele ediyordu. Bu hastalık onu uzun bir süredir rahatsız ediyordu. Örneğin Hürrem Sultan'ın 1550 başlarında yazdığı bir mektupta "mübarek ve şerefli" bacaklarının durumunu sorduğu bilinir. Ayrıca şunu da ekliyordu: "Kulunuz Rüstem Paşa kulunuz. Şerefli bakışınızı üzerinden esirgemeyiniz."[2]

Sultan Süleyman son yıllarında hastalığın şiddetlendiği zamanlarda bacaklarında ve mafsallarında çok şiddetli ağrılar hissediyordu[3] ve bu nedenle ne yürüyebiliyor, ne de ata binebiliyordu. Bunun sonucu olarak askeri faaliyetleri de büyük ölçüde azalmıştı, bu da yeniçerilerin hoşnutsuzluğuna neden oluyordu.

Elçi Busbecq anılarında, Sultan Süleyman'ın aylardır fiziki olarak çok zayıf olduğunu, ölüme yakın göründüğünü, bacaklarında ödem ve şişler çıktığını, iştahını kaybettiğini ve şişmiş yüzünün solduğunu belirtir.

1 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 179.
2 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*, s. 185.
3 Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, 2:s. 207.

"Geçen mart ayında dört ya da beş defa bilincini kaybetti, daha sonra bir kriz daha geçirdi. Onunla ilgilenen hizmetçileri, böyle krizlerden sonra sultanın yaşayıp yaşamadığını anlayamıyor ve bu krizlerden kurtulamayacağını düşünüyorlardı. Genel görüşe göre, hekiminin hazırladığı kuvvetli ilaçlara rağmen ölmesine fazla kalmadı."[4]

Ne yazık ki Sultan Süleyman'ın çektiği bu hastalığın o zamanlar etkin bir tedavisi yoktu. Sıhhatini düzeltmek için, Uludağ'ın eteklerindeki kaplıca sularına, Bursa'ya sıkça gittiği bilinir. Bursa'ya bir kere de iyileşmeye çalışan karısı Hürrem Sultan'la birlikte gitmiştir.

Damadı Vezir Rüstem Paşa sultanı hoşnut etmek için, 1555'te Bursa'daki eski hamamı Hamam-ı Cedid adıyla yeniden yaptırmıştır.[5] Burada kaplıca suyunun sıcaklığı 90 dereceyi bulmaktadır. Bu hamam hâlâ işler durumdadır ve Mimar Sinan'ın klasik Osmanlı tarzının bir örneğini teşkil etmektedir. Bu mekân, muhteşem renkli çinileri ve yüksek kemerleriyle bilinir.

Sultan Süleyman hastalığıyla mücadele ediyor olmasına rağmen başkentte bulunduğunda, Osmanlı İmparatorluğu uyruklarının uyması gereken hukuk düzenine de bir şekil vermeye çalışıyordu. Diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi Osmanlılarda da bu düzenin temeli İslam hukukuydu. Ne var ki Osmanlıların hukuk düzenine, "altı asırlık bir süreç içinde ihtiyaç duyuldukça... gerekli değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır."[6] Bu süreçte en önemli rolü, geniş yetkilerini kullanarak hukuk düzeninde değişiklikler yapan ve kendi kanunlarını yayınlayan sultanlar oynamıştır.[7] Bu kanunların dini kanunlardan farkı, tarihçi H. İnalcık'ın ifadesiyle bunların, dini değil akılcı ilkeler üzerine kurulmuş olması ve her şeyden önce de sosyal ve idari hukuk alanında hüküm kurmasıdır.[8]

Bu yeni kanunlar zamanla devasa bir hukuk birikimi yaratmıştır. Yeni bir sultan tahta çıktığında, selefinin çıkardığı kanunları yürürlükten kaldırabilir ve kendi kanunlarını çıkarabilirdi. Dolayısıyla bunları "kanunname" adında kodeksler şeklinde birleştirme sorunu ortaya çıkıyordu.

4 Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 272.
5 A.g.e., s. 205.
6 İhsanoglu, *История османского государства, общества и цивилизации*, 1:s. 323.
7 A.g.e.
8 İnalcık, *Османська імперія: класична доба 1300–1600*, s. 80.

Bunların amacı, halkı, idarecilerin ve mahkemelerin keyfi kararlarından korumaktı. Bu tür kanunnameler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün bölgelerinde geçerliydi. Mevcut kanunların sistemleştirilmesiyle ilgili temel çalışma, ilk olarak, Konstantinopolis'in fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından yapılmıştı. İlk olarak ceza hukuku, ikinci olarak da idare hukuku kanunname haline getirilmişti. Bu kanunnameye giren bazı kanunlardan, Osmanlı İmparatorluğu'nda tahta geçmek için kardeş katlinin uygun olduğunu anlatırken söz etmiştik. Divanın nişancısı bu ilk kanunnameyle ilgili olarak, "padişahın buyruğuyla sultanın atalarının yasalarını topladığını, sultanın kendisinin de kimi eklemeler yaptığını yazmıştır."[9] Fatih'in Kanunnamesinin sonunda şöyle yazılıdır: "Devlet böyle düzenlenmiştir. Gelişmesi için benden sonra gelecek oğullarım çaba göstereler."[10]

Bu kanunnameye ilk önemli ekleme, bütün Osmanlı topraklarını kendi saltanatı altında birleştirmeyi başaran II. Bayezid tarafından yapılmıştır. Bu prensibe göre hükümdarın imparatorlukta mutlak bir egemenliği bulunmaktadır. Onun başlattığı bu işi Yavuz Selim ve sonra da, devletin ve maliyenin bütün askeri ve idari yapısını düzene sokan Sultan Süleyman devam ettirmiştir. Sultan Süleyman, fethedildikten sonra Osmanlı mülkleri arasına katıları uzak vilayetlerin askeri işlevleri ile Hıristiyanları ve yükümlülüklerini ele alan kanunları da sistemleştirmiştir.

Bu işte sultanın yardımcısı Nişancı Seydi Bey, Müftü Ali Cemali Efendi,[11] Kemalpaşazade ve yakın danışmanı Ebussuud Efendi'dir ki, bu sonuncusu daha sonra şeyhülislam olarak kanunnameye devamlı surette ilaveler ve şerhler koyacaktır. Türkler, Sultan Süleyman'a tam da bu aktif hukuk faaliyeti nedeniyle "Kanuni" derler.

9 A.g.e., s. 83.
10 A.g.e.
11 Zembilli Ali Efendi (ö. 1526) –çn.

Dördüncü Bölüm

SEFERDE ÖLÜM

Sultan Süleyman bütün sağlık problemlerine rağmen otuzuncu seferine çıkmaya karar verdi. Bu, Macaristan'a yapılan yedinci sefer olacaktı ve Zigetvar Kalesi'ni hedefliyordu. Belki bu karar bir dereceye kadar kızı Mihrimah Sultan'ın dayatmasıyla alınmıştı: Mihrimah babasını, başlıca sorumluluğu olan, kâfirlerle cihatta ordunun başında bulunma sorumluluğundan kaçınmakla suçluyordu.[1]

Hekimler sultana, böyle bir maceraya atılmaması için yalvardılar, zira bu, onun hayatına mal olabilirdi. Zigetvar yakın bir yer de değildi. Ama sultan geri adım atmadı. Dahası, 1 Mayıs 1566'da sefere çıkarken, 72 yaşında ve bacaklarında gut olduğu halde, başkentin caddelerinde ordunun başında at sırtında ilerlemeye de karar verdi. Bu tablo, İstanbul sakinlerini öyle şaşırttı ki, gözyaşları içinde sultanları için dualar ettiler.[2]

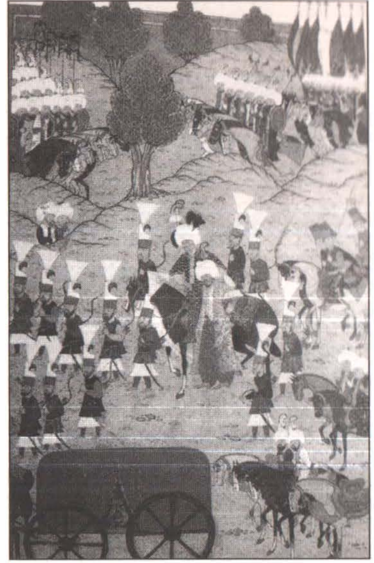
Ordu başkentten çıktıktan sonra Süleyman ağrıları şiddetlendiği için üstü açık bir tahtırevana geçmeye karar verdi. Bir ay boyunca heybetli ordusuyla birlikte Belgrad Kalesi'ne yürüdüler. Burada sultana, torunu Mehmed'in bir oğlu olduğu haberini verip onu bahtiyar ettiler.[3] Haber, Belgrad'a doğumdan 25 gün sonra gelmişti.

Süleyman Belgrad'dan sonra Zemlin malikânesinde mola verdi. Buraya çeyrek asır önce gençken de gelmişti.. O zaman burada, Yanoş Zapolya'nın karısı, Leh asıllı Isabella'yı yanında yeni doğmuş oğluyla birlikte kabul etmişti. Isabella sultandan, Macaristan tahtının oğlunun hakkı olduğunu bildirmesini rica etmeye gelmişti. Çeyrek asır sonra sultanın otağına, bir zamanlar anasının kucağında gördüğü genç Yanoş Sigismund geldi. Tanıkların anlattıklarına göre bu çok duygusal bir sahneydi. "İtaatkâr vasal Sigismund, efendisinin karşısında üç defa diz kırdı, her defasında da ayağa kalkmaya davet edildi; Süleyman'ın elini öperken ise çok sevgili bir oğluymuş gibi içtenlikle davrandı."[4]

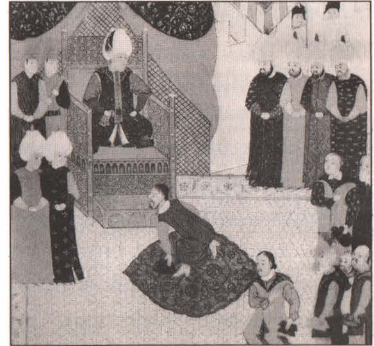
1 Finkel, *История Османской империи: Видение Османа*, s. 211.
2 Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, 2:s. 245.
3 A.g.e., 2:s. 147.
4 A. Şirokorad, *Султан Сулейман Великолепный и его империя* (Moskova: Агоритм, 2013), s. 248.

Sultan Süleyman kısa bir süre dinlendikten sonra 5 Ağustos 1566'da ordusuyla birlikte Zigetvar'a doğru hareket etti. Neredeyse hiç dinlenmeden, iki günlük yolu bir günde geçtiler. Bu, kendini kötü hisseden sultanı çok öfkelendirdi. Bu yüzden sultanın hareketlerinden ve rahatından sorumlu levazım subayının idam edilmesini bile buyurdu. Ama Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa, sultanı, düşmanlarına kendisini çok iyi hissettiğini, hiçbir şeyden kaygı duymadığını ve zorlu bir muharebeye de hazır olduğunu göstermesi için bu idamı yaptırmaması hususunda ikna etti. Ama öfkesini bastıramayan Süleyman bunun üzerine levazım subayını değilse de Budin valisini idam etmelerini buyurdu.[5]

Kuşatmanın örgütlenmesiyle ilgili bütün meseleler çözüldükten sonra Osmanlıların Zigetvar Kuşatması başladı. Ne var ki Kont Miklós Zrínyi ciddi bir direniş gösterdi. Osmanlı ordusu şehri almasına rağmen kaleye giremedi. Bu cesaretten çok etkilenen sultan, Zrínyi'yi Osmanlı ordusunda bütün Hırvatların hükümdarı yapma vaadiyle aklını çelip yola getirme düşüncesiyle, kalenin teslim edilmesi için çok cömert şartlar ileri sürdü. An-

Bir minyatürde Sultan Süleyman, Zigetvar Seferi sırasında Sokollu Mehmed Paşa'nın yardımıyla eyerine oturuyor

Bir minyatüre göre Sultan Süleyman'la Yanoş Sigismund'un karşılaşması.

5 Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 273.

Zigetvar Kuşatması

cak beriki, sultana hizmet etmektense ölmek daha iyidir diyerek bu teklifi reddetti.

Bu sözler ihtiyar Süleyman'ı kızdırdı. Kalenin ne pahasına olursa olsun alınmasını buyurdu. Osmanlı lağımcıları iki hafta boyunca kalenin kalın surlarının altına mayınlar yerleştirdiler ve 5 Eylül 1566'da hepsini birden patlattılar; böylece surlarda, savunulması mümkün olmayan büyük bir gedik oluştu. Osmanlı ordusu çoktandır beklediği zafere erişmişti.

Ama sultanın ömrü, bunu görmeye yetmeyecekti. Otağında inme veya kalp krizi geçirerek ölmüş, zaferi görememişti. Yalnız ölmeden birkaç saat önce şunları söylemişti: "Büyük zafer kösü hâlâ dövülmedi."[6]

Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa, kazandığı zaferle maneviyatı yükselen ordunun moralini bozmamak için ilkin Süleyman'ın öldüğünü

6 A.g.e., s. 274.

gizledi. Sultanın ortalarda görünmemesini, hastalığının şiddetlendiği, bu yüzden otağından çıkamadığı şeklinde açıkladı. Hekimlere de sultanın vücudunu mumyalamalarını buyurdu. Hekimler bu amaçla sultanın yüreğini ve iç organlarını çıkardılar ve otağın içine gömdüler,[7] mumyalanmış vücudunu ise muhafızlar eşliğinde İstanbul'a göndermeye karar verdiler.

Anlatılanlara göre, sultanın öldüğünü gizlemek için hekimlerden birini de idam etmek gerekmişti. Hatta divan bile, sanki hükümdar sağmış ve buyruklarını vermeye devam ediyormuş gibi toplanmıştı. Böylece yeniçerilerden hiçbiri, sultanın hayatta olmadığından şüphelenmemişti.

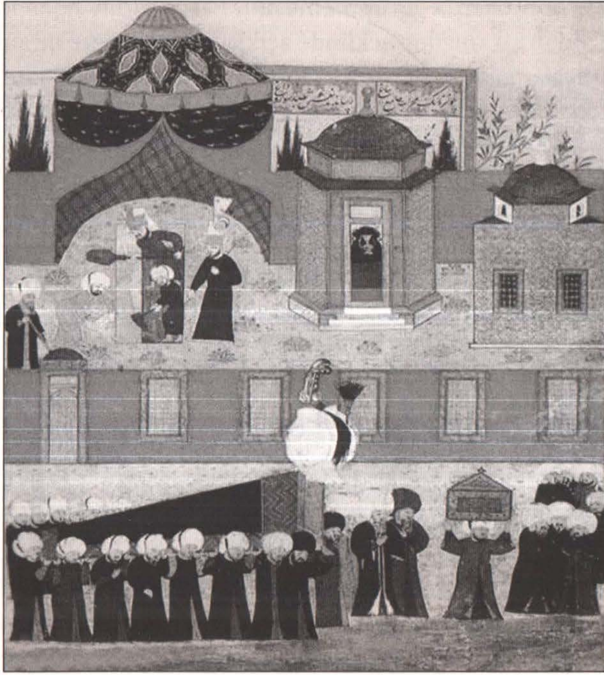
İstanbul'a dönüş yolunda Süleyman rolünü, sultanın tahtırevanında oturan bir içoğlan oynadı. Bu tahtırevana eşlik eden, Vakanüvis Mustafa Efendi'ye göre, bu içoğlan Süleyman'a ikizi kadar benziyordu: yüzü çok solgundu, burnu kemerliydi, sakalı pırıl pırıldı ve boynu da sarılıydı, yani görünüşüne bakıldığında hasta olduğu anlaşılıyordu.[8] Bu yüzden ordu, onun Süleyman olduğundan kuşkulanmadı.

Ancak Sokollu Mehmed Paşa, "manevi oğlu" Şehzade Selim'in cülus etmek için sancağından Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine geldiği haberini alınca orduya Sultan Süleyman'ın ölümünü bildirdi.

Bu trajik haberin yeniçerileri nasıl etkilediğini Lord Kinross şöyle anlatır: "Ordugâhı bir anda, Süleyman'ın otağının çevresinde dönen müezzinlerin sela sesleri kapladı. Bu seslerle sultanın öldüğü haberini alan askerler ağıtlar yakarak gruplar halinde toplandılar. Şafak vakti Sokollu askerlerin önünde dolaştı ve onlara asker dostu padişahlarının şimdi biricik Allah'ın yanında dinlenmekte olduğunu bildirdi. Sultanın İslam adına yaptığı büyük işleri hatırlattı ve onlardan Süleyman'ın anısına saygılarını ağlayarak değil, şimdi babasının yerine hükümdarlık etmekte olan oğlu Selim'e, kanunların gerektirdiği gibi itaat ederek göstermeye çağırdı."[9]

Ordu, veziriazamın bu sözlerinden sonra, savaşlarda at sırtında otuz yıldan uzun bir süre geçirmiş ve bir Osmanlı hükümdarına yaraştığı gibi sefer sırasında ölmüş sultanın bedenine eşlik ederek askeri düzende yürümeye başladı.

7 Uğurluel, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*, 2:s. 249.
8 Finkel, *История Османской империи: Видение Османа*, s. 212.
9 Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 275.

Bir minyatüre göre Sultan Süleyman'ın defnedilmesi

Süleyman İstanbul'da, sevgili karısı Hürrem'in türbesinin hemen yanında kendisi için yapılan türbeye gömüldü.[10] Sultanın türbesi sekiz kenarlı bir kubbenin altındadır, her kenarında Allah'ın, Muhammed'in ve altı imamın isimleri bulunan panolar yer alır. Sultanın mezarı içeride mermer sütunların arasında kapalı bir galerinin ortasındadır. Sütunların üzerinde sivri bir kubbe yerleştirilmiştir. Mezarların çevresinde işlemeli ceviz ağacından, incilerle kaplı parmaklıklar vardır. Türbenin muhteşem kubbesini içeriden dört porfir sütun taşır. Sandukaların iki tarafında büyük şamdanlar bulunur. Sultan Süleyman'ın sandukasının etrafında, özel rahlelerin üze-

10 Süleyman'ın cenazesi için çok büyük bir kalabalık, neredeyse şehrin bütün yetişkin ahalisi toplanmıştı.

rinde tomar halinde eski Kuran sayfaları ve Mekke'deki kutsal yerlerin kabartma bir haritası bulunmaktadır.

Cenaze merasiminin nasıl yapıldığını da Osmanlı minyatürleri "anlatır." Zigetvar'da iç organların gömülü olduğu yerde 1664'te IV. Mehmed tarafından bir türbe yaptırılmıştır. Bu türbenin etrafında bir de Türbek adlı Türk kolonisi kurulmuştur. Başlangıçta burada bir cami, dervişhane ve garnizon için de bir kışla bulunmaktaydı. Sonra bir medrese, çayhane ve Kanuni Süleyman'ın yüreğinin gömüldüğü yeri görmeye gelenler için bir de kervansaray yaptırıldı.

Avusturya ordusunun Osmanlıları dağıtmasından ve Macaristan topraklarından çıkarmasından sonra, 1680'li yıllarda bu Türbek kolonisi de yıkıldı. İzleri zamanla kayboldu. Macarlar arasında Süleyman'ın yüreğinin gömülü olduğu yerde bir Katolik tapınağı yapıldığı şeklinde bir efsane anlatılır. Çokları, bunun Tubecq Kilisesi olduğunu düşünür. Gerçekten de burada böyle bir tabela asılıdır ama bu, ancak 1916'da, bu cemaatin rahibi tarafından asılmıştır.

Son dönemlerde Macar bilim adamları Türk meslektaşlarıyla birlikte Zigetvar çevresinde kazılara giriştiler ve 2013'te, Türbek'in olduğu yeri buldular. Bugün bu bölgede bostanlar ve bağlar bulunmaktadır.

Arkeologların bulguları arasında, bu şehrin epey müreffeh olduğuna tanıklık eden Çin porselenleri ve İran çinileri parçaları vardır. Arkeologlardan Norbert Pap'ın görüşüne göre bu tür buluntulara nadiren rastlanılır. Zira Osmanlılar, fethettikleri yerlerde yeni şehirler inşa etmeyi değil de, mevcut olanlara yerleşmeyi tercih ederlerdi. Türbek bir istisnadır, zira burası, büyük sultanın yüreğinin gömülü olduğu yerin çevresinde kurulmuş kendine has ideolojik ve kültürel bir merkezdir.[11]

2014'ün Mayıs ayında arkeologlar, Süleyman'ın iç organlarının nereye gömüldüğünü bulduklarını açıkladılar. Bunun bilgileri, Sokollu Mehmed Paşa Vakfiyesinde yazılıydı. Buna göre sultanın yüreği, Zigetvar'daki Kanuni Camii'nin bahçesine gömülüydü.[12] Bu keşfe eski haritalar da yardım etmişti. 1689 tarihli bir haritada sözü edilen yer gösterilmişti.

Arkeologlar bu keşfin ayrıntılarını henüz yayınlamadılar. Sultanın yüreğinin gömüldüğü yer tam olarak kazılardan sonra belirlenecek.

11 N. Тогр, 3В поисках сердца султана Сулеймана Великолепного" (BBC Ukrayna, 02 Eylül 2013).
12 "Kanuni'nin Kalbi Bulundu!," *Akşam Gazetesi*, y.y., http://www.aksam.com.tr/guncel/kanuni-nin-kalbi-bulundu/haber-306246.

Sultan Süleyman türbesi

İstanbullu tarihçiler ayrıca, Sultan Süleyman'ın kız kardeşlerinden biri olan, valide Ayşe Hafsa Sultan'ın kızı Şah-ı Huban Sultan'ın mezar yerinin de keşfedildiğini rapor ettiler. Şah-ı Huban Sultan, Veziriazam Lütfi Paşa'dan boşandıktan sonra[13] tekrar evlenmemiş, kendini hayır işlerine vermişti. Uzun zaman, Yavuz Sultan Selim Camii'ndeki annesinin mezarında onunla birlikte gömülü olduğu sanılmakla birlikte, 2013'te yapılan kazılarda türbenin yanında gömülü olduğu tespit edilmiştir.

Ayşe Hafsa Sultan türbesi de restore edilmiştir. İlkin 1894'te, depremde yıkıldıktan sonra yeniden yapılmıştır. Yeni restorasyon çalışmaları sırasında Ayşe Hafsa Sultan'ın tek başına yattığı ortaya çıkmıştır ki, bu nadir görülen bir durumdur. Zira oğlu Sultan Süleyman bile türbesinde kızı Mihrimah, II. Ahmed, II. Süleyman, II. Ahmed'in hasekisi Rabiya Sultan, II. Süleyman'ın annesi Saliha Dilaşub Sultan ve III. Ahmed'in kızı Asiye Sultan'la birlikte yatmaktadır. Üstelik Osmanlı hanedanının bu üyeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun görece geç bir döneminde gömülmüşlerdir.

13 Lütfi Paşa'nın veziriazamlığı sırasında fuhuşla aktif bir şekilde mücadele ettiği bilinir. Şah-ı Huban Sultan'ın kocasıyla ilişkilerine son noktayı koyan olay, kocasının ele geçirdiği bir fahişenin üreme organlarını dağlama kararı vermesiydi ki, bu barbarca cezalandırma için kadının bile onayı alınmamıştı. Bu dönemde sultan bile şeyhülislamın rızasını almadan idam kararı veremezdi. Bu nedenle Şah-ı Huban Sultan, boşanmakla tehdit ederek, kocasından bu korkunç hareketinin izahını yapmasını istemiştir. Şah-ı Huban Sultan'ın bunun için üç defa "boş ol" demesi yeterliydi; bu durumda nikâh geçersiz sayılır ve kocasının kariyeri de olumsuz etkilenirdi. Ancak Lütfi Paşa karısının bu tehdidine dayanamamış ve ona elini kaldırmıştır. Bu, hanımı çok şaşırtmış ve Sultan Süleyman'ı haberdar etmiştir. Bunun arkasından Lütfi Paşa sadece damatlık statüsünü kaybetmekle kalmamış, veziriazamlıktan da azledilmiştir. Arkasından Edirne'deki çiftliğine sürgün edilmiştir.

Beşinci Ayrım
Ölümsüzleşme

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBİYATTA VE SANATTA HÜRREM – ROKSOLANA

Seçkin kadınlar açısından 15. yüzyıl çok zengindir. Bunlardan biri, İngiliz Kralı VIII. Henry'nin karısı, İngilizlerin dini görüşlerini Katoliklikten Protestanlığa değiştirmelerini desteklemiş olan Anna Boleyn'dir. Onun zamanından beri Büyük Britanya'nın en güçlü kilisesi Protestan kilisesidir. Ne var ki kader, bu kadının yüzüne, Hürrem Sultan'dan daha az gülmüş, kralı aldattığı iftirasıyla başı kesilmiştir.

Fransa'daki Catherine de Médicis'nin şöhreti de daha az değildi: 1533'te 14 yaşındayken, Kral I. François ile Bretagne Düşesi Claude'un ikinci oğlu Prens Henri de Valois ile evlendi. Henri hükümdarlığı sırasında Catherine'in devlet işlerine karışmasına izin vermedi ve onun yerine, üzerinde büyük bir nüfuz sahibi olan metresi Diane de Poitiers ile yaşadı. Ama Henri'nin ölümü, dul kraliçeyi, 15 yaşındaki oğlu Kral François'nın anası olarak siyasi arenaya çıkardı. François 1560'ta ölünce Catherine bu defa on yaşındaki oğlu IX. Charles'ın naibi oldu. Charles 1574'te öldükten sonra da üçüncü oğlu III. Henri'nin hükümdarlığı sırasında nüfuzunu korudu. Henri, anasının öğütleri olmaksızın hareket etmeye ancak ana kraliçenin hayatının son aylarında yeltenebildi.

Bu yüzyılın ünlü kadınları arasında Lehistan Kralı I. Zygmunt Stary'nin kızı Leh-Litvanya Prensesi Isabella da var: 1539'da Yanoş Zapolya ile evlenerek Macaristan kraliçesi oldu. Isabella, Sultan Süleyman'ın desteğiyle hükümdarlık yapan bir sonraki Kral Yanoş Sigismund'un da anasıdır. Denildiğine göre Hürrem Sultan, Osmanlılar tarafından esir alınan Macarların serbest bırakılması konusunda Isabella ile yazışmıştır; Isabella ayrıca Şah Tahmasb'ın kız kardeşi Beygüm'ün mektuplarına da cevap göndermişti.

Avrupa kraliyet saraylarındaki bütün bu kadınlar özgür, zengin aristokratlardı. Peki Sultan Süleyman'ın karısı Hürrem kimdi? Baba evinden kaçırılmış bir köle, bir Ortodoks papazının kızı. Leh elçileri, bu durumla alay etmeye yelteniyorlardı. Ancak Hürrem'in dünyadaki en güçlü Müslü-

man ülkenin haremine girdikten sonra sahip olduğu iktidar, sayısız Fransız, İtalyan, İngiliz, Alman, Leh ve Ukraynalı yazarın hayal güçlerini harekete geçirmişti.

Daha 16. yüzyılda ve Hürrem hayattayken Fransız edebiyatı ilk değerli trajedisine sahip olmuştu bile: Gabriel Bounin'in "La Soltane" ile Jacques Yver'in bir novellası. Bu ikisi, ünlü tarihçi ve diplomat Yuriy Koçubey'in sözleriyle, "daha sonraki 'oryantalist' eserlerin yolunu açmışlardı."[1] Bu tür eserler arasında en popüleri, 1620'de Prospero Bonarelli'nin "Solimano" adlı eseri olacaktı. Bu eserin konusu, kahramanı olan kadının şaşırtıcı kaderi ve üvey oğlunun katlidir. Bu eserde "... entrikacı Roksolana, ideal bir monark olan Süleyman ve onun öz oğlu, üvey anası yüzünden öldürülen Mustafa'nın karşısına konulur. Bu anlamda Roksolana da, Lady Macbeth, Catherine de Médicis vb. türünden tipik bir kötü kadın olarak karşımıza çıkar. Bu anlatım geleneği, ortaçağ kilisesinin yerleştirdiği (kadınlara karşı patolojik bir nefret anlamına gelen) mizoginizm ile örtüşür."[2]

Ukrayna kökenli Amerikalı tarihçi Galina Yermolenko, Bonarelli'nin eserinde Mustafa'yla İran şahının kızı arasındaki romantik aşkın da önemli rol oynadığına dikkat çeker.[3] Veziriazam Rüstem Paşa bu aşkı, Mustafa'nın Tahmasb'a gönderdiği mektuptan anlar. Süleyman'ın, büyük oğlunu idam etme kararı almasındaki tayin edici faktör budur. Böylece son derece mantıklı bir soru ortaya çıkar: peki bundan Roksolana'ya neydi? Buna rağmen 17. yüzyılın Fransız dramaturglarının çoğu –J. Mairet, Ch. V. D'Alibray,[4] Demer, Jacquelin de eserlerinde Bonarelli'nin anlattığı bu aşk hikâyesini esas almaya devam ederler.

İngiltere'de, Fulke Greville Brooke'un "Mustapha" adlı eserinde Roksolana olayların merkezinde bulunmaktadır. Bu eserde Roksolana'nın

1 Y. Koçubey, "Роксолана: доля, образ, символ," içinde *Роксоляна* (Harkov: Клуб сімейного дозвілля, 2013), s. 8-9.

2 O. Dennenci, "Трансформації сюжетів та образів у художній літературі (на матеріалі творів про Роксолану)" (Filoloji yüksek tezi, Taras Şevçenko Kiev Ulusal Üniversitesi Filoloji Enstitüsü, 2005), s. 6.

3 Yermolenko, *Roxolana in European Literature, History and Culture*, s. 198.

4 "Büyük Süleyman" piyesi, yazarın "Komedi ve Trajediler" adlı derlemelerinden birinde bulunmaktadır. Bu derleme 1631'de yazarın adı anılmadan basılmıştır (kapak sayfasında yalnızca, eseri Charles V. D'Alibray'in yazdığına dair el yazısı bir not bulunmaktadır). Bu kitap, Vorontsov aile kütüphanesinde, Vorontsov 6940 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

olumsuz yanları daha da keskin çizilmiştir, örneğin üvey kardeşinin hayatını kurtarmak isteyen kendi kızını bile öldürür. Roger Boyle Earl of Orrey'nin "Mustapha, son of Solyman the Magnificent" adlı eserindeyse ana tema, iki kardeşin, Mustafa'yla Cihangir'in dostluğudur; üstelik bunlar sadece taht mücadelesinde rakipler olarak görünmemekle kalmaz, ikisi de Macaristan Kraliçesi Isabella'nın kalbini kazanmışlardır. Kardeşlerin dostluğu teması çok geçmeden M. F. Belin, S.R.N. Chamfort, D. Mallet ve J.S.B. de Maisonneuve'ün eserlerinde de baş yere oturacaktır.

Ukraynalı besteci Denis Siçinskiy

Ertesi yüzyıl, Avrupalıların Roksolana'nın rolünü abarttıklarına tanık olacaktır. Örneğin Tommaso Campanella "Güneş Şehri" adlı ütopyasında Avrupa'da 16.-17. yüzyıllardaki "kadınlar hükümdarlığının" olumlu sonuçlarını anar. Buna rağmen Roksolana hakkındaki görüşler pek değişmemiştir: "Roksolana bir kötü kadın tipolojisidir; bu imge ancak, örneğin çocuklarını savunmak gibi bir motivasyonu ileri sürmekle değiştirilebilir."[5]

18. ve 19. yüzyıllarda da Roksolana'ya ilgi azalmadı. Adı özellikle Fransızlar arasında popülerliğini korudu. İsmi, kısaltılmış formda "Roxana" şeklinde, Jean-Baptist Racine'den başka "Paris Mektupları"nda Charles-Louis de Montesquieu ve "Cyrano de Bergerac"ta Edmond Eugène Alexis Rostand tarafından da kullanıldı. Lvov kökenli ünlü Avusturyalı-Alman yazar Leopold von Sacher-Masoch'un "Galiçya Hikâyeleri"nde de Roksolana anılır. Von Sacher-Masoch şöyle yazar: "Galiçyalı bir papazın kızıydı bu, Racine'in *Bayezit*'te resmettiği Roksolana, Muhteşem Süleyman'ı kölesi yapan ve onun

5 Dermenci, "Трансформації сюжетів та образів у художній літературі (на матеріалі творів про Роксолану)," s. 5.

karılığına yükselen Slav kızıydı."[6] Yazarın "Şeytani Kadınlar" adlı eserinde de Roksolana, baştan çıkarıcı ve despot ruhlu bir kadın olarak gösterilir.

Yazarlar arasında bu sultan karısının popülaritesinde yeni bir yükseliş de 20. yüzyılda gerçekleşti. Johannes Tralow, Hortitsa'daki Kazakların hayatlarından canlı tasvirlerin olduğu *Roxolana* adlı romanında geleceğin sultan karısının çocukluk yıllarını anlatır. Catherine Clément, *La Sultane*'da Roksolana'dan başka Veziriazam İbrahim'e de büyük önem verir. Colin Falconer da *The Sultan's Harem*'de, Roksolana'yla ilgili erken dönem Avrupa sanat eserleri geleneğini takip ederek onu kurnaz, fesat bir kadın olarak gösterir; buna göre Hürrem, sadece etrafında bulunanlara değil, hayatının son günlerinde ölümü bekleyen yaşlı bir kadınken Sultan Süleyman'a bile haremdeki muhtaç hayatından dolayı kin besleyen Kırımlı bir prensestir. Yazar bu hikâyeyi kendine has erotik ve ilkel bir tarzda anlatır.

Bu eserleri, doğunun egzotizmine yapılan vurgu, Osmanlı sultanları için sıra dışı bir olgu olan Sultan Süleyman'ın tekeşli evliliği meselesi ve (yukarıda anılan yazarlara bakılırsa haremdeki şaşırtıcı yükselişi, İbrahim Paşa, Mahidevran ve Şehzade Mustafa'ya karşı entrikalarıyla bilinen) Hürrem'le sultanın tutkulu ilişkisi birleştirir.

Roksolana imgesi, batılı komşularımız Polonyalılarda da popülerdir. Samuel Twardowski'nin Roksolana'ya karşı önyargılı ve cinsiyetçi yaklaşımını gizlemeyen "Krzysztof Zbaraskiego'nun Elçiliği" adlı şiirine, kitabın başında değinmiştik. Ondan başka Józef Zimorowicz de "Roksolana'lar, Rus Beyleri" adlı lirik bir eser yazmıştır. Avusturyalı oryantalist Joseph von Hammer-Purgstall da *Histoire de l'Empire ottoman* adlı büyük eserinde Roksolana'ya önemli yer ayırmıştır. Amerikalı, Ukrayna kökenli tarihçi Irena Knysh'ın sözleriyle, Polonyalı yazar, tarihi gerçekleri görmezden gelerek Roksolana'yı Polonyalı saymıştır.[7] Bu mit, yazar Stanisław Rzewuski tarafından iyice büyütülmüştür: kendisi sözüm ona "Polonyalı" bir sultan karısının biyografisini yazmıştır, buna göre gerçek adı Aleksandra Lisovskaya, doğum yeri de Lehistan Krallığı'na ait olan Rohatyn'dir.

6 Leopold von Sacher-Masoch, "Жіночі образки з Галиччини," *Всесвіт*, sayı 3 (1994): s. 148.
7 Irena Knysh, "Императорская карьера Анастасии Лисовской," içinde *Роксолана — королева османской империи*, ed. L. Hlyobas (Moskova: Алгоритм, 2014), s. 236.

N. Kodallı'nın *Hürrem Sultan* operasından bir sahne, İstanbul

Roksolana Polonyalı edebiyatçıların tasvirlerine bakılırsa güzeller güzeli bir aristokrattır; cazibesi ve akıllılığı sayesinde kudretli sultanın yanında yükselmiş ve Leh Devleti'ne Osmanlılarla barış yapmasında yardımcı olmuştur.

Türk edebiyatında ise Osmanlı İmparatorluğu tarihine gösterilen ilgi Tanzimat'la (1839) birlikte başlar. Osmanlı İmparatorluğu tarihiyle ilgili eserler (Hayrullah Efendi, Ahmed Vefik Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal) ancak o zaman gün yüzüne çıkmaya başlamıştır.

Türk edebiyatçıları, Hürrem'in kişiliğiyle, ancak Batı geleneğinin belli bir etkisi altında ilgilenmeye başlamışlardır. Tarih çalışmalarında onun hayatı ve faaliyetleri ise esas itibariyle geleneksel Türkolojinin ve tarihyazımının, keza oryantalist bir kadın anlayışının çerçevesi içinde kalmıştır. (S. Durukan, M. Ç. Uluçay, A. Akgündüz, A. R. Altınay, R. Samarciç, vb.)[8]

Roksolana ile ilgili ilk Türkçe roman olan *Hürrem Sultan* Turhan Tan tarafından 1937'de yazılmıştır. Roksolana bu romanda güzel, çok akıllı,

8 I. V. Pruşkovska, "Художня рецепція образу Роксолани у сучасній турецькій драматургії -- Літературознавчі студії," *Bun.* 39, sayı 2 (2013): s. 333.

kurnaz ve kendisine âşık olan kocası sultanın eylemlerinde etkili entrikacı bir kadın olarak tasvir edilmiştir.[9]

Türk kültüründe Roksolana'ya yönelik yeni bir ilgi dalgası, esas itibariyle dramaturji alanında ortaya çıkmıştır. 1959'da Türk dramaturg Orhan Asena'nın kaleminden *Hürrem Sultan* piyesi, 1976'da Nevit Kodallı'nın aynı adlı operası, 1997'de Turan Oflazoğlu'nun *Kanuni Süleyman* adlı tarihi draması, 2001'de de Özen Yula'nın yarı otobiyografik piyesi *Gayri Resmi Hürrem* yayınlanmıştır.

Turan Oflazoğlu'nun iki perdelik tarihi dramasında olaylar, Roksolana'nın hayatındaki, Şehzade Mustafa'yı öldürtmeyi planladığı dönemi kapsıyor. Bu piyeste, çocuklarını korumaya çalışan anne imgesiyle olguların ve psikolojik analizlerin unsurları da var. Ne var ki yazar, Sultan Süleyman'ın karısının davranışlarına duyduğu antipatiyi gizlemiyor.

Özen Yula'nın *Gayri Resmi Hürrem* piyesi, "zaman ve mekân parametrelerinin deforme edildiği, çağrışımlara dayalı ilişkilerin hâkim olduğu" 'açık' bir drama.[10] Bu eserin ilk perdesine, yaşlı kocası Sultan Süleyman'ın ülkesi için kaygı duyan, kendi de yaşlanmış Hürrem Sultan'la, memleketlisi Mihal'i seven ve yurdunu özleyen 17 yaşındaki Roksolana'nın diyaloğu damgasını vuruyor. İkinci perdede ise, birinci perdedeki bütün olayların aslında I. Ahmed'in anası Handan Sultan için sarayda cariyelerin sergilediği bir küçük piyes olduğu ortaya çıkıyor.

Bu yarı otobiyografik piyeste Hürrem'in hayatındaki olaylar tarihi hakikatlere uygun alınmış olsa da, kronolojik akış tahrip ediliyor. Buna rağmen bu, yazarın tarihi bir figür olarak Hürrem'e yaklaşımı ve onu psikolojik olarak işlemesi ilgi çekici.

Roksolana hakkındaki eserler Ukrayna edebiyatında geleneksel olarak çok zengindir. Hiç yaşamamış bir Anastasiya Lisovskaya'yı işleyen ilk dönem eserler arasında Gnat Akimoviç'in 1864'te yazılmış piyesi de bulunmaktadır. Bu eser ilk olarak 1865'te Lvov'da sahneye konmuş ve 1869'da

9 Dermenci, "Трансформації сюжетів та образів у художній літературі (на матеріалі творів про Роксолану)," s. 8.

10 Pruşkovska, "Художня рецепція образу Роксолани у сучасній турецькій драматургії -- Літературознавчі студії," s. 336.

"Ъ. Ь. Ь." mahlasıyla yayınlanmıştır.[11] G. Akimoviç Roksolana'nın hikâyesini 16. yüzyılda Ukrayna'daki toplumsal hayat fonuna, bilhassa da Ortodokslarla Katolikler arasındaki mücadelelerin üzerine yerleştirmiştir. İlk olarak Lisovskiy ailesi resmedilir, sonra da onun yeğeni, Anastasiya Lisovskaya'nın kalbini kazanmaya uğraşan Voyvoda Ernst Tınskiy.

Ukraynalı yazarların ilk dönem eserleri arasında, "Kayıp Ev" başlıklı bölümde kendisinden söz ettiğimiz tarihçi ve kâşif Mihail Orlovskiy'in "Roksolana, ya da Anastasiya Lisovskaya" adlı (1882) bir romanı da vardır.

Roksolana ile ilgili, yazarın ele aldığı konuyu Avrupalıların geleneksel yorumlarına uygun olarak ele aldığı ilk eser Osip Nazaruk'un aynı adlı tarihi romanıdır. Yazar bu roman üzerinde 1918'den 1926'ya kadar çalışmış, sonra da iki yıl daha işlemiştir. "Roksolana – Halife, Padişah, Fatih ve Kanuni Muhteşem Süleyman'ın Kadını" adlı bu roman 1930'da Lvov'da *Novaya Zarya* gazetesinde tefrika edilmiştir. Roman, çağdaş Ukrayna'da ilk olarak, yazar, redaktör ve araştırmacı Bogdan Melniçuk'un kapsamlı bir önsözüyle birlikte, 1990 sonunda Ternopil'de ve on bin baskıyla yayınlanmıştır. O zamandan beri de yeni baskıları çıkmaktadır. Bu eser, Olga Sumskaya'nın başrolünde oynadığı Ukrayna televizyon dizisi "Roksolana"ya da temel teşkil etmiştir.

Gene Ternopil'de, Anton Lototskiy'in 16. yüzyıldan kalma tarihi anlatısı "Roksolana" da 1991'de çocuklara yönelik olarak yayınlanmıştır. Bu eser ilk olarak 1936'da Lvov'lu "Mir Rebyonka" (Çocuk Dünyası) yayınevi tarafından yayınlanmıştı.

Bu iki yazar da Sovyet döneminde ideolojik nedenlerle yasaklanmıştı ve eserleri özel kütüphanelerin özel koleksiyonlarında saklanıyordu.

Ukraynalı yazarlar Lyubov Zabaşta, Yuriy Kolesniçenko, Sergey Plaçinda, Nikolay Lazorskiy, Mihail Orlıç'ın eserleri de bilinir. Bu eserlerde güzel ve akıllı Ukraynalı Roksolana'nın Tatarlar tarafından esir alındıktan sonra sultan karısı olduğu anlatılır. Bu metinlerde Ukrayna folkloru da etkin biçimde kullanılmıştır. Lyubov Zabaşta'nın şiirini motif olarak alan bir müzikal de, 1972'de İ. Frank Müzikal-Dramatik Tiyatrosunda "Roksolana" adıyla (Yönetmen V. Smolyak) sahneye konmuştur.

11 V Şevçuk, Із вершин та низин: Книжка цікавих фактів із історії української літератури (Kiev: *Дніпро*, 1990), s. 424-425.

20. yüzyılın en popüler romanı, ünlü Ukraynalı edebiyatçı Pavel Zagrebelniy'in *Roxolana* adlı eseridir. Bu eserin Türkçe çevirisi de bulunmaktadır.[12] Roman, sadece folklor malzemelerine, halk geleneklerine değil, tarihi belgelere, olgulara ve Hürrem'in Sultan Süleyman'a yazdığı mektuplara da dayanmaktadır. Yazar, eserine doğu tadını batı Avrupalı yazarların yaptığı gibi haremin egzotik karakterini ve dekorunu işlemek suretiyle değil, ünlü Arap, Fars şairleri ve bilgelerinin eserleri yardımıyla katmıştır.

Yuriy Koçubey'in görüşüne göre, Pavel Zagrebelniy'in *Roxolana*'sı "profesyonel bir edebiyatçının hünerli kaleminden çıkma en temel, iyi kurgulanmış eserdir; dolayısıyla okurlar arasında büyük ilgi görmesi şaşırtıcı değildir."[13] Romanın temeline, bir yandan yurdunu özleyen, diğer yandan da sultanı seven ve yabancı ülkede kadınsı bir mutluluğa hasret olan Roksolana'nın psikolojik draması ve imgesi yerleştirilmiştir.

Bu roman, bir başka Pavel Zagrebelniy tarafından (T. Şevçenko Ternopil Eyalet Müzikal-Dramatik Tiyatrosu baş yönetmeni) G. Bodıkin'in dramaturjisinden sonra aynı adla sahneye konmuştur. Oyun on yıldan fazla repertuvarda kalmış ve izleyicilerin büyük ilgisini kazanmıştır. 1988'de Dnyepropetrovskiy T. Şevçenko Eyalet Müzikal-Dramatik Tiyatrosu tarafından yeniden sahneye konmuştur.

Ukraynalı yazarların eserlerinin hepsindeki ortak yan, çektiği bütün çilelere rağmen Ukraynalı ruhunu ve zihniyetini koruyan, yurduna yardım etmeye çalışan, bu yüzden de Kırım Tatarlarının akınlarından ve Polonya zulmünden ülkesini sakınmak için her tür çabayı gösteren Roksolana'nın yurtseverliğidir.

Geleneksel Roksolana imgesinden uzaklaşan ilk eser, Yuriy Vinniçuk'un "Harem Hayatı" adlı postmodern romanı olmuştur. Belki de ilk defa bu romanda cinsel hayatın tasviriyle ilgili tabu yıkılmıştır. Bu eserin, Roksolana'nın aydınlık imgesine geleneksel yaklaşım yanlılarının çok küçültücü eleştirilerini alması belki de bundandır; bu, Türkolog Ömer Dermenci'nin görüşüne göre "Ukraynalı okurların posmodernist dekanonizasyona hazır olmadığına" tanıklık etmektedir.[14]

12 Zagrebelniy'in romanını Türkçeye Ömer Dermenci çevirmiştir.

13 Koçubey, "Роксолана: доля, образ, символ," s. 17.

14 Dermenci, "Трансформації сюжетів та образів у художній літературі (на матеріалі творів про

Bu eserler arasında en tazesi, 21. yüzyılda yazılmış olan, Timur ve Yelena Litovçenko'nun tarihi macera romanı "Kılıca Karşı Hançer"dir. Bu romanda Roksolana, Kazak Atamanı Dymitr Wiśniowiecki-Bayda'nın anası olarak gösterilir; Kırım Tatarları tarafından kaçırıldıktan sonra oğluyla bağlarını yitirmiştir. Ancak Dymitr'la İstanbul'da karşılaştığı sırada onu tekrar bulmuştur.

Gerçekte geleceğin Bayda'sı doğduğu sırada Roksolana ancak 11 yaşındaydı. Ancak, eserlerindeki kahramanların gerçek doğum tarihlerinin bilinmediğine emin olan yazarları bu da durdurmamaktadır. Onlara göre Roksolana pekâlâ birkaç yaş daha büyük olabilir. Ancak kesin bir şey vardır ki, sultanın haremine sadece bakireler alınırdı. Çocuk doğurmuş olan kadınlar sultanın yatağı için uygun sayılmazlardı.

Görüldüğü gibi Roksolana'nın kişiliği her dönem ve halktan yazarlar için popüler bir temadır. Sadece Türkiye'de değil, batı ve doğu Avrupa'da da hakkında bu kadar çok şey yazılmış bir başka kadın daha bilmiyorum.

Onun büyüklüğüne, saygın ressamlar olan Tiziano, Veronese ve daha az yetenekli pek çok sanatçının portreleri de tanıklık eder. Bu hususa "Roksolana'nın Yaşadığı Dönemdeki Tasvirleri" başlıklı bölümde değinmiştik.

Besteciler de bu temayı görmezden gelmemişlerdir. Klasik müzik bestecisi Joseph Haydn (1732-1809), 1781'de 63 numaralı do-majör senfonisini yazar; bunun ikinci bölümü *Allegretto più tosto* "La Roxelane" adını taşır. Bu da şaşırtıcı değildir, zira bu dönemde batı Avrupalı imparator ve aristokrat saraylarında Osmanlı temaları çok revaçtaydı. Bu amaçla herkesin doğulu kadınlar, cariyeler, Osmanlı beyleri ve sultanları kılığına büründüğü balolar tertip ediyorlardı. Bildiğimiz gibi Joseph Haydn da Kont Karl von Morzin ile Pal Antal Esterházy'nin saray bestecisi olarak çalışıyordu ve asiller arasında böylesine popüler olan bir konuyu görmezden gelemezdi.

Haydn'ın 63. senfonisinin ikinci yarısının müziği, yumuşaklığı, zarafeti ve hafifliğiyle hemen dikkat çeker. Yaylıların icrasındaki tematik malzemenin figüratif yapısı eserin yarısına geldiğinde ortaya çıkar ve flütler Mozart'ın 11 numaralı la-majör sonatının (1783) "Alla Turca" kısmının (daha ziyade "Türk marşı" diye bilinir) final bölümünü hatırlatır. Osmanlı

Роксолану)," s. 8.

teması, bu büyük Avusturyalı bestecinin o kadar ilgisini çekmişti ki, hayatının ve yaratıcılığının en mutlu döneminde, ilk olarak 16 Haziran 1782'de Viyana'da sergilenen *Saraydan Kız Kaçırma* adlı operasını yazmıştı.[15] Bu operada anlatılan olaylar, Osmanlı İmparatorluğu'nda geçer: Belmont adında bir delikanlı Selim Paşa sarayının yüksek surları önünde, yeniçerilerin kaçırdığı sevgili Constanza'sını arayarak dolaşır.

Bu büyük Ukraynalı kadın, Ukraynalı müzisyenlere de esin vermişti. 1908'de besteci Denis Siçinskiy, Galiçyalı edebiyatçı İeronim Lutsık'ın librettosuna tarihi-romantik bir opera yazmıştır. Lutsık bu librettoyu Lehçe, Rusça, Ukraynaca ve kilise Slavcasını karıştırarak kaleme almıştır. Operanın konusu, Sultan Süleyman'ın karısı, çocuklarının anası ve Osmanlı tahtının varisi olan esir kız Roksolana ile ilgili Ukrayna efsanesidir. Buna rağmen Roksolana imgesini aşırı idealize etmekten kaçınılmıştır.

Bu librettonun Ukraynaca ilk çevirisini yapan Şair Stepan Çarnetskiy olmuş ve üzerinde büyük çaba harcamıştır. Bunun dramaturji açısından değeri, müzik araştırmacısı Stefaniya Pavlışın'ın görüşüne göre epey yüksektir.[16] 26 Mart 1912 tarihli *Rada* gazetesinde operanın sahneye konuluşuyla ilgili şunları yazar:

"Siçinskiy'in kaderi, onun için sadece özel hayatında değil,[17] yaratıcılığında da bir üvey ana gibiydi. Bu operanın librettosunu da kaderin bir cilvesi gibi değerlendirmek gerek. Siçinskiy'in müziği, onun librettosu kadar değerlidir..."[18] Besteci, operanın baş kahramanı olan kadının ilginç, müzikal bir imgesini yaratmıştır.

Roxolana operasının müziği, Ukrayna türkülerinde ve aşk şarkılarında olan türden bir melodi örgüsüne sahiptir. Dramaturjinin ayrılmaz

15 Türkler, Mozart"ın 18. yüzyıl sonunda Avrupa'dan bir ticaret gemisiyle gizlice Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret ettiğini ileri sürerler. Eski Çemberlitaş Hamamının duvarında bir zamanlar burada Mozart'ın da yıkandığı hakkında bakır bir tabela da vardır. Avusturyalı besteciyle sohbet etmiş olduğunu iddia eden yaşlı bir tellağın hikâyesi de anlatılır. Mozart bu tellağı yerel hayat ve adetleri üzerine sözüm ona uzun uzun sorguya çekmiştir. Bu hikâyenin ne kadarının gerçeği yansıttığı bilinmiyor. Ama Türk rehberler bunu heyecanla anlatır, Topkapı Sarayı'nda her yıl "Saraydan Kız Kaçırma"nın sergilendiğini de sözlerine eklerler.

16 S. S. Pavlışın, *Д. Січинський* (Kiev: Музична Україна, 1980), s. 39.

17 Bestecinin hayatı yokluklar ve yoksunluklar içinde geçmiş, son yıllarında gırtlak kanseriyle mücadele etmişti.

18 Pavlışın, *Д. Січинський*, s. 40.

bir parçası olan köleler korosu da büyük bir rol oynamaktadır. "Roksolana, zindanda gün sayan Ukraynalı esir köylülerin matem dolu şarkılarını dinlerken kendini onların kurtuluşu için feda etmeye karar vermiştir."[19] Eserin ana motifi budur.

Ne yazık ki Denis Siçinskiy, operasının sahneye konulduğunu göremeden öldü: yazdıktan kısa bir süre sonra, 26 Mayıs 1909'da hayatını kaybetti. Bestecinin 1908 yılının mayıs ayında, operasının ikinci perdesine hazırlanan amatör bir grubun Lvov'daki provasına katıldığı doğrudur. Ama bunun prömiyeri nedense yapılamadı. D. Siçinskiy'in *Roxolana* operasının 1908'de Lvov Tiyatro Kumpanyasının "Ruskaya Beseda" repertuvarına girdiği bilinir. S. Çarnetskiy'in "Galiçya'da Ukrayna Tiyatrosu Hakkında Gözlemler" (1934) adlı çalışmasında bu ortaya konur. Bunun yanında, Rostıslav Pılıpçuk'un "Nikolay Sadovskiy Anısına" derlemesinde yayınlanan "İzleklerim" adlı, Sofiya Tobileviç ile ilgili anılarına göre, D. Siçinskiy'in operası Ukraynalı tiyatro kumpanyası "Ruskaya Beseda" tarafından ilk olarak 1911 yılında sahnelenmiştir. Bu operanın temsillerinin Kolomıya ve Ternopil'de yapıldığına dair de belgeler vardır. Keza, 13 Ocak 1909'da Lvov "Boyan" korosunun Berejanı'daki konserinde yaylılar beşlisi ve piyano eşliğinde operanın giriş bölümünün temsilinin yapıldığı bilinir.[20]

Yetenekli orkestra şefi, besteci, şarkıcı ve yayıncı Mihail Voloşın, bu esere verilen yüksek değere rağmen onun ilk sahnelemelerinden birini eleştirel bir dille karşılamıştır. Onun görüşüne göre böyle büyük bir sahneleme için dekor kesinlikle uygun değildi: seyirciler orkestraya çok yakındı ve sahne de küçüktü. Ne var ki aktörlerin bu zor şartlardaki çalışmasını da şaşkınlık ve övgüyle belirtmiştir.[21]

Voloşın ayrıca, Orkestra Şefi Mihail Kossak'ın orkestra partiturunun bitmeyen bölümlerini "mükemmel tamamladığını" da vurgular. Opera priması Filomena Lopatinskaya'nın seslendirdiği ana bölüm hakkında ise şöyle yazar: ".. kostüm, ses ve yorum –her şey yerli yerinde ve stilize. Sanatçı bu bölüme son derece hâkimdi, şarkıyı da hareketlerle son dere-

19 A.g.e.
20 D. Sıç, *Матеріали до біо-бібліографії діячів української культури* (Lvov: Каменяр, 1966), s. 11.
21 V. Voloşın, "Троянда Стамбула," *Громадський вісник*, 1923, böl. Ч. 30, s. 5.

ce ustaca bütünleştirmişti."[22] Eserin diğer partilerinin seslendirilmesi gibi koro da, Voloşın'ın görüşüne göre gayet yetkindir.

Yönetmen ve oyuncu Vasiliy Vasılko'nun "Nikolay Sadovskiy ve Tiyatrosu" adlı kitabından, M. Sadovskiy'in idaresi altındaki kumpanyanın, Siçinskiy'in operasını ilk defa 10 Mart 1912'de (adını "Esir Roksolana" diye değiştirerek) Kiev'de sergilediğini öğreniriz. Bu temsilin yönetmeni M. Sadovskiy, orkestra şefi G. Yelinek, koro şefi V. Verhovinets, dekorcusu P. Dyakov'dur.

Vasılko ayrıca, operanın temasının, ünlü "Marusya Boguslavka" dramasına benzer olduğunu belirtir. Tatarlar tarafından esir alınan Ukraynalı kız Roksolana, Sultan Süleyman'ın haremine düşer. Bir yurtsever olarak hemşerilerini esaretten kurtarmaya çalışır. Bu, statik bir operadır: olaylar ağır ağır gelişir, imgeler pasiftir ve gelişimleri içinde gösterilmez. Sahne alanlar arasında birçok alegorik tip de bulunmaktadır. Ukrayna ulusal renkleri dışarıda bırakılmış, hatta Roksolana'nın bölümlerinde bile az bulunmaktadır. Ne var ki koro büyük önem taşımaktadır: kadın ve erkek karışık, güçlü, olgun bir korodur.

S. Tobileviç'in yukarıda değindiğimiz anılarında görüldüğü gibi, opera başarı kazanamamıştır. Ancak yazar Grigoriy Grigoryev, "Nikolay Sadovskiy'in Ukrayna Tiyatrosu" adlı anılarında şöyle der: "D. Siçinskiy'in repertuvarda kalmayı fazlasıyla hak eden operası "Esir Roksolana"nın sahnelenmesinde büyük güçlükler bulunuyordu."[23] Opera anlaşılan iki gösteriden sonra sahneden alınmıştır.

Siçinskiy'in operası bundan sonra Ukrayna'da uzun bir süre sahnelenmemiştir. Bir sonraki sahnelenmesi ancak 14 Aralık 1993'te, Lvov Konservatuvarı Opera Stüdyosunda yapılabilmiştir. Orkestra şefi A. Gritsak, yönetmen M. Lukavetskiy, dekorcu T. Rıntzak, O. Zinçenko, koro şefi M. Telişevskiy, koreograf V. Kogut'tan oluşan sahneye koyucular, operanın sergilenmesinden sonra şehrin müzik çevrelerinden olumlu tepkiler almışlardı. Sahnedeki sanatçılar da bu tepkilerin alınmasına katkıda bulunmuşlardı.

Roxolana aynı yıl (besteci Mıroslav Skorık'ın redaksiyonuyla) Kiev Konservatuvarı Opera Stüdyosunun repertuvarına da girdi ve Kanada'da sergilendi. Bu sahnelemeyi sanat tarihçisi Aleksandra Turyanskaya

22 V. Voloşın, "Роксоляна," *Діло*, 1912, böl. Ч. 37, s. 1.
23 *Спогади про Миколу Садовського*, der. R. Pılıpçuk (Kiev: Мистецтво, 1981), s. 139.

"Amerika ve Kanada'nın sanat çevrelerinde büyük bir başarı"[24] olarak niteledi, zira sanatçılar iki ülkenin birbirlerine uzak şehirlerinde beğeni kazanmışlardı. Opera'nın sahneye konulmasını, Ukrayna kökenli Kanadalı seçkin besteci Marian Kuzan redakte etmişti. Orkestra şefi ise Vladimir Kolesnik idi.

Ne yazık ki bu Kanada partiturunun kayıtları kaybolmuştur. Şef V. Kolesnik, 1995'te Toronto'da ölmüş, on yıl sonra da besteci Kuzan hayatını kaybetmiştir. Ancak sanat tarihçisi Aleksandra Turyanskaya yıllar süren aramalarından sonra bunları Amerika'da bulmuştur. Bu paha biçilmez partituru oradan getiren Turyanskaya, Siçinskiy'in operasının Ukrayna'da sahnelenmesi için de uzun yıllar çalışmış ama henüz sonuç alamamıştır. Bu Ukraynalı sultan karısına yönelik toplumdaki yeni ilgi dalgasına rağmen hiçbir Ukrayna tiyatrosu bu eseri yeniden sahnelememiştir.

Librettosunu Stepan Galyabarda'nın yazdığı, Arnold Svyatogorov'un *Roxolana* müzikali ise 2001'de İ. Franko, İvano-Frankovskiy Eyalet Müzikal-Dramatik Tiyatrosunda sahnelenmiştir. 2007'de basın yayın organlarında, orkestra şefi Dmitriy Morozov'un, çağdaş Ukraynalı besteci Aleksandr Kostin'in "Süleyman ve Roksolana" adlı operasını Harkov Akademik Tiyatro, Opera ve Balesinde sahneye koyacağı haberleri yayınlanmıştır. Kostin bunun için Ukrayna devlet başkanlığından 75 bin griven hibe almıştır. Ancak prömiyer gerçekleşmemiştir... Bu arada, Ukrayna Ulusal Radyo Şirketi Senfonik Orkestrası, şef Vyaçeslav Blinov'un yönetiminde Dmitriy Akimov'un *Roxolana* balesinin müziğini kaydetmiştir.

Türkler ise her yıl, Hürrem Sultan üzerine eserlerin prömiyerleriyle tiyatro severleri memnun ediyorlar. 2012 yılının Mart ayında, besteci Nevit Kodallı ve ünlü kareograf Oytun Turfanda'nın *Hürrem Sultan* balesi (1976'da bestelenmiştir) İstanbul sahnelerine dönmüştür.

Bu eserin ana teması, Kanuni Sultan Süleyman'ın, yalnızca karısı olmakla kalmayan, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu tarihindeki en nüfuzlu kadın da olan cariyesine duyduğu efsanevi aşktır. Hürrem Sultan'ın hayatı, hayatındaki belli başlı olayların prizmasından geçirilerek gösterilmektedir. Hürrem oğullarını tahta geçirmek ve saraydaki pozisyonunu

24 L. Turyanska, "Мій Січинський," *Галичина*, 2015, 30 верес.

güçlendirmek istemektedir, bu nedenle Sultan Süleyman ve oğlu, tahtın varisi Mustafa'yla arasında çatışmalar baş gösterir.

Hürrem Sultan balesi ilk olarak Ankara'da 1977'de, Sultan Süleyman'ın ölüm yıldönümü vesilesiyle sahneye konulmuştur. Eser o zamandan beri ciddi değişiklikler geçirmiştir. Çok sayıda küçük detay ve Osmanlı İmparatorluğu'nun altın çağının ruhunu yansıtan folklorik unsur eklenmiştir.

Hürrem Sultan balesinin Devlet Opera ve Balesinde yeniden sahneye konulmasının Ankara, İstanbul, İzmir ve Mersin prömiyerinin arifesinde bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak dönemin tarihini de anlatan sergiler açıldı.[25]

Hürrem Sultan Bodrum'daki XXI. Uluslararası Bale Festivalinde sahnelendi ve Bodrumluların olduğu kadar turistlerin de büyük ilgisini çekti. Bu etkinlik, 16. yüzyılda yapılmış olan deniz kıyısındaki eski Bodrum Kalesi'nde gerçekleştirildi. Festival sırasında eski taş hisarın eteklerine amfiteatr şeklinde harika deniz manzaralı 1342 sandalye ve sahne yerleştirildi. Ancak orkestranın konulacağı bir yer bulunmadığı için müzik kayıtlardan çalındı.

Ne yazık ki Nevit Kodallı'nın balesini sahnede izleme şansını bulamadım. Festivale ertesi yıl gittim ve *Hürrem Sultan* yerine, Merih Çimenciler'in *Çalıkuşu* balesini izledim; Mersin opera ve balesi sanatçılarının gerçekleştirdiği bu sahnelemede orkestraya, seyirci koltuklarının üzerine konulmuş Türk halk çalgıları da eşlik ediyordu.

Hürrem Sultan operasına gelince, İstanbul operasında başarıyla sahnelenmeye devam etmekle kalmadı, 2014 Mayıs'ında Almanya'daki itibarlı Bodensee Festivali'ne de katıldı.

Ne yazık ki Roksolana'yla ilgili sahne eserlerinin Kiev, Lvov, Harkov, Odessa ve Ukrayna'nın diğer şehirlerinde böyle bir popülarite kazanabileceği düşüncesi, hayalden öteye gitmiyor...

Bunun yerine, 1999'da İvano-Frankovskaya Eyaletinin Rohatyn Şehri'nde, Roksolana Meydanı'na onun (Nastya Lisovskaya'nın) bir heykeli dikildi. Heykeltıraş Roman Romanoviç ve mimarlar Yuriy Lugovskiy ile Orest Skop, Roksolana'nın anatomik figürünü kopyalamayı-yansıtmayı değil, bu Ukraynalı kızın şahsında yurtlarından koparılan yüz binlerce köleyi de göstermek istemişlerdir. Anıt, 85 cm çapında granit bir sütunun üzerinde durmaktadır.

25 Benua, *Хюррем. Знаменитая возлюбленная султана Сулеймана*, s. 21-25.

Bu sütunu çevreleyen bronz kuşakta ise rölyef şeklinde hazır elemanlar işlenmiştir: "Roksolana – Anastasiya Listovskaya" yazısı, Kutsal Ruh Kilisesi'nin bir temsili, Hetman Dymitr Wiśniowiecki-Bayda ve Rohatyn şehir arması.

Anıtın her detayı semboliktir. Roksolana'nın yüzü, yurduna özlemi yansıtır, göğsünde Meryem Ana sureti olan bir madalyon ve geleneksel bakire süsleri olan mercan boncuklar vardır. Alnında kurdele bağlıdır, saçları uzun, örgülüdür. Bütün bunlar o dönemin bakire kız imgesine uygundur. Dirsekten kırılmış sağ elinde, kaderi gibi dikenli iki yaban gülü tutar. Bu kompozisyonu Osmanlı kadınlarının başlarına taktığı, aşağı sarkan bir hotoz tamamlar, omuzlarından da Osmanlı sultan karısına has bir şal dökülür. Bütün bu ayrıntılar, kompozisyonla verilmek istenen duyguya uygun olarak, Roksolana'nın saltanat hayatının lüksünden kurtulup Ukrayna'daki Hıristiyan geçmişine dönme arzusunun altını çizer.

Anıtın eteği bir dalgayla kesilmiştir, bunun üzerinde üç martı sureti vardır. Bunlardan biri yorgundur ve kanatlarını dalganın üzerine doğru indirmiştir, diğer ikisi ise Roksolana'yı denizin ötesindeki uzak diyarlara taşımaktadır...

Rohatyn'deki anıtın dikilmesinden iki yıl önce Ukrayna'da Roksolana'nın resmini taşıyan posta pulları da çıkarılmıştır. Bundan başka Lvov'da, Truskavets'de ve Lvov Eyaleti'ndeki Zimnaya Voda Köyü'nde, Vladimir-Volınskiy'de ve Kovel'de (Volınskaya Eyaleti), Kozova Kazası'nda (Ternopolskaya Eyaleti) ve başka yerleşim yerlerinde birçok caddeye Roksolana'nın adı verilmiştir. Roksolana adı, batı Ukraynalı kadınlar arasında da epey yaygındır. Ukraynalı Müslümanlar ise son zamanlarda yeni doğan oğullarına Süleyman adını daha sık vermektedirler. Belli ki bu durumda Ukraynalıların beğenerek izledikleri "Muhteşem Yüzyıl" da önemli rol oynamıştır.

2007'de şehirlerinde Muhteşem Süleyman ve Roksolana Camii'ni inşa eden Mariupol Şehri sakinleri de beni şaşırtmışlardır. Ukrayna basın yayın organlarında bu caminin İstanbul'daki Süleymaniye Camii'ne benzerliğiyle ilgili yayınlar yapılmıştır ancak bunların maddi temeli yok gibi görünmektedir. Caminin yapıldığı cadde ise, Osmanlı-Rus ve Kırım savaşları sırasında Türklere karşı savaşmış olan Rus Amirali Nahimov'un adını taşımaktadır...

Roksolana için basılmış bir Ukrayna posta pulu. Çizeri O. Ştanko

Bu Ukraynalı hemşerimizin Mariupol'da böylesine hatırlanıyor olması, Ukrayna'da onun anısına anıtlar yapmanın bir gelenek haline geleceğine dair de umut vermektedir. Öte yandan ülkemizde Roksolana onuruna giderek daha çok sayıda müzik grubu, lokanta, kafe, mağaza, otel, alışveriş merkezi, mobilya mağazası açılmakta, hatta sebzeler ve meyveler dahi onun adını almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA "UKRAYNA SALTANATI"

Sanki tarlalarda yaban otları:
Çargrad'ın ortasında köle pazarlarını
Dolduruyor Kazak kızları –
Gözler mest, kızlar ödül.
Bahçelerde kızıl gelincikler gibi
Doluyor Müslümanların haremleri
Güzel Kazak kızlarıyla.
Rus'un çocukları beyaz güvercinler gibi,
Ellerinde pilav tası, halka kurmuş neşeyle oturuyor.

Panteleymon Kuliş'in "Marusya Boguslavka" şiirinden.

Hürrem Sultan, Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktasını temsil eder. Onunla birlikte "kadınlar saltanatı" denen dönem yükselişe geçer.[1] Hürrem, bir sultanın, Süleyman'ın hayati önem taşıyan kararlar alırken kulak verdiği ilk kadındır. Bütün Türk tarihçiler, Hürrem'in sultan üzerinde büyük etkisi olduğu hususunda hemfikirdirler.

Ancak Hürrem Sultan'ın Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetindeki rolü, haleflerinden –oğlu II. Selim'in hasekisi Nurbanu Sultan, Osmanlı-Fransız ilişkileri üzerine Fransız Kraliçesi Catherine de Médicis ile; III. Murad'ın hasekisi Safiye Sultan ise İngiliz Kraliçesi I. Elizabeth ile mektuplaş-

Kösem Sultan'la şehzadesinin portresi.
F. Hormann ve H. Hemminger, 17. yüzyıl

1 Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, s. 400.

Hatice Turhan Sultan. P. Rycaut, 1668

Sultan I. İbrahim

mıştı– çok daha mütevazı kalmıştır. Hürrem'den farklı olarak valide statüsüne yükselmiş bu iki kadın da aktif şekilde Venedik yanlısı siyaset gütmüşlerdi. Safiye Sultan, tahttaki oğlundan bile uzun yaşamıştı.

Ne var ki Osmanlı İmparatorluğu'nda en yüksek iktidara sahip olan kadın, Mahpeyker Kösem Sultan olmuştur (yak. 1589-3 Eylül 1651). Kösem Sultan, I. Ahmed zamanında haseki unvanı taşıyor olsa da, tahtın varisi olan büyük oğlunun anası değildi. Kösem Sultan buna rağmen valide unvanı aldı, üstelik de bu unvanı iki kez aldı. Ancak bunun vakti gelene kadar Eski Saray'da birkaç yıl beklemesi gerekmişti. Zira I. Ahmed'in ölümünden sonra taht, geleneğin hilafına, onun kardeşi I. Mustafa'ya geçmişti. Dediklerine göre I. Ahmed, Mustafa'yı deli diye öldürtmemişti. Kösem, I. Mustafa'nın cülusundan sonra çocuklarıyla birlikte Eski Saray'a taşındı. Ancak oradayken de saray işleriyle ilgisini kesmedi.

I. Mustafa tahtta üç ay kaldıktan sonra devlet işlerini idare etme ehliyeti olmaması nedeniyle tahttan uzaklaştırılarak Topkapı Sarayı'nın kapalı dairelerinden birinde toplumdan uzakta tecrit edildi. Onun yerini, I. Ahmed'in büyük oğlu II. Osman aldı. Ancak Osman bu sırada 14 yaşını yeni doldurmuştu, anası Mahfiruz Sultan ise 28 yaşındaydı. Ne var ki dört yıl sonra bir yeniçeri ayaklanmasında Osman asiler tarafından boğuldu.

Osman'ın çocuğu olmadığından taht 1622'de tekrar I. Mustafa'ya geçti, ancak padişahlığı bu defa da kısa sürdü.[2] 1623'te I. Ahmed'in on bir

2 Mustafa Eski Saray'a gönderildi, burada kapalı bir dairede kaldı ve 1639'da öldü.

yaşındaki diğer oğlu IV. Murad tahta çıkarıldı. Murad'ın öz anası olan Mahpeyker Kösem Sultan fiilen taht naipliğine geldi ve Osmanlı İmparatorluğu'nu on yıl boyunca bizzat idare etti.[3]

Bu dönemde yerel valiler, doğu Anadolu, Bağdat, Lübnan, Kırım ve Yemen'deki istikrarı bozmuşlardı. Birçok eyalette de merkezi otoritenin emirlerini yerine getirmeyi reddediyorlardı. Ayrıca İran Şahı Abbas da Bağdat ve Irak'ın Arap bölgelerini işgal etmişti. Ama IV. Murad, hükümdarlığının onuncu yılından sonra anasının naipliğinden kurtularak bu bölgelerdeki durumu çok sert tedbirlerle tekrar istikrara kavuşturdu. Murad 1640'ta ölünce taht Kösem Sultan'ın diğer oğlu, davranışlarının I. Mustafa gibi uygunsuz olduğu değerlendirilen I. İbrahim'e geçti.[4] Günümüz hekimleri dönemin görgü tanıklarının iddialarına dayanarak I. İbrahim'e psikonevroz tanısı koymaktadırlar.[5]

Kösem Sultan Osmanlı tarihinde, iki oğlu da Osmanlı tahtına çıkmış tek kadındı. Devlet idaresini ellerine almış, küçük torunu IV. Mehmed tahta çıktığında bile valide makamını Hatice Turhan Sultan'a bırakmayı istemeyince[6] Topkapı Sarayı'nda boğuldu.[7]

Türk tarihçiler A. R. Altınay, M. Ç. Uluçay, N. Sakaoğlu ve A. Şimşirgil'e bakılırsa, Hatice Turhan Sultan Rusya'da doğmuştu. Ancak böyle

3 Halil İnalcık, *Kuruluş İmparatorluk Sürecinde Osmanlı* (İstanbul: Timaş, 2013), s. 118.

4 IV. Murad bundan önce, yeniçerilerin kendisini tahttan indirmek için kullanabilecekleri bütün kardeşlerinin idamını buyurmuştu. Küçük Bayezid, Kasım ve Süleyman, onun ölümüne birkaç yıl kala boğulmuşlardı. Bu emir, IV. Murad'ın öz kardeşi İbrahim için de yerine getirilmeliydi. Ancak Kösem Sultan, büyük oğlunun bu korkunç emrinin uygulanmasını engelledi. Bunda sadece analık duyguları da rol oynamış değildi. Zira Murad'ın erkek evladı olmamasına bakarak, İbrahim'in ölümü ve idamı durumunda tahtın varissiz kalacağını görüyordu. Böylece hanedandan kimse kalmayacak ve bu Osmanlı Devleti'nin sonu olacaktı. Bu nedenle küçük oğlu İbrahim'i büyük oğlundan uzakta, Topkapı Sarayı'nın bodrumunda hapis tuttu (Uluçay, *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar*, s. 158-159).

5 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 92-93.

6 Bu sırada bütün devlet işlerini "yaşlı valide" sıfatıyla Kösem Sultan görüyordu. Hatice Turhan, "genç valide" unvanını almıştı ve kayınvalidesi üç bin akçe alırken, ona iki bin akçe ödeniyordu. Hatice, oğlunu büyüten saray hadımları ve hizmetçilerinin desteğini almayı da başardı. Böylece Melek Kalfa, Hatice Turhan Sultan'a, Kösem Sultan'ın yeni bir saray darbesi yaparak diğer torunu, uysal cariye Saliha Dilaşub'dan olan Süleyman'ı geçirme girişiminde bulunduğunu tam zamanında haber verdi. Başlarında Süleyman Ağa'nın bulunduğu kara hadımları Kösem Sultan'ı öldürdüler. Anlatıldığına göre Kösem, planlarının açığa çıktığını anladıktan sonra, saray cellatları henüz kendisini ararken bir dolaba gizlendi. Yaşlı kadını oradan zorla çıkardılar ve bir perde ipiyle boğdular; öyle sıktılar ki ağzından ve burnundan kan geldi. Sonra da kıyafetleri parçalanmış kanlı cesedini haremin iç avlusuna attılar (Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, s. 282-283). Kösem Sultan, I. Ahmed'in adını taşıyan Sultanahmet'teki türbeye gömüldü.

7 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 94.

Sultan IV. Mehmed
John Young, 1808

olsaydı Rus tarihçiler şimdiye kadar çoktan onu dünyaca ünlü Ruslar arasına katarlardı.

Belki de bunun nedeni, bu konuyu, Profesör Taras Çuhlib gibi otorite sahibi Ukraynalı bilim adamlarının incelemiş olmalarıdır. Çuhlib araştırmalarında, Sultan IV. Mehmed'in anası Hatice Turhan'ın aslında Ukrayna kökenli olduğunu vurgulamıştır.[8] Tarih doktoru araştırmacı Natalya Yakovenko da, Hatice Turhan'ı Rusyalı değil, Rus'tan diye anar.[9]

Osmanlı tarihçilerinden Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın (1658-1723) "orta boylu, tıknaz, beyaz tenli, güneşten yanık çehreli, seyrek sakallı, ata çok bindiği için belden yukarısı öne doğru eğikçe"[10] diye tarif ettiği Sultan IV. Mehmed'in anası Hatice Turhan'ın Ukrayna kökenli olması belki de onun Kazaklara gösterdiği yakınlıkta önemli bir rol oynamıştır. Ama cephedeki durum, bunun tersi bir hal almıştır, zira Bogdan Hmelnitskiy, Pospolita Reç'ine karşı mücadelesinde Moskova Devleti'yle bir askeri ittifak kurmuştur. Ancak Sultan IV. Mehmed bundan sonra da Ukraynalı Kazaklarla dostça ilişkilerini sürdürmüştür. Zaporojskiy Kazaklarına yazdığı mektubun üslubu, buna tanıklık eder.[11]

IV. Mehmed'in 1670'lerin başında, Ukrayna Kazakları Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesini kabul ettikten sonra Lehistan ve Moskova hükümdarlarına gönderdiği mektubu da anmak gerek. Sultan bu mektupta, Kazaklar-

8 Taras Çuhlib, "Цісар турецькнй дозволяє козацькому війську та його державі плавати по Чорному морю...: політичні відносини українських гетьманів з султаном Мегмедом IV Авджи," içinde *Україна в Центрально-Східній Європі*, 9-10 (Kiev: Внп., 2010), s. 94.

9 Natalya M. Yakovenko, Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття: навч. посібник для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студ. іст. ф-тів вищих учбових закладів, вчителів (Kiev: *Генеза*, 1997), s. 195.

10 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı*, s. 287.

11 Victor A. Friedman, "The Zaporozhina Letter to the Turkish Sultan: Historical Commentary and Linguistic Analysis," içinde *Hiero Slavica Solymitana*, ed. Victor Raskin, Dmitri Segal, c. 2 (Kudüs, 1978), s. 28.

"Zaporojskiyliler Türk Sultanına Mektup Yazıyor," İ. Repin

la ilişkilerdeki hüsnüniyetini bütünüyle ortaya koyar. Şu satırlar, buna tanıklık eder: "Kazaklar, Lehistan'a bağlı, özgür bir halktır. Ama kendilerine uygulanan zulmü, adaletsizliği, baskıyı ve zorbalığı artık kabul edemediklerinden ... Kırım hanının himayesini istemişler ve şimdi de ondan Osmanlı bayrağı altında yardım almışlardır ... Herhangi bir ülkenin sakinleri özgürlüklerini kazanmak için kudretli sultanının yardımlarını isteyecek olursa, böyle bir himaye altında bulunduklarında onu almalarından daha doğal ne olabilir?"[12]

Lehistan kralı, Osmanlılar Ukrayna topraklarında sefere çıkıp savaşı kazandıktan sonra Dinyeper ile Dinyestr arasındaki Podolya'yı onlara teslim etmiş, Bratslavşina (bugünkü Vinnitskaya ile Çerkaska, Kirovogradskaya ve Odessa Eyaleti'nin bir bölümü) ve güney Kievşina'yı ise Ukraynalılara bırakmıştır.

Polonyalılar çok geçmeden kayıplarını savaş yoluyla telafi etmeye karar verdiler, ama 1676'da Osmanlılar karşısında ağır bir yenilgi aldılar ve daha önce vaat ettiklerinden de fazlasını vermek zorunda kaldılar. Bu sayede Ukrayna'nın Dinyeper'in batısında kalan kısmı, Hetman Pyotr Doroşen-

12 Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 365.

ko'nun idaresinde Kazak bölgesi olarak tanındı. Böylece Osmanlıların gücü Karadeniz'den Uzakdoğu'ya kadar erişmiş oluyordu ve Polonyalılar üzerinde baskı kurmalarına ve Moskova Çarlığı'nın Ukrayna'yla ilişkili planlarına engel olmalarına olanak sağlıyordu.[13] Ne var ki bu durum ancak 1699'daki Karlofça Anlaşmasına kadar devam edecekti.

Ama biz yeniden, IV. Mehmed'in anası Hatice Turhan Sultan'a dönelim. Bu sırada ülke, hazinenin boşalması, yeniçeri isyanları ve doğudaki ayaklanmalarla kaynıyordu. Onlarca veziriazam, devlet işlerindeki beceriksizlikleri ve rüşvetçilikleri yüzünden bu durumla bir türlü baş edememişti. Bu nedenle Valide Hatice Turhan Sultan, güvendiği kişilere danışıp onlardan kendine veziriazamlık makamına layık bir aday önermelerini istedi. Bunlardan biri, Mimar Kasım Ağa, valideye İstanbul'da mütevazı bir hayat sürmekte olan Köprülü Mehmed Paşa'yı hatırlattı.[14] Valide, Köprülü'yle bizzat görüştü. Perde arkasından konuştuktan sonra, Köprülü, sadaret makamını kabul ettiğini bildirdi, ancak şu şartları vardı:

Veziriazamın kararlarını kimse tekrar muhakeme etmeyecek. Devlet görevlilerini bizzat atayabilecek, rütbelendirebilecek ve görevden alabilecek. Veziriazam hakkında şikâyet olması durumunda savunması alınmadan karar alınamayacak. Sarayda hiç kimse devlet işlerine karışmayacak.[15]

Bir başka deyişle, öyle bir mutlak iktidar talep etmişti ki, sultandan başka hiç kimse buna daha önce sahip olmuş değildi. Ancak Hatice Turhan Sultan tuhaf bir şekilde bu talepleri kabul etti ve "kadınlar saltanatı" dönemi böylece son buldu. Artık bütün devlet işleriyle sadece Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa, ondan sonra da oğlu, hukuk alanında çok parlak bir eğitim almış[16] ve sadece yetenekli bir askeri lider değil, adil bir devlet adamı da olan Köprülü Fazıl Ahmed Paşa[17] meşgul olacaktı.[18]

13 A.g.e.
14 Köprülü Mehmed Paşa bu sırada 71 yaşını devirmişti. Kendisi, mütevazı bir Arnavut ailesindendi. Ailesi, kuzey Anadolu'daki küçük Köprü kasabasının sakinlerindendi. Başka bir rivayete göre ise karısı oralıydı. Köprülü Mehmed Paşa ilk olarak sultan sarayının mutfağında hizmet etmiş, ancak hızla sultanın özel hanesinde aşçılığa terfi etmişti. Daha sonra da vali rütbesiyle vilayetlerde devlet görevleri yapmıştı (A.g.e., s. 357).
15 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 172.
16 Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 538.
17 İnalcık, *Kuruluş İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*, s. 118.
18 Köprülü Ahmed Paşa döneminde Osmanlı İmparatorluğu, Polonyalılardan bir miktar toprak kopar-

Bu dönemde Anadolu'daki düzensizliğin bastırılması, Osmanlı filosunun denizlerdeki hâkimiyetinin yeniden tesisi ve saray entrikalarının bitirilerek daha önce devlet politikalarını belirleyen saray hizipleri arasındaki iktidar savaşının köklerinin kazınması başarıldı.

Köprülü Mehmed Paşa bunun için ilk olarak idari işler ve mahkemelerdeki memurlar arasında temizlik yaptı ve devlet aygıtını yeni kadrolarla doldurdu. İktidarda bulunduğu beş yıl boyunca yaklaşık 35 bin kişiyi (rüşvetçiler, asiler, sabotajcılar ve beceriksizler) idam ettirdi. Cellatlardan birinin iddiasına göre sadece kendisi şöhret sahibi dört bin kişiyi idam etmişti.[19]

Bu siyaset, valide Hatice Turhan'ın devlet işlerinden uzaklaşıp, Ukraynalı Hürrem Sultan gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu kelimenin tam anlamıyla bayındır etme uğraşlarına girişmesine olanak sağladı. İlk projesi, 1658'de başladı. Bunun nedeni, Venediklilerin tehditleriydi. Hatice Turhan bu tehditler yüzünden Çanakkale Boğazı'nın çıkışına iki kale yapılmasını buyurdu. Bunlardan biri Avrupa yakasına, diğeri de Asya yakasına yapıldı. Valide Hatice Turhan'dan önce bu bölgede sadece Fatih Sultan Mehmed ve diğer sultanlar kale yaptırmışlardı.[20]

Ancak en önemli eseri, İstanbul'da, aslında Safiye Sultan'ın başlattığı, onun ölümünden sonraysa oğlu sultan III. Mehmed'in durdurduğu cami oldu. Böylece bu cami, 1657'de hayata dönmek için ikinci bir şans buldu. 1665'te burada camiden başka bir sıbyan mektebi, hünkâr kasrı, hazire, sebil ve büyük bir kütüphanenin bulunduğu bir külliye tamamlandı. Külliyenin giderlerinin karşılanması için de yanına 1663'te Mısır Çarşısı yapıldı.[21] Yani Hatice Turhan Sultan, selatin camileri ölçeğinde ve öneminde bir cami yaptıran ilk kadın olmuştu.[22]

Yeni Cami vakfiyesinde saklanmış belgelere bakılırsa valide bilhassa kütüphaneye, onun giderlerinin karşılanmasına ve kitapların saklanmasına

dı, bunların bir kısmını Ukrayna Kazaklarına verdi ki, buna yukarıda değinmiştik. Bundan kısa bir süre sonra da 42 yaşında öldü (Kinross, *Расцвет и упадок Османской империи*, s. 366).

19 A.g.e., s. 364.

20 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 176.

21 Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Mısır'dan getirilen baharatlardan alınacak vergi, külliyenin giderlerini karşılayacaktı. Mısır Çarşısı adı da buradan gelir.

22 Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 206.

Yeni Cami

büyük önem vermişti. Bunun için gündelik 15 akçe ayırmıştı.[23] Kitapların sağlanması için de kaynak ayırmıştı. Keza, bu kitapların Çanakkale'deki hisarda toplanıp onarımlarının yapılması için de bir fon kurulmuştu.[24]

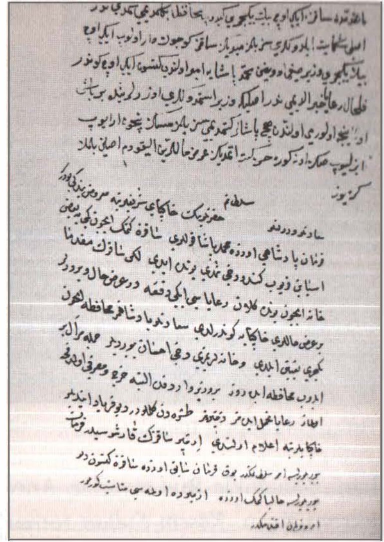
Hatice Turhan bu hayır işleri için dört dükkân, tahmis atölyeleri, İstanbul'da toprak, Rumeli'nde dört köy ve beş çiftlik, ayrıca Anadolu'da da araziler ve çok miktarda taşınmaz vakfetmişti.[25] Oğlu, Sultan IV. Mehmed'in huzur ve sağlığının korunması için de çok büyük çaba göstermişti. Ancak buna rağmen, onun, sarayın dış dünyadan tecrit halindeki dairelerinde tutulan üvey kardeşlerinin idamı için verdiği kanlı emrin uygulanmasına

23 Sultan Süleyman dönemiyle karşılaştırıldığında Sultan IV. Mehmed zamanında akçe yaklaşık üç kat değer kaybetmişti (Faroqhi, "Para ve Fiyatlar," s. 194).
24 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 176.
25 Sancar, *Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek*, s. 112-113.

engel olmuş, böylece onların hayatlarını kurtarmış, tahtta hak iddia etme haklarını da esirgemişti.[26]

Ama bunun, oğlunun kaderi üzerinde talihsiz sonuçları olacaktı...

Hatice Turhan'ın, fakir ve muhtaçların sorunlarına ilgisiz kalmadığı da bilinir. Bir keresinde, oğlunun sık sık ziyaret ettiği Edirne'ye giderken, küçük bir köy olan Marmaracık'ta mola vermeye karar verdi. Köyde kimsenin olmadığını fark etti; sorduğunda, köyün sakinlerinin aileleriyle birlikte tarlalarda çalışmakta olduğunu söylediler. Ancak bu durum, valideye tuhaf görünmüştü. Sonunda, köylülerin, sefere çıkarken köylerini yağmalayan aç yeniçeri ordusunun devamlı saldırıları yüzünden evlerini terk ettiklerini anladı. Köyün sakinleri bu nedenle yaşayabilecekleri başka bir yer arayışıyla çekip gitmişlerdi. Hatice Turhan, bu durumu düzeltmek için veziriazama şikâyette bulundu, sonuçta da yeniçeriler Marmaracık'ın çevresini dolanarak geçmeye başladılar.[27]

Hatice Turhan'ın Sakız Adası'yla ilgili mektubu

Veziriazama mektup yazıp topraklarında sayıları yaklaşık 2-3 bin kişiyi bulan çok sayıda yeniçerinin üs kurmuş bulunduğunu yazan Sakız Adası sakinlerine de yardım etti. Zira bu ada, bunca askerin üslenmesi için fazlasıyla küçük ve dar bir toprak parçasıydı.[28]

Ukraynalı, iyi yürekli valide, 56 yaşında öldü. Yeni Cami yanında kendi emriyle inşa edilmiş olan muhteşem türbeye gömüldü. Dört yüz yıldır bu türbede dua edenler görülür. Zira Türkler bu kadına büyük saygı gösterirler. Ne var ki Avrupa'da, Hürrem'den daha az tanınmaktadır.

26 Lucienne Thys-Şenocak, *Hatice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), s. 61.
27 A.g.e.
28 A.g.e.

Hatice Turhan Sultan Türbesi

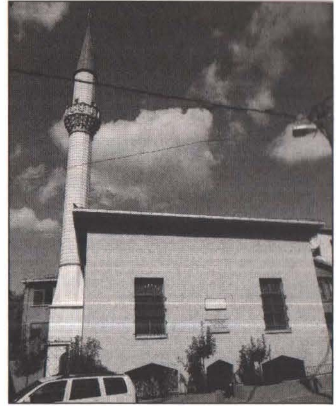
Ne yazık ki, Hatice Turhan'ın kökeniyle ilgili pek az bilgi bulunmaktadır. Sadece 1627'de doğduğu bilinir. Roksolana gibi o da Tatarlar tarafından yurdundan kaçırılmıştır. Hatice Turhan'ın doğu Ukraynalı olduğu söylenir. Hatta Zaporijya veya Harkovlu olduğuna dair iddialarla da karşılaştım. Ancak bunlar, tarihi kaynaklarla doğrulanmaz. Gerçek adının Nadya olduğu rivayeti çok yaygındır. Bu doğru olabilir, Ali Kemal Meram da buna atıfta bulunur.[29]

Türk tarihçiler Hatice Turhan'ı genellikle Rus sayarlar. Ancak "İstanbul Ansiklopedisi"nin yazarı Reşat Ekrem Koçu, *Kösem Sultan* romanında, Hatice Turhan'ın aslen bir Ukrayna köyünden olduğunu kesin bir dille bildirir.[30] Tarihçi İlber Ortaylı da aynı görüştedir.[31] Keza Yılmaz Öztuna,[32] yazar Can Algüvenç[33] ve İbrahim Pazarı da,[34] Hatice Turhan Sultan'ın Ukraynalı olduğuna emindirler. Sanırım bu yazarlar, yarı yarıya Osmanlı denetiminde olan bölgelerin sınırında, o zamanlar güney sayılan ve "Tatarlar için buranın üzerinden geçip Volın, Galiçya, hatta Lehistan'a akınlarda bulundukları bir koridor teşkil eden"[35] Podolya'yı kastediyorlar.

Altınay, *Kadınlar Saltanatı* adlı kitabında, Hatice Turhan'ın İstanbul'da, daha önce Tatarlara esir düşmüş kardeşiyle tesadüfen karşılaştığını yazar.[36] Bu adam Osmanlı İmparatorluğu başkentinde meyve, sebze ve çi-

29 Meram, *Padişah Anaları*, s. 383.
30 Reşat Ekrem Koçu, *Kösem Sultam*, c. 2 (İstanbul: Boğan Kitap, 2003), s. 70.
31 T. Akyol, *Tarihinin Gölgesinde* (İstanbul: Timaş, 2011), s. 23, 182.
32 Yılmaz Öztuna, *Üç Haseki Sultan* (İstanbul: Ötüken, 2011), s. 127.
33 Can Alpgüvenç, *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar* (İstanbul: Kaymak Yayınları, 2009), s. 21.
34 İbrahim Pazarı, *Padişah Anneleri. Eserleriyle Valide Sultan* (İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2013), s. 90.
35 P. P. Britskiy, Boçan, P.O. *Німці, французи і англійці про Україну та укра-їнський народ у XVII–XIX століттях* (Çernovtsı: Технодрук, 2011), s. 11.
36 Rus'tan olan Hatice Turhan'ın İstanbul'da "Rus'tan, iri kıyım kardeşini" bulduğu iddiasına, B. Repnin, B. Hitrovo ve A. İvanov'un elçiliklerinin, Ukrayna halkının geleceğine ilişkin Varşova'da yapılan görüş-

çek satışıyla uğraşıyordu ve bu işin üstadı olmuştu. Hatice Turhan onu tezgâhının önünde tesadüfen gördü ve bir hizmetçisi aracılığıyla sultanın sarayına çağırdı. Bu, kendisine Yusuf adı verilmiş olan delikanlıyı çok korkuttu. Sarayda cezalandırılacağını düşünüyordu. Bu nedenle harem hadımlarından merhamet diledi. Ancak kendisinin yurdu, ailesi ve hayatı hakkında sorular soran Hatice Turhan'la konuşunca, kız kardeşini tanıdı. Valide ise çok mutlu oldu ve ona değerli hediyeler verdi.[37]

Yusuf Ağa Camii, fotoğraf K. Oktay

Bu haber sarayda hızla yayıldı; Sultan I. İbrahim de kadınlarının bütün kaprislerine rağmen Yusuf Ağa'yı sıcak bir tavırla karşıladı. Kendisine ilkin Topkapı'da ayrı bir daire verdiler, sonra da cariyeleri ve hizmetçileriyle özel bir saray hazırladılar.[38] Bundan sonra Yusuf Ağa, lüks bir hayat sürmeye başladı. Ancak bu hayat uzun sürmedi, çünkü genç yaşta öldü. Büyük bir üzüntüye kapılan kız kardeşi onun anısına, Rumelikavağı'nda bir cami yaptırdı.[39] Bu caminin inşaatı 1682-1688 arasında devam etmiştir. Bu, validenin son hayır işi oldu: Hatice Turhan Sultan 5 Temmuz 1683'te, 56 yaşında öldü. Yusuf Ağa Camii, ikinci dünya savaşı sırasında yıkıldı, ama daha sonra yeniden yapıldı.[40]

Hatice Turhan Sultan'ın oğlu IV. Mehmed ve onun haremiyle birlikte katıldığı, 1673'teki Lehistan Seferi sırasında, memleketi Ukrayna topraklarını ziyaret etmiş olması ilginçtir.[41] Bu sırada belki ailesiyle de karşılaşmıştır.[42]

meler sırasında sundukları raporlarda da karşılaşılır (SSCB Bilimler Akademisi, *Воссоединение Украины с Россией. Переяславская Рада*, c. 3 (Moskova: Издательство Академии наук СССР, 1954), s. 345).
37 Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, s. 163.
38 A.g.e.
39 K. Kaflı, *Turhan Sultan* (Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2014), s. 50.
40 Yusuf Ağa, başka bir rivayete göre 1689'da ölmüştür (Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 252).
41 H. Doğru, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı. IV Mehmed'in Kamaniçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), s. 112-113.
42 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultane-*

Peki Hatice Turhan, hareme nasıl düşmüştü? Kör Süleyman Paşa, Tuna sancak beylerinden birinden satın almış olduğu kızı, o sırada on iki yaşındaki Kösem Sultan'a hediye etmişti.[43] Sarayda eğitim gördükten sonra Sultan IV. Murad'ın kız kardeşi Atike Sultan'ın[44] hizmetine girdi. İmparatorluğun seçkin kimseleriyle üç defa evlilik yapmış (ilk evliliği 19 yıl sürmüştü ki, bu o dönemde çok nadir görülen bir şeydi) olan Atike Sultan 1670'te 50 yaşındayken ölmüştür[45] Kösem Sultan'ın diğer oğlu İbrahim tahta çıkınca anası ona, haremdekilerin Hatice Turhan dedikleri küçük, sempatik bir köle verdi.

Altınay ve Uluçay'ın dediklerine bakılırsa Hatice Turhan, "boylu boslu, narince idi. Yüzündeki çiçek bozuğu güzelliğini bir kat daha artırıyordu. Teninin cazibeli beyazlığı, gözlerinin kadife gibi derin maviliği, kumral saçları..."[46] ile çok sempatik bir kızdı. Fransız Seyyah Pettis de la Crois'nın tasvirlerine göre Hatice Turhan altın sarısı saçları olan, mavi gözlü bir kızdı.[47] Bu nedenle deli olarak anılan Sultan I. İbrahim'in çok hoşuna gitmişti. 1641'de İbrahim'in gözdesi olmuş,[48] tahtın varisi olacak Mehmed'i, sonra da (Hatice Turhan'ın hamisi, IV. Murad'ın kız kardeşi Atike Sultan onuruna onun adını koydukları) bir kız doğurmuştu.[49]

Ama sultan çok geçmeden gözdesine ilgisini kaybetti; zira anası, devlet işlerinden onu uzak tutmak için mütemadiyen güzel cariyeler gönderiyordu. Bunun sonucu olarak İbrahim'in 14 hasekisi vardı.[50] Bunların hepsi de anasıyla birlikte imparatorluğun idaresine müdahale etmeye çalışıyorlardı. Bu nedenle rüşvetçilik ve iltimas bu dönemde zirveye çıktı.

fendiler, s. 252.
43 A.g.e., s. 245.
44 Thys-Şenocak, *Hatice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, s. 34.
45 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 235.
46 Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, s. 153.
47 Pettis de la Croix, *Memoris du sier de la Croix*, c. 1 (Paris, 1684), s. 355-356.
48 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 171.
49 I. İbrahim ile Hatice Turhan'ın kızları Atike Sultan'ın tam doğum tarihi ne yazık ki bilinmiyor. Ancak 1642'den önce doğmuş olamaz, yani ağabeyi Mehmed'den sonra dünyaya geldiği kesindir. Atike Sultan, I. İbrahim'in ailesinde rutin bir uygulama olarak daha çocukken, Ukrayna kökenli Kaptan Sarı Kenan Paşa'ya verildi (Bobovius, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, s. 192). Kaptan 1659'da idam edildi; Atike Sultan böylece çocuk yaşta dul kaldı. Ama çok geçmeden tekrar kocaya verildi. 1666'dan sonra öldü.
50 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 92.

Dediklerine göre Hatice Turhan, Sultan İbrahim'in kendisine kayıtsızlığından ötürü endişelenmişti, ama sonra bu durumu kabullenmiş ve bütün enerjisini oğlu Mehmed ve kızı Atike Sultan'ın yetiştirilmesine vermişti. Oğlu sultan olduktan sonra, av merakı yüzünden "Avcı" lakabını aldı. Hatta halk arasında, Mehmed'in de, babası İbrahim'in kadın takıntısı gibi bir av takıntısı olduğu konuşuluyordu.[51] Sefere çıkıldığında da zamanının çoğunu at sırtında ormanlarda kuş avlayarak geçiriyordu. Sultan IV. Mehmed ava çıktığından Osmanlı ordusunun başına veziriazam geçiyordu.

Neredeyse 40 yıla varan saltanatı boyunca, Ukraynalı Kazaklarla ittifak ilişkileri kurma politikası, sultanı diğerlerinden ayırt eder. Buna rağmen IV. Mehmed'in saltanatının sonucu, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflaması oldu. Osmanlılar 1683'te Viyana Kuşatması sırasında, Jan III Sobieski komutasındaki müttefik orduları karşısında (bu orduda Ukrayna Kazakları da bulunuyordu) ağır bir yenilgi aldılar. Bu tarihi dönüm noktası, 2014'te Bandinelli Sarayı'ndaki Lvov Müzesi tarafından düzenlenen "Hotin'den Viyana'ya" sergisine de konu olmuştur.

Burada ilk olarak, Melchior Widmar'ın "Jan III Sobieski'nin Viyana zaferinden sonra Leopold I. Habsburg ile karşılaşması" adlı, Viyana muharebesinden yirmi yıl sonra çizilmiş büyük tablo sergilenmiştir. Sergi kompleksinin tam ortasında, Kutsal Roma İmparatoru I. Leopold'un, Polonya Kralı, Viyana Muharebesinin muzaffer komutanı Jan III Sobieski'ye hediye ettiği ve üzerinde imparatorun işaretini taşıyan bir kılıç bulunuyordu. Ukrayna'da korunan bu tür tek eser olan kılıç, sergi için Ternopolskaya Eyalet Müzesinden getirilmişti. İmparatorun Jan III Sobieski'ye diğer bir hediyesi ise (fildişinden bir av borusu) Kamenets-Podolya Sanat Müzesinde korunmaktadır.

"Hotin'den Viyana'ya" sergisinde, muharebeye katılanların gümüş ve değerli taşlarla süslenmiş at koşumları koleksiyonu benim daha çok ilgimi çekti. Bu tür bir şeyi ne Topkapı Sarayı'nda, ne de İstanbul'daki büyük askeri müzede görmemiştim.

Ancak burada sergilenen eserler arasında biri, gerçek bir heyecana neden oldu; bu, 17. yüzyıldan kalma, elde yapılmış, üzerinde orijinal süsle-

51 Thys-Şenocak, *Hatice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, s. 63.

meleri bulunan dev bir Osmanlı otağıydı. Böyle otağlardan birinde Sultan IV. Mehmed'in komuta heyeti, esas itibariyle de Veziriazam Kara Mustafa Paşa kalmıştı. İstanbul'daki müzelerde böyle bir şeyle de karşılaşmamıştım. Bu nedenle, otağ, ölçeğiyle olmasa bile orijinalliğiyle büyük bir ilgiyi hak ediyordu.

Gördüğümüz gibi, Osmanlıların, IV. Mehmed'in anası Hatice Turhan'a saygı göstermesi, sultana savaş alanlarında büyük bir başarı getirmemişti. Osmanlı ordusunun batı Avrupa'yla savaşta karşılaştığı bu ağır yenilgi, 39 yıldır saltanatın başında bulunan sultanın iktidardan uzaklaştırılmasıyla sonuçlandı.[52] Osmanlı İmparatorluğu'nu ondan sonra üvey kardeşleri II. Süleyman ve II. Ahmed yönetti. İlkinin hiç çocuğu olmadı, ikincisinin ise sadece kızları vardı. Bu nedenle tahta, IV. Mehmed'in, Venedikli, Giritli asil Verzizi ailesinden gelen[53] cariyesi Gülnuş Sultan'dan[54] olma oğulları II. Mustafa ve III. Ahmed[55] geçti.

Hatice Turhan Sultan'a gelince, Osmanlı tarihine, "kadınlar saltanatını" sona erdiren valide olarak geçti. Bu dönemi Hürrem'in başlatıp, başka bir kadının, Hatice Turhan'ın bitirmesi de tarihin bir istihzasıdır.[56]

52 Bu, Sultan Süleyman'dan sonraki en uzun saltanat süresidir.

53 Édouard de la Croix, *Le Sérail des empereurs turcs. Relation manuscrite du sieur de La Croix à la fin du règne du sultan Mehmed IV*, ed. Corienne Theoaut-Cabasset (Paris, 2007), s. 165.

54 Gülnuş Sultan ilk oğlunu, Sultan Mehmed'in anası ve haremiyle sık sık geldiği Edirne'deki sarayda 2 Haziran 1664'te dünyaya getirdi (Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 180). Bundan sonra da, rakip görmeye dayanamayan hasekisinden bir daha ayrılmadı. Saray arşivlerinde, Gülnuş ile Gülbeyaz arasındaki rekabete dair bazı bilgiler bulunur. Sultan bir defasında Gülbeyaz'ı diğerine tercih etmiş, kıskanç Gülnuş da rakibi bir gün bir kayanın üzerinde oturmuş denizi izlerken fark ettirmeden yaklaşmış ve iteklemişti. Gülbeyaz yüzme bilmiyordu (Dmitriyeva, *Тайная жизнь гаремов*, s. 156). Başka bir rivayete göre ise Hatice Turhan, Gülnuş'un planlarını öğrenmiş, Gülbeyaz'ı ölümden kurtarmak için Kandilli Sarayı'na göndermişti; ancak Gülnuş onu orada da bularak öldürtmüştü. Hatice Turhan, Gülnuş'u bundan ötürü cezalandırmak istemiş, ancak oğlu IV. Mehmed buna karşı çıkmıştı (Kaflı, *Turhan Sultan*, s. 100-101). Gülnuş böylece haremdeki statüsünü güçlendirmeyi başarmış, daha uzun bir süre IV. Mehmed'in gözdesi olarak kalmıştı. İkinci oğlu Ahmed'i de 25 Aralık 1673'te Polonya'ya bir sefer sırasında yolda doğurmuştu (Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 180).

55 III. Ahmed'in saltanatı sırasında imparatorlukta reform ve ordunun modernizasyonu düşünceleri ortaya çıktı. Yabancı askeri uzmanlar ordu hizmetine davet edildiler. Bu padişahın saltanatı Lale Devri diye anılır; III. Ahmed tarafından Laleli'de yaptırılan cami de buna tanıklık eder. III. Ahmed hassas biriydi, sanat severdi ve eğlenceden hoşlanırdı. Hetman İvan Mazepa ve Pılıp Orlık ile, Rusya İmparatorluğu'na karşı savaşta Ukrayna'nın askeri yardımını sağlamak üzere görüşmeler yaptı. Türk ordusu 1711'de, III. Ahmed'in kumandasında, başında I. Pyotr'un bulunduğu Rus ordusunu Prut Nehri'ndeki Yaş Muharebesinde dağıttı. Bunun arkasından iki devlet arasında Prut Anlaşması imza edildi.

56 17. yüzyılın sonundan itibaren sultanlar tahta daha geç yaşlarda çıkmaya başladılar. Dolayısıyla bu

Ancak Osmanlı sultanlarının haremlerindeki Ukraynalı varlığı, bununla sona ermedi. Hanedanda, 18. yüzyılda valide olan bir Ukraynalı daha vardır. Bu, Hatice Turhan'ın torunu, IV. Mehmed'in oğlu II. Mustafa'nın cariyesi, III. Osman ile Emetullah Sultan'ın anası Şehsuvar Sultan'dır.[57]

Şehsuvar Sultan portresi, anonim
özel koleksiyon (İstanbul)

Tarihçi A. Şimşirgil, Şehsuvar'ın da Ukraynalı olduğunu belirtir.[58] Ukraynalı tarihçi A. Krımskiy de aynı görüştedir.[59] Bazı kaynaklara bakılırsa gerçek adı Mariya'dır ki, A. K. Meram da bunu teyit eder.[60]

Şehsuvar hakkında haremdeki ilk atıf onun usta, cesur bir binici olmasıyla ilgilidir.[61] Adı da buradan geliyordu (Şehsuvar, becerikli binici demektir). Bir harem kadınının biniciliğe böyle sınırsız bir sevgi duyması ve bu konudaki ustalığı şaşırtıcıdır. Ukraynalı bir kızın bu ilgi ve yeteneği nereden geliyordu acaba? Belki de, atlara sevgileri adeta genetik olan Çingenelerden. Çingeneler Ukrayna topraklarına, Podolya'ya olduğu gibi Zakarpatya'ya da çok öteden beri gelir giderlerdi. Bu kızın Tatar akınlarından birinde bir Çingene obasından kaçırılmış ya da ailesinin onu köle olarak satmış olması mümkündür. Ne yazık ki Şehsuvar'ın hareme nasıl geldiğiyle ilgili Türk tarihçiler de bir bilgi vermiş değildir.

Ancak, II. Mustafa'nın ölümünden sonra Şehsuvar'ın yakınları ve kızıyla birlikte Eski Saray'a taşınmak zorunda kaldığını biliyoruz. Onun buradaki dai-

sırada valideleri ya ölmüş, ya da aşırı yaşlı oluyorlardı ve kendilerinden öncekiler kadar aktif değillerdi. Bu durum, sonraki sultan analarının devlet siyasetinde 17. yüzyıl ortalarındaki kadar rol oynamadıklarını gösterir. Onların yerini, muhtelif saray hizipleri almıştı.

57 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 288.

58 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 186.

59 A. Krımskiy, *Твори*, с. 4: Сходознавство (Kiev: Наукова думка, 1974), s. 437.

60 Meram, *Padişah Anaları*, s. 479.

61 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 186.

Sultan III. Osman, Topkapı Sarayı Müzesi

resinde, kahve odasında çıkan yangının yayıldığını, hatta hamamın yanındaki kilere kadar ulaştığını arşivlerden öğreniyoruz.[62]

Şehsuvar Sultan'ın Eski Saray'da bulunduğu sırada, harem görevlileri, onun taht adayı oğlunu dünyadan tam anlamıyla tecrit ederek, "altın kafeste" kesin bir gözetim altında tutmuşlar, anasının oğluyla görüşmesine de izin vermemişlerdir.[63] Osman, hayatının büyük bölümünü Topkapı Sarayı hareminin rutubetli ve pis bir dairesinde geçirdiğinden, zayıf ve hastalıklı biriydi. Bunun yanı sıra psikolojik problemleri de vardı.[64]

Şehsuvar'ın kızı Emetullah (babaannesi, II. Mustafa'nın validesi Emetullah Gülnuş Sultan'ın adını almıştır)[65] evliliği beklerken 17 yaşına kadar Eski Saray'da kaldı. Daha sonra Bosna Valisi Sirke Osman Paşa ile, şehzadelerin sünnetiyle eş zamanlı bir düğünde, 1720'de evlendi.[66]

Düğün çok görkemliydi ve kutlamalar da birkaç gün boyunca sürdü. Sirke Osman Paşa bu vesileyle Emetullah Sultan'a 2000 altın, elmas yüzük, elmas çapraz, 1 çift elmaslı bilezik, elmas istefan, 1 çift büyük çapta zümrüt küpe, mücevherli nikâb, mücevherli murassa ayna, 1 çift altın ve inci işlemeli nâ'lin, 1 çift incili filâr ve pabuç etti. Kızlarağasına bir samur kürk, gelinin amcası olan Sultan III. Ahmed'in cariyelerine ise işlemeli değerli kumaşlar kürkler verdi. Düğün alayı kutlamalar boyunca, neredeyse

62 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 289.

63 A.g.e., s. 348.

64 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 147.

65 Emetullah'ın doğumunda, Gülnuş Sultan'ın Şehsuvar'a takı hediye ettiği bilinir (Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 297). Harem kayıtlarında, Sultan II. Mustafa'nın 1702'de Şehsuvar'a verdiği hediyeler hakkında da bilgi bulunmaktadır: yakut ve elmas taşlarla bezeli bir çift bilezik (A.g.e., s. 288).

66 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 297.

her gün şehrin sokaklarında dolaştı ve genç tacirlerin, yeniçerilerin ve zanaatkârların hayranlığıyla karşılandı. Herkese ikramlar dağıtıldı.

Düğün sofrası, kutlamaların üçüncü gününde Topkapı Sarayı avlusunda kuruldu. Buraya konuklar için çadırlar ve üzeri yiyecekler, içeceklerle dolu masalar atılmıştı. Sultan III. Ahmed, yeğeninin evliliği dolayısıyla saray mensuplarının ve görevlilerinin hediyelerle sıraya girerek yaptıkları kutlamaları Alay Köşkü'nde kabul etti.[67]

Ancak yeni çift, birlikte ancak dört yıl yaşadılar. Emetullah Sultan 23 yaşında dul kaldı. Üç yıl sonra o da öldü, Hatice Turhan Sultan'la, onun 21 yaşındayken 1744'te ölen kızı Hibetullah'ın yanına gömüldü. Bu kadınlardan kalan mülklerin devlet hazinesine bırakılması, paranın da İslami geleneğe uygun olarak yakınlarına ve akrabalarına dağıtılması da ilgi çekicidir.[68]

Şehsuvar Sultan kızını ve torununu yitirdikten sonra, oğlu III. Osman'ın "altın kafesten" çıkmasını Eski Saray'da uzun yıllar beklemek zorunda kaldı. Sonunda Osman, 56 yaşında tahta çıktı. Bu Osmanlı tarihinde, bir şehzadenin böyle geç bir yaşta tahtta çıktığı tek olaydır. Yeni sultan, 20 Aralık 1754'te kılıç kuşandı. Onun ardından anası Şehsuvar Sultan da valide sıfatıyla, Eski Saray'dan yenisine büyük bir alayla taşındı. Oğlunun cülusunu bunca yıl beklemiş olan valide kapalı bir tahtırevanda ilerlerken İstanbul'un sokakları da onu görmek ve bunca yıldan sonra "altın kafesten" tahta çıkan oğlundan ötürü kutlamak isteyen büyük bir kalabalıkla dolmuştu.[69]

Şehsuvar Sultan, göreve yeni getirilen Veziriazam Bahir Mustafa Paşa'ya geleneğin gerektirdiği gibi bir samur kürk ve değerli taşlarla süslenmiş bir hançer gönderdi. Paşa da cevap olarak binlerce altınla, değerli kürkler hediye etti. III. Osman'ın cülusuna büyük kutlamalar ve eğlenceler eşlik etti.

Bundan iki ay sonra İstanbul'da çok sert bir kış oldu; hatta Haliç, Hasköy'le Eyüp arasında dondu.[70] Bundan başka, III. Osman'ın üç yıllık hükümdarlığı süresinde şehirde iki büyük yangın çıktı. İkincisi, 4-5 Temmuz 1756'da iki gün boyunca aralarında Süleymaniye ile Şehzadebaşı camilerinin

67 A.g.e., s. 297-298.
68 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 123.
69 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 289.
70 A.g.e., s. 350.

Zevki Hatun Çeşmesi, Fındıklı

yakınları da olmak üzere 18 semti tamamen harabeye çevirdi. 2000 ev, 1000 dükkân, 200 cami, 70 hamam zarar gördü. Bunların yeniden yapılması için sultan hazineden yardım çıkarttı. Aynı zamanda öyle büyük bir şölen düzenletti ki, İstanbul ahalisi uzun zaman bu şölenin şaşaasını konuştu.[71]

III. Osman'ın, 40 yaşındaki kardeşi Mehmed'in zehirlenmesi emrini verdiği de bilinir. Diğer kardeşi Mustafa ise uyanıklığı sayesinde zehirlenmekten kurtulmuştur.[72]

Macar kökenli Fransız diplomat Baron de Tott, bizzat gördüğü III. Osman'ın dış görünüşü hakkında ilginç bazı gözlemlerde bulunmuş ve Osman'ı "sinirli, iradesi zayıf, mütecessis bir tip olarak tanımlamıştır."[73] Ayrıca sultanın samur kürküne duyduğu büyük tutkusuyla, müzik ve mü-

71 A.g.e., s. 354-355.
72 Finkel, *История Османской империи: Видение Османа*, s. 510.
73 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı*, s. 354-355.

zisyenlere karşı nefretini anlatır; buna göre sarayda hiçbir müzisyen bırakılmamıştır. Sultan, kadınları ve kadın topluluklarını da hor görmektedir. Bu yüzden, özel ve ökçesi çivili terlikler giyer ki, sarayın kadın hizmetçileri onun geldiğini işitir işitmez gözden kaybolsunlar.[74]

Bugün, Osman'ın en azından dört gözdesi olduğunu biliyoruz. Bunlardan Zevki Hatun'un Fındıklı'da, iki katlı bir evin altında, barok üslupla yapılmış bir çeşmesi olduğunu biliyoruz.[75] Bu bina, Veziriazam Silahtar Bıyıklı Ali Paşa'nın 1756'da verdiği buyruğa göre kubbeli bir fırın olacaktı. Paşanın idamından sonra inşaat durduruldu. Ancak III. Osman'ın üçüncü karısı Zevki'nin arzusuyla yeniden başlatılarak 1757'de tamamlandı. Bugün bu iki katlı yapı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne aittir. Zevki'nin ölüm tarihi ve nereye gömülü olduğu ne yazık ki bilinmemektedir.

III. Osman'ın baş gözdesi olan Leyla çocuksuz bir kadındı; sultanın ölümünden sonra saraydan ayrılmayı ve Hacı Mehmed Emin Bey ile evlenmeyi arzu etti. Bu evlilikten Feyzullah adlı bir oğlu oldu. Leyla, 1794'te öldü ve Karacabey Mezarlığına gömüldü.[76]

Sultanın üçüncü cariyesinin adı bilinmiyor, ancak dördüncüsünün adı Ferhunde Emine idi. Ancak onun da 1791 civarında öldüğü dışında bir bilgi bulunmuyor.[77]

III. Osman'ın üç yıllık hükümdarlığı sırasında yedi kez veziriazam değiştirildi ve bunların mülkleri de sultan tarafından müsadere edildi. Sadece hükümdarlığının ilk yılında beş veziriazam değiştirildi. Veziriazamlardan biri, Şehzade Mehmed'in öldürülmesine karşı konuştuğu için, bir diğeri de bu olay dışarıya yansıyınca emekliye sevk edildi.[78] Sultanın emriyle azledilen veziriazamlardan biri olan Hekimoğlu Ali Paşa için (bundan önce, ikisi I. Mahmud'un hükümdarlığı zamanında olmak üzere, bu göre-

74 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 147. Tarihçiler, Sultan III. Osman'ın kadın nefretinin sebebinin, altın kafeste geçirdiği zor çocukluk ve gençlik dönemi olduğunu ileri sürerler. Peirce, harem belgeleri arasında, Şehzade Osman'ın gençliğinde kafeste 19 cariyesi bulunduğuna dair malumat olduğunu bildirir (Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, s. 317).

75 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı*, s. 330.

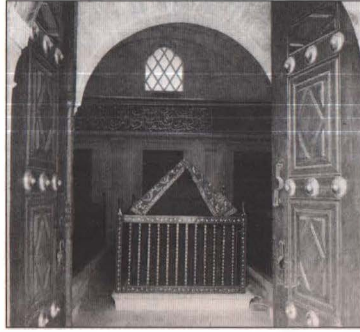
76 A.g.e.

77 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 148.

78 Finkel, *История Османской империи: Видение Османа*, s. 510.

Nuruosmaniye Camii

Şehsuvar Sultan Türbes

ve üç defa getirilmişti) Valide Şehsuvar Sultan araya girdi.[79] Bu yüzden idam edilmedi, ancak sürgüne gönderildiği Kıbrıs'ta zehirlendi.

Bundan kısa bir süre sonra 1756'da Şehsuvar Sultan da öldü. Bu sırada 73 veya 74 yaşındaydı.[80] Kendisi bütün diğer validelerden farklı olarak iki yıldan az (16.5 ay) valide unvanını taşımış olmasıyla bilinirdi. Şehsuvar Sultan hayatının son yıllarında birçok hastalık ve ağrılardan mustaripti nihayet "ruhu bir kuş gibi kafesten uçup gitti."[81]

Şehsuvar Sultan itibarlı bir yere, Nuruosmaniye Camii bölgesindeki türbeye defnedildi. Caminin mimarı, yardımcısı Simon Kalfa'yla birlikte çalışan Mustafa Ağa'ydı.

Bu türbe, I. Mahmud'un (hd. 1730-1754) üvey oğlu için camiyle birlikte, yaptırılmıştı. Ancak sultan, inşaat bitmeden ölünce, Hatice Turhan Sultan buraya gömülmüştü.

Cami inşaatını, Mahmud'un üvey oğlu III. Osman, 1757'de tamamladı.[82] Bu nedenle bu külliye onun adını taşımaktadır. Bununla birlikte Osman, kendisi için, boyut ve süslemeleri itibariyle sultanlara layık bir türbenin cami alanında yapılmasına izin vermedi ve buraya annesi Şehsuvar Sultan'ın gömülmesini istedi.

Türbesinde yalnız başına yatma şerefine nail olan valide sayısı, ondan fazla değildir. Şehsuvar'ın türbesi Nuruosmaniye Külliyesi'nin doğu tarafın-

79 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı*, s. 351.
80 Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem*, s. 186-187.
81 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 290.
82 A.g.e.

dan bulunmaktadır. Osmanlı barok üslubunda bir kubbesi bulunan türbe altlı üstlü 22 pencere ile aydınlanır. Bunlardan bir kısmı vitraylarla süslüdür.

Türbeye üç kubbeli bir revaktan girilir. Revak dört kolon üzerinde yükselmektedir, bu yüzden boyut ve mekân itibariyle çok daha büyük görünmektedir. Türbenin içi çiçek dalları, istiridye kabuğu motiflerinden oluşan kalem işleriyle bezenmiştir.

Burada Şehsuvar Sultan'la birlikte on kişi daha gömülüdür ki, bunlar arasında bir sonraki Sultan III. Mustafa'nın (hd. 1757-1774) kızı, daha çocukken ölen Hibetullah;[83] keza II. Mahmud'un kızları (ilk karısı Nevfidan'dan olma) Fatma,[84] (ikinci karısı Aşuban'dan olma) Ayşe,[85] dördüncü karısı Pertevniyal'dan olma Şah,[86] (birinci karısı Nevfidan'dan olma) Emine,[87] (beşinci karısı Nuritab'dan olma) Şah,[88] (üçüncü karısı Hüşar'dan olma) Zeynep[89] ve (anası bilinmeyen) Hamide[90] bulunmaktadır. Bu kızların hepsi de doğumdan kısa süre sonra ölmüşlerdir.

Türbede bunlarla birlikte Sultan Abdülhamid'in (hd. 1839-1861) kızları Neyyire[91] ile (muhtemelen) Münire de (ileri yaşlarda ölmüşlerdir) gömülüdür. Bu yüzden, yeşil kadifeyle örtülü, inci işlenmiş kırmızı ağaçtan büyük sandukalar dikkat çeker. Şehsuvar Sultan'ın sandukası, gün ışığı altında parlayan yaldızlı bir örtüyle örtülüdür.

Şehsuvar'ın gömüldüğü yer de semboliktir. Bunu görmek için, Osmanlı barok tarzının en parlak eserlerinden biri olan Nuruosmaniye Camii'ni ziyaret etmeye değer. Bu cami, İstanbul'da aynı üsluptaki benzer yapılardan farklı olarak, özellikle iç süslemeleriyle beni çok etkiledi. Kuran'ın ilk suresinin çok güzel bir hatla siyah fon üzerine altınla yazılı olduğu friz, derhal dikkat çeker. Benzer ayetlerin (El Ahkaf suresi, 15-19. ayetler; Nuh suresi, 28. ayet) Şehsuvar Türbesi'nde de görülebileceğini belirtmek gerek.

83 S. Eyice, "Nuruosmaiye Külliyesi," İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), s. 266
84 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 189.
85 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı*, s. 414.
86 A.g.e.
87 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 194.
88 A.g.e.
89 A.g.e.
90 A.g.e., s. 195.
91 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı*, s. 464.

III. Osman'a gelince, 1757'de ölümünden sonra, kendi adını taşıyan camiye değil, ama kardeşi I. Mahmud'un yanına, Hatice Turhan türbesine gömülmüştür. Bu türbede Osmanlı hanedan ailesi mensuplarından başka kişiler de defnedilmiştir.

Gördüğümüz gibi, bütün Ukraynalı sultan hasekileri, eşlerinden ve çocuklarından saygı görmüşlerdir; Türkler de bu kadınlara günümüzde de saygı duyarlar. Onların anılarına Ukrayna'da da onların hak ettikleri saygıyı göstermek gerek.

Yalnız bunların, Osmanlı sultanlarının haremindeki biricik Ukraynalılar olmadığına da dikkat çekelim. Bilindiği gibi Kırım Tatarları, üç yüzyıl boyunca yüz binlerce Ukraynalı kadını kaçırmış ve Osmanlılara köle olarak satmışlardır.

Ukraynalıların sadece Osmanlılara değil, Avrupalılara da satılmış olması ilginçtir. Örneğin yakın zamanlarda Venedik arşivlerinde şehrin önde gelen birinin hazineleri ve değerli şeyleriyle ilgili kayıtlar bulunmuştur. Bunlar arasında Rohatyn şehrinden bir köle de anılmaktadır. Ukrayna tarihçileri bu kızın da aşağı yukarı Roksolana'yla aynı dönemde kaçırıldığını düşünürler.[92] Bu Venediklinin 1564 tarihli mirasında "Rogaçyov'dan (yani Rohatyn'den), Ukrayna kökenli Ulyana" sayılır. Ne yazık ki bu kölenin yaşı belgelerde anılmaz. Bu nedenle ne zaman esir alındığına dair kesin bir şey söylenemez.

Osmanlı haremlerindeki Ukraynalılara gelince, bunların isimleri asırlar içinde yitip gitmiştir. Zaten Osmanlı İmparatorluğu'nda kişisel bilgiler de kayıt altında tutulmuyordu. Arşivlerde Müslüman ismi yazılıdır ve baba adı da "Abdullah" diye kaydedilmiştir.[93] Yalnız A. K. Meram'ın araştırmaları sayesinde sultanların hayatındaki Ukraynalı kadınlarla ilgili bazı verilere ulaşılmıştır. Meram, *Padişah Anaları* adlı kitabında, diğer Türkçe kaynaklardan farklı olarak, 600 yıl boyunca sultan saraylarında yaşayan harem kadınlarının isimleri ve yurtlarıyla ilgili mümkün olduğunca fazla bilgiye ulaşmaya çalışmıştır.

92 G. Nudga, "Хто вона, Уляна з Рогатина?," içinde Наукові записки Прикарпатської історичної школи (İvano-Frankovsk: Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кафедра історії України; Івано-Франківський осередок наукового товариства ім. Т.Шевечнка, 2004), s. 30-31.
93 O. Galenko, *Тіні турецьких предків, День* (15 квіт., 2006).

Bir Ukraynalıya yapılan ilk atıf, Hürrem Sultan'ın torunu III. Murad'ın hükümdarlığı sırasında görülür. Bilindiği gibi Murad'ın çok sayıda kadını ve çocuğu vardı. Bunlar arasında, üçüncü hasekisi Ukraynalı Olga'dır; kendisi Osmanlılarda Şah-ı Huban adını almış, sultana iki oğul (Korkut ve Ali) doğurmuştur.[94] Bunlar eğer daha küçükken ölmedilerse, üvey kardeşleri III. Mehmed'in cülusuyla birlikte idam edilmiş olmalılar. Şah-ı Huban ise Yenibahçe semtinde defnedilmiştir.[95] Ne var ki A. K. Meram, A. Krımskiy'in, Sultan II. Osman'ın (hd. 1603-1622) en sevgili cariyesinin Hotin Muharebesi[96] sırasında esir alınmış ve hareme getirilmiş bir Ukraynalı olduğu iddiasını[97] doğrulamaz. Krımskiy de eserinde onun adını anmaz. Ancak Tarihçi N. Sakaoğlu arşiv belgelerine gönderme yaparken, sözü edilen Ukrayna kökenli gözdenin adının Meylikaya veya Meleksima olduğunu belirtir. Ancak haremde Meylişah diye anılmaktadır. Bu kadın Sultan II. Osman'a, Ömer adlı bir oğul doğurmuş, ancak bu şehzade çocuk yaşta ölmüştür.[98]

Hatice Turhan Sultan'ın torunu II. Mustafa'nın (1664-1703) hareminde, Ukraynalı Şehsuvar'dan başka (A. K. Meram'ın belirttiğine göre) onun bir başka hemşerisi Vera da (Mahfiruze Hatice) bulunuyordu ki, onun adı da arşiv belgelerinde II. Mustafa'nın tahta çıktığı sırada sultandan hediyeler aldığı vesilesiyle geçer.[99] Geride çocuk bırakmayan I. Mahmud'un (1696-1754) gözdesi ise, onun dördüncü karısı olan bir başka Ukraynalı Olga'dır (haremdeki adı Verdinaz).[100] Verdinaz, sultandan elli yıl daha uzun yaşamıştır, bu da onun hareme, I. Mahmud'un son yıllarında geldiğini gösterir. Verdinaz, I. Mahmud'un ölümünden neredeyse hemen sonra Mustafapaşazade İbrahim Bey ile evlenmiş ve Beşiktaş'a yerleşmiştir. Burada Köprü Hamamı (bu eser günümüze kalmamıştır), eski Beşiktaş Sarayı'nda

94 Meram, *Padişah Anaları*, s. 440.
95 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 213.
96 Hotin Şehri önlerinde 1620-1621'de yapılmıştır. Zaparojskiy Kazakları, Hetman Pyotr Sagaydaçniy idaresinde Osmanlı ordusuna büyük destek vermişlerdi.
97 Krımskiy, *Твори*, 4: Сходознавство:s. 437.
98 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 239.
99 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 117.
100 Meram, *Padişah Anaları*, s. 473. Verdinaz'ın Mekke'de hacca gittiği de bilinir.

da bir sıbyan mektebiyle çeşme yaptırmıştır.[101] Bununla ilgili bilgiler, Topkapı Sarayı arşivindeki mektubunda bulunmaktadır.[102]

Keza Galata'da da bir Verdinaz Çeşmesi bulunmaktadır, bu eser 1732'de onun tarafından yaptırılmış, bu amaçla Çatalca'daki çiftliği vakfedilmiştir. Verdinaz, 1804'te ölmüş, Şehzadebaşı Camii'ne gömülmüştür.[103]

Sultan I. Abdülhamid'in (hd. 1774-1789) karıları arasında da Rudi[104] adlı (muhtemelen Ukraynaca Ruda'dan), kızıl saçlı, haremde Nükhetseza adını alan bir Ukraynalı bulunmaktadır. Nükhetseza, 4 Haziran 1850'de ölmüş ve hemşerilerinden Hatice Turhan Sultan'ın türbesine gömülmüştür. Ne yazık ki hakkında daha fazla bilgi yoktur.

II. Mahmud'un hareminde de (1785-1839) hükümdarlığının son yıllarında Osmanlı askerleri tarafından savaşlardan birinde esir alınmış ve savaş ganimeti olarak saraya satılmış, Olga adlı bir Ukraynalı da bulunmuştur. Bu cariye, 6 Aralık 1835'te Nizameddin adlı bir oğlan doğurduktan sonra[105] Tiryal Sultan adını almıştır. A. K. Meram, Olga'nın güzel ve kurnaz bir kadın olduğunu belirtir, zira diğer hemşerileri gibi o da Sultan II. Mahmud'un en büyük üç tutkusunu gidermektedir: içki, cinsellik ve saz. Bu nedenle uzun süre "onu avucunda tutmuştur."[106] Ne var ki oğlu doğumundan üç yıl sonra ölmüş, Olga da bundan sonra Şehzade Abdülaziz'in anası Pertevniyal Sultan'la yakınlaşmış, haremde sadece büyük bir saygı değil, zenginlik de kazanmıştır.

Tiryal, II. Mahmud'un ölümünden sonra sahildeki malikânelerden birine yerleşmiştir. Yetiştirilmesine katkıda bulunduğu (bu sayede halk arasında "ikinci valide sultan" diye anılırdı)[107] Abdülaziz'in hükümdarlığının sonuna doğru Çırağan Sarayı'na geçmiştir. Kendisi Sultan Abdülaziz'in ailesine öyle yakındı ki, daha sonra Şehzade Yusuf İzzeddin Efen-

101 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 237.
102 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 145-146.
103 A.g.e., s. 146.
104 Meram, *Padişah Anaları*, s. 502.
105 A.g.e., s. 399.
106 A.g.e., s. 556.
107 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 399.

di'ye[108] Üsküdar'da, boğaz manzaralı bir köşk hediye edecekti.[109] Tiryal, II. Abdülhamid'in hükümdarlığı sırasında on yıl eski Beylerbeyi Sarayı'nın yarısını işgal etti, sarayın diğer yarısında da müteveffa II. Mahmud'un cariyesi Lebriz kalıyordu.

Tiryal yetmiş yıl yaşadı, beş farklı sultanın hükümdarlığı sırasında iyi ve kötü pek çok şey gördü. Müteveffa II. Mahmud'un kendisi gibi gözde cariyelerinden, dostu Nuritab'la aynı yıl, 1886'da öldü.[110] Hatice Sultan Türbesi'ne gömüldü. Türbenin önünde adını taşıyan bir çeşme vardır. Tiryal'ın ölümünün hemen ardından mülkleri ve özel eşyaları satıldı. Elde edilen para, borçlu kadınların borçlarının bir kısmının ödenmesi için kullanıldı.[111]

Topkapı arşivlerinde Tiryal'ın mektupları da saklanmıştır. Bunlardan Sultan I. Mahmud veya onun oğlu Abdülmecid'e gönderdiği birinde, dua ve iyi dilekler yazılıdır; hazine kethüdasına gönderdiği bir diğerinde ise, Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı ordusunun ıslahatından sonra devletin hiçbir yardımı olmadan yaşamak zorunda kalan bir gazinin çocuklarına yardım edilmesi ricası vardır.[112]

Tiryal, hayır işleriyle de uğraşmıştır. Sağlığında Üsküdar'daki Ahmediye Camii Medresesi yanında bir çeşme yaptırmış, 1863'te de Abdülaziz suyolunu yeniletmiştir.[113] 1719'da Topkapı Sarayı'nda Sultan III. Ahmed'in iradesiyle kurulan kütüphaneye de kitaplar bağışlamıştır, bununla ilgili kayıtlar mevcuttur.[114]

A. K. Meram, *Padişah Anaları* kitabında, Sultan II. Mahmud'un baş gözdesi Bezmialem Sultan'ın da (1807-1853) bir Rus Yahudisi olan Leo'nun üç kızından biri ve adının da Suzi olduğunu belirtir.[115] Buna dayanarak,

108 Yusuf İzzeddin Efendi, babası Abdülaziz'le birlikte dünyanın birçok yerini dolaşmış olmasına rağmen sultan olmamıştı.
109 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 400.
110 A.g.e.
111 Uluçay, *Harem'den Mektuplar*, s. 123.
112 A.g.e., s. 121-123.
113 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, s. 399-400.
114 A. Şan, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Kadınların Kurduğu Kütüphaneler" (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 06 Haziran 2011), http://www.beyazitkutup.gov.tr/1516_Osmanli-Doneminde-Istanbul-da-Kadinlarin-Kurdugu-Kutuphaneler---Ayten-SAN.html.
115 Meram, *Padişah Anaları*, s. 553-554.

eğer Meram, bu kızın kardeşleriyle birlikte Kafkasya'da Osmanlılara esir düştüğünü belirtmemiş olsaydı, onun da Ukrayna topraklarından geldiği çıkarsaması yapılabilirdi. (Bu dönemde Kafkaslar'da, Ukraynalı Yahudiler bulunmuyordu.) Bezmialem Sultan büyük olasılıkla, diğer tarihçilerin de işaret ettiği gibi, bir Gürcü Yahudisiydi.[116] Meram onun için "Rus Yahudinin kızı" demektedir ki, buradaki Rus, Rusya İmparatorluğu uyruğu anlamına gelmektedir.

Böylece, Osmanlı tarihinde üç çok önemli Ukraynalı kadına, yani Hürrem, Hatice Turhan ve Şehsuvar'a işaret etmek mümkündür ki, bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesinde büyük katkı göstermişlerdir. Bunlardan ikisi de küçük anavatanlarıyla doğrudan ve dolaylı olarak diplomatik ilişkileri sürdürmüşlerdir.

116 K. Göçer, "Bezmiâlem Valide Sultan ve Gureba Hastanesi," *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4, sayı 1 (2014): s. 125.

Sonsöz

Roksolana Ukrayna'da, esir düşmüş, vatanını ve ailesini kaybetmiş olmasına rağmen o zamanlarda inanılmaz boyutlarda bir güç sahibi olmuş efsane bir kadın olarak bilinir. Bununla birlikte, onun sultan sarayında bulunurken küçük anavatanını Tatarların akınlarına karşı savunmaya çalışmış olduğunu söylemek de hoşumuza gider. Zira kocası Sultan Süleyman üzerinde büyük bir nüfuzu vardır. Ukraynalılar bunlarda kuşkusuz haklıdır, ancak belli bazı abartmalar da söz konusudur. Unutmamak gerekir ki bu Ukraynalı papaz kızı, devamlı seferlerde bulunan Sultan Süleyman'a yazdığı mektuplarda Hıristiyanlarla cihadında kocasını kutsamıştır.

Yurduna geri dönmesi söz konusu bile değildi. Öte yandan kökenini de fazla ortaya koymamıştı. Tersine, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yüksek konumunun altını çizmişti. Buna dair Polonya elçilerinden ve bizzat Sultan Süleyman'dan kalma belgeler bulunmaktadır. Dolayısıyla ben, Pavel Zagrebelniy'in, Roksolana'nın bir Ukraynalı yurtsever olmaktan ziyade, "kimsenin bilmediği bir kızın ve kadının kendi kişiliği için, hayatta kalmak ve kendisini sakınmak için mücadele eden" bir insan olduğu görüşüne katılıyorum.[1]

Ancak siyaset, Türklerin ve Ukraynalıların akrabası Roksolana/Hürrem'in hayatında, tayin edici bir rol oynamıştır: Süleyman'ın haremine tesadüfen değil, onun tahta çıkması vesilesiyle bir hediye olarak, Valide Ayşe Hafsa Sultan'ın akrabası Kırım Hanı I. Mehmed Giray tarafından hediye edilmiştir.

Sultan Süleyman'ın, bu kızıl saçlı Ukraynalı kızdan önceki hayatında on yıl boyunca bir Çerkez Prensesi Malhurub (Baharay) vardı: sultan ona Mahidevran derdi, haremde ise Gülbahar adını koymuşlardı. Mahidevran'ın büyük kardeşi Murzakan Mirza da daha sonra Temrük Mustafa Paşa adıyla Çerkez-Osmanlı ilişkilerinden sorumlu vezir olacaktı.

Çerkez Prensi İdar Temrük, çocukları aracılığıyla, 1501'de Osmanlı İmparatorluğu'nun rızası olmaksızın Çerkez topraklarına karşı savaş başlatmış olan Kırım Tatarlarının akınlarına karşı Osmanlıların desteğini aramıştı. Bu akınlar, Çerkez kızı Mahidevran'ın Şehzade Süleyman'ın gözdesi

1 Zagrebelniy, Роксолана: історичний роман, s. 787.

olmasından sonra biraz dinmiş, ama onun 1520'de tahta çıkmasıyla birlikte Kırım Tatarlarının saldırıları tekrar başlamıştı.[2] Kırım Hanlığı'ndan getirilen cariye Hürrem'in sultanın haremindeki otoritesi tam da bu dönemde yükselmeye başlamış olmalıdır.

Mahidevran'ın kardeşi Temrük Mustafa Paşa'nın durumu tekrar yoluna koymak için gösterdiği bütün çabalar boşunaydı. 1520-1530 arasında onu başkentten Kırım'a ve Kafkaslar'a gönderdiler.[3] Bu, Hürrem'le Süleyman'ın birbiri ardına çocuklarının doğduğu yıllardır. Çerkez Mahidevran ise bu dönemde sultandan uzaklaştırılmıştır. Sonunda da oğlu Mustafa'yla birlikte Manisa'ya gönderilmiştir. Sonraki uzun ve trajik hayatı Bursa'da son bulmuş, babasının emriyle idam edilen oğlu Mustafa'nın yanına gömülmüştür.

Sultan Süleyman, Hürrem Osmanlı sarayındayken Kırım Hanlığı'yla sıkı ilişkiler geliştirmiş, hanın ordusu da sultanın fetih seferlerine katılmıştır. Ancak söylemeye bile gerek yok ki, Hürrem'in yükselişi, üç devletin, Çerkez Krallığı'nın, Kırım Hanlığı'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasetleri sayesinde mümkün olmuştur. Hürrem gerçekten de vaziyetten ustaca yararlanmış, zekâsı, durmak bilmeden bilgisini artırma arzusu (buna, yazdığı Osmanlıca şiirler tanıklık etmektedir), Sultan Süleyman'ın aklını ve yüreğini fethetmiştir. Hürrem, Sultan Süleyman'la felsefe ve şiir üzerine sohbetlere girişen tek kadındır.

Rakibesi Hürrem'le yumruk yumruğa kavgaya girmeye bile kalkışan Mahidevran, bu kadarını ne düşünebilir, ne de aklından geçirebilirdi. Onun yeğeni, Hürrem Sultan'ın ölümünden epeyce sonra Moskova Çarı Korkunç İvan'ın karısı olan Goşena da aynı asi ve baş eğmez karaktere sahipti. Ne var ki, evlenmesinden yedi veya sekiz yıl sonra gizemli şekilde ölecek, arkasından kardeşi Mihail Temrukoviç de idam edilecekti.

Hürrem Sultan'ın hayatı, iktidara, zenginliğe ve aşka rağmen, hiç de bir masala benzemiyordu. Çocuklarının geleceğini düşünmeden huzurlu tek bir gün bile geçirmiyordu: babaları ölecek olursa bunlar, Fatih kanunnamesi gereği Mahidevran'ın oğlu, büyük kardeşleri Mustafa tarafından boğdurulacaklardı –üstelik Mahidevran da mutluluğunu çaldı diye ondan intikam al-

2 Zaytsev, *Крымская историографическая традиция XV—XIX веков: Пути развития: (рукописи, тексты и источники)*, s. 79.

3 Daur, "Osmanlı, Rus Çarlığı ve Çerkesya'nın Politik İlişkileri."

Selimiye Camii, Edirne

mak için hiçbir şansı kaçırmazdı. Bu nedenle, düşmanlarının hatalarından ustaca yararlanarak, devamlı surette gizli ve akıllı hareket etmek zorundaydı.

Bunun sonucu olarak, sarhoş ve değersiz sayılan oğlu Selim tahta çıkmayı başardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi de II. Selim'le başlar. Ne var ki Osmanlı İmparatorluğu, II. Selim zamanında fetih siyasetini[4] sürdürerek sınırlarını genişletmiştir. Bununla birlikte imar faaliyetlerine de büyük önem verilmiştir. Örneğin Edirne'de, Mimar Sinan'ın[5] ustalık dönemi eseri sayılan büyük Selimiye Camii yapılmıştır.[6] Bu muhteşem cami, hâlâ şehri ziyaret edenlerin hayranlığını uyandırmaktadır.

4 II. Selim'in Hicaz ve Yemen seferleri başarılı olmuştur. Osmanlı ordusu 1571'de Kıbrıs'ı fethetmiştir. Bu dönemde Osmanlı donanması da Lepanto Deniz Muharebesinde İspanyol ve İtalyan devletlerinin "Kutsal Birlik" adıyla kurduğu deniz gücünü dağıtmıştır. Ne var ki II. Selim, 1572'de İspanya karşısında Tunus'u kaybetmişti. Osmanlılar bu yıllarda İran, Macaristan ve Venedik'le de savaşmışlardır (1570-1573).

5 1540-1588 arasında, yani Mimar Sinan'ın altın döneminde onun tarafından veya onun katkısıyla 43 cami, 22 mescit, 49 medrese, 40 hamam, 28 saray ve köşk, üç darüşşifa ve altı kervansaray yapılmıştı.

6 Rivayete göre Hz. Muhammed düşünde Selim'e görünmüş ve ondan bu camiyi yapmasını istemişti.

Sultan II. Selim, Topkapı Sarayı Müzesi

Ama bu, Sultan II. Selim'in son projesi değildi. Sultan, hükümdarlığı sırasında Mekke'de haleflerinin başlattığı işleri devam ettirmiştir. Burada onun emriyle restore edilen büyük cami bu sayede Osmanlı mimarisine has bir görünüş kazanmıştır. Bu tür tamir işleri, II. Selim'in oğlu III. Murad zamanında da devam etmiş, dünyanın her köşesinden gelip "Müslümanların kutsal yerlerinin bu yeni koruyucularının kudret ve sınırsız cömertliklerini gören"[7] hacılar üzerinde de büyük bir etki yaratmıştır.

Sultan II. Selim, 1572'de Ayasofya'da da büyük bir tadilat yaptırmıştır. Binanın depreme karşı dayanıklılığını artırmak için Mimar Sinan tarafından dış istinat duvarları inşa edilmiş, kubbeyi taşıyan payeler ile yan duvarlar arasındaki boşlukları kemerlerle besleyerek kubbeyi iyice sağlamlaştırmış, binaya iki minare ile hünkâr mahfilini ve II. Selim'in türbesini eklemiştir. Ancak bu tadilatlar Selim'in ölümünden sonra tamamlanmıştır. Sultan II. Selim, yapı Müslümanlar tarafından yapılmadığı için ilavelerin gereksiz olduğunu savunanlara sert şekilde karşı koymuştu.[8]

Şunu da belirtmek gerek ki, Hürrem taht mücadelelerinde ancak bir oğlunu, Selim'i kurtarmayı başarmıştır. Bütün diğer çocukları, Mihrimah dışında, genç yaşta ölmüşlerdir. Çocuklarının ölümünü görmek, sağlığındaki ciddi bozulmanın da sebebi olmuş ve Hürrem görece genç sayılabileceği 53 yaşındayken ölmüştür. Bıraktığı hayır eserleri bugün bile insanlara hizmet etmektedir.

7 Finkel, История Османской империи: Видение Османа, s. 227.
8 A.g.e., s. 226.

Kaynakça

Abrahamowicz. "Roksolana." *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław – Warszawa - Kraków, 1989 1988.

Açıkgöz, Esra. "Ailesinin Ağzından Mahidevran'ın Hikâyesi." *Cumhuriyet Dergi*, 07 Ekim 2012.

"Açlık Grevi Yapan Vezir: Hüsrev Paşa." Hayalleme, 20 Mayıs 2013. http://www.hayalleme.com/aclik-grevi-yapan-vezir-husrev-pasa/.

Afyoncu, Erhan. *Muhteşem Süleyman: Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*. İstanbul: Yeditepe, 2011.

——, "Şehzade Mustafa'nın 461 Yıldır Unutulmayan Ölümü." *Bugün*, 02 Eylül 2014. http://www.bugun.com.tr/sehzade-mustafanin-461-yildir-unutulmayan-olumu-yazisi-965977.

Akgündüz, Ahmet. *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem*. İstanbul: Timaş, 2012.

Akyol, T. *Tarihinin Gölgesinde*. İstanbul: Timaş, 2011.

Albèri, Eugenio. *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*. C. 3. 3. Floransa, 1840.

——, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*. C. 1. 3. Floransa, 1840.

——,. *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*. C. 2. 3. Floransa, 1840.

Alderson, Anthony Dolphin. *Bütün Yönleriyle Osmanli Hanedani*. Çev. Ş. Severcan. İstanbul: Yeni Şafak, 1998.

Alpgüvenç, Can. *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar*. İstanbul: Kaymak Yayınları, 2009.

——, *İki Hanım Sultan Hürrem ve Mihrimah*. İstanbul: Kaymak Yayınları, 2013.

Altınay, Ahmet Refik. *Kadınlar Saltanatı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005.

Altınyeleklioğlu, Demet. *Moskof Cariye Hürrem*. İstanbul, 2013.

Antonova, A. İ. "Необыкновенная судьба «Брак в Кане Галилейской» Паоло Веронезе : Пятое измерение," y.y. http://www.youtube.com/watch?v=il2GTToOcAU.

Bassano, Luigi da Zara. *Costumi et i modi particolari della vita de' Turchi*. Rome, 1545. Ed. Franz Babinger. Münih, 1963.

Beauplan, G. L. de. *Description d'Ukraine... par le sieur de Beauplan (A Rōuen. M. DC. LX.* — Факсимиле*)*. Kiev: Наук. думка, 1990.

Benua, S. *Хюррем. Знаменитая возлюбленная султана Сулеймана*. Moskova: Алгоритм, 2013.

Berker, N. "Kaşbaştı (Diadem)." *Türk Etnografya Dergisi*, sayı XIII (1973).

Bobovius, Albertus. *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

Britskiy, P.P. Boçan, P.O. *Німці, французи і англійці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях*. Çernovtsı: Технодрук, 2011.

Bursalı Mehmed Tahir Bey. *Osmanlı Müellifleri (haz. İ. Özen)*. C. 3. İstanbul, 1975.

Busbecq, O.G. *Türk Mektupları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1939.

Can, A. *Pargalı'nın Ölümü*. İstanbul: Yeditepe, 2013.

Cevdet, A. "Hürrem'in Oğlu Şehzade Mehmet ile Şah Sultan'ın Kızı Esmehan Sultan Evlenecek," 02 Şubat 2013. http://www.reytingler.biz/Hurremin-Oglu-Sehzade-Mehmet-ile-Sah-Sultanin Kizi-Esmehan-Sultan-Evlenecek-4046-h.html.

Croix, Édouard de la. *Le Sérail des empereurs turcs. Relation manuscrite du sieur de La Croix à la fin du règne du sultan Mehmed IV*. Ed. Corienne Theoaut-Cabasset. Paris, 2007.

Croix, Pettis de la. *Memoris du sier de la Croix*. C. 1. Paris, 1684.

Czamańska, Ilona. *Chrześcijańskie małżonki sułtanów tureckich. Małżeństwa polityczne w Imperium Osmańskim XIV i XV wieku.* Poznan: Balcanica Posnaniensia. Acta et studia. — XX, Poznań Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, 2013.

Çuhlib, Taras. "Цісар турецький дозволяє козацькому війську та його державі плавати по Чорному морю...: політичні відносини українських гетьманів з султаном Мегмедом IV Авджн." İçinde *Україна в Центрально-Східній Європі.* 9-10. Kiev: Вип., 2010.

Çupin, G.T. *Предыстория и история Крыма.* Harkov: Литера Нова, 2012.

Dallam, Thomas. *The Diary of Master Thomas Dallam, 1599 – 1600.* Ed. J. T. Bent. 87. Londra: Hakluyt Series, 1893.

Daur, Soner. "Osmanlı, Rus Çarlığı ve Çerkesya'nın Politik İlişkileri," y.y. http://sonerdaur.wordpress.com/2013/12/19/osmanlirus-cerkes-iliskileri.

Demenci, O. "Султанша двох країн: Хюррем." İçinde *Роксолана у світі: історико-краєзнавчий збірник*, Ed. B. Gavriliv, İ. Mironyuk. İvano-Frankovsk, 2008.

——, "Трансформації сюжетів та образів у художній літературі (на матеріалі творів про Роксолану)." Filoloji yüksek tezi, Taras Şevçenko Kiev Ulusal Üniversitesi Filoloji Enstitüsü, 2005.

Dmitriyeva, O. *Тайная жизнь гаремов.* Don-Üzeri-Rostov, Krasnodar: Феникс, Неоглорн, 2010.

Doğru, H. *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı. IV Mehmed'in Kamaniçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri.* İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

Dziubińsi, A. "Poturczency polscy. Przyczynek do historii nawróceń na islam w XVI–XVIII w." *Kwartalnik Historyczny Rocznik* II, sayı 1 (1995).

Dziubiński, A. *Stosunki dyplomatyczne polsko-tureckie w latach 1500-1572 w kontekście międzynarodowym.* Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2005.

Ekinci, Buğra. "Mihrimah Sultan Camiinin Sırrı." Adem Eğitim Kültür ve Sosyal Hizmetler Derneği, 2014. http://www.ademder.org/sectionblog/35-makaleler/233-mihrimah-sultan-camiinin-sirri.html.

Eyice, S. "Nuruosmaniye Külliyesi." *İslâm Ansiklopedisi.* İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007.

Falconer, C. *Bir Hürrem Masalı: Cehennem Kedisi ve Kanarya.* Çev. Solmaz Kamuran. İstanbul: İnkılap, 2001.

Farion, İ. *Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII—на початку XIX століття (з етимологічним словником).* Lvov: Літопис, 2001.

Faroqhi, S. "Para ve Fiyatlar." İçinde *Türkiye Tarihi. Osmanlı Devleti 1300 — 1600*, C. 2. İstanbul: Cem Yayınları, 2009.

Finkel, C. *История Османской империи: Видение Османа.* İng. çev. K. Alekseyeva, Y. Yablokova. Moskova: АСТ, 2010.

Flachat, J.C. *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique, et même des Indes Orientales (1740 – 1758).* C. 2. Lyon, 1766.

Friedman, Victor A. "The Zaporozhina Letter to the Turkish Sultan: Historical Commentary and Linguistic Analysis." İçinde *Hiero Slavica Solymitana*, Ed. Victor Raskin, Dmitri Segal. C. 2. Kudüs, 1978.

Galenko, Aleksandr. "«Тум» на османському престолі." İçinde *Україна: хронологія розвитку*, C. 4. Kiev, 2009.

Galenko, O. *Тіні турецьких предків.* День. 15 квіт., 2006.

Gankeviç, V. Y. "Крымскотатарские медресе." Исторический альманах о Крыме, y.y. http://crimean-tatars.com.

Gavriliv, B. "Документальнний портрет Роксолани зберігається в Луврі." İçinde Роксолана у світі: історико-краєзнавчий збірннк *(ed. B. Gavriliv, İ. Mironyuk)*. İvano-Frankovsk, 2008.

Gayvoronskiy, O. *Повелители двух материков*. C. 1. Kiev: Бахчисарай, 2007.

Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü*. Çev. Türkis Noyan. C. 1. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

Golomidova, N. "Рогатин: диво-храм без жодного цвяха." Галицький кореспондент, 2010. http://www.gk-press.if.ua/node/9638.

Goodwin, J. *Величие и крах Османской империи: Властители бескрайних горизонтов*. İng. Çev. M. Şarova. Moskova: Азбука-Аттикус, КоЛибри, 2012.

Gosławski, M. *Podole. Cz. 2 Wybór poezji*. Opracował Jacek Lyszczyna. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005.

Göçer, K. "Bezmiâlem Valide Sultan ve Gureba Hastanesi." *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4, sayı 1 (2014).

Gribovskiy, V.V. "До питання про подальше облаштування Меморіального комплексу Могила кошового отамана Івана Сірка." İçinde *Козацька спадщина: Альманах Нікопольського регіонального відділення Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України*, Вип. 2. Nikopol, Dnyepropetrovsk: Пороги, 2005.

İhsanoglu, E. *История османского государства, общества и цивилизации*. C. 1. Moskova: Вост. лит., 2006.

İnalcık, Halil. *Kuruluş İmparatorluk Sürecinde Osmanlı*. İstanbul: Timaş, 2013.

——, *Османська імперія: класична доба 1300–1600*. İng. çev. O. Golenko. Kiev: Критика, 1998.

Kabaçinska, Svitlana. "Загадка Роксолани." *Дзеркало тижня*, 22, sayı 30 (2013).

Kaflı, K. *Turhan Sultan*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2014.

"Kanuni'nin Kalbi Bulundu!" *Akşam Gazetesi*, y.y. http://www.aksam.com.tr/guncel/kanuninin-kalbi-bulundu/haber-306246.

Kaziev, Ş. *Повседневная жизнь восточного гарема*. Moskova: Молодая гвардия, 2006.

Kinross, Lord. *Расцвет и упадок Османской империи*. İng. Çev. M. Palkinov. Moskova: КРОН-ПРЕСС, 1999.

Kis, Yaroslav. "Легенди і факти про Роксолану." *Архіви України: Науково-інформаційний бюлетень архівного управління при Раді Міністрів УРСР* 6, sayı 104 (1970): 25–26.

Knysh, Irena. "Императорская карьера Анастасии Лисовской." İçinde *Роксолана — королева османской империи*, Ed. L. Hlyobas. Moskova: Алгоритм, 2014.

Kocaaslan, M. *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi: İktidar, Sınırlar ve Mimari*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.

Koçu, Reşat Ekrem. *Kösem Sultam*. C. 2. İstanbul: Boğan Kitap, 2003.

——, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969.

Koçubey, Y. "Роксолана: доля, образ, символ." İçinde *Роксоляна*. Harkov: Клуб сімейного дозвілля, 2013.

Korçinska, L. *Магія Роксолани*. Çernovtsı: Букрек, 2014.

Kozłowski, M. "Polska wobec ekspansji tureckiej (cz. 1)." Histmag.org: pierwszy polski portal historyczny, 12 Eylül 2012. http://histmag.org/Polska-wobec-ekspansji-tureckiej-cz.-1-7052.

Kramar, E. "Славетна українка в султанському дворі." İçinde *Роксолана у світі: історико-краєзнавчий збірник (ed. B. Gavriliv, İ. Mironyuk)*. İvano-Frankovsk, 2008.

Krımskiy, A. *Твори*. С. 4: Сходознавство. 5 с. Kiev: Наукова думка, 1974.

Kroll, P. "Polscy poturczeńcy na służbie sułtana." Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, y.y. http://www.wilanow-palac.pl/stosunki_polsko_tureckie_w_2_polowie_xv_w_pierwszy_konflikt.html.

——, "Stosunki polsko-tureckie w 2. połowie XV w. Pierwszy konflikt." Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, y.y. http://www.wilanowpalac.pl/stosunki_polsko_tureckie_w_2_polowie_xv_w_pierwszy_konflikt.html.

——, "Sukces polityki unikania wojny z Turcją: pokój z 1533 r." Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, y.y. http://www.wilanow-palac.pl/sukces_polityki_unikania_wojny_z_turcja_pokoj_z_1533_r.html.

Krzywy, R. "Roksolana — ukraińska femmefatale nad Bosforem // Muzeum Palacu Króla Jana III w Wilanowie," y.y. http://wilanow-palac.pl/roksolana_ukrainska_femme_fatale_nad_bosforem.html.

Louis, Raphael. *Османская Турция: Быт, религия, культура*. İng. çev. L. A. İgorevskiy. Moskova: Центрполиграф, 2004.

Mamedov, İskender Binyamin-oglı. "Эволюция института султанского гарема в XV–XVIII вв. и его роль в политической и социальной жизни Османского государства (doktora tezi)." İçinde *Всеобщая история (древность, античность, средние века, новое время)*, 8. 17.00.01. St. Petersburg, 2011.

Mantran, Robert. *Повседневная жизнь Стамбула в эпоху Сулеймана Великолепного*. Moskova: Молодая гвардия, 2007.

Marcinkowski, C. *The Islamic World and the West: Managing Religious and Cultural Identities in the Age of Globalisation*. 24. Fribourg: Etudes d'Anthropologie Sociale de l'Université de Fribourg, 2009.

Mätressen. "Die Geheime Macht der Frauen: Die Geliebte des Sultans [Belgesel tarihi film]," y.y. http://www.youtube.com/watch?v=uxTIr_UENe8.

Mazur, O., ve Y. Kiriçuk. "Роксолана і набіги орд кримський і османських феодалів на українські землі у 20–50 s. XVI століття." İçinde *Рогатинська земля: історія і сучасність: Матеріали I-ї наук. конф., Рогатин*. Lvov: Рогатин, 1995.

Meram, A. K. *Padişah Anaları*. İstanbul: Güz, 2011.

Mez, A. *Мусульманский ренессанс (Alm. çev. ve bibl. D. E. Bertels)*. Moskova: Изд-во «ВиМ», 1996.

Naci, E. "Topkapı Sarayı Cinayetleri (1) Pargalı İbrahim Paşa." Türk Nostalji, 15 Ağustos 1963. http://www.turknostalji.com/haber/topkapi-sarayicinayetleri-1-pargali-ibrahim-pasa-675.html.

——, "Topkapı Sarayı Cinayetleri (3) Gülfem Hatun." Türk Nostalji, 1963. http://www.turknostalji.com/haber/topkapi-sarayi-cinayetleri-3-gulfem-hatun-677.html.

Nazaruk, O. *Роксоляна*. Harkov: Клуб сімейного дозвілля, 2013.

Neçayev, S. *Иван Грозный. Жены и наложницы «Синей бороды.»* Moskova, Vladimir: АСТ: Астрель, ВКТ, 2011.

Nehrevali (Nehrevani), Kutbedd in Muhammed b. Alaeddin Ahmed b.Şemseddin Muhammed b. Kadı Han Mahmud el-Mekki el-Kadiri el-Harkani el-Hanefi. "Fevaidü's-seniyye...." Beyazıt Devlet Kütüphanesi, y.y. 2440. Veliyüddin Efendi.

Nepomnayşiy, Nikolay Nikolayeviç. *Гарем до и после Хюррем*. Moskova: Центрполиграф, 2014.

Nudga, G. "Хто вона, Уляна з Рогатина?" İçinde *Наукові записки Прикарпатської історичної школи.* İvano-Frankovsk: Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кафедра історії України; Івано-Франківський осередок наукового товариства ім. Т.Шевечнка, 2004.

Orlıç, M. *Роксоляна, царівна сонячна Опілля.* Lvov: Тріада плюс, 2002.

Orlovskiy, M. "Роксолана, або Анастасія Лісовська." İçinde *Хто вона, Роксолана? (ed. G. I. Yurkov).* Kamianets-Podilskyi: ПП Медобори, 2006.

Ortaylı, İlber. "İlber Hoca'ya göre Hürrem Sultan'ın resmi." İlber Ortaylı, y.y. http://ilberortayli.com/haber.php?haber_id=92.

——, *Tarihinin Gölgesinde.* İstanbul: Timaş, 2011.

Özgür, A. "Hürrem Sultan'ın Parfümü Piyasaya Çıkıyor." *Milliyet.* 18 Haziran 2010.

Özmeral, C. "Doğancılar Parkı ve Gülfem Hatun Camii-Üsküdar," 29 Mayıs 2012. http://www.istanbul-lite.com/istanbulderetepe/dogancilarparki.html.

Öztuna, Yılmaz. *Kanuni Sultan Süleyman.* Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989.

——, *Üç Haseki Sultan.* İstanbul: Ötüken, 2011.

"Pargalı İbrahim'in Gizli Mezarı [Belgesel film]." Timeturk, y.y. http://www.timeturk.com/tr/2013/01/20/pargali-ibrahim-in-mezarisakli-mi.html#.U_jTSaNdATA.

Parlaz, S. "Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar." *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* sayı XV (Eylül 2013): 58–75.

Pavlışın, S.S. *Д. Січинський.* Kiev: Музична Україна, 1980.

Pazan, İbrahim. *Padişah Anneleri. Eserleriyle Valide Sultan.* İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2013.

Peçevi. *Tarih-i Peçevi.* 1281.-1284.-1867. baskı. C. 1. İstanbul, 1281.

Peirce, Leslie. *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire.* Oxford: Oxford University Press, 1993.

Penzer, N. *Гарем. История, традиции, тайны.* İng. çev. O. İ. Milovaya. Moskova: ЗАО Центрполиграф, 2007.

Petrosyan, Y.L. *Османская империя: могущество и гибель.* Moskova: Наука, 1990.

Poprotska, L. "Роксолана — одна з найзагадковіших жіночих постатей в історії України." *Високий замок,* 09 листоп., 210, sayı 4834 (2012).

Pruşkovska, I.V. "Художня рецепція образу Роксолани у сучасній турецькій драматургії – Літературознавчі студії." *Вип.* 39, sayı 2 (2013).

Rafaela, L. *Османская Турция. Быт, религия, культура (İng. çev. L. A. İgorevskiy).* Moskova: Центрполиграф, 2004.

Sacher-Masoch, Leopold von. "Жіночі образки з Галичини." *Всесвіт,* sayı 3 (1994).

Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Kadın Sultanları Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler.* İstanbul: Oğlak Yayınları, 2011.

——, *Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı.* İstanbul: Oğlak Yayınları, 2012.

Sancar, A. *Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek.* İzmir: Kaynak, 2010.

Sanuto, M. *I Diarii.* C. 41. Venedik, 1893.

"Saray Kazısında Sultanların Parfüm Şişeleri Bulundu." *Hurriyet.* 23 Ağustos 2013.

"Secrets d'histoire — Soliman le magnifique (Tarihi-dokümanter film)," y.y. http://velikolepnyj.ru/video/sekrety-istorii-sulejman-velikolepnyj.

Sergiyçuk, V. *Дмитро Вишневецький*. Kiev: Україна, 2003.

Sıç, D. *Матеріали до біо-бібліографії діячів української культури*. Lvov: Каменяр, 1966.

Skilliter, S. "Three Letters from the Ottoman 'Sultana' Safiye to Queen Elizabeth I." İçinde *Documents from Islamic Chanceries*, Ed. S. M. Stern. Columbia, 1965.

Smirnov, V. D. *Крымское ханство подъ верховенством Отоманской порты до начала XVIII вѣка*. St. Petersburg, 1887.

Soroka, Y. V. *Дмитро Байда-Вишневецький*. Harkov: Фоліо, 2013.

SSCB Bilimler Akademisi. *Воссоединение Украины с Россией. Переяславская Рада*. C. 3. Moskova: Издательство Академии наук СССР, 1954.

Şamin, S. M. *Куранты XVII столетия: Европейская пресса в России и возникновение русской периодической печати*. Moskova, St. Petersburg: Альянс, Архео, 2011.

Şan, A. "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Kadınların Kurduğu Kütüphaneler." Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 06 Haziran 2011. http://www.beyazitkutup.gov.tr/1516_Osmanli-Doneminde-Istanbul-da-Kadinlarin-Kurdugu-Kutuphaneler---Ayten-SAN.html.

Şevçuk, V. *Із вершин та низин: Книжка цікавих фактів із історії української літератури*. Kiev: Дніпро, 1990.

Şimşirgil, Ahmet. "Gülfem Hatun Camii (Belgesel tarihi film)." Bir Bani Bir Camii 4. Bölüm, 12 Temmuz 2013. https://www.youtube.com/watch?v=qDVpvXUfK-8.

——, "Tartışmaların Odağındaki İsim: Makbul İbrahim Paşa." Tarih ve Medeniyet, y.y. http://ahmetsimsirgil.com/tartismalarin-odaginda-ki-isim-makbul-ibrahim-pasa/.

——, *Valide Sultanlar ve Harem*. İstanbul: Timaş, 2014.

Şirokorad, A. *Султан Сулейман Великолепный и его империя*. Moskova: Агоритм, 2013.

Tarasenko, I. Y. *«Wojna Domowa» польського хроніста С. Твардовського як історичне джерело та пам'ятка історичної думки*. Kiev: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2011.

——, "Самуель Твардовський про Роксолану." *Мандрівець, Ternopil*, sayı 6 (2005).

Turan, Şerafettin, "Mustafa Çelebi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, 2006.

Thys-Şenocak, Lucienne. *Hatice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

Tihomirov, V. "И снова о раде (Историческая правда)," 24 Ocak 2014. http://www.istpravda.ru/opinions/7121.

Topaloğlu, A. "Rüstem Paşa." *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul, 1999.

Torp N. "В поисках сердца султана Сулеймана Великолепного." BBC Ukrayna, 02 Eylül 2013.

Tunalıgil, T. "'Uyuyan Kadın' Haremde Dekolte Olduğunun İspatı!" *Pazar Vatan*. 20 Kasım 2011. http://pazarvatan.gazetevatan.com/yazardetay.asp?yaid=51&hid= 17904.

Turanlı, Ferhad. *Тюркські джерела до історії України*. Kiev, 2010.

Turyanska, L. "Мій Січинський." *Галичина*, 2015, 30 верес.

Turyanska, O. "Де бувала «Роксолана»...." İçinde *Роксолана у світі: історико-краєзнавчий збірник (ed. B. Gavriliv, İ. Mironyuk)*. İvano-Frankovsk, 2008.

"Türkiye'de Açlık Grevinden Ölen İlk Kişi Kanuni'nin Veziri Hüsrev Paşa'dır." *Hürriyet*, 14 Ekim 2006. http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=5255909.

Twardowski, S. *Przeważna legacyja Krzysztofa Zbaraskiego [...] od Zygmunta III do soltana Mustafy w roku 1621*.... Ін. 485. Kiev: Національна бібліотека України імені В. Вернадського у Києві, Інститут книги, y.y.

Uğurluel, Talha. *Dünyaya Hükmeden Sultan Kanuni*. İstanbul: Timaş, 2013.

——, *Kanuni'nin Akıl Oyunları - Dünyaya Hükmeden Sultan*. C. 2. İstanbul: Timaş, 2013.

Uğurluel, Talha ve M. Kayatekin. *Tarih Tıbbı Konuşturdu (Suikastlar, Sır Ölümler, Esrarengiz Olaylar)*. İstanbul: Timaş, 2014.

Uluçay, Mustafa Çağatay. *Harem*. İstanbul: Ötüken, 2011.

——, *Harem'den Mektuplar*. İstanbul: Ötüken, 2011.

——, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*. İstanbul: Şaka Matbaası, 1950.

——, *Padişahların Kadınları ve Kızları*. İstanbul: Ötüken, 2012.

——, *Taht Uğrunda Baş Veren Sultanlar*. İstanbul: Ötüken, 2012.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziriazamı İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi." *Belleten* XXIX (1965): 355–61.

Veys, G. *История культуры народов мира: Расцвет Византии. Арабские завоевания*. Moskova: Эксмо, 2006.

Voloşın, V. "Роксолана — це історична постать." *Голос з-над Бугу*, sayı 11, 15 берез. (2012).

——, "Роксоляна." *Діло*, 1912, böl. Ч. 37.

——, "Троянда Стамбула." *Громадський вісник*, 1923, böl. Ч. 30.

Węgłowski, A. "Sułtanka Roksolona: Róża Kipczaku." Focus.pl, 31 Temmuz 2012. http://historia.focus.pl/swiat/sultanka-roksolona-roza-kipczaku-1120?strona=1.

Withers, R. *The Grand Signiors Serraglio*. İstanbul: Timaş, 2012.

Yakovenko, Natalya M. *Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття: навч. посібник для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студ. іст. ф-тів вищих учбових закладів, вчителів*. Kiev: Генеза, 1997.

Yermolenko, G. *Roxolana in European Literature, History and Culture*. Burlington, VT: Ashgate Press, 2010.

Young, Georg. *Constantinople*. Londra, New York: Methuen, George H. Doran, 1926.

Yula, Özen. *Toplu Oyunları*. C. 3. İstanbul: Mitos Boyutları, 2007.

Yurkov, G.İ. *Хто вона, Роксолана?* Kamianets-Podilskyi: ПП Медобори, 2006.

Zagrebelniy, Pavel. *Hürrem Sultan: Rohatin'den Payitahta Bir Talih Hikâyesi*. Çev. Ömer Dermenci. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2011.

——, *Роксолана: історичний роман*. Kiev: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013.

Zaytsev, İ.V. *Крымская историографическая традиция XV—XIX веков: Пути развития: (рукописи, тексты и источники)*. Moskova: Восточная литература РАН, 2009.

Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*. Gotta: Dritter Theil, 1855.

Жерела до історії України-Руси. C. 1. Lvov, 1897.

Спогади про Миколу Садовського. Der. R. Pilipçuk. Kiev: Мистецтво, 1981.

ЦДІАУ у Львові. ф. 201, оп. 1а. C. спр. 4162., y.y.

Dizin

AB

Iİ

Şa

T.

Hürrem Sultan, Osmanlı Devleti'nin en parlak zamanında Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi olarak imparatorluğun en nüfuzlu kadınıydı. Ukrayna'da esir düşen, yurdunu ve ailesini kaybetmiş bir kadının çok kısa sayılabilecek bir zamanda inanılmaz boyutlarda güç sahibi olmuş efsane bir kadına dönüşmesi herhalde tarihte örneğine çok az rastlanabilecek bir şeydir. Sultan Süleyman'ın hayatında bu Ukraynalı kızdan önce, ona ilk oğlu Mustafa'yı doğuran Mahidevran vardı. Ama Hürrem 1520-1530 arasında Sultan Süleyman'a birbiri ardına çocuklar doğururken Mahidevran sultandan uzaklaştırılmış ve ardından da oğlu Mustafa'yla birlikte Manisa'ya gönderilmişti. Hürrem zekâsı ve bilgisini sürekli artırma arzusuyla (buna, yazdığı Osmanlıca şiirler tanıklık eder) Sultan Süleyman'ın aklını ve yüreğini fethetmişti. Onunla felsefe ve şiir konularında sohbetlere girişen tek kadın odur. Ama Hürrem Sultan'ın hayatı, iktidara, zenginliğe ve aşka rağmen, hiç de bir masala benzemiyor, oğullarının geleceğini düşünmeden tek bir huzurlu gün bile geçiremiyordu. Eğer babaları ölecek olursa bunlar, Fatih kanunnamesi gereği, ağabeyleri Mustafa tarafından boğdurulacaklardı. Hürrem Sultan bu nedenle, rakiplerinin hatalarından ustaca yararlanarak tedbirli ve akıllı hareket etmek zorundaydı. Bu uzun soluklu mücadelesinin sonucunda da oğlu Selim tahta çıkmayı başardı. Ama Hürrem Sultan bunu göremeden öldü. Elinizdeki kitap, Osmanlı ve Batı kaynaklarının yanı sıra Ukrayna ve Rus kaynaklarına da dayanılarak, Hürrem'in bir hemşehrisi olan Ukraynalı tarihçi Oleksandra Şutko'nun eseridir. Hürrem'in genellikle Osmanlı hâkim gruplarıyla ve harem komplolarıyla ilişkilendirilmekle yetinildiği popüler kitaplar karşısında Şutko'nun eseri, onun bilinmeyen özelliklerini de öne çıkartıyor, üstelik bunu aslında, şimdiye kadar neden bakmadığımızı düşündürtecek kadar yakın bir yerden, Ukrayna'dan yapıyor.

ANI VE YAŞAM DİZİSİ

KitapYAYINEVİ

ISBN 978-605-105-171-0

